

GYLDENDALSKE
BOGHANDEL

NORDISK FORLAG

KJØBENHAVN

292635109

101 Københavns kommune

Mag. 09.791 NY

80 450

EILER NYSTRØM

OFFENTLIGE FORLYSTELSER
I FREDERIK DEN SJETTES TID II

KILDE
FORLYSTELSER
i
DYREHAVEN
m. m.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA · MDCCCXIII

RHB

**KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK**

Mag

09.791

Ny

Ex 1

OFFENTLIGE FORLYSTELSER
I FREDERIK DEN SJETTES TID

Af samme Forfatter er tidligere
udkommet:

OFFENTLIGE FÖRLYSTELSER I
FREDERIK DEN SJETTES TID.
CASORTI OG FORSTADSTEATRE-
NE. 1910.

SÖLLERÖD SOGN I FORTID OG
NUTID. 1911.

ØFFENTLIGE FORLYSTELSER I FREDERIK DEN SJETTES TID

KILDEFORLYSTELSER I DYREHAVEN
M. M.

ET BIDRAG TIL DANSK KULTURHISTORIE

AF

EILER NYSTRØM

GYLDENDALSKE BOGHADEL
NORDISK FORLAG

MDCCCXIII

OFFENTLIGE
FORLYSTELSER
I MEDDELINGEN

UDARBEJDET MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET

KØBENHAVN — FORLAGSTRYKKERIET

FORORD

NÆRVÆRENDE Bind slutter sig nøje til det tidligere udkomne om Casorti og Forstadsteatrene. Det fortsætter og afslutter Skildringen af de offentlige Forlystelser i Tiden fra omtrent 1785 til 1840; er Forfatteren undertiden gaaet uden for Tidsgrænsen, er det enten for at faa Basis og historisk Forudsætning for et behandlet Fænomen eller for at faa Lejlighed til at afslutte et Hele. Skildringen befatter sig kun med de Forlystelser, der i alt væsentligt falder uden for Begrebet Kunst. Det er ikke Kunsthistorie, men en Art Folklore. Det er fortrinsvis Folkets, det store, brede Publikums Adspredelser, der er gjort til Genstand for Behandling.

Det er et beskedent Emne. Men alligevel — i Dagliglivets Smaating, i Døgnets Interesser spejler Folkelivet sig ofte med stor Styrke. Skildringen er lutter Mosaik, bygget op af tusinde bitte smaa Enkeltheder, og det er da kun naturligt, at det ikke altid er lykkedes at udmønte Stoffet i jævne, anskuelige Billeder.

Er Fordringen om en nogenlunde harmonisk Fremstilling et rimeligt Krav, saa er Fordringen om mange og nøjagtigt bestemte Enkeltheder det ikke mindre. Smaa Detailler, som Nutiden forlængst har glemt, men som Datiden havde god Rede paa, kan ofte faa Betydning. Et vigtigt Brev, der mangler Dato, kan tidsbestemmes, en historisk Begivenhed kan gives den rette Lokalkolorit, et bestemt Sted i et Digtværk opløser sig i uanede Perspektiver, naar Detaillen belyses paa rette Maade. Mange Enkeltheder i et Arbejde som nærværende er derfor vel anbragt. Ganske vist interesserer Kulturhistorien sig mere for Tingenes Udvikling, Tendensen, end for den enkeltstaaende Kendsgerning, men bliver let et udflydende Begreb, naar de positive Støtte-

punkter tages bort. Forfatteren har derfor haft dette dobbelte Synspunkt for Øje: saa vidt mulig at skabe Helhed med mange positive Enkeltheder som Baggrund.

Som Helhed betragtet maa man sige, hvad der er sagt saa ofte før, at Frederik den Sjettes Tid var en fattig og nøjsom Tid, men tillige, at det var en Tid med godt Humør, ikke tynget af indviklede Problemer. Publicisterne skrev lystigt fra Leveren, udtalte sig djærvt om Dagens Emner, Publikum levede med og interesserede sig for Omgivelserne. Man havde Sans for Idyl og Romantik — det laa i Luften —, men forstod ogsaa at nyde Livet. Mændene var Mandfolk, Kvinderne langt fra at være de sentimentale Væsener, en senere Tid har villet gøre dem til. Al denne Memoirelitteratur med „Duft“ fra „gamle Skuffer“, det er Frederik den Sjettes Tid i Mindets Glans, ikke Datiden som den i Virkeligheden tog sig ud paa nært Hold.

Mange vil mene, at Forlystelser og Adspredelser er en mindre væsentlig Side af Folkelivet. Det gælder maaske vor Tid, men næppe Frederik den Sjettes. Man gør sig vanskelig noget Begreb om, hvad de betød for det offentlige Liv. Naar Grundtvig i en satiriserende Bladartikel fra 1815, i sin høje Stil taler om „de offentlige Forlystelsers vældige Stamme, der som Ygdrasil fordem har sin egentlige Rod i den høje Luft og udstrækker sine, af dansende Chariter med frugtbar Dejligheds-Vand bestænkede, altid grønne Grene over de lystige Aser“, er der virkelig noget om det. Det offentlige Liv og Forlystelseslivet faldt saa at sige sammen, Interessen var stærk og gav sig kraftige Udslag. I Teatret gav man højlydt sin Mening til Kende, man peb af Hjertens Lyst, naar man fandt Mishag i, hvad der foregik paa Scenen, og i Dyrehaven gik Lystighedens Bølger højt, undertiden meget højt. Der var Trang til Livsnydelse, skjulte Kræfter, som i Trediverne og Fyrreerne, da de fik betydningsfulde Maal at stile mod, udløstes med en sjælden Energi. En umiddelbar Friskhed og Kraft, som den der kom til Udbrud i Fyrreerne, kommer kun tilbage med Aarhundreders Mellemrum.

Folkelivet i Frederik den Sjettes Tid var et broget Folkeliv, og den romantiske Digtning forstod at hente sig Emner derfra. I nærværende Skrift er ofte hentydet til Digtværker, som i sig har optaget Enkeltheder, hentede fra Folkelivet, men det har ikke ligget i Arbejdets Plan at eftervise dem alle; det henhører

under Litteraturhistoriens Omraade, ikke Kulturhistoriens, og Litteraturhistorikerne kan, om de føler Lyst og Trang dertil, let selv supplere. Skildringen holder sig endvidere i det store og hele til Hovedstaden og nærmeste Omegn, men peger videre for saa vidt som Provinsen i denne Henseende var en svag Afglans af Hovedstaden. Det vilde have været en let Sag, med det store Materiale, der har staaet til Raadighed, at gøre nærværende Bind mere vidtløftigt end sket er. Forfatteren har imidlertid troet at burde beflitte sig paa Korthed og at begrænse Fremstillingen til et rimeligt Omfang. —

Til *Carlsbergfondets Direktion* bringer Forfatteren en ærbødig Tak.

INDHOLD

	Side
KILDEFORLYSTELSER I DYREHAVEN	1
FORLYSTELSER UDEN FOR STADENS PORTE ..	94
GØGL OG KUNST	130
HESTEVÆDDELØB.....	157
LUFTMASKINER.....	168
OFFENTLIGT MASKEBAL.....	196
HENVISNINGER OG TILLÆG	213
FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE	240
REGISTER	241

KILDEFORLYSTELSER I DYREHAVEN

DA Fru Heiberg døde, skrev Holger Drachmann et pragtfuldt Digt, hvori han lagde den henfarne Kunstnerinde disse Ord i Munden:

Nej, Kunsten begynder i Dyrehavs-Bod,
blandt Gøglere findes dens Moder;
den fødes til Liv i en Kælderhals,
drejer sig ej i en Sagtevals
efter de sirligste Noder!

De Brædder, hvorpaa den har bygt sit Hus
Zigeunersnedkeren skyldes:
for Folket den virker — fra Folket den kom,
den krænger sig ej til Filister om,
hvor rigt saa Brædtet forgyldes!

Om Fru Heiberg virkelig har udtalt sig i denne Retning, maa Digteren staa inde for, men der ligger aabenbart en Sandhed gemt i disse udpræget Drachmann'ske Linjer. Den ældste dramatiske Kunst, naar den ytrede sig uden for Kirken og Skolen, fik Tag i Folket gennem omvankende Bander, der agerede fra Fjæleboder, og endnu sætter det forædlede Gøglerblood ofte den rette Lød paa Scenekunsten.

Det er gaæet med Dramatikken i det smaa som det er gaæet med Naturens Udvikling i det store:

der har fundet en Udvælgelse Sted. Fra den fælles Urform har udskilt sig lykkeligere Elementer, der i Tidens Løb er steget i Kultur, medens andre har holdt sig paa det primitive Standpunkt. Inden for den modtagende Part har der fundet en tilsvarende Udvikling Sted; Dele af det store Folk staar endnu paa et primitivt Trin i Valget af dramatiske Nydelser, og selv i Kredse, der forstaar at afvinde den højere Kunst Interesse, ligger gemt en vis Modtagelighed, der sætter Sindet i Stand til for en kort Stund at glæde sig over de naive Løjer. Vor endnu eksisterende Dyrehavsbakke er i og for sig ikke noget for os særegent Fænomen, vi træffer det samme Gøglerleben i eller ved andre Storbyer: i Wiens Volksprater, paa Messepladsen i Leipzig, paa de ydre Boulevarder i Paris og paa Spielbudenplatz i Hamborg. Ingen af disse Steder er Dramatikken naaet ud over sin oprindelige Urform.

Vor egen hjemlige Dyrehavsbakke har dog Krav paa særlig Interesse. Man maa ikke hefte sig ved dens dalende Anseelse i de sidste Menneskealdrer; der var et Tidspunkt (og det falder omtrent sammen med Frederik den Sjettes lange Regeringstid), da Dyrehavslystigheden fremfor nogen anden Adspredelse var knyttet til det københavnske Forlystelseliv, da høj og lav søgte derud. Den ligger endnu i Omgivelser saa smukke som noget andet lignende Forlystelsessted, end ikke den wienske Prater kommer paa Højde med den. Det nære Øresund, de gamle Bøge, der danner Løvtag over Telte og Boder,

Vejen op gennem Skoven og de talrige Landsteder skaber en indtagende Ramme om det brogede Folkeliv. Den har yderligere Krav paa Interesse ved sin Oprindelse, der hænger sammen med folkelige Forestillinger fra en længst forsvunden Kulturperiode. Den Dag i Dag opretholdes den gamle Kilde-tid. Kun i nogle faa Uger omkring St. Hansdag aabner Dyrehavsbakken sine Telte, og dette bunder i ældgammel Sæd og Skik.

Allerede i Oldtiden holdtes Midsommerfest i Norden. Midt i Sommertiden, i den lyse nordiske Nat, drog man til de hellige Kilder. Man tændte Blus paa Højene, drak af Kildernes Vand, ofrede i dem og plukkede Trylleurter. Ved Kristendommens Indførelse gik Midsommerfesten over til St. Hans, Johannes den Døber; de hellige Kilders Tal formeredes, indviedes ogsaa til andre Helgener, og paa enkelte Egne i Landet var der ikke et Sogn, uden at det havde sine undergørende Kilder. Munkene holdt fast ved Traditionen, da Pilgrimsvandringen bragte milde Gaver til de Kirker eller Kapeller, der undertiden fandtes ved Kilderne.

Reformationen bragte her, som paa mangfoldige andre Omraader, Forandring i de hidtil bestaaende Forhold. Mange af Middelalderens Kilder udtørredes efterhaanden eller Troen paa Vandets heldbringende Virkning tabte sig, og Besøgene svandt ind. Men ingenlunde alle; den nye Kirkelære kunde ikke tilintetgøre de gamle Skikke og den nedarvede Overtro, og Kilderejserne holdt sig. Helene Kilde ved

Tisvilde, der skal være et af Oldtidens gamle Valfartssteder, havde størst Ry og dens Berømmelse formindskedes ikke i Tidens Løb; baade Kristian IV og de følgende Konger besøgte den. Syge og værkbrudne søgte stadig dertil for at vinde Helsebod for deres Vunder, drak af Kildens Vand, badede sig dermed og søgte Hvile for Natten i dens Nærhed. Naar Morgenens gryede, havde det styrkende Bad og den klippefaste Tro paa Underet, der skulde ske, undertiden gjort sin Virkning; de syge rejste sig, kastede Krykker og Bind og drog karske hjem. Men der var ogsaa dem, der satte Livet til ved den haarde Kur. Endnu i de første Tiaar af det nittende Aarhundrede samledes der ved St. Hansdag fire til fem Hundrede Mennesker, mest Bønderfolk, ved Helenes Grav, og Pladsen fandtes jævnlig besat med smaa Trækors, rejst af de taknemmelige Kildegæster. Det franske Valfartssted Lourdes, der er blevet bekendt over hele Europa ved Émile Zolas Skildringer, er en moderne Parallel til Helene Kilde i en svunden Tid.

Livet ved Kilderne var ikke idel Bedrøvelighed. Vel var de syge til Stede i stort Tal, men ogsaa andre Godtfolk drog did, dels for Fornøjelsens Skyld, dels for at tjene et Par Skilling. Ved Kilderne, hvor der kom mange Folk sammen, opstod Markeder; der handledes og købsloges, og med den gode Handel, man havde gjort, fulgte Forlystelserne; Markskrigere, løst Kvindfolk og alskens Pak blandede sig mellem de skikkelige Bønder. Man slog Gækken løs, og

Glæderne var ikke altid af de helt uskyldige. I mere afsides Egne af Landet, paa visse Steder i Jylland f. Eks., hvor Sindet ligesom var præget af mere Alvor, og Striden for Udkommet tungere, sad Overtroen mere fast; Kilderne var her overvejende de Steder, hvor man søgte Lægedom, skønt Glæderne heller ikke manglede. Men i Hovedstadens Nærhed gik det lystigt til under Kilderejserne, og det oprindelige Formaal tabtes til sidst helt af Syne.

Ved København var der i det syttende og attende Aarhundrede flere saadanne Kilder. Naar en ny kom i Ry, tabte Tilstrømningen til den gamle sig. Deres Historie gaar dog ikke synderlig langt tilbage i Tiden, og Forklaringen ligger maaske deri, at Københavns Indvaanere er søgt til Helene Kilde, forinden Trangen til Kilderejser var bleven saa stærk, at det var fornødent at have en nærmere Lokalitet at ty til.

Vartov-Kilden kom tidligst i Gunst. Den laa uden for Østerport, paa Strandsiden Syd for det nuværende Tuborg, ved Lyst- og Traktørstedet „Kildendal“, der først er opstaaet efter 1621; tidligere var der her et stort Morads. Kilden havde Navn efter Gaarden Gammel Vartov, men omtales ikke før i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede, da den var et almindelig søgt Valfartssted. I Jens Bircherods bekendte Dagbogsnotits om hans Besøg ved Kilden St. Hansaften 1675, tales om de mange Mennesker, som sædvanlig drager dertil, men endnu ikke om særlige Kildeforlystelser; Bircherod fortæller, hvor-

ledes han om Eftermiddagen lod sig „forlyste at spadsere uden for Byen hen til den Kilde, som er ved Gammel Vartov, hvilken mange Folk denne Sankt Hansaften, efter aarlig Sædvane, søgte til, fordi man indbilder sig, at den skal have nogen Lægedoms-kraft hos sig; ihvorvel at den dog ikke er i saa stor Æstime som Helenæ Kilde, hvilken, propter majorem sanctitatis opinionem, af langt flere paa denne Tid besøges. Der jeg saa, hvor begærligen samme Kilde-Vand af plerisque adventantium blev brugt, lod jeg noget deraf i en Skaal hembære til en afsides Krog ved Strandbredden, hvor jeg (ab hominum conspectu remotus) toede mig dermed.“ Tilstrømningen til Vartov-Kilden holdt sig langt ind i det attende Aarhundrede, og Folkelivet antog efterhaanden grellere Farver. Sæderne slappedes, Slagsmaal og Optøjer gav undertiden St. Hansløjerne en vild og utæmmed Karakter.

I „Kilderejsen“ behandler Holberg som bekendt disse Valfarter, og at han tager særligt Sigte paa københavnske Forhold, selv om der ogsaa i Komædien findes Situationer, der kan eftervises i fremmede Forbilleder — er ganske tydeligt. Det er forlængst paavist, at Holberg ikke kan have tænkt paa Kirsten Pils Kilde og Dyrehaven — hvad den historiske Udvikling iøvrigt i sig selv forbyder; P. M. Stolpe har sikkert Ret i at stedfæste Stykkets Handling til Vartov-Kilden, da Folkelivet ved Vangede Kilde, der straks skal omtales, synes at have været af en anden, mere skikkelig Art. De faa lokale Hentydning-

ger, der forekommer i Komeden, giver ingen klar Besked. Naar Leonora og hendes Elsker tager Vejen langs Stranden for at fly over til Skaane, maa man tænke paa Strandvejen, og Vartov-Kilden bliver da det naturlige Udgangspunkt. Des mærkeligere er det, at Parret indhentes i „den store Kro“, hvormed næppe kan være ment andet end Store-Kro i Lyngby. Men i den Art Smaating tør man fornuftigvis ikke tage Holberg altfor bogstavelig; Digterens Tid og Lejlighed var ikke til Pedanteri i Detaillen.

Komediens Kilde-Kolorit, navnlig Intermediet, er sikkert historisk. Kildegæsterne, der drager afsted til Hest og til Fods, forsynede med Spande, Krukker og Bouteiller; Bønderne, der gaar Sommer i By med Majgrene og Faner; de gamle Kællinger, som paa deres Krykker humper afsted i Takt efter Liren, og selve Kildeinteriøret med de smaa Telte, den blinde Bierfidler og de dansende Bønder — er aabenbart virkelige Folkelivsbilleder, hentede fra Vartov-Kilden i 1720'erne, da „Kilderejsen“ blev til.

Imidlertid var der i 1709 sprunget en ny Kilde frem paa Vangede Mark, paa den nordre Side, tæt ved Gentofte Sø. *Vangede Kilde*, som den kaldtes, drog snart den Del af Kildegæsterne til, der fortrinsvis søgte Lægedom i Kildevandet og følte sig frastødt af de grove Løjer ved Vartov-Kilden; der opsattes en Blok for „at indsamle hvad Guds Børn, som ved St. Hansdags Tid besøgte Kilden, vilde lægge deri til de fattige.“ Det fortælles, at en Graver ved Trinitatis Kirke, som tyede til Kilden en St. Hansnat

og blev hjulpen for en Mangel paa sit Syn, af Taknemmelighed lod Blokken indrette; da den aabnedes efter Kildetiden 1712, var der ganske vist kun fem Daler deri, men man haabede paa Fremtiden. Der blev da truffet en Ordning, hvorefter Amtmanden og Præsten i Gentofte-Lyngby (som den Gang hørte sammen) fik Nøgler til Blokken og skulde sørge for Uddelingen.

Haabet skuffedes heller ikke. Kildegæsternes Tal øgedes saa stærkt, at man for de indkomne Midler var i Stand til at opbygge et helt Hospital, hvori et Antal fattige Mennesker til Stadighed underholdtes. Der var dog trukket lidt for store Veksler paa Kildegæsternes Godgørenhed, thi i 1735, da Hospitalet husede 24 Fattiglemmer, saa man sig nødsaget til ad andre Veje at hjælpe paa Indkomsterne.

Kirsten Pils Kilde er blandt de københavnske Valfartskilder langt den interessanteste. Den er kommet sidst i Ry, skønt Traditionen beretter, at den er meget gammel, ja endogsaa nævner et bestemt Aar, 1583, for dens Opdagelse og tillægger en navngiven Person Æren derfor. En altfor romantisk Udformning har villet gøre Kirsten Pil til Adelsdame, en Ridder Aksel Skrams Hustru. Den i sin Tid bekendte Digter T. C. Bruun, der boede paa Egnen, er Mester for dette Sagn, som i alle Henseender er uhistorisk, lige til de benyttede Navne. Der eksisterer overhovedet ingen Aksel Skram i den ældre danske Adel. Men ogsaa Videnskaben har haft fat i Kirsten Pil og er gaet til den modsatte Yderlighed: fra

adelig Frue er hun blevet til Jordemoder og Spaa-kælling. Man har nemlig paavist en svenskfødt Kvindesperson, Kirsten Pihls, der i en Række Aar havde praktiseret som Fødselshjælperske i København og i 1744-45 var indviklet i en Retssag om Signen og Manen; da man endvidere har troet, at Kirsten Pils Navn i Forbindelse med Kilden i Dyrehaven, som paa den Tid kaldtes Brinchmans Kilde, tidligst dukkede frem 1750, har man draget den, ikke synderlig nærliggende Slutning, at der kunde eksistere en Tilknytning; den hele Legende om Kildens Opdagelse skulde da være opstaaet paa dette Tidspunkt. Men denne Formodning er ganske løs. Dels træffes Navnet Pil (Piil, Pihl) ikke saa sjældent baade i det sekstende, syttende og attende Aarhundrede, dels foreligger hidtil ukendte Efterretninger, der allerede til Brinchmans Kilde knytter Overleveringen om Kirsten Pil.

Kilden kan meget godt have eksisteret før Dyrehaven anlagdes i Slutningen af Frederik den Tredjes Tid; den kan have været kendt og benyttet paa Eggen, men næppe som Lægedomskilde. En indsigtfuld Mand som Luxdorph, der i mange Aar boede i Nærum og var nøje hjemme i Omegnens stedlige Forhold, synes ikke at have næret Tvivl om, at Kilden virkelig var fundet 1583. Kirsten Pil er næppe heller nogen blot og bar Sagnfigur — det er sikkert en Bondepige eller anden Kvinde af Folket, hvis Navn paa den Maade er bleven bevaret ned gennem Tiden. Efterretninger derom savnes imidlertid. No-

get egentligt Sagn kendes heller ikke, naar undtages den Lokal-Tradition (thi en saadan er det aabenbart), som er overleveret Efterverdenen gennem et Par Indskrifter, der senere kom til at staa over Kilden.

Først fra Aarene omkring 1730 kan man følge dens Historie. Paa dette Tidspunkt laa den øde hen og Vandet løb, hvor det bedst kunde. En kgl. Dansemester Henrich Brinckman var ved sine Spadsere-ture i Dyrehaven stødt paa Kilden, syntes godt om Omgivelserne og besluttede at rense den op og sætte den i Stand. Dette skete 1732. En halv Snes Aar efter beskrives den saaledes: „Vandet haver sit klare Løb gennem en udhuggen Sten, hvorover er en anden indsat udi Banken med denne Inskription:

Naturen viiser her, hvad godt den har i Eye,
Da Kilden brød sig ud af hine skiulte Veye.

Kirstine Piil var den, som fandt det Kilde-Vand, 1583.
Som blev ved Brinchman og ved Greve sat i Stand. 1732.

Vandet falder dernæst udi en temmelig stor Kumme af Sten og af denne har den [ø: Kilden] sin Gang under Jorden til den derved liggende Mose. For ved denne Kilde er som udi en halv Maane en liden Plads indheignet med brede Sten, ungefær en Fod høj fra Jorden, hvorpaa Folk kan sætte sig.“

Om de to Mænd, der ikke blot blev Kirsten Pils Kildens Fornyere, men de egentlige Ophavsmænd til, at den kom i Folkeyndest, vides kun lidet. Brinckman blev i Juli 1710 Danser ved den franske Trup

og var Dansemester ved Hoffet i Kristian den Sjettes Tid. Rimeligvis var han Udlænding. Han var i hvert Fald Katolik og gjorde alt for at opretholde den fædrene Tro i Familien; en af Døtrene faldt fra og gik over til Pietismen. Da han blev gammel, opnaaede han Frederik den Femtes Tilladelse til at afstaa sit Embede til Sønnen, Frederik Brinckman, der blev Hofdansemester 1749 og døde 1784. Om Greve vides endnu mindre; det fremgaar af Mandtallerne over Stadens Indvaanere efter Branden 1728, at Dansemester Brinckman boede i Hus sammen med en Parykmager Greve, og man tager næppe meget fejl ved at gætte paa ham.

Kristian den Sjettes Regimente lagde en Hæmsko paa Kilderejserne som paa alle andre Forlystelser; der har øjensynligt været en Nedgang i deres Tal, men de er ingenlunde helt hørt op. Fra Slutningen af denne Konges Regeringstid haves Efterretninger om alle de københavnske Valfartskilder. Paa dette Tidspunkt var Vangede Kilde den stærkest søgte. Hver St. Hansaften drog mange Mennesker derud, baade til Vogns, til Hest og til Fods, saa mange, at der jævnlig samledes et Hundrede Rigsdaler i Fat-tigblokken, undertiden endogsaa mere; ligeledes paa Mariæ Besøgelsesdag (2. Juli) frekventeredes denne Kilde, men ikke saa stærkt. Vangede var nu den egentlige Sundhedskilde; der gik Rygter om Mirakler, om syge og vanføre, der havde drukket af dens Vand og faaet deres Helsen igen — ligesom ved Helene Kilde. „Og er det derfor,“ hedder det i en

samtidig utrykt Beretning, „intet rart at se syge Folk komme derhen, som enten toe sig med Vandet eller drikke deraf og dernæst med en Slags særdeles Ærbødighed nærme sig til Blokken og derudi nedlægge deres Gave, som bestaar udi ulige Tal af Penge, og naar Blokken aabnes, findes adskillige saadanne Paqvetter, hvorudi ere indviklede udi nogle 3 Eneste-Skillinger, udi nogle 3 15-Skillings-Stykker og saa fremdeles. Naar saadant er sket, tage de af Vandet med sig udi en Flaske og begive sig straks derpaa paa Hjemrejsen, de fleste af saadanne syge, som ere kørende, med Ansigtet tildækket, at de ikke kan se nogen.“ En Mængde Mennesker kom der imidlertid blot, fordi det var Skik og for at fornøje sig i det grønne, ligesom fordem ved Vartov-Kilden. Denne var nu næsten helt glemt, kun nogle enkelte trofaste søgte stadig derud. Nær ved Landevejen stod ogsaa her en Fattigblok, som blev staaende meget længe til Trods for, at der kun samledes lidet deri; paa et Kort fra Tiden omkring Aar 1800 findes baade Vartov-Kilden og Blokken endnu afsat.

Brinckmans Kilde var paa denne Tid noget andet end den senere blev; som Lægedoms- og Mirakelkilde havde den intet større Ry, og den var endnu ikke Midtpunkt for noget larmende Folkeliv. Folk drog derud for at dyrke Naturromantikken, for at glæde sig over den grønne Skov og Kildevandets Rislen:

Welch liebliches Geräusch? Was hör ich dort zur Linken;
Dort ladet meinen Mund ein frischer Qvell zum Trincken,

Den unter jenem Baum, der ihn vor Regen schützt,
Der Erde reicher Schoosz aus ihren Adern spritzt.

I den store Bøg, der ludede ud over Kilden, indridsede man sit Navn. Det var noget af den samme Rousseau'ske Naturkultus, der senere, i et endnu mere sentimentalt Tilsnit, fandt sit Udtryk i Haverne ved Dronninggaard og Enrum. Men samtidig „be-tjente“ man sig af Vandet som paa et Kursted. Lange fortæller i sin mærkværdige Bog om „de naturlige Vande“ (1756), at Vandet fra Brinckmans Kilde var vel egnet til at drikke, og navnlig for sangvinske og koleriske Personer, for Børn og syge, tillige for flegmatiske Naturer, men ikke for melankolske. Besøget faldt ikke blot ved St. Hansdagstider, Sommeren igennem rejste Folk derud. Af samme Art som Brinckmans Kilde var den mindre bekendte Ordrup Kilde, der laa tæt uden for Dyrehaven i Krattet mellem Ermelunden og Kristiansholm. Ogsaa denne søgtes om Sommeren af en Mængde Mennesker, der drog til Skovs for at forlyste sig.

I Tidens Løb forfaldt Brinckmans Kilde atter; Stenene forvitredes og Indskriften slettedes ud af Vind og Vejr. Kilden blev igen sat i Stand, og da den nu var almindelig yndet, udgik Initiativet fra højere Steder end forhen; Stiftamtmanden, Grev Conr. Ditlev Reventlow tog Sagen i sin Haand. Den blev indplanket og Vandet kom til at vælde ud i en armtyk Straale gennem et kort Rør; i Stil med den gamle Inskription opsattes en ny — de bekendte og oftere citerede Verslinjer:

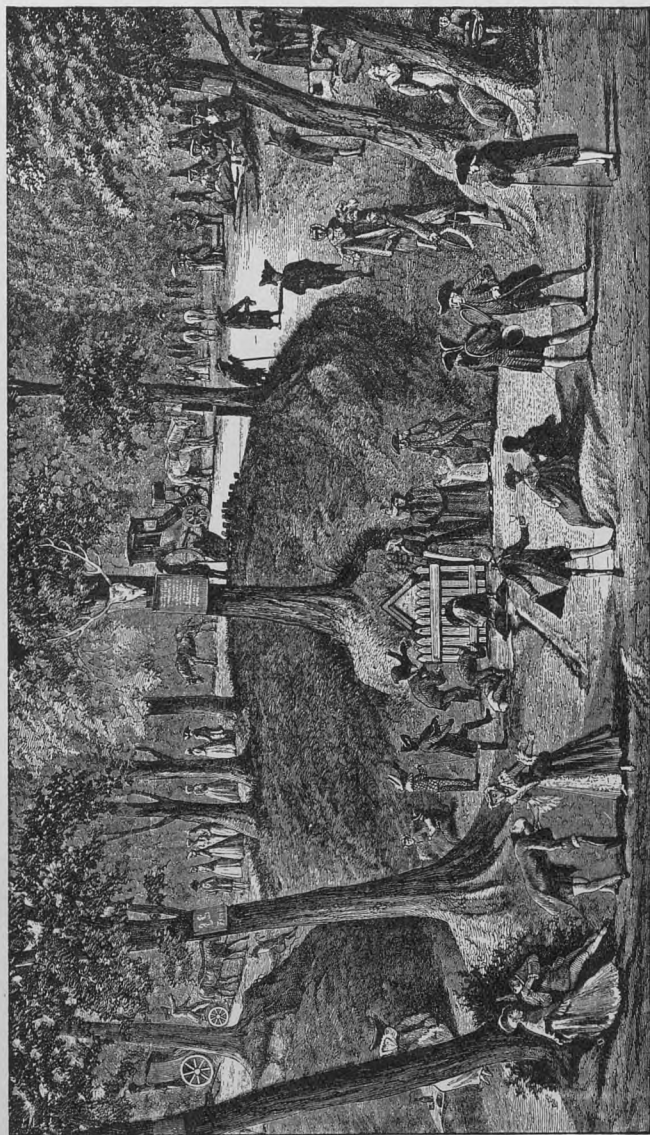
Det Kilde-Vand, som her sit Udløb haver taget,
Er af Kirstine Piil først fundet og opdaget; A. 1583.
Men nu til manges Lyst og Nytte sat i Stand
Ved Græv' af Reventlou, som Stifts-Befalingsmand. A.1750.*)

Betegnelsen „Brinckmans Kilde“ tabte sig, og det siden gængse Navn traadte i Stedet.

Strømmen begyndte nu at vende sig fra Vangede Kilde. Man søgte til Kirsten Pils Kilde St. Hansaften, som man tidligere havde gjort det til Vartov-Kilden, medens Besøget i den øvrige Sommertid efterhaanden svandt ind. Naturromantikken holdt sig, men maatte give Plads for Resterne af den folkelige Overtro og navnlig for den folkelige Lystighed, der atter fik frit Løb efter Frederik den Femtes Tronbestigelse; det var Kongens Ønske, „at det fremdeles ligesom i forrige Tider maa være alle skikkelige Folk tilladt at indpassere og divertere sig i den kongelige Dyrehauge.“ Allerede 1754 var Tilstrømningen saa stærk, at der til Fordel for Gentoft Hospital opstilledes en Fattigblok ligesom ved Vangede. Paa denne Tid sorterede Dyrehaven under den bekendte Forstmand, Overjægermester C. C. v. Gramm, der villigt indrømmede Forlystelserne Plads paa sine Enemærker og lod Folkelivet udvikle sig; man fik Lov til at opslaa Telte under Skovbetjentenes Opsigt.

Gennem Treserne øgedes Kirsten Pils Kildens Tiltrækning; Vangede Kilde, der endnu stod i Gunst,

*) Indskriften findes der endnu. Den er overensstemmende med den her anførte, blot staar der i første Linje „Kilde-Væld“ i Stedet for „Kilde-Vand“.

VED KIRSTEN PILS KILDE I SIDSTE HALVDEL AF DET ATTENDE AARHUNDREDE

(Træsnit udført 1874; tegnet af Bernhard Olsen efter et Maleri af Peter Cramer)

I Originalmaleriet, der senere maa være restaureret, er forskellige Enkeltheder udviskede. Figuren paa Bakken oven for Kilden er f. Eks. at Tegneren, vistnok med Rette, opfattet som en Pottemandler med sine Krukker og Kar, men i Originalen er Krukkerne blevet til Gæs. Se nærmere om Billedet Side 217.

maatte give tabt, skønt den først langt ned i det nitende Aarhundrede gik helt i Glemsel. Det Publikum, der søgte Kilden i Dyrehaven, var ingenlunde den lavere Del af den københavnske Befolkning — tvertimod; ikke blot Rangspersoner, ogsaa Hovedstadens Intelligens nød Kilderejsens Glæder. Luxdorph for Eksempel var en sikker Gæst, og Indtrykkene, han havde hentet sig derude, opbevarede han i smaa Dagbogsoptegnelser; kun nødig forsømte han sin Kilderejse. St. Hansdag 1766 noterer han: „Mange Telter og fornemme Folk ved Kilden. Kongen og Prins Fridrich droge der forbi;“ to Aar efter hedder det paa Mariæ Besøgelsesdag: „Om Eftermiddagen ved Kilden med min Kone og Friises, traf der Kancelliraad Mangors Selskab.“ Af Berlings Københavnske Tidender ses ogsaa, at Dronning Karoline Mathilde, ledsaget af Enkedronningen og Arveprins Frederik, St. Hansdag 1768 var i Dyrehaven „ved den der værende, og bekendte Sundheds-Kilde, hvor vel hele Sommeren igennem, men især paa denne Dag, og Aftenen før, en stor Mængde af Københavns Indvaanere og andre plejer at indfinde sig.“ Mængden var stor, men — tilføjer Bladet loyalt — „Glæden iblandt samme over de høje Herskabers Nærværelse og hulde Aasyn endnu større.“

Kildens Publikum blev maaske nok efterhaanden en Kende mere blandet. Det store Folk havde atter faaet Smag paa disse Forlystelser i det grønne, ligesom Fædrene ved Vartov-Kilden. Meget tyder paa, at det undertiden er gaaet vildt til; en samtidig siger

ligefrem, at Folk ved St. Hansdagstider ved Kilden i Dyrehaven selv blev til Dyr. Matroserne hørte til Kildens Stampublikum, og satté næppe Tonen op; efter det bekendte Tog til Hirschholm frygtede man endog i politiske Kredse for, at der skulde ske noget ubehageligt, naar Matroserne paa St. Hansdag 1771 satte hinanden Stævne ved Kilden i Dyrehaven, som de havde for Skik. Men Borgerskabet gav ligefuldt Møde. Rahbek beretter, at han som Barn i Begyndelsen af 1770'erne en Kildedag var med sine Forældre og Bedsteforældre i Skoven; man drak først Te i Klampenborg, puffede sig dernæst i Trængselen ned til Kilden og drog sluttelig tilbage til Klampenborg og spiste stegte Kyllinger. Den fine Portion savnedes ikke heller, men maaske man mere studerede Folkelivet end man tog Del i det. I et Brev af 25. Juni 1774 til Louise v. Gramm fortæller C. Stolberg, at han Dagen før havde gjort en Pilgrimsrejse til Kilden, men det Aar var der kun faa Mennesker og muntert var der ikke; han havde glædet sig saa meget til at se Bønderpigerne danse, men den Fornøjelse blev han narret for.

Dyrehavskilden fik nu en Betydning i Hovedstadens Forlystelsesliv, som den beholdt et helt Aarhundrede igennem. Dagen til St. Hansaften var allerede i Halvfjerdserne en stor Dag for det københavnske Borgerskab. Alle skulde for enhver Pris til Kilden, til det store Sommerstævne, som man talte om længe i Forvejen. Var Tiderne daarlige, maatte Assistenshuset og Jøderne træde hjælpende

til. Mødrene slog sig den Dag løs fra de huslige Sorger, Fædrene glemte alle Bekymringer og Kæreste-folkene satte hinanden Møde i Dyrehaven. De unge Piger iførte sig deres prægtige „Amazonedragter“*) og de store Solhatte, der gik helt ned i Øjnene. Vognene, pyntede med Løv, holdt for Døren, og heri satte Damerne sig til Parade med deres yndigste Smil. Ud mod Dyrehaven bevægede sig en lang Række Faetons, Chaiser og Kareter, eskorteret af unge Herrer, der hele Foraaret havde dresseret deres Heste for at kunne „skære“ rigtig elegante Kaprioler for Amazonernes Faeton. De svinger dem i Sadlen med deres medfødte Færdighed — bemærker en Kildeskribent lunt ironiserende —, og sætter med en uovervindelig Grandezza Sølv- og Jernsporerne i Siden paa Hesten, som forstaar sin Herres Vilje og stiger i Vejret med en modig Manke. Havde Modeherrerne ikke Raad til at leje Hest, drog de til Fods til Fortunen, spændte Sporerne paa der og ankom saaledes „alamodisk“ udrustet til Kilden. Uden for Porten holdt allerede den Gang Bøndervogne, der kaprede Kildegæster, og disse „ret gode, ærlige Kildervogne“ drog da afsted med svingende Læs af glade Mænd og Kvinder med Løv i Hattene og i Hænderne. Og de, der ikke kunde køre, travede lystigt afsted paa „blak Skinneben“, Matroner og Nymfer

*) En Damemode med udpræget maskulint Anstrøg; Udtrykket træffes ikke sjældent i satiriske Skildringer. Hermed kan jævnføres, at Fortælleren i C. A. Thielos belletristisk-satiriske Pjece *Den angenemme May* (1762), da han rider en Tur uden for Byen, støder paa mange Mennesker, ogsaa „nogle af det smukke Køn i Mandfolkedragt med dejlige Hatte paa Hovedet“. — Karoline Mathildes bekendte Mandsdragt var altsaa ikke uden Sidestykke.

med deres „Chapeau“ under Armen, og hver Chapeau med sin Ølkande i Haanden og Pibe i Munden.

Datidens Aviser beskæftigede sig *con amore* med Kildelivet, og Trykkefrihedsskribenterne greb dette efterstræbte Emne med Begær; man finder drastiske Skildringer, der maler Kildens Herligheder med den brede Pensel. Fri for Tendens er de næppe, men yder alligevel værdifulde Billeder af Folkelivet ved Dyrehavskilden i Struenseetiden og kort efter. Et Par af disse Situationer oprulles for Læseren i stærkt sammentrængt Form, thi een Fejl har de alle: de er umaadeligt vidtsvævende.

En gammel Pebersvend har sat sig for at se denne berømmelige Dyrehavens Kilde og det paa den mærkværdige St. Hansaften; thi den Aften og to Døgn efter har den sin mirakelfulde Kraft, hvis man skal tro de gamle ærværdige Matroner, der selv har prøvet det og indfundet sig der hvert Aar. Han haaber samtidig paa dette folkerige Sted at kunne opsnuse sig en gammel giftetrængende Jomfru. Han er næppe traadt ind i det brogede Selskab, førend han omringes af to i Sandhed ret lækre unge Pigebørn; paa de slemme Hatte og forkerte engelske Dragter ser man straks, at det er to københavnske Jomfruer. De kigger ham lige op under Øjnene, fniser og siger, at han ser forbandet komisk ud og nok aldrig har været ved Kilden før. De faar imidlertid et Par lækre unge Herrer i Sigte, iler efter dem, men Herrerne undløber

I et andet Dyrehavsbillede er Realisme og Digt

vævet ind i hinanden: En Nordmand travers St. Hansaften efter Sædvane ud til Kilden. Han drikker en Portion Kildevand under Paakaldelse af Kirsten Pil i mystiske Ord og vandrer derefter en ensom Runde i Skoven. Proviant fører han med; han har et halvt Skaalpund godt Spegeflæsk, en halv Pot gammel fransk Vin og en halv Pægl Akvavit fra Reverentsgaden. Han spiser Flæsket, drikker en Pægl af sin Vin og lægger sig til at sove under et Træ. Midt om Natten viser Kirsten Pil sig for ham. Med Forfatteren som Talerør giver hun sin Glæde Luft over den nye Tingenes Tilstand i Danmark efter Struensees Fald, men beklager sig over sine Kildegæster: „Hvorledes haver jeg ikke i mange Aar mærket, at Laster og Udyden har tiltaget, Guds Bespottelse, Overdaadighed, Hovmod og Pragt, Drukkenskab og Horeri, hvilke tvende sidste Laster at være, er næsten Aarsagen til de flestes Kilderejse.“ (Man mindes Jeronimus' bekendte Replik i „Kilderejsen“). Skildringen gaar derefter over i Moraliseren og løber sluttelig ud i Opbyggelse. —

Endelig hidsættes et lille Naturmaleri med Øjeblikkets hurtigt vekslende Indtryk, et Kildeinteriør, der lige til Enkelthederne ser helt troværdigt ud:

Liflig Sang, Pokalers Klang,
Midt blandt Skovens Fuglesang!
Skønne Møe, hvor er du sød
I Naturens Skød!

Det er fra et af Teltene, en flygtig Visestump, der skærer gennem Latteren, Musikken og Slagsmaalene.

Ved Indgangen til Skoven strømmer Folk til Kilden, og Replikkerne svirrer i Luften som Myg paa en lummer Sommeraften: Holdt, holdt, hvor Fanden vil I hen? — Til Kilden, Messieurs! Lad staa til, Per! — Klask! der gled den fulde Kælling ned i Suppedasen. — Naa, min søde Jomfru, hvor smager det grønne? — Ak, det er sødt, hvem der dog altid kunde være i det grønne, der lever man dog meget uskyldig. Behager Majoren ikke at spadsere ind i vort Selskab Varsko, Varsko! lyder det fra en anden Kant, et helt Læs af Ølkander, Bierfidlere, Haandværkssvende, Fioler og Amazoner. Er I gale, Karle? Tværs over Vejen, Kusk! lyder Svaret, i fuld Galop ind ad Skoven til! Aa, Bravo, Bravo! Snups! der ligger den hele glade Bande. Bierfidlerne i Filteri med Kusken, Haandværkssvendene med Amazonerne, Fiolerne med Ølkanderne Et andet Sted gaar Konversationen yderst poleret: Min Herre, hun er ikke Pige, hun er Madame. — Ha! Madame, Allergiereste Madame. Véritablement, so hab' ich in Frankrig ni geseen. — Jeg skal skaffe Dem Connoissance, om De behager. — Vous, Monsieur! Elle behaker mi mangfoldig Her falder Replikkerne mere borgerligt: Levnede du nogen Sylte, Mor? Giv Mester Frants et Stykke. Sid ned Mester. — Tak, tak, Tobias! Lærken synger altid i min Lomme. God Taar, Tobias! Vil du smage min Finkel? Nu kommer Amagerne dragende til Kilden, en hel Vogn fuld, hver med sin Flødekrug og et Tørklæde med Mad. — Vil du se, Christoffer, Tøse, som de var

æltet i en Smørbøtte. — En af Amagerne falder over Tømmestrengen, slaar en Kolbøtte over sin Datter, saa hun faar den ene Fod i Flødekrugken og vælter den skønne Fløde ud i Græsset — Matthias! Her er det Land, som flyder med Mælk og Honning! . . . Hundsvot, Slyngel, Fukssvanser, Mameluk! Hille-mænd, hvor det regner med Skældsord hist henne! Her kan man komme i Rangen for et godt Ord, ellers koster det Penge . . . Et andet Sted er Opbrudet i fuld Gang, man drikker den sidste Soppen: Es lebe Frederike! Es lebe Christiane! Es lebe alle die Schönen! Und sterbe alle die Grimmen! Adieu Monfrère! Adieu Masœur! Ha ra sa! ha ra sa! along! along! hui! hui! hurra!

— — —

Kildelivet havde næppe ændret sig synderligt siden Aarhundredets Begyndelse. Der var sket Forskydninger i de ydre Former, som Tidernes Forandring og skiftende Moder førte med sig, men i Dyrehaven som ved Vartov-Kilden morede Folk sig selv, assisteret af en Bierfidler eller Lire. Halte, blinde og lamme, der fordem havde søgt Lindring ved Kilden, kom nu for at indhøste en Skærv, og deres Legemsbrist var ikke altid saa slem som den saa ud til. Allerede ved Vartov-Kilden spekuleredes der i Kildegæsternes Medlidenhed; Phönixberg harcellerer i „Den forkerte Mercurius“ 1727 over Stodderne, der henimod Aften „indpakke deres Arme og Ben“, som næst deres Veltalenhed havde indbragt dem de Skillinger, for hvilke de næstkommende Nat vilde

drikke Brændevin i Stedet for Kildevand, hvilket de mente var sundere — og det var næppe bedre fat ved Dyrehavskilden i 1772. Ved alle Leddene kunde man træffe vanføre Stakler; men om Aftenen traadte den eenbenede en sirlig Menuet i Fortunen — hvor Kildegæsterne den Gang sluttede Dagen —, og den blinde fandt uden Vanskelighed Vej til Kroen.

Man havde endnu ingen til at agere for sig, først omkring 1775 fik Linedanserne Indpas ved Kilden. Nogle Artikler i Københavns Aftenpost er i denne Henseende oplysende. I Sommeren 1772 gav den bekendte Antonio Brambilla med sit Linedanserselskab Forestillinger paa det kgl. Teater, og dette Fænomen diskuteres i Bladet i en Række satiriske, men ret udvandede Bemærkninger; bl. a. falder den Ytring, at de „ret belejlig kunde lade deres Kunster se ved Kilden, nu da alle stormer til den“. Det synes at tyde paa, at den Art Forestillinger tidligere har været ukendt der. Faa Aar efter, i 1776, er Savnet imidlertid lykkelig afhjulpet — en lille kvikt fortalt Satire giver os Beviset i Hænde. Et muntert Selskab, der har slaaet sig ned ved Kilden, morer sig med Ølkander og Brændevinsglas, og en Linedanser faar i Hast sin Skueplads færdig. Han svinger sig lystigt, til stor Glæde for sit Publikum, men Linen brister, han falder ned og kommer til at ride paa en gammel Flæskepapas Skulder, der netop skal føre Kanden til Munden; han taber den og overspilder sin Kones Triumfantes-Skørt. Konen skraaler op, Manden bander og der bliver stor Staahej,

indtil Matroserne tilsidst kommer imellem og gør rent Bord. —

Linedanserne har utvivlsomt været Dyrehavskildens tidligste Kunstnere — et højst ambulante Folkefærd, der næppe havde fast Stade, men spændte Linen ud mellem to Træer og producerede sig, hvor der var Publikum. Det maa være en af disse, en Forfatter i „Nyeste Skilderi af København“ 1806 sigter til, naar han fortæller, at der for tyve Aar siden ikke var andre Gøglere end en gammel Linedanser, der uden for Kildetiden var Kok af Profession, og som kun drejede sig tre-fire Gange rundt paa en slap Line, mens han bestandig raabte: Geben Sie nun wohl Achtung!, men alligevel ansaas for et rent Vidunder i Linedanserkunsten. Han tænker næppe paa den Linedanser, Luxdorph i Kildetiden 1786 tog ud i Dyrehaven for at se, thi det var utvivlsomt Spina-cutta, som denne Sommer tillige optraadte et Par Gange paa det kgl. Teater. Hele Byen talte om ham, han besynges i en Gadevise som større end Tubal-Kain og i Aftenposten lægger Malene, Husets jydsk Pige, sin Beundring for Dagen i en Ytring om, at den Karl absolut maa have med Fanden at bestille. Selv Pram og Rahbek tog i Minerva, i deres eget Blad, en venskabelig Holmgang for hans Skyld; Rahbek mente, at Skuepladsen profaneredes ved en Linedanser, men deri var Pram ganske uenig med ham.

Werlauff, der var født 1781, fortæller ogsaa, at det i hans tidlige Barndom næsten udelukkende var Linedansere, der forlystede Dyrehavens Publikum. Aften-

posten opregner 1785 som de fornemste Forlystelser ved Kilden foruden Linedanseren kun den italienske Sanger med Brillerne, Lirendrejeren, der er ekscellent, og Teltet, hvori der spilles paa Davidsharpe,*) og naar den nysnævnte Malene i Aftenposten for 1786 baade husker en stærk Mand, en Madame, der gik paa gloende Jern, Bjørnetrækkere og Manden med Gripomenussen (o: Rinocerossen) foruden Voksdykkerne („var det andet end Fandens Kunster, at de saadan nikkede og drejede Hovederne,“ siger hun) — saa synes det at fremgaa af Sammenhængen, at der snarere sigtes til Gøglere, som af og til søgte til Hovedstaden, end til Kildens Kunstmagere. Men netop i disse Aar begyndte Udviklingen at tage Fart. Utvivlsomt har der mod Slutningen af Firserne været en Marionetbod i Dyrehaven og nogle magiske Kunster eller Ombres chinoises. „Harlekins-Manden“, Oprindelsen til senere Tidens blaarædende Pjerrot, synes ligeledes i en temmelig tidlig Periode at have faaet Indpas ved Kilden; Oehlenschläger saa allerede som Barn Mester Jakel og Harlekin, der spiste Blaar. Medens det længer ned i Tiden kunde blive en kostbar Historie at gøre sig bekendt med samtlige Dyrehavens Herligheder, navnlig for „Standspersoner“, som betalte „efter Behag“, var Forholdet et andet nu; man kunde den Gang skri-

*) De gammeldags folkelige Musikinstrumenter, *Harpe*, *Hummel* og *Lire*, var stadig i Brug i Dyrehaven. Af Harper var der Davidsharpen og Spidsharpen, den første med Tarm-, den sidste med Messingstreng. Hummelen var en Slags Citar med afstemte Messingstreng, der sløges med en Pind eller Pennefejer. Endelig Liren: et Strenginstrument med Tangenter og Haandsving i Enden; den er nu her i Landet næsten helt fortrængt af den i det 19. Aarhundrede opfundne Lirekasse eller Positiv.

ver Skilderiet, se alle Dyrehavens Mærkværdigheder for nogle Mark, om man end talte seksten Aner.

Alt i alt har Forlystelserne ved Dyrehavskilden dog lige til 1790 overvejende været af personlig Art. Kildegæsterne spiser og drikker — ikke just altid med Maade — og medbringer selv det gode Humør. Man synger Fredmanske Epistler, medens Fætter Mikkell, Manden med Liren, giver den gamle Ugle-vise, en Tid lang Dyrehavens Nationalhymne:

Katten er mit Sydskende Barn,
 Han har gode Dage
 Frem for mig det slemme Skarn,
 Jeg maae staae tilbage.
 Gaaer jeg ud og gaaer jeg ind,
 Alle plukke de mit Skind.
 O! jeg maae vel hyle,
 O! jeg maae vel hyle.

Naar Ungersvenden træffer paa en „alsomsødeste“, byder han den „lille Fløyknap“ op til en Svingom; hun tager hjertensgerne derimod. „Harpeslaaeren“ spiller op til den „hollandske Mollevet“ [c: Menuet] og Parret danser ud, mens *han* synger:

Lystig min Pige! Corante Magret,
 Træd net om paa Taaen, min søde Magnet,
 Stræk saa ud Armen den hvide saa blank,
 Saa gaaer hun saa lystig og herlig og frank,
 Hold saa Takten
 Med Fagten
 Med Beskeden
 Giør Kieden
 So sag' ich dir hundert mahl dausen Dank,
 Dank!

Det vimler omkring Kilden med Sirener og Amazoner, Skomagerdreng og Bierfreunde, Renegater og Kalmukker, Poltroner og Mamelukker, Springere og fejende Fyre, ærbare Sibyller og kyske Helener, Junkere, Mamseller, Spradebasser og Natfrøkener. (Datiden savner ikke Kælenavne for de mange Kategorier!). De „søde Snutter“, som har Kærester, de „stakkels Glutter“, som ingen har, og Matronerne, der trænger til „en Rultning og Pultring“ i det grønne — alle slaar de Gækken løs; selv de ærværdige Bedstepapa'er, som ikke er til at slaa et Smil af hjemme, er færdig at le sig fordærvet ved en Svinsteg og en Flaske Vin eller to under et Dyrehavetelt. Der er Værter nok ved Kilden, baade Kavaler-Værter, Mamsel-Værter, Kaffe-Værter og Punsche-Værter. Man væder hyppig Ganen og ikke med Kildevandet alene. Det er en fjerntliggende Periode, Rahbek synger om i en Drikkeviser fra 1784, der begynder saaledes:

Vor Frue og St. Hans til Priis
 Det var de gamle Fædres Viis
 At gaae til Kirstens Kilde.
 Dens Vand de ansaae for en Skat,
 Som de Sanct Hans og Frue Nat,
 Andægtig drak af Haand og Hat,
 Det var et mavert Gilde.

Derimod er det Samtiden, der skildres i følgende Linjer, hentet fra en Dyrehavspjece fra 1783:

Den Tid den kom, den Skov blev grøn
 Rosenrøde Skiermante,

Men Dyrehaugen meest var skiøn,
 Hver dandsed sin Corante,
 Der drog ud baade Qvinde og Mand
 Og drak det skiønne Kildevand,
 Dandset, drak, og drak og aad,
 Aad og drak og dandset.

Den Skov blev fuld af Sang og Fryd
 Rosenrøde Skiermante,
 Saa knap man hørte Øren Lyd
 For Spil og Trimulante,
 I Telten gik det meget flink,
 Kluk, kluk, kluk med Klang og Klink,
 Strengen hørtes, Sangen gik,
 Lystigen man dandste.

Dyrehavskildens egentlige Glansperiode oprinder i Halvfemserne og varer ved til Bombardementet; derefter indtræder nogle magre Aar, men atter i den sidste Snes Aar af Frederik den Sjettes Tidsalder over den en mægtig Tiltrækning paa Hovedstadens Publikum. I Aarene efter 1790 synes Tilstrømningen at have været uhyre og mange af Kildegæsterne kamperede St. Hansnat i Dyrehaven. Kildeforlystelsernes Ry havde tillige bredt sig ud over Landets Grænser og hidlokkede de tilrejsende. Den bekendte Filosof og Digter Lavater, der i Sommeren 1793 opholdt sig i Danmark, anslog Tallet paa Vogne og Chaiser, der var stævnet til Kilden St. Hansdag, til over 200 — og Vejret var endda slet. Søndagen før Vor Frue Dag, da han atter aflagde Dyrehaven et Besøg, var der henimod 800 — skriver otte Hundrede Køretøjer, mest aabne, store Vogne, der kunde rumme 10-12 Personer, medens et Hav paa otte til tolv Tusinde

„DYREHAUGE FORLYSTELSER“

(Malet af Erik Pauelsen, stukket af Fridrich 1792)

Midt i Billedet dansende Kildegæster, til Venstre et forment Par, der ser til.

Mennesker puffedes og trængtes for at komme til ved Seværdighederne eller faa et Glimt af Majestæten og den kongelige Familie at se; andet Steds finder man Besøget paa de egentlige Kildedage omkring Aarhundredskiftet anslaaet til gennemsnitlig 7000. En tysk rejsende, Küttner, der besøgte Dyrehaven i Kildetiden 1798, var ligeledes stærkt betaget af det rigt pulserende Folkeliv og især af de mange brogede Nationaldragter: Amagerne i deres gamle hollandske Kostumer og de unge Piger fra Fyn og Sjælland i røde strikkede Livstykker, der gav dem et helt koket Udseende.

Et Vidnesbyrd om den Opsigt, Dyrehavsforlystelserne havde vakt i Udlandet, og tillige om de snurre Forestillinger, man undertiden gjorde sig om danske Forhold, afgiver nogle Breve, oversat fra Fransk og trykt i Archenholz's *Minerva* 1805. Det fortælles her, hvorledes Hovedstaden om Sommeren var næsten blottet for Folk, fordi de fleste tog ud paa Landet; det saakaldte gode Selskab drog til sine Landejendomme i Finland(!) og Fulster(!), men kom tilbage fra den lange Rejse i Juni Maaned og samledes i en Skov, et Par Timers Vej fra København, som kaldtes „Parken“ og var indesluttet af Mure; her var Skuespil og Linedansere, Værtshuse og Kræmmere, der handlede med alle Slags Smaating, især Sukkergodt.

Frue Dag synes navnlig i 1780'erne at være foretrukket som Kildedag fremfor St. Hans og ansaas en Overgang for den fineste; men siden sank begge

Dage i Renommé og Kildetiden udstraktes efterhaanden til alle de mellemliggende Dage og ud derover. Der var stadig en øjensynlig Tendens til at trække Dyrehavstiden ud, saa at Rentekammeret i Aaret 1800 maatte fastsætte den til tre Uger; den varede fra otte Dage før St. Hansdag til ind i Juli. De stedlige Autoriteter havde dertil Vanskelighed ved at dirigere de vældige Folkeskarer, og Amtmanden maatte hvert Aar udstede Bekendtgørelse og træffe særlige Foranstaltninger for at undgaa Ulykker. Vejen forbi Kilden og Teltene spærredes ved Bomme, og Vagtposterne tillod kun Fodgængere at passere. Sognefogden og Tingmanden i Lyngby med tiltagne Husmænd som menigt Mandskab holdt Opsyn; men de var bestandig fulde og foraarsagede selv Uordener. Først efter Aar 1800 overtog Politimesteren denne Tjeneste, som ingenlunde hørte til de behagelige. Jagtbetjentene, der udviste Plads til Teltene, havde i 1804 givet Politimesterens Telt Plads mellem to Punscheværter, og da der en Nat opkom Slagsmaal, blev Øvrighedens Ly jævnet med Jorden tillige med de to andre Telte.

Eftersom Tilstrømningen steg, gik Taskenspillernes Chancer i Vejret. Dyrehavskildens Ry var ogsaa naaet til de fremmede omrejsende Gøglere, der snart besværede Kildens Veteraner med en ublid Konkurrence; fra Midten af Halvfemserne oversvømmede de Dyrehaven. De hjemlige Kolleger søgte at holde dem Stangen ved at paaberaabe sig de gældende Anordninger om Taskenspillere og Omløbere, men

det lykkedes ikke; Kancelliet, der tidligere havde søgt at overholde Loven, dispenserede nu derfra i stedse videre Omfang og Strømmen af Gøglere flød fra Dyrehaven efterhaanden ud over hele Hovedstaden.

Omslaget indleddes 1794. Tidligere havde Forstvæsenet mod visse Kendelser til Gøglere Hospital udstedt Tilladelsessedler til at bygge Boder i Dyrehaven og vise Kunster, nu overtog Kancelliet selv denne Myndighed, i hvert Fald for en Del. Det var en Borgermand, en Mekanikus Joh. Konrad Francke fra Reverentsgaden, der ved sine Besværlinger gav Stødet til en Tingenes Orden, som han næppe selv ønskede. Han havde i fire Aar haft sit væsentligste Levebrød ved Marionetspil i Dyrehaven, da et Par Udlændinge gjorde ham Rangen stridig; de opnaaede de bedste Pladser ud mod Passagen og var oven i Købet saa lidet hensynfulde, at de viste de selvsamme Stykker og Kunster som han, der havde maattet tage Plads bag deres Boder. Den ene var en Tysker, Johan Henrich Egestorff, der ligesom Francke fra omtrent 1790 i Dyrehaven havde „amuseret Publikum med at spille Komoëdier i et dertil opslagen Træhus“, den anden hed Galiver (eller Galiveri), og levede ellers af at præparere Sæbekugler og Pomade. Francke ærgrede sig saare, fandt i Konkurrenternes fremmede Oprindelse Stof til et Angreb, og gik til Kancelliet for at faa dem underkastet Lovens Bydende og udvist af Dyrehaven. Sagen blev nøje overvejet, saa nøje, at Afgørelsen først kom til at foreligge længe efter Kildetidens Ophør,

og Resultatet blev det, at Amtmanden fik Paalæg om at sørge for Anordningernes Overholdelse.

I 1795 fik Egestorff og en ny Mand, nemlig James Price, begge Tilladelse til at optræde i Dyrehaven, medens Amtmanden, der holdt sig Kancelliets Bud efterrettelig, udelukkede Francke, formodentlig fordi han havde anset det for unødvendigt at søge Bevilling (eller nøjagtigere udtrykt: Dispensation fra de gældende Anordninger). Saaledes faldt den stakels Mand selv i den Grav, han omhyggeligt havde beredt sine paatrængende Konkurrenter; først Aaret efter fik han Oprejsning og Tilladelse til at fortsætte Forevisningen af sine Marionetter og mekaniske Figurer. Der var indledet en ny Praksis, som siden opretholdtes: Dyrehavskildens Kunstnere maatte hvert Aar søge Bevilling til at udøve deres Metier. Det gjaldt dog ikke de utallige Smaaerhverv, Tilladelser til at sælge Bagværk og Brændevin, at bære Vand og passe Heste ved Kilden o. desl., der stadig indrømmedes gennem Forstvæsenet, saaledes at bortløbne Læredrenge og slige Personer kunde tilrane sig en Inladelsseddél hos Skovrideren og paa den Maade opholde sig i Dyrehaven Kildetiden igennem. En Del Aar var Kildens Retsforhold endnu vaklende, først i 1806 blev de endeligt ordnede ved en kongelig Resolution (af 23. Maj), der fordelte Magtens Udøvelse ligeligt mellem Kancelliet, Politimesteren og Jagtvæsenet.

Dette Omslag i Autoriteternes Holdning over for de fremmede Kunstmagere bragte Gentofté Hospital

forøgede Midler; hver Bevilling blev gjort afhængig af en Ydelse til denne Stiftelse, tidligst i Form af en Fattigforestilling, senere en kontant Kendelse. At de mange nye Tillokkelser drog et stedse større Publikum til Dyrehaven, mærkedes ogsaa paa Kildeblokken, der til Tider var saa spækket, at den fristede Gavtyvene. I 1797 var den Genstand for et Attentat; den blev opbrudt og Skatten røvet.

Dyrehavsrejserne i Kildetiden havde efterhaanden begyndt at faa Karakter af en national Sommerforlystelse, der maatte sætte sig Spor i Litteraturen. Tidligere havde de navnløse Trykkefrihedsskribenter beskæftiget sig med Kilderejserne. De debatteredes i Dagspressen og blev besunget i utallige Gadeviser. Dr. Gigas har i sine „Antegnelser til St. Hansaften-Spil“ opregnet en hel Række saadanne Viser, hvis Indhold ganske vist ikke er meget bevendt, men hvis Titler ofte er stærkt fristende, og undertiden i sammentrængt Form giver et helt lille Billede af Kildelystigheden; en af dem (fra 1787) kaldes:

En
Nye Viise
om
Dyrehaugs Telte,
Besoffene Helte,
Sminkede Tøse,
Sporede Knøse,
Narre-Caprioler,
Snøvlende Violer,
Brændeviin, Skinke, Øl og
Tobak,
Unge og gamle Loppenborgs
Pak.

En splinter nye
Kilde = Reise,

eller den

nye Viise

om

de angennemme Forlystelser i Dyrehaven,
ved Kilden og i Teltene.

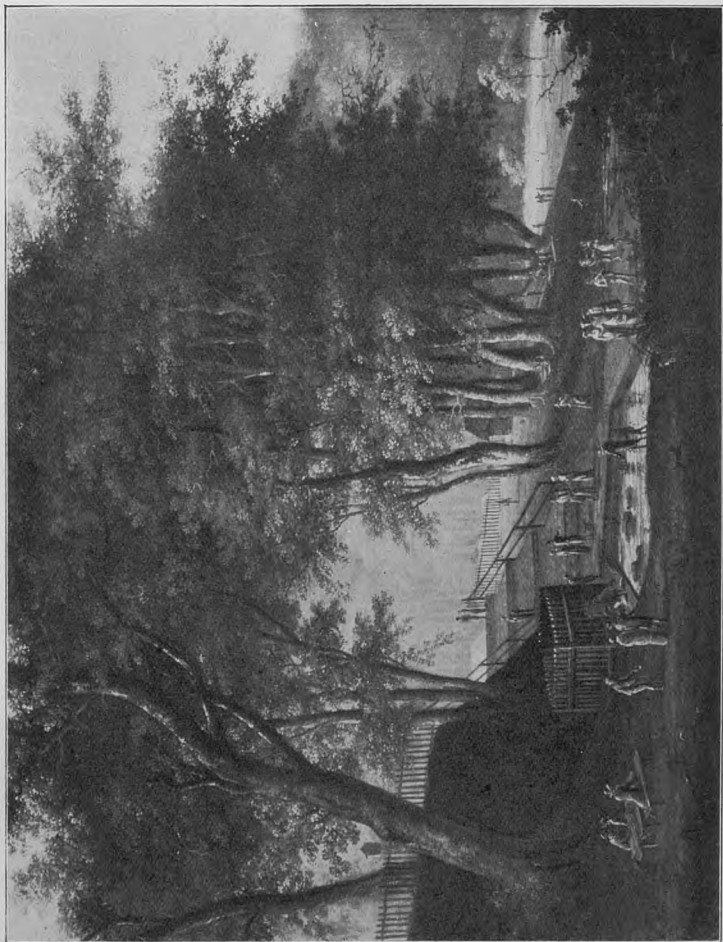

Mel. Jeg fattige Vige, jeg lider stor Nød.

Kyft hos P. Horrebom.

KILDEVISE FRA DET ATTENDE AARHUNDREDE
Vignet: Manden med Liren

Men nu naaede Dyrehave-Emnet op i Litteraturrens højere Lag. I Fred. Ekkards Ugeskrift „Samleren“ (for 1793) hævdedes, i fuldt Alvor, Nytten og Betimeligheden af, at Hovedstaden havde flere Markskrigere og Taskenspillere; der savnedes Markeder, hvor saadanne Chevaliers d'Industrie havde fri Adgang; og navnlig var det beklageligt, at vi fik saa faa Ekvilibrister at se. Maaske var det Overvejelser af den Art, der havde foresvævet Statsstyrelsen, da den lukkede op for Sluserne og indlod de fremmede Kunstmagere i større Tal end det tidligere havde været Tilfældet. I samme Retning udtaler Amtets Politimester sig endnu 1805; han mente, at „denne Hovedstads Indvaanere i Hensyn til andre store Stæder i Amerika og Europa, hvor jeg paa mine Rejser haver opholdt mig, efter min Skønsomhed kun ere slet forsynede med Sommerfornøjelser“. Rahbek derimod tog stadig St. Hansløjerne fra den satiriske Side; i „Den danske Tilskuer“ gav han jævnlig Kildegæsterne moralske Revselsler og de fremmede Gøglere mangt et velment Hib. Disse fingerede Breve, Avertissementer og lignende skyldes hyp-pigt hans egen Pen og er ikke altid lige vittige; de er ofte mærkede af Tidens ferske Smagløshed. Men smukke Undtagelser er der. I Aargangen 1797 findes et Kildedigt (omskrevet i Prosa), der er langt over Gennemsnittet, en vellykket Travesti i Gesnersk Idyl-Stil, svulmende af fed Patos. Snart boltrer Digterens Pegasus sig i en højbenet poetisk Prosa, snart traver den af Sted i taktfast mar-

KIRSTEN PILS KILDE ca. 1800 (Maleri af Elias Meyer)
Over Nedgangen til Kilden skimtes Teltene

scherende Distika i Lighed med Hesten for Kildevognen:

O! hvor sveder du hist under din talrige Byrde!
 Stakkels venlige Hest, du en Families Haab!
 Fem have stablet sig op paa Karmen, du ene maae drage!
 O! men vredes dog ei, ak thi de stunde til Fryd.

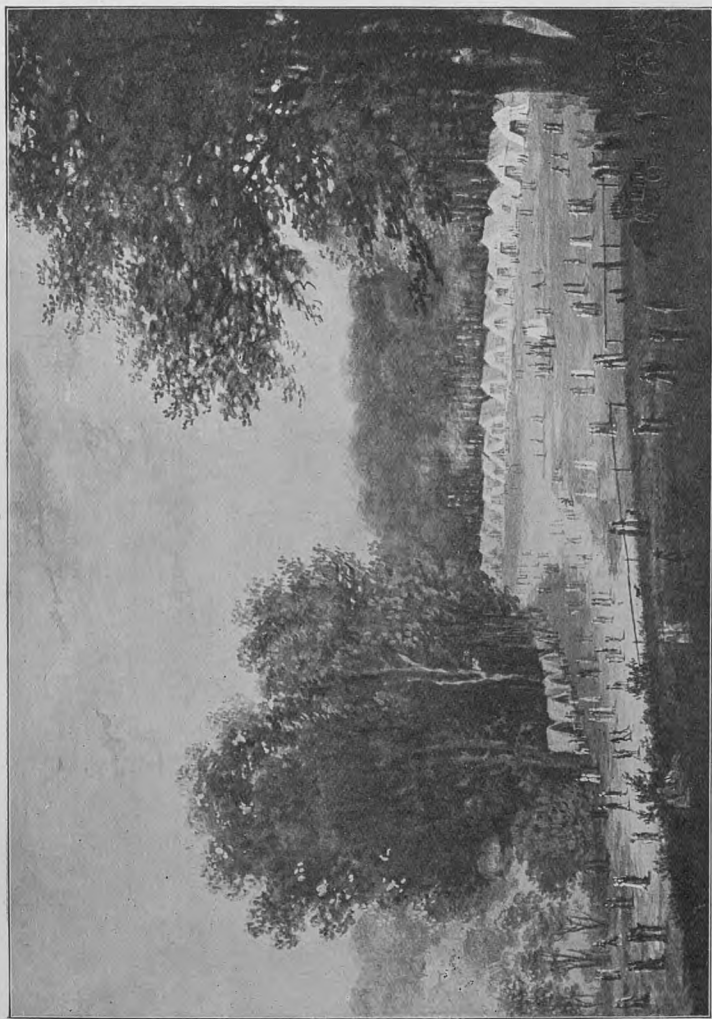
Kilderejserne gav ikke blot Satiren, ogsaa Lyrikken Stof. En rimet Fortælling i tre Sange, „Reisen til Dyrehaugen,“ af den frafaldne Teolog Otto Horrebøw fremkom i Boghandler Poulsens „Nytaarsgave 1801“. Noget Digterværk af høj Rang er det ikke, hverken fra Intrigens eller Formens Side:

Langs skønne Strandvej de rullede frem.
 I tryllende Vexel rundt om dem
 Natur og Kunst sine Ynder udbredte.

De ikke forbi Constantia droge.
 En styrkende Frokost der de toge
 I skyggefuld Løvsal, hvor Lærkers Sang
 Omtonte dem fra den lysgrønne Gang. o. s. v.

Disse Forsøg, dels paa en Vurdering, dels paa en Skildring af Kildelystigheden og Dyrehavsrejserne, baade de nøgternt reflekterende, de satirisk-hudflettende og de mildt-idealiserende, overskygges imidlertid ganske af et Værk, der bliver til i Efteraaret 1802 — et Værk, der hører til de allerypperste i dansk Digtekunst og vil bevare Mindet om Dyrehavskilden til de seneste Tider: Den unge Oehenschlägers St. Hansaftenspil.

Den Interesse, der efterhaanden knyttedes til Sommerforlystelserne i Dyrehaven, fandtes i alle Sam-

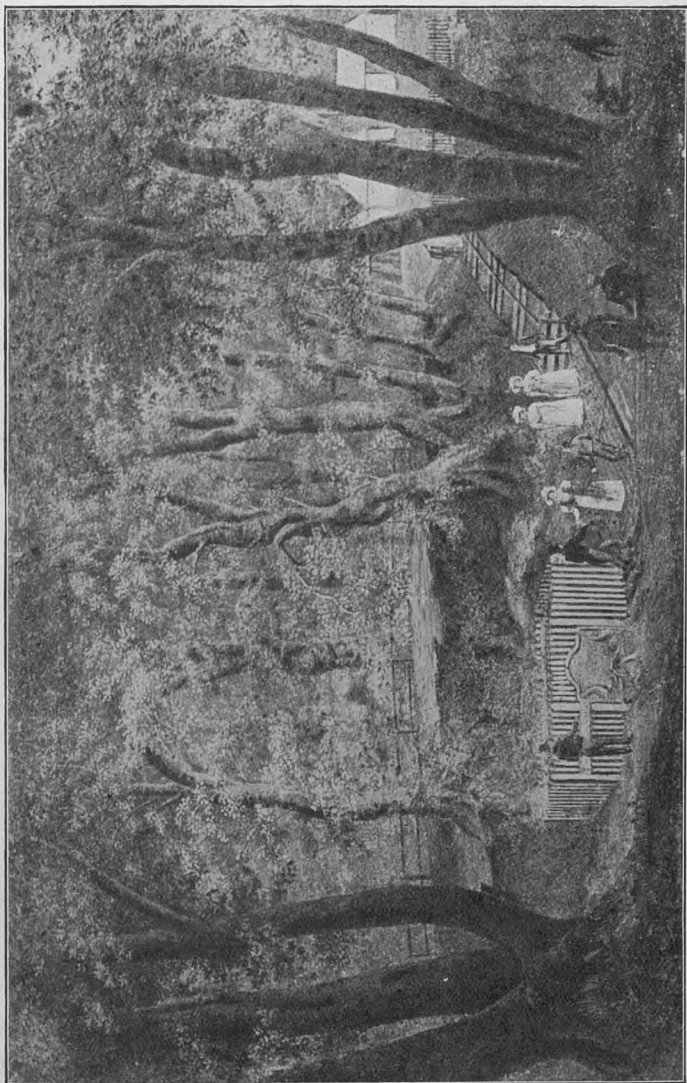
TELTE VED KILDEN CA. 1800 (Akwarel af Elias Meyer)

Til Venstre i Billedet Nedgangen til Kilden; Teltene havde endnu ikke Plads paa „Bakken“. Se S. 84 og 220.

fundets Klasser, men var begrundet i en Skala af forskellige Følelser, afstemt efter de forskellige Samfundslags Intelligens og Naturel. Der var den rent historiske Følelse af noget overleveret, gamle Minder, der var værd at opretholde; nogle satte Pris paa den ejendommelige Mystik, der trods alt yderst ude i Periferien satte sit Præg paa Kildelivet; andre yndede Gøglet og den lette Sommerfornøjelse; nogle tog det helt alvorligt, andre morede sig derover med en vis Ironi og Overbærenhed eller glædede sig over det lystige og maleriske Folkeliv. Atter andre kom der blot for at se og ses, eller fordi de yndede Opholdet i den grønne Skov, Bægerklangen og de smukke Piger. Kun den unge Digter forstod at sammenfatte det hele og give det poetisk Udtryk.

Men nu Enkelthederne, Dyrehavens Kunstnere og alle dens Seværdigheder, vilde det være Umagen værd at opholde sig ved dem? Næppe i nogen særlig vid Udstrækning. Uden større Vanskelighed vilde det være muligt fra midt i 1790'erne at give en nogenlunde fuldstændig Liste over dem alle med samt deres skønne Kunster og Rariteter; men det vilde blive et højst broget Selskab, og for de allerflestes Vedkommende vilde det være ufortjent, om deres Bedrifter skulde bevares for Efterverdenen. Hist og her støder man dog paa et Navn, der fanger Interessen og et Kulturtræk, som det lønner sig at optegne.

Blandt Dyrehavens bekendteste Kunstnere staar *James Price*, der første Gang optraadte i 1795, men

KIRSTEN PILS KILDE I BEGYNDELSEN AF DET NITTENDE AARHUNDREDE
(Maleri, vistnok af Elias Meyer). — Viser navnlig Kildebygningens daværende Udseende.

som faa Aar efter havde den Lykke at faa fast Fod i Hovedstaden. Med *Casorti* og det italienske Selskab gik det paa en lignende Maade. Det samlede Selskab gav Akrobatforestillinger og Pantomimer i Dyrehaven i 1800 og 1801, medens Giuseppe Casorti i de to følgende Aar, 1802-03, var alene med „sit lidet Selskab“, hvis væsentligste Tiltrækning var hans to Smaapiger, Theresia og Charlotte; de viste sig her første Gang offentlig og optraadte senere paa James Prices Teater paa Vesterbro. Det maa være Casorti og hans smaa Damer en forarget Kritikker sigter til, naar han om Linedanserne i Dyrehaven 1802 siger, at de er gode nok og gør hvad de kan, men „de maa sandeligen koste et Par andre Bukser til den lille Mademoiselle, thi i de hvide Strikketøjs ser hun lidt vel naturlig ud“. Netop i 1802 led Casorti den Tort, at Galleriet i hans Bod faldt ned, men lykkeligvis kom ingen til Skade. Han bad om Undskyldning i Adresseavisen, og faa Dage efter var alt i saa solid en Stand, at der ikke var nogen „videre Sammenbrækning eller Skade“ at befrygte. Den Slags Smaauheld tog Publikum aabenbart med en vis Sindsro, thi næsten hvert Aar faldt et Amfiteater ned eller en Bod styrtede sammen, fordi der var sparet paa Sømmene og udvist en altfor stor Økonomi i Anvendelsen af solidt Tømmer. „Brækende Stillager og Gynger kunne af og til sætte enkelte Menneskers Liv i Fare“ læses der hos en Forfatter, som beskæftiger sig med Dyrehaven i dette Tidsrum. I 1807 saa man sig derfor nødsaget til at

udstede en Bestemmelse om, at to Tømmermænd skulde have Opsigt med Bodernes Opbygning, saa længe den stod paa, og desuden toges der andre Forholdsregler, som sigtede til at betrygge Publikums Liv og Lemmer.

Price og Casorti naaede op paa Tinderne af Dyrehavens Kunst; højere kom man hverken før eller senere. Det var et ret enestaaende Fænomen, at et *tysk Skuespillerselskab* i Kildetiden 1802 rullede Thespiskarren ind mellem Dyrehavens Bøge for at give Komedier, Opera og Pantomimer, vel at mærke ikke med Marionetter, men med virkelig levende Skuespillere. Der var nye Forestillinger hver Dag, og en samtidig beretter om Opførelsen af Kotzebues „Menneskehad og Anger“, der netop paa den Tid var stærkt fremme og hørte til det kgl. Teaters faste Repertoire. Det hele var naturligvis ikke bedre bevendt end man med Billighed kunde forlange af et Drama ved Kilden. Husets Udseende var elendigt, og i de agerendes Tale blandede sig Børneskrig og Hundeglam bag Scenen. Udførelsen stod paa Højde med det ydre. Man gjorde sig øjensynlig ingen Umage, der sporedes ikke megen Færdighed og Skuespillerne lod ikke til at bekymre sig om, hvorledes de agerede. Den ubekendtes Rolle spilledes af en Person, der understregede de følsomme Steder med farceagtige Gebærder; han optraadte i en gammel Uniform, der havde kendt bedre Dage, og i Hytte-Scenen, hvor han grunder over den geniale Skønhed i Zimmermanns „Einsamkeit“, dampede han lystigt

paa en Tobakspibe; den angrende Eulalia var ganske øjensynlig i interessante Omstændigheder etc. etc. Men Teatret var fyldt til sidste Plads.

Det var aabenbart de samme Skuespilentreprenører, Müller og Aarbye (eller Aabye), som kort efter oprettede et af de første omrejsende Provinsselskaber herhjemme og gav Forestillinger i Køge og Næstved 1802-03, iøvrigt til stor Glæde for Indvaanerne, der var ganske uvant med den Art Forlystelser; „adskillige, som ellers i deres Levetid ikke fik at se et Skuespil, faa dog saameget af samme at se, at de derom kan gøre sig et tydeligt Begreb,“ skrev Borgmesteren i Køge. Truppen bestod af 12-13 Personer, hvoraf nogle, fire eller fem, oprindelig hørte til det ophævede Skuespillerselskab i Odense; andre var muligvis identiske med de Kunstnere, der havde ageret i Dyrehaven.

Til Dyrehavens højere Kunstnere regnedes ogsaa *Kunstberiderne*. Beriderforestillinger var endnu ved Aarhundredskiftet kun lidet kendte i Danmark, og James Price tænkte alvorligt paa at indføre dem, men det lykkedes ham næppe; derimod kom *Jean Lustre* hertil i 1799 og opnaede samme Aar Tilladelse til at give Forestillinger i Dyrehaven. Næste Aar gjorde han atter stor Lykke. Hans Amfiteater var meget større end tilforn og „langt trofastere og stærkere, saa at ingen Uorden skal kunne finde Sted.“ Det lykkedes ham yderligere at faa kongelig Bevilling til at nedsætte sig i Hovedstaden som Kunstberider, han tog Borgerskab og anlagde en

ET FREMMED GØGLERSELSKAB ANKOMMER TIL DYREHAVEN
(Maleri af C. A. Lorentzen, signeret 1812 (?), udsatillet 1821) — Motivet er aabenbart hentet fra Aarhundredets første Aar

Ridebane i Gaarden Nørrebro Nr. 8 skraas over for Blagaard. En Overgang var han borte, men kom igen 1803-04 og indrettede sig denne Gang paa Vesterbro. Han var stadig i stor Yndest, men ikke desto mindre gik det ham galt; ubarmhjertige Kreditorer satte ham i Slutteriet, hvor han tilbragte det meste af et Fjerdingaar. Snart efter maatte han fortrække fra Hovedstaden, slog sig en lille Tid ned paa Amager og kom siden til Hamborg, hvor han af Mangel paa Heste maatte gribe til Kunstfyrværkeriet.

I 1805 afløstes Lustre af *Louis Chiariny*, der holdt sit Indtog i Dyrehaven med 25 Heste og et Selskab paa 17 Personer. Navnlig hans to Døtre, Truppens eneste Kunstberidersker, var Genstand for megen Beundring, den ældste blev endog stukket i Kobber og hendes Portræt udstillet paa Børsen. Chiariny rejste en Bod i Dyrehaven til 800 Rdlr., og ligeledes i sine øvrige Foretagender, som der senere vil blive Lejlighed til at omtale, viste han sig som en Mand af et efter de daværende smaa Forhold vist grandioست Tilsnit. I 1807 var Chiariny atter ved Kilden.

De fleste andre Forlystelser i Dyrehaven hørte til i et lidt lavere Plan. Vi møder her først og fremmest Marionetterne, et af Dyrehavens tidligste Fænomener, og støder paa et Navn, der langt fra er bekendt, men i denne Forbindelse har en vis Interesse. *Jørgen Qvist* var en jævn Borgermand, aabenbart vel lidt, og hørte til Dyrehavens gamle Garde

fra Midten af Halvfemserne. Han var oprindeligt samtidig med de tidligere nævnte Marionetspillere Francke og Egestorff — og man kunde tilføje Carl Lehmann, der ogsaa midt i Halvfemserne viste Marionetter i Dyrehaven — men efter disses Forsvinden synes „Borger Qvist“ en Tid lang at have været saa nogenlunde ene paa dette Felt. Fra ham er det, Dyrehavens traditionelle *Jakelkomedie* nærmest stammer ned. Oehlschläger fortæller i sit „Levnet“ (og det gentages i „Erindringerne“), hvorledes han en Dag i Sommeren 1811, da han boede paa Kristiansholm ved Dyrehaven, uventet fik Besøg af en Mand, der var temmelig slet klædt, havde et stærkt koparret Ansigt og en besynderlig Mine. Han tænkte straks, det var en Røver, da Manden i det samme aabnede Munden og meget venligt bad om at maatte laane „Skriften“. „Jeg troede først,“ skriver Oehlschläger, „han vilde have Bibelen; men da det kom til nærmere Forklaring, var det „Borger Qvist“, der spillede Mester Jakel i Dyrehaugen, der havde hørt, at jeg havde sat hans Comødie i Vers (St. Hansaftensspillet), og nu ønskede at læse den i denne Form. Jeg havde ikke Digtet ved Haanden, og maatte lade ham gaae med uforrettet Sag.“

Den gode Qvist døde samme Efteraar, træt af Livets Omskiftelser. I 1794 havde han faaet Borgerkab som Øltapper, var vistnok ellers Brolægger (en Tid Marskandiser tillige), men Kunsten, som han udøvede ikke blot i Dyrehaven, men ogsaa i Forstædernes Traktørhaver og i private Selskaber, naar

han engageredes dertil, har sikkert staaet hans Hjerte nærmest. Han havde flere Efterfølgere, der bragte Traditionen videre. Ved Midten af Aarhundredet var det en Skomager, der tumlede med Dukkerne i den lille Bod; hos ham optegnede Robert Watt den gamle Jakelkomedie, bevaret i mundtlig Overlevering siden Qvist's Dage, og udgav den i Trykken 1869.

Om end der i Dyrehavens mange Herligheder i Tidens Løb har været en vis Udvikling gennem Paavirkning af skiftende Moder og Smag, har Mester Jakel været uforanderlig den samme. Selve Marionetspillet er meget gammelt, brugtes af Grækere og Romere, og fra Italien kom disse „burattini“ — Navnet paa Dukkerne — over Tyskland til Danmark; de kendtes her længe før det blev almindeligt at drage til Kirsten Pils Kilde, men det er først i Dyrehaven, Dukkespillet har vundet Stabilitet. Ungdommen har nu i mere end eet Aarhundrede, Generation efter anden, faaet sine første dramatiske Indtryk foran den lille Scene, hvor Situationerne hastigt skifter uden al for megen Refleksion, og hvor de mest elementære menneskelige Følelser i bogstavelig Forstand giver sig slaaende Udtryk. Det er ikke nogen national Scene, kun Navnet er vort — skønt ogsaa det er oprindeligt laant. I Frankrig hedder den lille Træbod som bekendt „Monsieur Guignol“, i England „Punch and Judy“, i Tyskland og Østrig „Kasperle“, kun hos os „Mester Jakel“. Jakel, et plattysk Diminutiv af Jakob, der ligefrem kan betyde en udstoppet Dukke, er oprindeligt Navnet paa et Par Personer i

Komedien (Gamle og Unge Jakel), og først senere, omkring 1810-20, er det gaaet over til at betyde selve Genren. Dette Navn viser tydelig hen til, at den hele Jakelkomedie er tysk Laanegods, bragt hertil af Franckes og Borger Qvist's tyske Kaldsfæller, næppe tidligere end i 1780'erne. I Tyskland havde Marionetkomedien mange Udøvere, og der vaagedes over, at de var deres Dont voksne. Marionetspillerne dannede et ligefremt Lav med særlige Fordringer til dem, der vilde regnes med. Alt hvad Stykkerne og deres Opførelse angik, maatte overleveres ved Tradition, intet Stykke maatte skrives op; man skulde kunne det udenad og have lært det gennem Øret. Mange gamle Komedier var paa den Maade bevaret uden nogen-sinde at være nedskrevne.

At den rigtige Jakelkomedie, saaledes som den fremstilledes i Dyrehaven omkring Aar 1800, gaar igen i St. Hansaftenspil, derfor har vi ikke blot Oehlen-schlägers egne Ord, men det fremgaar — som Dr. Gigas allerede har paavist — tydeligt ved en Sammenligning med den overleverede Tekst. Marionetspillerens Drama har dog ikke kunnet undgaa under Digterens Pen at faa en poetisk Klangfylde, som man forgæves leder efter i den virkelige Dukkekomedie, ligesom den unge Oehlen-schläger her har haft en ideel Tumbleplads for sin Spot over Datidens litterære Strømninger og de hæderkronede Poeter. Alt det hører forstaaeligt nok ikke hjemme i Jakelkomedien, hvis Tekst, saaledes som den nu kendes, næppe heller er den helt oprindelige: Navne er

ændret og hele Scener er faldet ud. Heltinden Fru Lisette er blevet til Mad. Rosette (yderligere forvansket i den endelige Nedskrivning til Roset), og hendes lange Monolog, der indleder Komediens i St. Hansaftenspil, og næppe er opfundet af Oehlenschläger, savnes i den overleverede Tekst. Har dette Ur-Drama end nogenlunde ubeskaaret holdt sig i Dyrehavens Marionetbod gennem et langt Spand af Aar, er der næppe Tvivl om, at Marionetspilleren har forstaaet at variere sit Tema for stadig at holde det paa Højde med Tidens Krav.

Et ejendommeligt Moment i Jakelkomediens er de Potter og Krukker, som stadig figurerer deri; jo længer man kommer ned i Tiden, des flere Potter slaar de stumme Skuespillere itu paa hinandens Træhoveder, og tilsidst faar det hele Drama Navn af Pottekomedie. Disse Potter er aabenbart en Overlevering fra Fortiden. At der tidligt ved Kirsten Pils Kilde, ligesom ved andre Kilder, har været en Kræmmer med Pottemagerarbejde, for at Kildegæsterne kunde faa Kar til at øse med eller bringe Vandet hjem i, er der al Grund til at antage (jvfr. det Side 15 gengivne Kildeinteriør). Man skulde næsten tro, at Marionetspilleren selv har drevet denne Forretning, naar det i 1802 henstilles til „Pottemanden at vælge mindre stødende Sujet for sine pantomimiske Forestillinger“; eller maaske var det blot et Kompagniskab, thi i 1805 hedder det, at Qvist har sin Skueplads i Jægersborg Dyrehave „ved Siden af Pottehandleren“.

Marionetterne var i Grunden — skønt lidt langt ude — i Slægt med *Vokskabinetterne*. I Dyrehaven vistes tidligt Vokskabinetter, baade egentlige Panoptikons med Personer og Grupper, og mekaniske Teatre, hvor bevægelige Dukker opførte Danse og Tableauer. Kunsten at poussere i Voks var i hine Tider temmelig anset, benyttedes i udstrakt Grad til Fremstilling af Portrætter, og naar Vokspoussereren var i Besiddelse af nogen plastisk Evne, var disse Portrætter, der paa samme Tid besad Maleriets og Skulpturens Egenskaber, ofte særdeles instruktive.

En af disse Vokspousserere var *A. Campioni*, formentlig en Italiener, der var kommet til Danmark midt i 1790'erne. Han havde fartet vidt omkring; Hofferne i Paris, Wien, Berlin og London havde „yndet hans Geni“, som han skrev, men ikke desto mindre havde han forundt det lille Faaborg Æren af at tælle ham blandt sine Borgere. Her slog han sig ned og tog Borgerskab. Efterhaanden havde han forfærdiget nogle og fyrretyve Voksfigurer, „standsmæssig iklædte“, med hvilke han rejste rundt i Danmark, og han havde forevist dem mange Steder, da han i Foraaret 1796 kom til Hovedstaden, hvor det ogsaa efter en Del Anstrengelser lykkedes ham at faa dem vist offentlig, og i Kildetiden samme Aar var det hele Kabinet at se i Dyrehaven.

Det var fortrinsvis Europas store politiske Personligheder, der in effigie befolkede Campionis Vokskabinet, lige fra den tysk-romerske Kejser med Gemalinde, de fleste Konger og Dronninger, hvoriblandt

Kongen og Kronprinsen af Danmark, til Dumouriez, Robespierre og Charlotte Corday, og endda den tyrkiske Storsultan og mange flere. Det mærkelige var, at alle disse Stormænd, i Klæder efter deres Stand, sad ved eet og samme Taffel, den skikkelige Kronprins Frederik broderlig bænket ved det samme Bord som den blodtørstige Robespierre og den fanatiske Charlotte Corday! Ved et andet Taffel præsiderede Ludvig den Sekstende med hele sin Familie, og paa den anden Side havde Majestæten Udsigt til Voltaire, Franklin, den forladte Ariadne og andre mærkelige Væsener. En sovende Venus fyldte Beskueren med Indtrykket af guddommelig Skønhed, naar han havde set sig mæt paa Jordens mægtige.

Campionis var et af de første større Vokskabinetter, der vistes i Dyrehaven, men fik i Tidens Løb utallige Efterfølgere. Et Par af de tidligste skal endnu nævnes. Toscaneren *Antonio Martinis* Vokskabinet kom hertil i Kildetiden 1799 efter at have været rundt i franske og tyske Byer, bl. a. i Rastadt under Kongressen; det indeholdt Rædselsperiodens Forgrundsfignurer, der endte paa Skafottet efter niende Thermidor. I *Stefano Comoglios* Vokskabinet saa man (Aar 1800) en hel Roman — i to Afdelinger — om en skinsyg Ægtemand, der i syv Aar havde holdt sin Kone indespærret i et underjordisk Fængsel, havde dræbt hendes formodede Elsker og sat det afpillede Skelet ind hos hende. Det viser sig, hun er uskyldig; Anger og Fortrydelse staar malet i den uheldige Ægtemands Ansigt og en Tjener med

Fakkel i Haanden staar fuld af Forundring og Skræk ved Synet af Benraden og det skrækkelige Værelse. I det næste Rum er Familien atter samlet i Fryd og Herlighed, omgivet af Vennekredsen; i Tilgift fik man endda i et tredje Værelse Bonapartes Hjemkomst fra Ægypten og den sorte General Toussaint-Louverture. Aaret efter viste *S. Meyer* ikke mindre end 55 Voksfigurer i Dyrehaven, Kejsere, Konger og Stormænd jævnsides med Pjerrot og Harlekin.

I Vokskabinetterne mødtes Modsætningerne. Københavnske Originaler og Visekællinger, i naturtro Gengivelse, delte Pladsen med franske og engelske Politikere, og den vidtberømte Røverhøvding Schinderhannes, der havde huseret i de romantiske Rhin-egne og netop 1803 med nitten af sine Fæller havde maattet række Hals i Mainz, — stod paa lige Fod med de kronede Hoveder. Naar Moden krævede det, maatte Konger, Kejsere og Statsmænd gaa igen som Banditter. Forvandlingen har næppe været vanskelig, thi — som „Skilderiet“ forsikrede om et Vokskabinet paa Vesterbro i 1804 — Kejsere var klædte som Stodderkonger og Kejsrerinder som sande Gadenymfer. Banditterne var nok saa populære som Fyrsterne og optraadte i betydelige Mængder. „Det Selskab af Schinderhanneske Voks-Røvere,“ hedder det 1805, „som nylig har været i Odense, er ikke, som nogle have ønsket, druknet undervejs, men i bedste Velbefindende lykkelig arriveret til Jægersborg Dyrehauge. Ordsproget: den drukner ej, der hænge skal, stadfæstes her endog ved livløse Skælmer. Selskabet be-

staar af tredive Personer, alle Mordere og Tyve af første Skuffe. Manden, som foreviser disse Figurer, foredrager offentlig den deres vita ante acta meget oratorisk. En Digter vilde her finde Stof til ti saadanne Stykker som Johanne Montfaucon og lige saa mange Rinaldo Rinaldiner“

Vokskabinetterne grasserede ikke alene i Dyrehaven — de oversvømmede baade Hovedstaden og Provinserne. Stiftamtmanden for Fyn krævede som Fynboernes naturlige Ret, at de lige saa vel som Sjællænderne maatte faa Lejlighed til at se *Carl Lehmanns* Vokskabinet (1797). I København havde *Johan Ludvig Tenler*, en Tegnemester fra Strassborg, slaet sig ned paa Vesterbro Nr. 31. Hans Vokskabinet bestod af tre Værelser, men nogen Forkærlighed for europæiske Monarker synes han ikke at have haft — eller maaske var de paa dette Tidspunkt (det var 1802) noget paa Retur. Bonaparte var der, men han var endnu kun Førstekonsul. Tenler klippede tillige Silhouetter og tog 1806 Borgerskab i Hovedstaden som Vokspousserer og Silhouettør; i 1806-07 viste han atter, denne Gang baade i Dyrehaven („i den blaamalede Bod med Glasruderne udi“) og paa Vesterbro Nr. 23, et Vokskabinet, der var endnu større end det foregaaende. Ogsaa inden for Byens Porte satte Vokskabinetterne sig fast. *Frantz Joseph Schöffel* fra Bøhmen havde i 1802-03 i mere end et halvt Aar sine Voksfigurer installeret paa Snedkermestrenes Lavshus i Store Grønnegade.

Disse første Vokskabinetter var ganske righoldige, omend de overfløjedes i Størrelse af de senere. I *Heinrich Hill's*, der i Juli 1821 vistes i Wahls Gaard paa Vesterbro Nr. 31, var der ikke mindre end 15 Grupper med ca. 160 Figurer.

Perspektivkassen hørte i Grunden til samme Kategori som Vokskabinettet. Det var en Blanding af Dukkespil, Illusionsteater og Panorama, og den savnedes sjældent i Dyrehaven. Kassen, der var forsynet med Kighuller, undertiden ogsaa med Musik, trilledes ofte rundt paa en Vogn, og standsede hist og her, omringet af en lyttende Klynge; Perspektivkassemanden leverede gratis Tekst til de vidunderlige Billeder, der skiftede paa hans Vink som Figurerne i et Kalejdoskop, og snart var Pladsen ved Hullerne optaget af en Skare, der gerne ydede den nødvendige Toskilling for at kaste et Blik ind i den store Verden og dens Mærkværdigheder; Verdenshistoriens aktuelle Optrin indesluttedes i den snævre Kasse. „Und so seer De,“ begyndte Perspektivkassemanden, „den sture General Bonaparte, som i en Luftmaschine goer til Echipten“ „Und so seer De,“ begyndte han igen, „wie denne sture und weldtberemte General goer med en lang Skeeg som en andæchtig Muselmand, — wie han med en Turban, som der staer Ali paa, goer ind i en stur tirkisk Mosche und beder. Und so seer De den Stursultan, som kommer ridende paa en stur Dromedarius med sin hele Hofstads“

Alle de hidtil omtalte Forlystelser i Dyrehaven

var egentlig af dramatisk Art; det var Teaterforestillinger baade med Replik og stumt Spil, med levende Personer eller Dukker, der enten var bevægelige eller blot lod sig beskue som et Slags Optrin eller enkeltstaaende Figur. Skalaen løb gennem virkelig Komodiespil, Pantomimer, Kunstberidere og Line-dansere til Marionetter, mekaniske Teatre, Voksfigurer og Kukkasser med vekslende Tableauer. De øvrige Herligheder, der var at se, var væsensforskellige herfra: Dyr, der i sig selv var mærkelige eller afrettede til visse Kunster, mærkelige Fremtoninger inden for Skabningens Rammer, Rariteter af enhver Art, og Eksperimenter, der grundede sig paa almindelige Naturlove eller Taskenspijlerkunst.

Fremmede Dyr var bleven forevist i Danmark allerede i gammel Tid, indtil Forordningen af 1773 søgte at standse denne Trafik. Helt lykkedes det dog næppe — Bjørnetrækkere og slige Omløbere besøgte jævnlig Købstæderne i Danmark og Norge; undertiden indtraf de ogsaa i Hovedstaden og har næppe manglet i Dyrehaven i 1790'erne. Schellenberg, der i sine „Freie Bemerkungen über Kopenhagen“ (1796) sammenligner Dyrehaven med Leipziger Vogelwiese, beretter om fremmede Dyr, afrettede Hunde og Aber. Men først omkring Aar 1800 kom *Menagerierne* til at indtage en fremskudt Plads blandt Dyrehavens Seværdigheder. Italieneren *Luigi Caramatti* mødte i 1799 med en Dromedar og nogle Abekatte, Lustre med en Elefant, og Dyrene vakte stor Opsigt. Især Elefanten tildrog sig Opmærksomhed, da sligt et

Dyr ikke var set herhjemme i Mands Minde.*) Rahbek fik Stof til et helt Nummer af sin „Tilskuer“, og Folkets Røst hævede sig for at faa den ublu „Setakst“ (fra een til fire Mark) sat ned. Fædre, hvis Drengene havde læst om Pyrrhus' Elefanter, maatte jo dog tilfredsstille Børnenes Videbegærlighed. „Muligt kan der og,“ skrev Politivennen, „komme en Del simple Tilskuere, som sædvanligt sker paa St. Hans og Frue Dag, hvis Nysgerrighed overvinder deres Uformuenhed, og uden at bryde sig om Vagten, med Magt kunne tiltvinge sig at se den“

Allerede Aaret efter var Menagerierne i Dyrehaven mere righoldige. Caramatti, der var gaet i Kompagni med en Kollega, havde tre Kameler, syv Bjørne og to Abekatte, der oven i Købet alle gjorde Kunster; Leonhardi, en Landsmand til Caramatti, kunde byde paa intet mindre end en bengalsk Tiger, en ung afrikansk Løve, en asiatisk Leopard og en spættet Hyæne samt en Del andre Dyr. Til Overflod var der afrettede Hjorte og Heste, adskillige smaa udenlandske Dyr og en levende Sælhund. Lustres Elefant var næppe mere til Stede, men selv den foruden er det forstaaeligt, at et „Bidrag til Underretning for Ukyndige i Naturhistorien“, sammenkrevet af en Studiosus Ulrik Fred. Winther og omhandlende de mærkværdigste af alle de mange frem-

*) Allerede i Kristian den Fjerdes Tid, i Vinteren 1639-40, havde der været en Elefant i Hovedstaden. Kongen omtaler den i et af sine egenhændige Breve til Korfits Ulfeld, og Ole Worm beretter i en latinsk Epistel om det vældige Dyr, der var utrolig lærenem; den kunde baade danse og fægte.

mede Dyr, der forevistes i Jægersborg Dyrehave, maatte være paakrævet. Dyrebestanden ved Kilden holdt sig dog ikke længe paa samme Højde; det ser ud som om Autoriteterne er blevet bange for, at de mange vilde Dyr skulde gøre Ulykker. Man begyndte at holde igen og udelukkede de „glubende“ Dyr. Caramatti fik Lov til at vise et Elsdyr i Kildetiden 1801, men da det kreperede, og han vilde erstatte Elsdyret med Bjørne og Abekatte, blev det afslaaet. Aaret efter, da en Italiener desuagtet indførte tre Bjørne og foreviste dem i Præstø og ude paa Landet, blev Ejeren tiltalt, dømt til en Bøde og fik Dyrene konfiskeret; han slap dog med at betale Bøden, hvorefter han selv og Bjørnene blev sat paa et Skib og ført ud af Landet med Advarsel om ikke mere at indfinde sig.

Det var lutter skikkelige Dyr, der i de nærmest følgende Aar indlodes i Dyrehaven: Francesco Sacchi's Dromedarer og Bøfler (1802), der — som en Recensent udtrykker sig — paa et Haar lignede et Par skindmagre sjællandske Stude, Bellis afrettede Hunde (1804), ikke at tale om en Kalv med to Hoveder og to Haler, der sikkert var from som et Lam. Efterhaanden fik de fremmede Dyr dog atter et vist Raaderum, om end Adgangen spærredes for de mest vilde Bestier. Leonhardi kom igen 1806, med sine Dyr forsvarligt indesluttede i Jernbure, Caramatti i 1807, og samme Aar indtraf Gautiers Elefant i Dyrehaven. Efter Kildetiden gik der Rygter om, at Ele-

fanten ikke var mere, og „Skilderiet“ skrev en Nekrolog over „det største Dyr i begge Riger, bekendt af sin Fromhed, sin Klogskab og sin Styrke“, der nu var hensovet „ved en sagte og rolig Død (formodentlig af for *megen* Appetit)“. Det viste sig at være Opspind, og for at slaa alle Rygter ned, blev den navnkundige Elefant, som Gautier selv kaldte den, vist frem paa Vesterbro, i en Træbygning skraas for Acciseboden; her holdt den sig til midt i August, til Bombardementet saa at sige hang Byens Indvaanere over Hovedet.

En vis æstetisk Sans var ikke fremmed for Dyrehavens besøgende. *Abnormiteter* og *Vanskabninger* som Forevisningsobjekter var derfor ikke hyppige, naar der ikke fandtes et eller andet oplivende Moment, som kunde tilfredsstillte det lysere Anstrøg i den københavnske Humor. I 1803 fik to Omløbere Lov til at forevise en levende Mandsperson med tre Arme og een Fod, to vilde Mandfolk og et vildt Fruentimmer, men det viste sig saa langt fra at være Vildmænd, at det tvertimod var nogle sølle Stakler, befængt med „Krop“, store hæslige Udvækster paa Halsen; Selskabet var alt andet end hyggeligt at se paa, Folk væmmedes og forbitredes. Den offentlige Mening vendte sig mod de to Omløbere: Kancelliet fik anonyme Skrivelser og berettigede Protester fandt Vej til Dagspressen. Den bekendte Pastor Pavels ved Nicolai Kirke udtalte sig skarpt derimod, og bad den ædle Regering sørge for, at slige Veder-

styggeligheder ikke oftere stilledes til Skue. Autoriteterne var iøvrigt uden Skyld, og gjorde hvad der kunde gøres for at forebygge Gentaalser.

Et langt mere tiltalende Præg havde alle de mange forskelligartede *mekaniske, fysiske, optiske, ja selv matematiske Kunststykker*, der præsteredes i Dyrehaven; det var halvvejs Naturvidenskab, halvvejs Taskenspillerkunst, og Genren omfattedes langt ned i Tiden med en ganske særegen Interesse.

Disse Kunstmagere synes en Tid at have været af stor Anseelse og begunstiges aabenlyst af Hofet, hvor Mystikken, med Prins Carl af Hessens Spiritistkunster som Midtpunkt, netop i Aarene omkring 1790 var paa Mode. Fra Kronprins Frederiks første Regeringsaar kan nævnes *Broun*, en hollandsk Fysikus, Mekanikus og Taskenspiller, der i Slutningen af 1786 gav Forestillinger paa det kgl. Teater. Kort efter indtraf Jøden *Philip Jonas*, der en Tid lang var stærkt søgt i offentlige og private Selskaber, og i Begyndelsen af 1787, paa Trods af Magistratens og Kancelliets Forestillinger, ved en særlig kongelig Resolution erhvervede Tilladelse til at vise sine Kunster offentlig i sit Logis i Vimmelskiftet. Fra hans Forestillinger er hentet Ideen til den bekendte Række satiriske *Laterna magica*-Billeder: Københavns Skilderi Nr. 1, 2, 3 osv., hvor hans Navn findes anvendt som fingeret Signatur. I 1799-1800 gav Jonas atter Forestillinger, først privat, siden i det forenede musikalske Selskabs Lokale paa Østergade og i Avlsgaarden i Landemærket, hvor Salen var

„illumineret med Vokslys“ og opvarmet. Han havde meget stort Tilløb, og belavede sig paa at blive her for bestandig, men døde paa Vejen fra Stockholm, hvor han var draget hen for at hente sin Familie. *Pierre* og *Gabrielle* var to franske Kunstmagere, der i 1795, ligeledes ved særlige Gunstbevisninger fra Hoffets Side, opnaaede Tilladelse til at vise optiske og perspektiviske Forestillinger. Pierre skilte sig fra sin Kunstfælle og forblev her i længere Tid; han optraadte endnu i Foraaret 1797 og huskedes længe efter. Rahbek mindedes endnu hans Navn i 1829, da han skrev paa den sidste Del af sine Erindringer, maaske dog nærmest, fordi han i Anledning af denne Franskmand havde haft en lille Kontrovers med P. A. Heiberg, der som Translatør oversatte hans Avertissementer i Adresseavisen. I Eftersommeren 1798 havde Mekanikus *Carl Enslén* med sine optiske og mekaniske Kunstværker haft Foretræde for Hoffet paa Frederiksberg Slot og fik derefter Lov til at forevise sit Kunstkabinet paa Hofteatret fra 2. Septbr. til 7. Oktbr. Hans mekaniske Figurer var saa ypperligt gjorte, at Publikum troede det var levende Mennesker. *Brødrene Kauffert* fra Riga fik i Marts 1801 ligeledes overladt Hofteatret, hvor de baade havde mekaniske Luftspringerinder, Aander og optiske Fantasier at byde paa — alt ledsaget af et velbesat Janitschar-Orkester; i 1805 gav de Forestillinger i Snedkermestrenes Lavshus og paa Vesterbro. *Körner* og *Zirn*, der i 1801-02 holdt til i Landemærket, gav sig navnlig af med Tryllekunster

og teatraliske Fyrværkerier, men forgreb sig ogsaa paa Nationens Hæder — som Politivennen skrev — ved at give de jammerligste og falskeste Forestillinger af Slaget paa Reden. I Sammenligning med Pierre var de rene Fuskere i Mekanikken.

Af alle de nævnte indfandt kun Zirn sig i Dyrehaven, hvor han 1802 havde mekanisk Teater med fire Fod høje Dukker. Men foruden ham var der mange andre, navnlig i de nærmest følgende Aar. Som en udpræget Repræsentant for disse „Nichtsmagere“, som de spottende kaldtes, kan nævnes Casortis Kompagnon *Antonio Cetti*, en Mand med mange Jern i Ilden.

Han var Italiener, barnefødt i Como omkring 1760 og kom hertil i Sommeren 1797, aabenbart hidlokket af det Ry, der gik af Forlystelserne i Dyrehaven. I Kildetiden viste han sine Færdigheder og Rariteter og slog sig derefter ned i Hovedstaden, hvor han straks tog Borgerskab som Barometermager. Han døde først 1835, da hans Søn Giovanni forlængst havde vundet Navn som Sanger.

Cetti hørte i en længere Aarrække til i Dyrehaven, hvor han dyrkede Kunsten fra de mest forskellige Sider. Hans Specialitet var at vise fysiske og optiske Eksperimenter og „præparerede Glas-Kunstværker“; han spandt Glasset ud til den fineste Traad, og lavede paa Stedet de dejligste Emaill blomster. Men han havde meget andet under sit Tag. I 1801 havde han Voksfigurer, Naturaliekabinet, afrettede Kanarie-fugle, ja, han gav endog „Pantomimer af afrettede

tamme Dyr“; i 1803 fremviste han tillige en Dverg-dame, en lille velproportioneret Mademoiselle, fire Spand høj og 44 Aar gammel. Mamsellen hed Stöberinn og var maaske identisk med det „lidet Fruentimmer“, som Johan Stöber allerede i 1772 fik kgl.

ANTONIO CETTI

(Tegnet af Bressendorf efter Erindring fire Aar efter hans Død, stukket af Licht).

aabent Brev om at maatte vise frem for Penge i København; berømt var hun i hvert Fald, thi Lavater havde foreviget hende i sin Physiognomik, dog næppe for hendes Skønheds Skyld. I 1805 havde Cetti to Boder med „metamorfosiske Figurer“ og Vokskabinet, i 1806 endda tre og et fuldstændigt Menageri. Cetti drev ligefrem Stordrift i Dyrehaven. Som dansk Borger var han Talsmand for de fremmede Kolleger; de søgte Ly under hans Navn eller

gik i Kompagniskab med ham, maaske fordi der paa den Vis kunde spares lidt af Afgiften til Gentofte Hospital. Han dyrkede Reklamens Kunst som sin store samtidige James Price; hans Naturaliekabinet, som han „ved flere lange besværlige og bekostelige Rejser havde opnaaet at samle“, var „et af de sjældneste og rigeste“; der var Konkylier, Søplanter, Koraller, Søuhyrer, „de sjældneste Naturspil i Søfrembringelser“, Insekter, Kryb m. m. „Hvilket til sammen visselig fortjener dette oplyste Publikums Opmærksomhed, og som skal vorde fremstillet i en Strækning af 30 Fods Længde og 12 Fods Bredde saaledes, at intet skal undgaa enten Kenderens og Elskerens Eftersøgende eller Almenmands nysgerrige Øje;“ ikke alene vilde det „tilfredsstillende den blotte Nysgerrighed, men tillige være yderst lærerigt for enhver, som ønsker at gøre sig bekendt med disse Dele af Naturens underfulde Frembringelser“. Dette Raritetskabinet (der — som Cetti sagde — i Grunden kun kunde ses, men ikke beskrives) var senere, under Navn af Museum, installeret paa Hjørnet af Gothersgade og Store Kongensgade i Forbindelse med et Vokskabinet, der indeholdt alt, hvad Tiden krævede: Konger, Tyve og Røvere samt københavnske Originaler.

Cetti overdrev maaske nok en Smule og maatte gentagne Gange høre ilde i „Skilderiet“, der sammen med „Politivennen“ trak Tidens moralske Brøst frem til offentlig Beskuelse. Man fandt det upassende, at han fyldte en hel Pille i Adresseavisen med lok-

kende Avertissementer, og saa blot opvartede med nogle Eksperimenter, som man kunde se hos enhver Glaspuster her i Staden, med at elektricere tre Bønderpiger og tre Bønderkarle og med at spille paa et simpelt Positiv; det var dog for galt at betale et Par Mark for saadant Lapperi og saa oven i Købet blive vist Døren med et høfligt „Godt Nacht, mine Herrer!“ Publikum var heller ikke helt tilfreds med, at der herskede en saa fuldkommen Lighed i hans Vokskabinet, at den, der betalte en Rigsort nød lige Rettighed med den, der betalte mindre.

Cetti maa dog have indtaget en Magtstilling i Dyrehaven. Han var en kendt og skattet Mand og har næppe manglet godt Humør; man overtynes derom ved et Blik paa hans Portræt. Horrebow nævner hans Navn i sit tidligere anførte Digterværk og der er ingen Tvivl om, at det gentagne Gange staar at læse mellem Linjerne i St. Hansaftenspil. Det maa være et af hans optiske Underværker, der er forevigtet i Linjerne:

Speilecabinet!
 Nok saa net!
 Kommer hid og leer.
 Paa Hodet I seer
 Alleting!
 Alt vendes omkring.

De mekaniske Kunster i Dyrehaven var ikke Taskenspilleri til Hobe; Projektmageriet, der florede livligt i de sidste Aar af det attende Aarhundrede, og under stærkt primitive Former syslede med store Opfindelser, sporedes ogsaa her. Frantz

Lichey opsendte i Kildetiden 1803 *Luftballoner* fra Dyrehaven og Borger Qvist foreviste i 1796 en kunstig, *selvkørende Vogn*. Maaske var det den samme, som en bornholmsk Tømmermand havde konstrueret, en mekanisk Indretning, der kunde køre frem uden nogen udefra virkende Kraft og som med et Læs af to Tønder Korn, foruden Opfinderen selv, kunde tilbagelægge over en Mil i en Time. Han vilde gerne have den bedømt af Kendere, og da Kildetiden var nær, kom den i Dyrehaven. Siden forfærdigede Qvist selv en Vogn, som han foreviste i 1801, ikke i Dyrehaven, men paa Vesterbro. Det var en „mekanisk Motionsvogn“, og Mekanikken vilde efter Konstruktørens Mening „gefalde mange landlige og Byens Herskaber, formedelst den skønne Motion, som denne Mekanik fører med sig.“

Om saadanne Køretøjer hører man iøvrigt baade før og senere; i 1787 omtales en mekanisk Vogn, fremstillet af en Mand fra Falster, og i 1815 en anden, der bevægede sig frem uden Heste, blot ved Vindens Kraft; Opfinderen fik Lov til at vise den for Publikum paa Nørrefællid. Men den mærkeligste Indretning var dog Lars Andersen Ladebyes Trillebør, der kunde køre paa Vandet, og blev vist frem i en Mængde af Landets Købstæder, hvor den overalt vakte Opsigt. I København kunde den i Sommeren 1804 ses i Virksomhed paa Sortesø ved Gamme Kongevej.

Qvist's mekaniske Vogn genfindes i St. Hansaftenspil i de bekendte Linjer:

Her kan I kiøre,
 Allersombedst,
 Uden Hest.
 I kan selv være Hest.
 Indretningen er huul.
 I dreier et Hiul,
 Saa kiører I til,
 Saa meget I vil.
 Det er for Penge at spare,
 I denne Tid,
 Da Hestene er rare.

Meningen er ganske klar — der kan hverken være Tale om Gyng eller Karrusel.

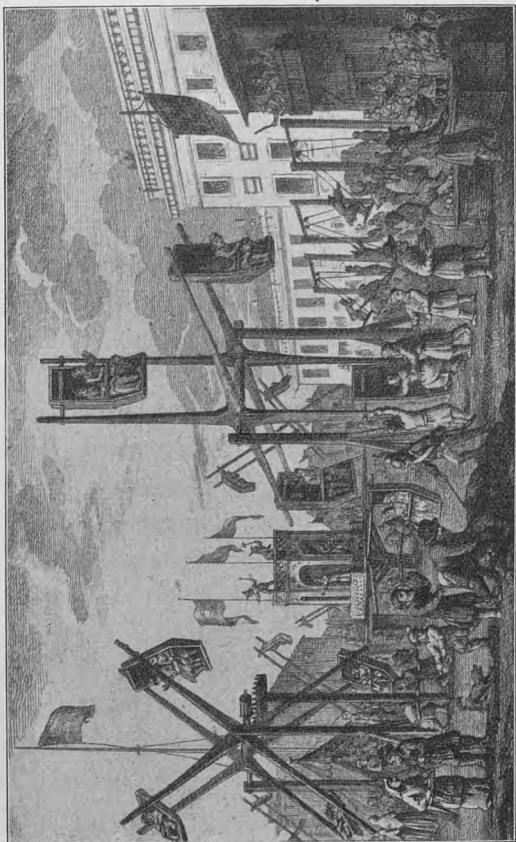
Dyrehavens *Gynger* har Oehlschläger foreviget i den dejlige Gyngesang. Disse mærkelige Indretninger, som Digteren hyller i saa poetisk et Klædebon, hørte til Dyrehavens mest attraaede Nydelser; det var oprindelig en russisk Almueforlystelse. Luxdorph saa allerede 1788 „de nye Mølle-Gynger“ i Dyrehaven, i 1790 fandtes i Aftenposten en Gyngesang i Drikkevisesmag. Alverden kendte disse lodret roterende Gynger, og at det er dem, Oehlschläger sigter til, er uden for al Tvivl. Gyngens „Stole“ var snart „ved Blomsterbed“, snart „over Egens Top“, men fulgte bestandig hinanden som Møllevinger eller — med et smukkere Billed — som Timerne i Døgnets Kredsløb:

Under Spil og Klang
 Vore Stole gaae,
 Med Timernes Gang,
 Hinanden bagefter,
 Af alle Kræfter,
 Uden at naae.

En Tid lang var denne Art Gynger eneraadende, indtil den horisontale Gyng (som man i vore Dage efter et gammelt Ridderspil kalder Karrusel) kom i Brug 1804; „i Dyrehaugen har man nu,“ skrev Københavns Skilderi, „foruden den bekendte Gyng, hvori man gynes for 4 β , fundet paa en ny Machine til at movere Folk med, hvortil Ideen er tagen af den første. Den løber i en Kreds og drives meget let af to Karle.“ Aaret efter var der rejst flere Gynger i Dyrehaven, blandt andre to med Stole af en egen Indretning; paa den ene var det tiltaklede Skibe, paa den anden en Slags tronlignende Æsker med Gardiner for. Der kunde man gyng i et trygt Skjul, thi „i denne behagelige Obscuritet befinder den skælmske Amor, der altid har været en Elsker af Ensomhed, sig saare vel“.

— — Men det er nødvendigt at holde op; det vilde føre alt for vidt at blive ved med Beskrivelsen af de talløse Tillokkelser, Dyrehaven i denne glimrende Periode havde at byde paa. Ved hvert Skridt var der en Bajads eller Tusindkunstner, der raabte Publikum an — akkurat som i vore Dage. Men den Gang lød det mere babylonisk: Nehmen Sie Billet — nur herein — jetzt ist die Zeit — das ist das letzte Mal — die Zeit ist kurz — Kommen Sie herein — Allons, courage, courage!*) Omkring de „berømte“ Dyrehavskunstnere, som man talte om i Byen og skrev om i Aviserne, var der allerede da

*) Naar Oehlenschläger benytter dette Udraab, er det altsaa hentet fra Virkeligheden.

GYNGER UNDER PAASKEFESTEN I ST. PETERSBURG

(Kobberstik fra 1790'erne)

I Forgrunden ses to Møllegynger, i Baggrunden flere; i Mellemgrunden en horisontal Gyng, længst til Højre tre almindelige Svinggynger.

den behørlige Staffage af Smaagøglere og Almueforlystelser, som ned gennem Tiden har holdt sig; baade stærke Mænd, Skydebaner (til Flitsbueskydning), Sangere, Liremænd og Fiolspillere, blandt hvilke den vidtberømte Jøde under Træet. Disse Fiolspillere og Lirendrejere fik læst og paaskrevet for deres liderlige Viser, der næppe heller var anlagt paa strengt høviske Øren; i et officielt Aktstykke fra 1805 hedder det, at „anstændige Damer have været incommoderet med at høre en yderlig grov Lirendrejers i højeste Maade fornærmelige og upassende Sange, som han stedse haver søgt — naar deslige Folk nærmede sig — at udbrøle paa en afskyelig Maade“.

Moralprædikanterne, som Tiden var saare rig paa, skød ganske vist jævnlig over Maalet i deres idelige Paatale af Dyrehavsforlystelsernes uheldige Indflydelse, disse lidet opbyggelige Løjer, som desuden slutte Smaafolks Penge; men noget var der om det. Gemytligheden gik ofte over Stregen, og Tode kunde have Ret i, at Forholdene i 1793 var vidt forskellige fra hin Tid, da man tog i Dyrehaven for at se Naturens Herligheder, de stolte Hjorte og de frygt-somme Hinde, og smage paa Mineralvandet, hvor friskt og koldt det var. Rentekammeret maatte netop fastsætte Kildetiden til de tre Uger for paa den Maade at indskrænke „de Uordener og den Usædelighed, som efter temmelig almindelige Klager skal foregaa ved Dyrehaugens Kilde.“ Det var Ulemper af gammel Dato, der i mere eller mindre forblommede Udtryk jævnlig kommer frem i ældre Sati-

rer og Gadeviser. En Visedigter fra 1780'erne, der taler nettest om de Dele, udtrykker sig saaledes:

Man seer der en Række af Telte,
Hver fører et vayende Flag,
Som udi en Leyer, hvor Helte
Staaer færdig til Træfning og Slag:
Der Veneris Døtre camperer,
Der Nympherne ligge i Feldt,
Og Amor som Chef commanderer;
Parolen er: Alles für Geld.

En Forfatter, hvis Paalidelighed er hævet over enhver Tvivl, fortæller endog, at der ligefrem fandtes offentlige Huse, eller rettere Telte, hvor de sminkede Fruentimmer, „Skov-Nymferne“, hele Dagen stod udenfor. Det er derfor en lidt mærkelig Udtalelse om Dyrehavens Forlystelser, man støder paa i Henrich Callisen's „Fysisk-medicinske Betragtninger over København“ (1807). „Ogsaa her,“ siger han, „viser sig den sædelige, alvorlige Nationalkarakter, og maaske i en højere Grad end Fædrenelands-Vennen maatte ønske.“ Han tilføjer, at der blandt den store Mængde Mennesker af Almuen, som ved St. Hansdagstid samles i Dyrehaven, sjælden ses beskænkede Folk. Den rare gamle Læge har dog her kastet Kærlighedens dækkende Kaabe om sine Medborgere; thi saa tamt var det københavnske Publikum ikke i Dyrehaven.

Hovedstadens delvise Ødelæggelse under Bombardementet, de syv lange Krigsaar, der fulgte efter, og

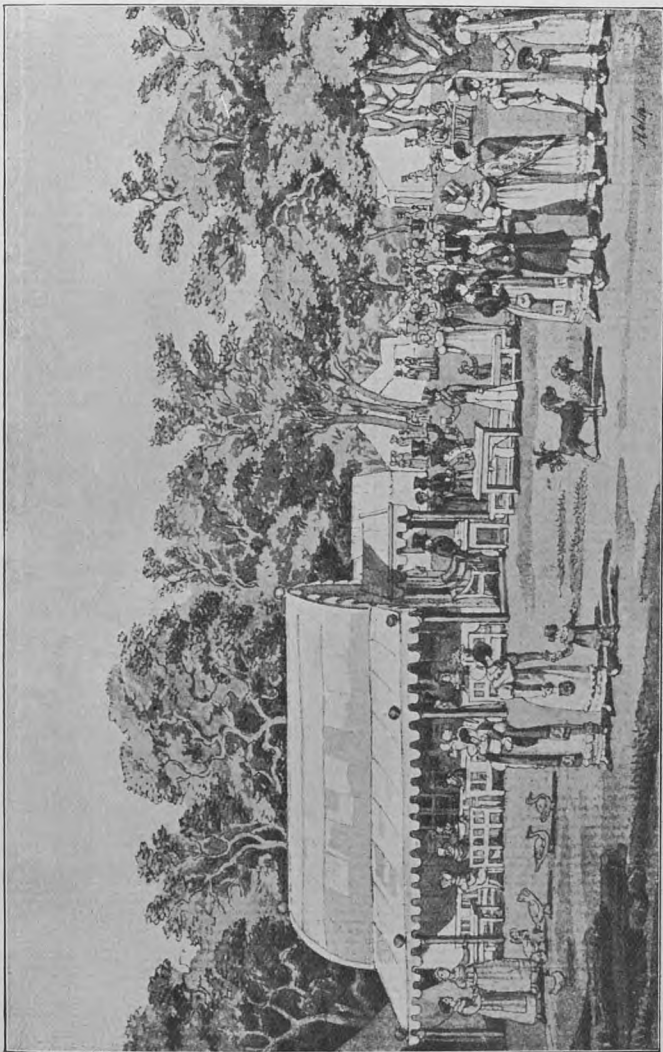
det økonomiske Sammenbrud i 1813 satte en Tid lang sit Præg paa Dyrehaven ogsaa. Faldt Kildesøndagene ind med godt Vejr, var Besøget ganske vist talrigt, nu som før, og Dagliglivets Sorger og Skuffelser joges paa Flugt, mens man promenerede under det grønne Løvhvælv; selv Kongen slap for en Stund Statsskibets Ror og søgte ud til de kære Undersaatter i Dyrehaven. Men de fremmede Virtuoser svigtede i Nøden; Vokskabinetterne, de vilde og tamme Dyr holdtes borte. Man maatte nøjes med et Par Gynger, Jakelkomedien, nogle Mekanici og Jøden under Træet. Telte var der ikke mange af, og den stærke Røg og Damp, som man tidligere i lang Frastand sporede, mærkedes ikke mere; der bagtes færre Kager, bryggedes mindre Punsch og Tallet paa letsindige Damer var svundet ind. Vognlejen var dyr, kun Selvejere kunde tillade sig den Luksus at komme kørende til Dyrehaven; ti Gange saa mange drog derud til Fods som til Vogns og til Hest. Men ogsaa det havde sin Charme. „Det er ret et skønt Syn,“ hedder det 1812, „at se hele Rader af Hovedstadens Skønne i deres lette Sommerdragt vandre med deres Elskede og Bekendtere Arm i Arm paa den dejlige Strandvej ud til Kilden og om Aftenen i Maaneskin samme Vej hjem igen.“ „Man møder nu,“ hedder det videre, „saare sjælden en Vognfuld beskænkede og brutale Kildegæster, der, med Lommetørklæder fæstede paa Stokke, huje og støje.“

Kildeturene var dyre, og man indskrænkede i disse pengeknappe Tider ofte sine Valfarter til *Charlotten-*

lund, der fik en uventet Opgangsperiode. Den lille Lystskov havde fordum været stærkt søgt. Frederik den Tredjes Kammertjener, Eventyreren Jakob Pedersen, fik som bekendt 1663 overladt „den lille Dyrehave ved Ibstrup“ og samtidig Ret til at anlægge et Traktørsted med alle Slags datidige Forlystelser: Pirkentafel, Klodsbane, Pailemaille, Skydebaner og Lystbaade m. m. Hvis dette Forlystelsessted overhovedet er kommet i Stand, har det dog næppe været af lang Varighed, thi Jakob Pedersen maatte faa Aar efter rømme af Landet. At Ulrik Frederik Gyldenløve derefter opførte Gyldenlund, som Prinsesse Charlotte Amalie 1733 lod ombygge og kalde Charlottenlund, skal blot nævnes. Endnu i Struenseetiden søgte Stadens Indvaanere dog jævnlig derud og Dansen gik lystigt i Gyldenlund (et Navn, der ikke rigtigt vilde gaa af Minde), men efterhaanden tabte Tilstrømningen sig, baade fordi Strandvejen var saa vanskelig at komme frem ad og fordi Kilden i Jægersborg Dyrehave med sine mangeartede Forlystelser øvede saa stærk en Tiltrækning. Lige til 1807 var Charlottenlund kun lidet besøgt — nu og da kom Folk derud paa en Nøddetur, og i Aarene omkring 1805 kunde man i Skovløberhuset faa tilberedt sin Kaffe og Te, naar man selv medbragte Ingredienserne. Men efter Bombardementet blev Udflugterne til Charlottenlund almindelige; man travede derud med store Madkurve eller transporterede Provianten i Barnevognen, og kastede langelige Blikke til Bænkene, der stod indenfor Stakitterne eller paa Udsigts-

bakkerne ved Strandvejens Lystgaarde. En Indsender i Politivennen bad Lystgaardsejerne sætte nogle Bænke uden for, „NB. til at sidde og hvile paa og ikke til Sælgekoner med deres Kurve og Mælke-Vand-Potter der at tage Stade“. Var Maalet naaet, blev Borde og Bænke snart besat, de fleste Skovgæster lejrede sig i Græsset. Nogle omvandrende Musikanter sørgede for Underholdningen, hist og her hørtes ogsaa en munter Sang, og ved Solens Nedgang begyndte man at sætte sig i Bevægelse hjemad. Senere blev disse Udflugter til Charlottenlund hyppigt en Station paa Vejen til eller fra Dyrehaven; der opsluges Traktørtelte (i 1820 var der otte foruden Skovløberhusene), der var Dans og Musik, tilsidst ogsaa harpespillende Skønjomfruer (i Madam Lardellis og Kehlets Telte) og et utvungent Folkeliv af et vist borgerligt Præg — mindre broget og mindre løssluppet end Livet ved Kilden.

Dyrehavens magre Aar var nemlig blot en Overgang. Efter de trange Tider, der havde afsluttet Dyrehavens Guldalder, fulgte en saare skøn Renaissance. Det vil dog næppe være formaalstjenligt at gaa for dybt ind paa denne Periode, og navnlig ikke fremdrage Enkeltheder i nogen stor Udstrækning, thi Enkelthederne var væsentlig de samme som tidligere i Kraft af Dyrehavens hele konservative Tilsnit. Dyrehavsturene i den sidste Snes Aar af Frederik den Sjettes Tidsalder er tillige almindelig kendte; et Utal af Memoireforfattere har skildret disse hyggelige, spidsborgerlige Udflugter i det grønne.

TELTE I CHARLOTTENLUND CA. 1830
(Tegning af H. G. F. Holm; lidt forstørret)

Man kan pege paa en enkelt af disse Skildringer, ikke fordi den er særlig indgaaende, men fordi den hænger sammen med et Par litterære Fænomener med Dyrehaven som Baggrund. Abrahams fortæller i sine „Meddelelser af mit Liv“ om en rigtig københavnsk Dyrehavstur, som han sammen med den Saint-Aubain'ske Familie, hvoriblandt Heiberg, foretog i Aarene omkring 1822. Man kørte ud i Holstenskvogn, gyngede, red paa Hestene og saa paa Kunsterne, og tog paa Hjemvejen ind i Charlottenlund, hvor man satte sig uden for et Telt og drak Punsch. Heiberg foreslog en Rundsang, hvori enhver skulde improvisere et Vers etc. etc.

Saadanne Udflugter inspirerede Heiberg. I Sommeren 1825 skrev han „Dyrehavsreisen“ (Nr. 2 af Børnevaudevillerne), og lagde heri sit grundige Kendskab for Dagen; i rappe Vers udmalede han med al ønskelig Fynd Datidens Kildeforlystelser. Men han havde endnu ikke udtømt sit Emne — i Oktober 1826 kom „Recensenten og Dyret“ første Gang paa Scenen. Vaudevillens Dyrehavskolorit med Taskenspilleren Nonpareil og den yppige Beriderske Mad. Voltisubito, som Oehlschläger i en Anmeldelse kalder „vel indbragte Karakterer fra Dyrehaugen“, er anlagt med grelle og kraftige Farver, men ægte nok.

Dyrehaven fristede imidlertid ikke blot de store Poeter — som Oehlschläger inden for det foregaaende Tidsrum, Heiberg inden for dette —, en Mængde mindre Aander broderede paa det samme Kanevas. F. C. Gundelach, en Embedsmand, der sys-

lede med Poesien, havde allerede 1809 udsendt en Digtsamling „Melydria“, der afsluttedes med Dyrehavsspillet „Kildetiden, et Maleri kopieret efter Naturen“; det var nok snarere kopieret efter Oehlen-schläger. Langt mere originalt var T. C. Bruuns „Kilde-Reisen“ (1818), et Digt i seks Sange, hvoraf navnlig anden Sang er forbeholdt en Beskrivelse af Dyrehavens Herligheder og hist og her indeholder Smaatræk til Belysning af dens Historie.

Litterater og Journalister forsøgte at udnytte Emnet humoristisk, og deres Pjecer fandt stor Afsætning. Den bekendte Sevel Bloch udgav pseudonymt: En Udflugt til Dyrehaven, eller (om man vil) Dyrehavens Moerskab 1818; i dens Kølvand fulgte en Efterligning: Kan du bare dig for at lee? eller Dyrehavens Lystigheder i 1819. Christlieb Buch Hallager, ligeledes en i Datiden bekendt Litterat, der skrev for det bredeste Publikum, har en hel Række Dyrehavspjecer paa sin Samvittighed, saaledes: Løier over alle Løier eller Vandring til Dyrehaven . . . (1817), Dyrehauge-Post (1818), Peter Sandrues særegne Betragtninger over Dyrehauge-Forlystelserne (1819), Allernyeste St. Hans og Fruedags Løier (1820), Charlottenlunds Skovs Fortrin . . . fremfor . . . Jægersborg Dyrehauge i Kildetiden (1820). Disse Folkebøger er nu store Sjældenheder, flere af de nævnte findes slet ikke paa vore Biblioteker. Andre Dyrehavsprodukter skyldes den frugtbare Lejlighedsdigter og Bogtrykker Jacob Behrend: Dyrehaven i Sommeren 1834 (med Træsnit), Forhenværende Klok-

ker Hr. Qvasimodos Reise til Dyrehaven i Sommeren 1835, St. Hans-Nat 1839 i Dyrehaven. Af en noget anden Art er „Dyrehavns Vejviser for Aaret 1833“, et Slags ræsonnerende Katalog over Herlighederne ved Kilden, der minder lidt om Trop; dens Forfatter er en af Dyrehavens egne, og da det er hans første „litterære“ Arbejde, beder han om Undskyldning, hvis Stilen og Udtrykkene skulde være „noget tvungne“. —

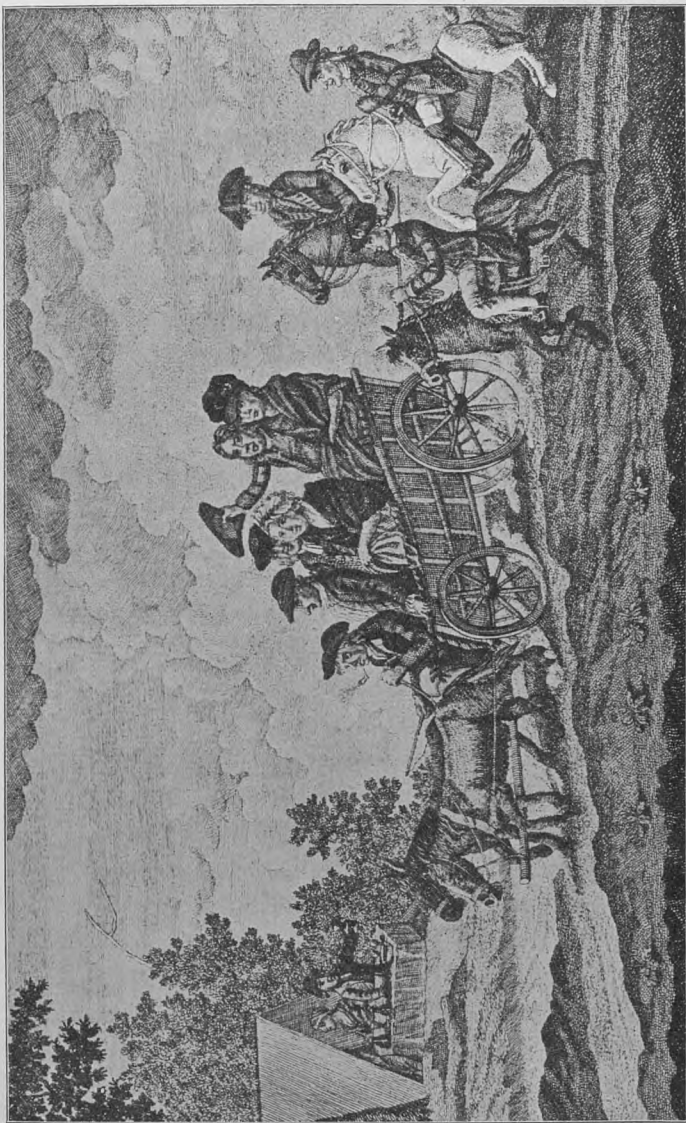
Forestillingen om den aarlig tilbagevendende Kilde-lystighed i Dyrehaven som en Nationalforlystelse havde i Tidens Løb fæstnet sig og knæsattes af de høje Autoriteter, der sørgede for gode Adgangsveje til Teltpladsen, plantede Træer paa Promenaderne og i det hele imødekom Publikum; Kildetiden blev tilmed jævnlig hvert Aar udvidet med en Uge. Smagsdommerne, der havde skumlet over, at Heiberg, den fine Mand, vilde bringe Dyrehavsgøglet ind paa den danske Skueplads, blev i mere end een Henseende gjort til Skamme. Gentofte Hospitals urørlige Formue, der i alt væsentligt stammede fra Stadepengene, var ca. 1822 steget til over 13500 Rdlr. Sølv og henimod 5000 Rdlr. Sedler; det var rent Overskud, der i Tidens Løb var lagt op, efter at de løbende Udgifter til Hospitalets Drift var dækket. Et meget betydeligt Antal Medborgere søgte efterhaanden Erhverv i Dyrehaven; der udstedtes omkring 1830 aarlig mellem to og tre Hundrede Bevillinger og Adgangssedler, og da mange omfattede hele Grupper af Personer, var Tallet paa Dyrehavens faste Befolkning

betydelig større — naar man da regnede alle med, lige fra Drengene, der ved Skovledet kom springende for at børste Folks Klæder for en Skilling*) eller tage Vare paa Hest og Vogn, til Kunstnerne i de store Fjæleboder, der mødte frem med „kongeligt Privilegium“, som man yndede at kalde Bevillingen. Havde Tilstrømningen i Aarene omkring Aarhundredskiftet været stort, var det nu, navnlig efter at de første Dampskibe havde overtaget Befordringen af Kildegæster, til Tider enorm; en smuk Søndageftermiddag i Juli 1831, da Majestæten aflagde sit aarlige Besøg, skal der være mødt henimod 50000 Mennesker, fra København og Omegn; er Tallet blot tilnærmelsesvis rigtigt, maa mindst en Tredjedel af Hovedstadens samlede Befolkning have været i Dyrehaven.

Turen ud til Dyrehaven havde altid i sig selv været en væsentlig Del af Fornøjelsen, og da nu Kilderejserne kunde forbindes med Lystsejls langs Sjællands beundrede Kyst, blev den ikke mindre tiltrækkende. Tidligere kørte man som bekendt gennem Gentofte og Ordrup, men da Strandvejen i det første Tiaar af det nittende Aarhundrede var bleven forbedret, søgte Kildegæsterne fortrinsvis ad denne ubetinget smukkeste Vej ud til deres Rejsemaal; Folk stod af Vognene for at skaane de fede Bryggerheste. Af Befordringsmidlerne holdt Holstenskvognene, med tre eller fire Sæder og Sidestykker af Kurv, sig langt ned i Aarhundredet jævnsides med

*) „Skilt og Bestalling er ægte — Ja, man mærker det straks, I er Embedsmænd, Knægte!“ siger Aarestrup.

de berømte „Kaffemøller“, hvormed man lod sig „male“ ud til Dyrehaven; oprindelig forstod man dermed de stive Bøndervogne med løse, primitive Agestole og store Hjul, der med en Lyd, som mindede om en Kaffemølle, skar dybt gennem det knasende Sand. Det var anstændigere at køre paa Holstenskvogn end med disse Bøndervogne. Bønderne fra Omegnen, der fra gammel Tid havde Ret til at drive Kaperkørsel i Kildetiden, holdt især uden for Østerport, og Befordringen var billig; omkring 1830 kostede det 12 til 20 β Personen — naar der da ikke var altfor stærk Efterspørgsel, thi saa steg Taksten til det dobbelte —, medens en Hyrevogn, naar man tog den i Byen, kom paa 5 til 8 Rdlr. Skovgæsterne kom lige saa hyppigt gennem Nørreport som gennem Østerport; Ruten gik da over Nørrebro og St. Hans Torv, ad Nørre Allé og Lyngbyvej, og videre ad Bernstorffvejen efter en Frokostrast i Lundehuskroen; siden blev Ruten ad Farimagsvejen til Østerbro og Strandvejen almindelig. Ved Nørre Allé og (senere) ved Farimagsvejen var der Holdepladser for Bøndervogne ligesom ved Trianglen. Disse Kildevogne med deres blandede Selskab frembød et Skue, der nok kunde vække Munterhed; men alligevel — den Satyrikus, der i Skilderiet (1821) i Smollettsk Stil gjorde sig lystig over de svedende og tilstøvede Mennesker, havde dog vist en lidt for frodig Fantasi: „Den ene har saa lange Ben, at han i sin Forlegenhed dermed lader dem hænge ud ad Vognen; den anden, hvis Sæde er gaet itu, ligger med Hove-

»DYREHAUGE LYST-REISE«
(Malet af Erik Paenelsen, stukket af Frdrich 1793)

det bagover og Knæerne opad, ligesom en Bramin, der gør Pønitense; den tredje er sjunken saa dybt ned i Høet, at han, omslyngende sin Dulcinea, ligger mere end sidder, og vilde være aldeles usynlig, dersom han ikke af og til dukkede med Hovedet op af Vognen“ etc. Blandt de gængse Bedesteder var i den ældre Periode, da man kørte og red gennem Gentofte, især Lundehuset og Fortunen, senere blev det navnlig Slukefter, hvor man nød det mindeværdige Gammel-tøl med Pind i. Hvorledes Kuskene paa Hjemvejen fra Skoven, ofte i en stærkt anløben Tilstand, kørte omkap, saa at hele Selskabet undertiden endte i Grøften, er almindelig bekendt.

I det attende Aarhundrede maatte Byens Borgere betale Afgift for at komme gennem Portene, den saakaldte Portskilling, og da Portene var lukkede om Søndagen indtil efter Aftensang, maatte man begynde sin Skovtur den foregaaende Dags Aften. I Struensee-tiden stod Stadens Porte dog aabne i næsten et helt Aar baade Dag og Nat, men straks efter Gehejmekabinetetsministerens Fald bestemtes det, at de skulde lukkes om Natten og i Kirketiden, og ingen maatte opholde sig paa Værtshusene efter Kl. 10 Aften. Mod Slutningen af Aarhundredet blev Vesterport holdt aaben ogsaa under Gudstjenesten. Kom Folk sent hjem fra Kilden, fandt de ofte Portene lukkede; i 1801 stængedes Byens Porte, baade Vinter og Sommer, ved Midnat, men Vesterport stod som Regel aaben om Natten, naar Hoffet opholdt sig paa Frederiksberg Slot. Hvis de forsinkede Kildegæster for-

gæves havde søgt at slippe gennem Nørre- og Østerport, drog de derfor til Vesterport, hvor det da ofte lykkedes at komme ind i Byen. Det kunde dog træffe sig, at ogsaa den var lukket, og da man ikke var meget for at indlade saadanne rejsende paa Skydebanen eller Bjørnsdal, havde de ingen anden Udvej end at banke Folk op f. Eks. i Eegholmsdal (ved den nuværende Værnedamsvej), hvilket undertiden lykkedes; men ofte maatte de bivouakere under aaben Himmel, indtil Porten aabnedes ved Halvfretiden. Der var idelig Misfornøjelse med de stængede Porte i Kildetiden og det førte til, at man allerede ved Aarhundredskiftet begyndte at lade Portene staa aabne hele Natten i Dagene omkring St. Hans- og Vor Fruedag.

Projektmagerne havde forgæves brudt deres Hjerter med at udpønske et offentligt Befordringsmiddel, der mere hensigtsmæssig end de dyre Enkeltmands-Køretøjer og Bøndervognene kunde befordre Hovedstadens Indvaanere til Kilden. En Diligence-Forbindelse blev paapeget, og en Mand, der aabenbart havde været i Holland, foreslog 1801 at grave en Kanalvej til Dyrehaven og sætte Trækskøjter i Gang, fladbundede Baade, som skulde føres frem af en Hest, der travede afsted langs Kanalens Bred. Det fantastiske Forslag løb naturligvis ud i ingen Ting — man havde jo Sundet ved Siden af. Det blev da ogsaa i Aarene umiddelbart før Bombardementet nogenlunde almindeligt, at man gjorde sin aarlige Dyrehavsrejse til Søs, men det førte undertiden til, at de

glade Kildegæster blev forslagne fra deres Kurs og strandede paa Kysten af Hveen eller andet Steds. Efter at Danmark i Maj 1819 havde faaet sit første Dampskib, det noksom bekendte „Caledonia“, indlemmedes det i Befordringsmidlerne til Dyrehaven; egentlig gik det i Fart mellem København og Kiel, men allerede i Sommeren 1819 gjorde det Lystfarter langs Sjællands Kyst. Næsten hele den øvrige Dampskibsflaade, der skabtes i de følgende Aar, „Dania“, „Frederik den Sjette“, „Prinsesse Vilhelmine“, satte samlet Kursen mod Bellevue paa Søndagene i Kildetiden. Skibene laa som Regel opankrede uden for Langelinje og Skovgæsterne maatte fra Toldboden færges i Joller ud til dem; Kl. 3 stak de til Søs og hilstes ved Ankomsten til Bellevue af Kanonskud. Kl. 10 lød Signalskud fra Dampskibet — nu skulde man hjem. Kongen benyttede til disse Dyrehavsrejser sit eget Dampskib „Kiel“. Midt i Fyrreerne begyndte man at tale og skrive om en Jernbane til Dyrehaven, men først tyve Aar efter blev den til Virkelighed.

Selve Skuepladsen for Kildeforlystelserne havde i Tidens Løb forrykket sig: først ind i det nittende Aarhundrede blev Løjerne henlagt til selve Bakken. Det er vanskeligt at sige bestemt, naar det skete. I Trediverne begyndte *Dyrehavsbakken* at blive det gængse Navn, skønt Bakken allerede en Del Aar tidligere var bleven Dyrehavens egentlige Parnas. Kildedyrkelsen var nu ganske ophørt. Den havde for Kirsten Pils Vedkommende næsten altid kun

været et Paaskud, men selv den blotte Fiktion opretholdtes ikke mere — end ikke i Navnet. „Kilden i Jægersborg Dyrehave“ var bleven til „Dyrehavsbakken“; Kilden var et løst tilknyttet Appendiks til Løjerne, ikke omvendt. Endnu i Aarene omkring 1807 saa man dog af og til giftbrudne og lamme i Midnatsstunden før St. Hans- og Vor Fruedag bade sig med Vandet fra Kirsten Pils Kilde og andre knælende forrette deres Andagt, ja selv i Midten af Tyverne var der enkelte naive, som St. Hansnat søgte Lægedom ved Kilden. Bestandig iagttoges den fornødne Forholdsregel: at holde sig tavs; for at det undergørende Vand ikke skulde tabe sin Kraft, maatte man nemlig ikke oplade Munden for andet — og Kildemanden havde da ogsaa sin Morskab af at lokke sine Gæster til at bryde Tavsheden. Livet paa „Bakken“ var næppe mindre mangfoldigt end i de gyldne Aar omkring Aarhundredskiftet: Sang og højrøstet Lystighed, Gyngerne med deres øresønderrivende tyrkiske Musik, skrigende og kvinkelerende Harpe- og Guitarspillerinder, Kaglebaner, Vaffelboder, Konditorier, Udsalg af Kurve, Knaldperler og Blanksværte, Frugthandlersker og unge Jøder, der løb om med hollandsk Brystsukker, Cigarer og tændte Lunter, etc. etc. Og midt i det larmende Folkeliv Hovedstadens elegante Publikum og de pæne Borgerfolk, der om Eftermiddagen og henad Aften promenerende tog Herlighederne i Øjesyn. Ud paa Natten, navnlig St. Hansnat, særtegnedes Livet i Dyrehaven af en ubehersket Lystighed, paa hvilken Bakkus og Venus

(Venus Vulgivaga siger Nyerup) satte et umiskendeligt Præg. Men ogsaa her kunde lidt Idyl undertiden snige sig ind. Et Par Musici kunde placere sig nede ved selve Kilden, hvor de forsamlede Selskaber sang med og traadte Skærsommernatsdansen paa det omliggende Brædegulv; naar de muntre Skarer brød op, drog de syngende gennem Skoven paa Datidens studentikose Maner.

Forlystelserne i Dyrehaven holdt sig ellers stadig inden for de givne Rammer; kun sjælden slap en eller anden ny Attraktion ind. De Slinger og Kamæleoner, Heiberg lod figurere i „Dyrehavsreisen“, var ingenlunde poetisk Rimfyld, de hørte Virkeligheden til. En Lyoner havde netop i Kildetiden 1825 vist to unge amerikanske Slinger og en Kamæleon til Skue; de var ganske vist saa tamme, at man kunde tage dem med Hænderne, ja endog „saa matte, at de aldeles ikke kunne være farlige“, som Politimester Bræstrup skrev, men det var dog først efter at der var tilvejebragt Attest fra den bekendte Zoolog, Prof. Reinhardt, om at Slingerne ikke var giftige, at de kom i Dyrehaven. Bjergværket, som Heiberg ligeledes digtede om, var derimod gammelkendt; allerede omkring Aar 1800 var der mekaniske Sølv- og Bjergværker i Dyrehaven. De hørte til samme Art som Julekrybberne, der ganske vist ikke forevistes ved Kilden, men ved Juletid var at se inde i Byen. Disse Julekrybber, om hvilke Frederikke Brun skrev en hel Afhandling, var af italiensk Oprindelse; det var udskaarne Skuestykker eller Pro-

spekter af Kristi Fødsel, Bethlehem, Flugten til Ægypten etc.

Af de Seværdigheder, der særlig karakteriserer dette Afsnit af Dyrehavens Historie kan eksempelvis nævnes Lehmanns berømte Menageri, Bondedigteren Peder Jensen (midt i Trediverne), Fyrværkerne, som Monigatti afbrændte i Dyrehaven, Trommemajoren og Manden med Frederiksstens Fæstning, der opnaaede en enestaaende Navnkundighed; ingen har bedre end afdøde Jacob Davidsen skildret denne ejendommelige Figur med den vidunderlige Svada.

Kunstberiderne hørte stadig til Dyrehavens Elitekunstnere; de byggede store Ridebaner, der ikke slet saa udpræget bar Armod og Usseldom til Skue som de øvrige Telte og Fjæleboder, der stadigt i det ydre savnede ethvert Skin af Elegance. Kunstberiderne trak da ogsaa i særlig Grad Beaumonden til. Nævnes kan Gustav Price fra Wien (første Gang 1817), Louis Kuhn (første Gang 1825) og de berømte Brødre Foureaux (første Gang 1826). Et straalende Skue var det, naar Dyrehavens Kunstberidere, Herrer og Damer med vajende Fjer i Hattene, under Lyden af Pauker og Trompeter, i en glimrende Kavalkade satte op over Bakken som et Tegn til Forestillingens Begyndelse; de efter Stedets Omstændighed rige Dragter stod i skærende Modsætning til de andre Dyrehavskunstneres ofte stærkt falmede Flitterstads.

Inden for visse Omraader kendetegnes dog dette

Tidsrum af en Slags Udvikling. I en ældre, mere romantisk Periode traadte man Dansen paa Grønsværet, medens der i 1818 var to Dansesale. Traktørerne havde hele Gaarde med fire Teltlænger, og et Par

FØR FORESTILLINGENS BEGYNDELSE
(Maleri af Friedlænder, udstillet 1841)

italienske Sukkerbagere havde slaaet sig ned ved Kilden. „Disse Konditorsteder,“ siger Sevel Bloch i sin tidligere nævnte Dyrehaveopsats, „ere dejlige Indretninger med dejlige Lysekroner. Her kan det højstærede Publikum nyde Chokolade, Limonade etc. etc., og, det forstaar sig, afkøles med Is og bespises med Sukkerplæskener og himmelske Kager. O! for hvor meget godt have vi ikke de gode Italienere at

takke!“ De hollandske Vaffelbagersker holdt ogsaa ved denne Tid deres Indtog ved Kilden. Det var en Enke, Gertrude van der Hoever, som 1818 kom hertil med hele sin Vaffelbutik — der var til at slaa sammen og dog indrettet med Værelse; hun havde rivende Afsætning, skønt Vaflerne kostede en Mark Stykket, og opmuntret af sit Held besluttede hun at slaa sig ned paa Vesterbro samme Sommer, men her kom Politimester Hvidberg hende i Vejen. Denne snurige Embedsmand maatte modsætte sig Vaffelmadamens Ønsker, fordi ethvert Barn da vilde „søge Adgang hos hende, endogsaa uden foresattes Selskab eller Vidende, og Børnene vænnes til at bestjæle Forældrene for at kunne købe Vafler, om ikke for andet, saa dog for at kunne lade deres jævnlige vide, at ogsaa de have smagt de hollandske Vafler Jeg anser hende lige saa unødvendig her som Stadens mange Konditorer; thi sagkyndige iblandt Husmødre have sagt mig, at hendes Vafler intet have forud fremfor de, der bages i Husholdningen.“ Der kom foreløbig ingen Vafler paa Vesterbro, men de holdt sig i mange Aar i Dyrehaven. Blandt Traktørerne ved Kilden var ogsaa Fru Heibergs Forældre, C. H. Pätges og hans arbejdsomme Kone. Den energiske Mad. Pätges skyede intet Middel til at holde sammen paa det lille Hjem, og efter Mandens Død, helt ind i Kristian den Ottendes Tid, da Datteren fejrede sine største Triumfer, opslog hun troligt hvert Aar sit Telt i Dyrehaven. Men ogsaa paa anden Vis var den store Kunstnerindes Livsbane forunderlig

nok knyttet til Dyrehaven. Det var nemlig en Datter af „Jøden under Træet“, en fattig Jødepige, der var bleven optaget i Mad. Pätges's Hus, som en Dag tog den lille Johanne og hendes Søster Amalie ved Haanden, bragte dem til Solodanser Dahlén og fik de to Smaapiger ind paa Danseskolen. Saaledes fortæller i det mindste Fru Heiberg selv.

En Skildring af Dyrehavens Udviklingshistorie og Blomstring, der nødvendigvis maa indeholde en Række Smaatræk, som i og for sig er ret betydningsløse, men som hører til for at underbygge Helhedsbilledet — maa antages at kunne faa en passende Afrunding ved til Slut at hidsætte et Par Oplysninger om *Jøden under Træet*, der staar som et Sindbillede paa Kildelystigheden gennem et halvt Aarhundrede.

Michel Levin, der var født i 1740'erne, maa have fundet Vej til Dyrehaven allerede i en tidlig Periode, omtrent 1780. Det er maaske for dristigt at identificere ham med Fætter Mikkel, der fra Begyndelsen af Firserne hører til Dyrehavens ejendommelige Skikkelser; Manden med Liren har Stæde under et løvrigt Træ ligesom Jøden (se Billedet Side 35), og skønt han endnu ved Aar 1800 stadig giver „Katten er mit Søskendebarn“, har han ogsaa andre Streng paa sin Lire, thi „Københavnsbladet“ opfordrer ham 1802 til „at lære andre mindre ufine Viser“. Rahbek forsikrer imidlertid, at den berømte Lyriker (eller Liriker), som i saa mange Aar har istemt den navnkundige Nationalsang, er den eneste *indfødte* paa vor hjemlige Olymp — og maaske er det be-

tænkeligt at gøre Jøden under Træet til en Søn af Fædrelandet. Men er han ikke selv Fætter Mikkel, er han ham i hvert Fald en værdig Fætter i Kunsten.

Omkring Aarhundredskiftet finder man umiskendelige Spor af ham. Schellenberg taler (1796) om et Par Jøder, der udkraalede nogle udtraadte tyske Arier til Citar og Violin, og i St. Hansaftenspil er der som bekendt ogsaa syngende Jøder under Træet. Horrebow digtede (1801) om en Fløjtenist og en Harpespiller, der under „et vidtskyggende Træ“ slog de bævende Streng og glad sang til de søde, smeltende Toner. Af Interesse er ogsaa den Kendsgerning, at Kancelliet Aar 1800 gav en Moses Levi med et Selskab paa fire Personer og en Hertz Levi Tillaelse til at opføre Musik i Dyrehaven.

Fra denne Sagnverden træder Jøden i de første Tiaar af det nittende Aarhundrede ud i Historiens klare Lys. Han bistaas af „Dronning Esther“, som Folkevittigheden døbte den Kvinde, der havde indtaget Pladsen ved hans Side under Træet. Det var aabenbart hans Kone; hun hed virkelig Ester, og da hun faldt fra i 1815 (hun bukkede under for Brystsygen), maatte han tage til Takke med en „beskæget Hjælper“. Han svigter aldrig nogen Sommer, faar efterhaanden et eventyrligt Ry og kanoniseres tilsidst som et helligt Indbegreb af alle Dyrehavens Forlystelser.

Den gamle Mosait var Bestandigheden selv. Han kærede sig ikke om Døgnets Begivenheder og de nye Helte, der var traadt frem paa Verdensskue-

pladsen, idelig sang han om Syvaarskrigen, om „der grosse Friedrich“, om Daun og om Laudon. Han havde Marseillaner-Marschen paa sit Repertoire, og tillige en Række Viser af et temmelig vovet Tilsnit,

Mein Pulver und mit Pillen
Vertreibt man leicht die Grillen!

TITELVIGNET

til „Hr. Qvasimodos Reise til Dyrehaven“ (1835)

som nysgerrige Pigebørn fnisen-
de havde lyttet
til og som Mora-
listerne i sin Tid
havde raset imod;
men i Oldingens
Mund mistede de
deres grovkorne-
de Pointe. Hans
komiske Mimik
tog Brodden af
dem og erstatte-
de tillige Mangle-
len paa Stemme.
Naar han sang
om Kvindernes
Træskhed mod
de stakkels gamle

Mænd, drejede han for hvert Vers sin ildrøde Pa-
ryk og med et vildt Blik forfærdede han sin ung-
dommelige Tilhørerkreds. Hans Bjørnebrummen:
„brrr brrr, rappaba“, til Akkompagnement af Hum-
melen, var uimodstaaelig komisk og hans berømte
Refræn: „Jetzt ist der Doktor da“ var paa alles
Læber; Abrahams fortæller, hvorledes han paa en

Maskerade med stort Bifald gav den gamle Jødes Viser til Bedste.

St. Hansaften 1830 fejrede han sit Jubilæum i Dyrehaven. Under det store Træ, hvor han gennem halvtredsindstyve Somre havde sunget sine Viser, var af venlige Hænder rejst en Løvhytte med Blomster, forsynet med Inskription og om Aftenen festlig oplyst. Jubeloldingen havde kun faa Kræfter tilbage, Stemmen var skælvende og Synet svigtede ham, men Anerkendelsen manglede ikke; Publikum fejrede ham og Aviserne bragte ham deres Hyldest. Da Kong Frederik dette Aar indfandt sig i Dyrehaven en Søndag i Juli, dvælede han „med den Allerhøjstsamme egne Nedladdenhed og Mildhed“, som Københavns-posten skrev, nogle Øjeblikke hos Dyrehavens Jubelsanger, den gamle Mosait Levin.

Faa Aar efter gik han til sine Fædre. Midt i Kildetiden, den 3. Juli 1835, døde han i en meget høj Alder. Tre og halvfemsindstyve Aar blev han dog næppe, skønt det staar i Kirkebogen og han selv sagde det for at pynte lidt paa Ærværdigheden. Fattig havde han levet og fattig gik han ud af Verden; det var kun faa Ejendele, han efterlod sig. Men hans Guitar og hans Hummel var i Behold og — hele fem Parrykker tillige.

FORLYSTELSER UDEN FOR STADENS PORTE

NAAR Kildetiden var omme, blev Telte og Boder taget ned i Dyrehaven og Lystigheden fik Ende. Men Sommeren var endnu inde og Folk længtes ud i det grønne, naar Hviledagen faldt paa. Intet var derfor naturligere, end at Dyrehavens Kunstnere søgte ind mod Byen. Voldene skærmede selve Hovedstaden, og Skuepladsens Privilegier holdt Kunstmagerne i Ave, navnlig de mere fremragende og derfor farlige, naar de gik for vidt i deres Fremstød mod Staden. Byens Festlokaler, Lavshusene især, var heller ingen passende Baggrund for Dyrehavens Kunstnere, der tog sig bedst ud i landlige Omgivelser. Saa snart Autoriteterne tillod det, strømmede de da til Forstæderne, og driftige Folk indrettede Traktørhaver, hvor Publikum kunde nyde Tilværelsen i det frie.

Mod Syd søgte man sjælden. Kristianshavn var ganske bymæssig og Amager for de fleste af Stadens Indvaanere terra incognita. Endnu saa sent som ved Midten af det nittende Aarhundrede, da „En Søndag paa Amager“ fremkom, var Kendskabet til denne Del af Hovedstadens Omegn saare ringe, hvad

der bidrog til Vaudevillens temmelig ufortjente Popularitet. Nu og da kunde et omvankende Beriderselskab slaa sig ned i en af Øens Smaabyer, men maatte saa ogsaa nøjes med det lokale Publikum. Kun Fastelavnsløjerne havde sine Yndere i bestemte Kredse af Hovedstadens Befolkning, og i Tyverne kom man yderligere een Gang aarlig hinsides Langebro. Artillerikorpsset plejede nemlig i disse Aar i September Maaned at afbrænde et Øvelsesfyrværkeri foran faste Batteri, hvortil der udstedtes Billetter.

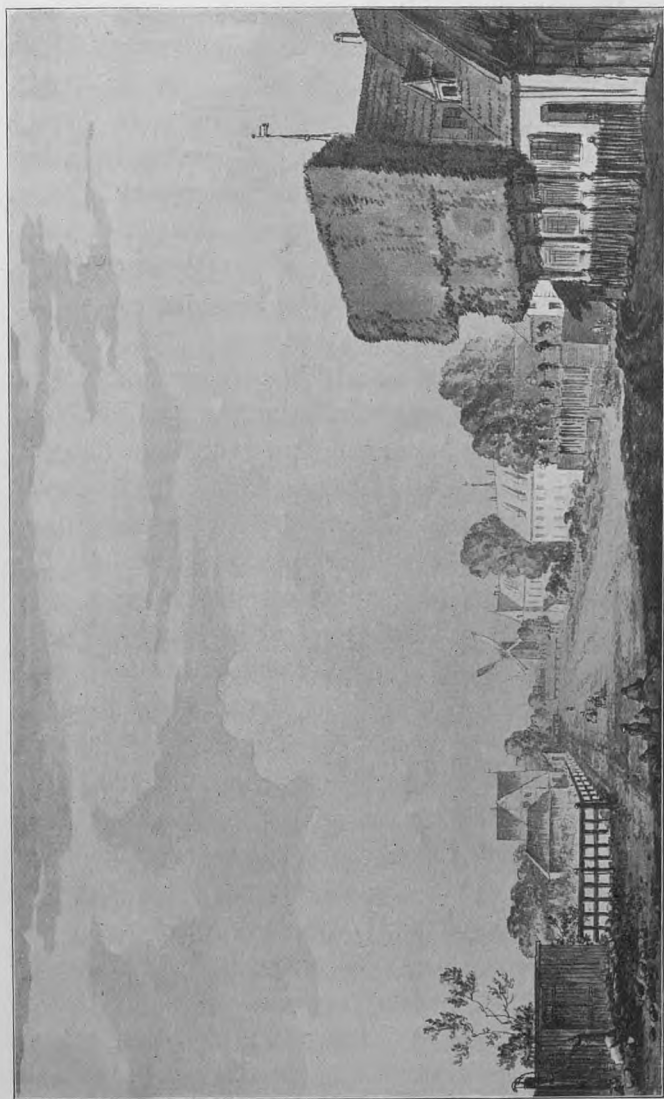
Østerbro var i Kildetiden stærkt befærdet, men laa ellers hen som en Idyl, svagt befolket, og fattig eller rettere læns paa landlige Forlystelsessteder — i hvert Fald inden for Lille Vibenshus, der ligesom Svanholm og Slukefter hørte til Bedepladserne under Kilde-rejsen. Men disse bekendte Traktørsteder laa uden for det egentlige Østerbro. Trianglen var den gamle, langtfra rummelige Stadelplads for Kildevognene. Største Delen af Pladsen optoges endnu midt i Trediverne af et stort Stykke indgrøftet Jord, i Form af en Triangel, begrænset af tre Veje og rundt om beplantet med Træer. Deraf Navnet.

Classens vidtstrakte Ejendomme indtog en væsentlig Del af Forstaden Østerbro, men levnede dog Plads til adskillige Smaahuse og nogle Værtshuse tillige. Skilderiet fortæller, at Tilskuerne ved Guldsmed Herzleins Henrettelse paa Østerfælled i Foraaret 1805 (han havde taget sin Elskerinde af Dage) efter det blodige Skuespil strømmede til Værtshusene, hvor der var Musik og Dans, og navnlig et Værtshus paa Øster-

bro udmærkede sig ved en meget lydelig tyrkisk Musik. Det gamle „Fiskerhus“ (vistnok beliggende omtrent ved den nuværende Gefions Plads) blev først nedlagt 1799, da P. H. Classen købte det, og „Schwermandsals Have“, hvortil Ewalds Navn ved en enkelt Lejlighed er knyttet, har maaske ogsaa en Tid været Traktørsted, men var det ikke mere ved det nittende Aarhundredes Begyndelse; „Schwermandsaldal“ havde da skiftet Navn og var blevet til „Rolighedsdal“, den bekendte Lystgaard, der laa for Enden af Kalkbrænderivej, hvor denne gjorde et Knæk mod Syd. Paa „St. Petersborg“, *) en stor Gaard, der indtil 1889 laa paa Kalkbrænderivejen, lige ved Trianglen, boede i Tyverne en Traktør J. Waldt, som i August 1827 fik Bevilling til i Sommermaanederne at have Musik og Belysning i Haven og tage Betaling for Adgangen, men han fik ikke gjort Brug af sin Ret, og næste Foraar blev Bevillingen kasseret.

„De fattiges Dyrehave“, beliggende ved Stranden mellem Gamle og Ny Kalkbrænderi og forsvundet ved Frihavnens Anlæg, er godt kendt fra Hertz's Vaudeville, men er næppe opstaaet før efter 1840 og kommer os saaledes i Grunden ikke ved. Det var navnlig Nyboders-Folk, som i Begyndelsen søgte derud, og Forlystelserne var kun smaa og lidet sammensatte: Gyng, Keglebane og en Abekat paa en Stang udgjorde alle Tillokkelser.

*) En Tradition gaar ud paa, at Navnet stammer fra Russernes Besøg i 1716; Mandskabet laa i Lejr paa Fælleden, medens Staben havde sit Hovedkvarter der.

ØSTERBRO I SLUTNINGEN AF DET ATTENDE AARHUNDREDE
(Akvarel af Th. Bruun) — Til Venstre Sortedamssøen, i Baggrunden Revedals Mølle ved St. Petersborg

Nørrebro var, Tid efter anden, i en noget højere Grad Skuepladsen for udenvolds Forlystelser. I en længst forsvunden Periode havde „den stærke Mand“, den fra det første danske Teater velkendte Eckenberg, sin Bod i en Have paa *Nørrebro*, og inden for det her omhandlede Tidsrum opslog Lustre, som det foran er nævnt, for en Stund sin Ridebane derude. I visse Aar var det Fyrværkerierne, som drog Folkeskarerne fra Hovedstaden ud ad denne Kant.

En Venetianer, Galiveri, der senere producerede sig i Dyrehaven som Marionetspiller, fik i Efteraaret 1793 Lov til at arrangere Fyrværkeri paa den Del af Blaagaards Jorder, der laa nærmest Peblingsøen. Men det var ikke offentligt; til Gengæld var det meget fornemt — hans Publikum bestod udelukkende af de fremmede Ministre. Siden fik det store Publikum rigelig Lod og Del i disse Forlystelser, thi navnlig i de første Aar af det nye Aarhundrede kom Fyrværkerierne stærkt paa Mode. Carl Lehmann planlagde Fyrværkerier paa Blaagaard i Sommeren 1800, men om han fik dem brændt af, er uvist; derimod er det sikkert, at en indfødt i Foraaret 1801 gav „mekanisk Luftfyrværkeri“ paa Solitude, og en Kanoner, der havde „opofret sine ledige Timer til dette Studium“, indbød Aaret efter ligeledes til Ildfest paa Solitude og i Tilgift gav han Løfte om Janitschar-Musik mellem Numrene.

Efter at James Price havde taget Ideen op ved sit Teater paa Vesterbro og afstedkommet saa mange

Spektakler, at Ildkunstnerne havde de største Vanskeligheder ved at finde en Plads, som Autoriteterne var tilfreds med, hørte Fyrværkerierne paa Nørrebro en lille Stund op. Pierre Magito, der havde bistaaet Price og ganske øjensynlig var en Mester i sit Fag, fik dem atter sat i Scene. I Stedet for Solitude, som maatte opgives af Hensyn til de omboende Gartnere, fandtes en Plads ved Store Ravnsborg, der egnede sig. Magito indrettede et helt Teater for sine Ildkunster og gav 1804-05 stærkt søgte Forestillinger. Trængselen udenfor var saa stærk, at der maatte posteres Militær, og Interessen saa levende, at Døgnskribenterne fandt Regning ved at udnytte den. Der eksisterer endnu en Mellemting mellem en Pjece og Gadevise med Titel: „En splinternye og morsom Comoedie forefaldet ved sidste Fyrværkerie uden Nørreport imellem Jesper Hansen og den gale Kristense, hvori de mynstrede de Forbigaaendes Gefjæser, og følte derefter paa deres egne Næser, da nogle Raketter truede at falde ned paa deres Næsetipper“ (K. 1804). En Student G. Laugier navngiver sig som Mester for dette Aandsprodukt.

Fyrværkerierne flyttedes senere tilbage til Vesterbro. En dansk Kunstfyrværker F. C. Mathiesen og en fransk Ildkunstner J. N. Dupuis gav begge Forestillinger derude. Dupuis' Fyrværkerier (1815-16) vakte saa stor Opsigt, at Jens Baggesen f. Eks. lod sig indføre i et af de nærliggende Patricierhjem for at nyde Skuet fra Husets Have, og senere indfandt sig paa selve Fyrværkspladsen. Begge de to

Fyrværkere rejste paa deres Kunst baade i Danmark og Norge.

Efter Fyrværkeriernes Ophør var Nørrebro i en Aarrække temmelig uberørt af Hovedstadens offentlige Forlystelser. Man kom hyppigere ad den Kant i Sorgens end i Glædens Ærinde, skønt Kirkegaarden ogsaa kunde tjene som Maal for en frisk Spadseretur; man saa Godtfolk fortære deres medbragte Spise- og Drikkevarer mellem Gravene i al Gemytlighed, og undertiden tog et Par Spillemænd Stade ved Indgangen og gav for en Styver en moderne Engelskdans til Bedste. Og Forstaden manglede heller ikke de i Aarene før Bombardementet stærkt yndede horisontale Gynger; i 1804 omtales en saadan „Lystkane“ paa Nørrebro, i 1807 en anden (eller maaske var det den samme), som en gammel Vejr-mølle havde maattet gøre Plads for. Offentlige Maskeradeballer holdtes nu og da (1821 f. Eks.) paa Store Ravnsborg, hvor ellers Stadens Klubber (saaledes Det bestandig borgerlige Selskab) havde Sommerværelser. Da Pettolettis Teater aabnedes i 1828, fik Nørrebro pludselig en forøget, men kun kortvarig Interesse, thi dels laa Teatret en Tid lang øde, dels var dets Levetid saare kort.

Hestevæddeløbene paa Blegdamsfælleden i Trediverne bragte hver Eftersommer Nørrebro et Par store Dage, og navnlig „Alléenlyst“ og „Billigheden“ gjorde gode Forretninger. De to Traktørsteder laa ved en aaben Plads, der i Trediverne var navnløs, men tidligere i Folkemunde kaldtes St. Hans Torv, maaske

fordi Kildevognene, den Gang da Strømmen til Dyrehaven jævnlig gik ad denne Vej, ved St. Hansdags-tider tog Stade her ligesom ved Trianglen. Det gamle Navn kom atter til Ære ved Opførelsen af Johannes-Kirken.

Vesterbro havde en absolut Overvægt som Forlystelsesdomæne. Naar Hovedstadens Beboere, ikke mindst den tjenende Klasse og Smaafolk, der i Ugens seks Dage havde været indesluttet i den trange By, om Søndagen i godt Vejr strømede ud af Portene til Stadens Omegn, var især Vejen til Frederiksberg og den smukke Slotshave almindelig.

Først et topografisk Overblik over *Vesterbro* i den første Snes Aar af Aarhundredet. Hinsides Stadsgraven kom man ud paa en bred Kørevej med dobbelte Alléer, der omkring Frihedsstøtten til begge Sider udvidede sig i en Halvrunding og fortsattes omtrent til den nuværende Helgolandsgade; paa den nordlige Side (højre Side fra Byen) slap Alléen lidt tidligere op end paa den sydlige. Nord for Frihedsstøtten laa i et stort Vænge det bekendte Glacis-holm, og her mundede Farimagsvejen ud i *Vesterbro*. Mod Syd løb Vejen til Tømmerpladsen langs Dronningens Enghave; helt ude ved Tømmergraven førte en smal Vej til Enighedsværn, hvor Fuglestængerne var rejst paa et rektangulært Stykke Jord, der skød sig ud i Kalveboderne. Fra Vejen til Tømmerpladsen (nu Reventlowgade) strakte den gamle Gaard, Eutins Jorder sig et godt Stykke ud ad Broen og umiddelbart Vest for laa Ægypten. Da Englænderne

i 1807 belejrede Hovedstaden, stak den danske Krigsbestyrelse selv Ild i disse Staden nærmest liggende Bygninger. Baade Glacisholm, Eutin, Ægypten og Møllen tæt derved gik de sidste Dage af August op i Luer, og Eutin blev derefter udstykket i en hel Række mindre Ejendomme. Ud mod Stranden var der vidtstrakte Marker og Enge, gennemstrømmet af Rosenaaen, som forgrenede sig ud over Vesterbro og dannede Forbindelse mellem St. Jørgens Sø og Kalveboderne, og i disse fri Omgivelser laa temmelig langt ude den kgl. Skydebane, hvis Arealer strakte sig helt ned til Stranden; bag Bygningen mod Vesterbro var en meget betydelig Have og bag denne atter Skydebanerne, der var dobbelt saa store som Enighedsværns. I Skydebanens Nærhed, ind mod Byen, var der lange Reberbaner.

Selve Vesterbro havde kun en smal Bebyggelse, en enkelt Række Huse med store Haver. Paa begge Sider, men navnlig paa den nordre, boede Slagterne; et Par Steder var der Kvægfolde ud mod Alfarvej og man slagtede ugenert i Portene. Vesterbros største Bygningskompleks, Gæstgivergaarden Bjørnsdal, laa mellem nuværende Viktoriagade og Gasværksvej; de øvrige Privathuse var lave og uanselige, laa temmelig spredt og gav uhindret Adgang for Sol og frisk Luft. Men de bymæssige Goder var kun ringe; de faa offentlige Lygter, der omkring Aarhundredskiftet sparsomt oplyste Broen, havde en Del af Beboerne selv maattet bekoste.

Ved Værnedamsvejen mødtes Byens og Amtets

Grund og Færdselslinjen forgrenede sig — som den gør den Dag i Dag. Frederiksberg Allé gik mod Nordvest, medens Vesterbro løb videre i sydvestlig Retning og endte ved Kakkellovnsfabrikken eller Sorte Hest. Herude var Bebyggelsen endnu tyndere end ved den indre Del af Broen. Rejsende til og fra Staden (og de fleste rejsende kom netop ind til København over Vesterbro) passerede Sorte Hest, medens Søndagspromenaden til Frederiksberg Slot gik gennem Jernporten ud ad Alléen.

Byens Skydeselskaber havde fra gammel Tid søgt ud til Forstaden uden for Vesterport. I det syttende Aarhundrede var der en, maaske flere Skydebaner, og det vides, at det kgl. Skydeselskab, det daværende „Danske Kompagni“, allerede 1578 havde en Papegøjestang uden for Vesterport. Fra Midten af det attende Aarhundrede fik det fast Bo derude og i 1780'erne opførtes de nuværende, for hin Tid pragtfulde Bygninger, der ikke alene var bestemt til Selskabets Brug og Fornøjelse, men (som Direktørerne selv udtrykte sig) ogsaa skulde „tjene til Sir og Hæder for Selskabet og Hovedstaden, ja for Nationen, samt til Bekvemmelighed for den Del af Stadens Indvaanere, som finde Behag i at benytte sig af den paa Skydebanen bekendte gode Beværtning“; især var det Øjemedet, „at fremmede rejsende, som agte sig til Staden, og som formedelst Portens Lukkelse maatte komme for sildig, stedse der kunde forefinde et bekvemligt og anstændigt Natte-Herberge“. Var Skydeselskabet allerede da en fornem og temmelig

eksklusiv Klub, havde Skydebanen ogsaa den Gang Karakter af et offentligt Samlingssted, og fik det endnu mere længer ned i Tiden.

De nyere *Skydeselskaber*, paa *Eutin* og *Enighedsværn*, der her skal gøres til Genstand for Omtale, hørte i deres Oprindelse egentlig til Stadens offentlige Forlystelser.

Disse Selskabers Opstaaen hang nemlig sammen med, at Kristian den Femtes Mundkok, Johan Stats Baden, der havde købt nogle Haver mellem Rosenborg og Østerport, fandt paa at oprette et landligt Traktørsted for den fine Verden, for Kavallerer og Damer, da der paa den Tid savnedes et saadant i Hovedstaden. Til Gæsternes Tidkort skulde indrettes Lysthuse, Skydebane og andre Forlystelser, som var i Brug paa fremmede Steder. Kongen gav ham ogsaa 15. Maj 1688 Bevilling paa Skydebanen og betydelige Skattelettelser, og da Gaarden var sat til Auktion af en ufyldestgjort Panthaver, blev Skydebaneprivilegiet ved et kgl. aabent Brev af 4. Novbr. 1698 overført paa selve Ejendommen.

At en saadan Lyst-Skydebane billigedes paa højere Steder, skyldtes formodentlig Erindringen om Borgernes Heltmod paa Byens Volde under Belejringen; Stadens Indvaanere kunde holdes i Øvelse og det nyttige paa den Maade gaa jævnsides med det fornøjelige. Borgerne søgte da ogsaa jævnlig ud til Stats Badens offentlige Skydebane, der siden blev bekendt under Navn af Skydebanen i Sølvgaden, og efterhaanden sluttede Grupper af besøgende sig sam-

men og dannede særskilte Klubber eller Selskaber. Et af dem kaldtes „Det borgerlige Skydeselskab“ og synes at være dannet før Aar 1700, et andet var „Pelikan-Selskabet“. Disse to skød i en lang Aar-række til Skive i Sølvgaden een Gang ugentlig i Sommertiden, men mod Slutningen af det attende Aarhundrede var man kommen i Strid med Skydebanens nye Ejer og besluttede at udvandre i Endrægtighed. Værten syntes Medlemmerne fortærede for lidt i hans Hus; til Trods for, at han var gaaet ind paa at levere tre Retter varm Aftensmad for 2 Mk. pro persona og kun tog 2 Mk. 8 Sk. for hver Flaske Vin med Sukker, luskede Skydebrødrene dog stille af, naar Skydningen var til Ende, og kun et Faatal blev tilbage. Disse Skydeselskaber var iøvrigt den Gang ikke ret store; det borgerlige Selskab bestod 1791 af 25 Medlemmer mod det kgl. Skydeselskabs ca. 300, men ved de aarlige Fugleskydninger indfandt sig i Almindelighed 100 à 130 Personer. Tiltroen til den Nytte, de i paakommende Tilfælde kunde stifte ved Stadens Forsvar, var ogsaa rokket stærkt i Tidens Løb; Magistraten udtalte i hvert Fald som sin Overbevisning, at slige Skydeselskaber efter deres Indretning næppe kunde „medføre nogen saadan sand Nytte for det almindelige, at der til fleres Oprettelse end de allerede eksisterende bør gives nogen særdeles Opmuntring“.

„Det forenede borgerlige Skydeselskab“, som de to Selskaber kaldtes efter Sammenslutningen, havde imidlertid — efter at deres Tvistigheder med Vær-

ten var indanket for det høje Kancelli, der faderligen maatte tage sig af Landets Børns smaa Anliggender — i Sommeren 1791 opnaaet Tilladelse til at flytte ud, og slog sig ned paa Gaarden Eutin, hvor der til Betyggelse for de omboende blev opført en forsvarelig Skydemur. Da man var kommen til Ro paa Vesterbro i Nærheden af den fornemme kgl. Skydebane, fik man selv fine Fornemmelser. Hidtil havde Selskabet ved sine Fugleskydninger skudt til Fuglen i en vandret Linje, nu begærede Hjertet en Fuglestang, saa at Kongefuglen kunde hænge højt til Vejs; men om denne Fuglestang maatte der først føres en haard Kamp — ligeledes for det høje Kancellis Forum. Det gamle Skydeselskab, der støttedes af Magistraten, førte en Række snurrige Argumenter i Marken for Bevarelsen af dette Privilegium. Det lykkedes imidlertid det nye Selskab at sætte sine Ønsker igennem, og i Eftersommeren 1793 bar det Sejren hjem i Form af et kgl. aabent Brev om at maatte rejse sin egen Fuglestang. Den sociale Afstand fra det gamle Selskab var iøvrigt ikke større end at flere Skydebrødre var Medlemmer af begge Selskaber.

Et tredje Selskab, der ogsaa tidligere havde holdt til i Sølvgaden, „Det borgerlige Broderskab“, søgte ligeledes ud paa Vesterbro i Begyndelsen af Aaret 1800; den gamle indenbys Skydebane var aabenbart sin Undergang nær, thi den daværende Ejer, den bekendte Brandmajor og Hofarkitekt Kirkerup, havde bortlejet Bygningen til militære Sygestuer. Da det

forenede borgerlige Skydeselskab Aaret før var flyttet fra Eutin til sit nye Ejendomssted ved Tømmerpladsen, der nu kaldtes Enighedsværn (Bygningen indviet 21. Juli 1800), tog det borgerlige Broderskab uden Indsigelse den fraflyttede Skydebane og Fuglestang paa Eutin i Besiddelse.

ENIGHEDSVÆRN
(Kobberstik)

Endnu et fjerde Selskab, „Det venskabelige Skydeselskab“, som i 1801 havde skudt til Fuglen bag Lundehuset, søgte blivende Hjem uden for Stadens Vesterport. Da det ikke lykkedes at opnaa Tilladelse til Anlæg af en Skydebane paa Stedet Hjortelund (omtrent ved Vesterfælledvej), navnlig af Hensyn til den nærliggende Mølle, fik Selskabet 1802 Husly hos det borgerlige Broderskab, men anlagde to Aar efter en selvstændig Skydebane i lige Linje med Banen paa Eutin.

I Bombardementet led alle disse Skydeselskaber

stærkt. Enighedsværn, hvor det forenede borgerlige Selskab havde til Huse, blev totalt ødelagt, Eutin ligeledes, saa at det borgerlige Broderskab i de følgende syv-otte Aar maatte ty til den kgl. Skydebane, men indrettede 1815 en ny Skydebane paa en Parcel af det gamle Eutin. *) Der kom i Tidens Løb andre københavnske Selskaber til, og paa Kristianshavn havde Borgerne frit Lov til at dyrke Skydeøvelserne i det borgerlige Eksercerhus, hvilket gav Anledning til Dannelsen af Selskaber ligesom i Sølv-gaden. Af dem alle ansaas vistnok „det forenede borgerlige“, der efterhaanden voksede sig stort, som det, der i Rangen kom næst efter det kgl. Skydeselskab.

Medens den højere Embedsstand, de rige Handelsherrer og velhavende Borgere nærmest hørte til i det gamle Selskab, var det væsentlig underordnede Embedsmænd, smaa næringsdrivende Borgere og Haandværksmestre, der dannede Hovedmassen i de andre; sjældent træffer man paa et bekendt Navn. Man skød baade med Geværer (for det meste fra „Anlægspæle“) og med Kanoner, det sidste til stor Ulejlighed for Politiet, som havde sin Møje med at indfange de løbske Heste, der blev sky for Kanonernes Drøn. Et fælles Ledemotiv havde alle disse Skydeselskaber: man morede sig, og Fornøjelserne var afpasset efter Selskabernes Fornemhed; det venskabelige Skydeselskab betragtede selv sine Skydeøvelser som en Forlystelse i Lighed med Dyrehavs-

*) 1819 omtales „det forenede borgerlige venskabelige Skydeselskab“.

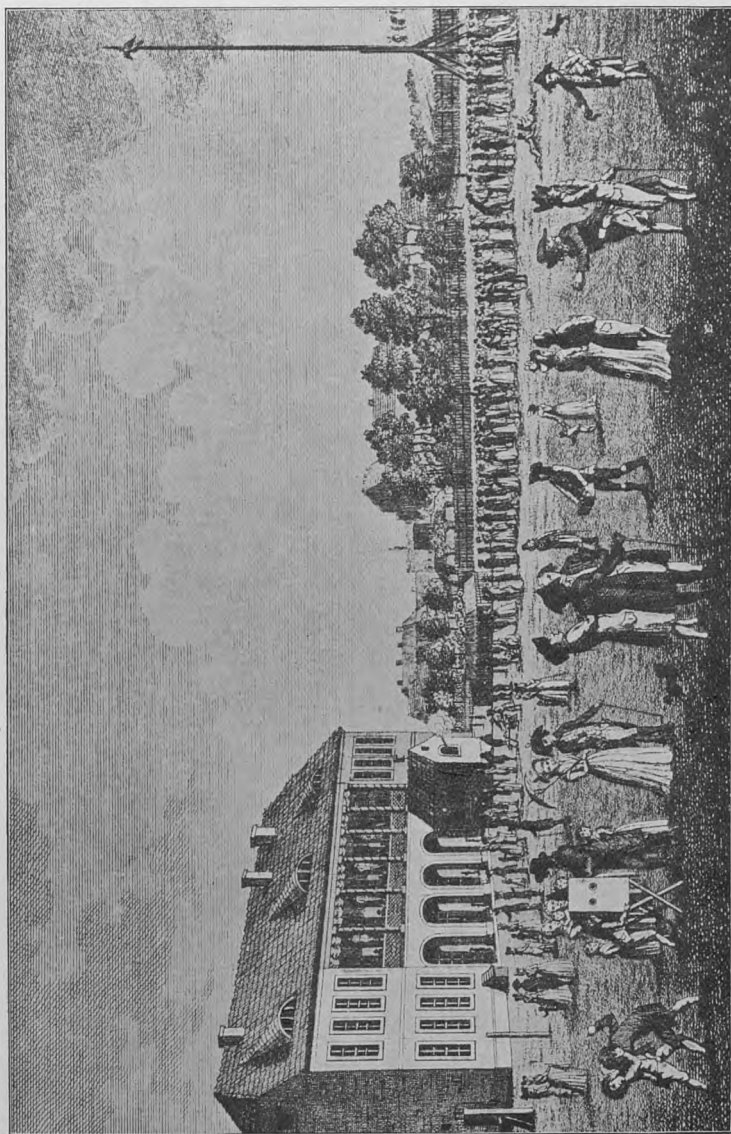
rejserne. Et andet fælles Træk var Attraaen efter ydre Tegn paa Værdigheden som Skydebroder. Det forenede borgerlige Selskab havde 1794 faaet Ret til at bære et „Enigheds-Erindrings-Tegn“, om hvilket der var truffet detaillerede Bestemmelser i en særlig „Konvention“, som konfirmeredes af Kongen; det skulde bæres paa venstre Side af Brystet i et af Knaphullerne paa Vesten og, ligesom en veritabel Ordensdekoration, tilbageleveres ved Dødsfald. Derimod vilde Kongen ikke gaa ind paa en Bestemmelse om, at det kunde kræves tilbage ved offentlig Tiltale, og endnu mindre, at Selskabet kunde dekorere udenforstaaende „af Almenvellet fortjente“ Mænd; Tegnet maatte overhovedet ikke bæres uden for Selskabet. Det borgerlige Broderskab fik 1801 en lignende Begunstigelse (et lille Tegn af Sølv maatte bæres paa Brystet i Forsamlingerne) og et Skydeselskab paa Kristianshavn (Det borgerlige Frihaands-Skydeselskab) nød endog den Gunst, at Fuglekongen maatte have Kongens Portræt hængende i et grønt Baand om Halsen. Loyaliteten var iøvrigt stærkt udpræget, selv inden for de mindst fornemme Selskaber, og gik undertiden for vidt. Traktør Braun paa Vesterbro ansøgte 1819 om at maatte indrette en Plads til Flitsbueskydning for et Selskab, der attraaede Navn af „Frederiks-Lyst“. Skydebanen gik glat igennem, men Selskabets Navn faldt selv Kancelliet for Brystet; det blev ikke sanktioneret.

Men, som sagt, disse Skydeselskaber, der for en væsentlig Del hørte Vesterbro til, var kun i sit Ud-

spring en offentlig Forlystelse, og satte intet Præg paa det ydre Liv, ud over det, at Fugleskydningerne sædvanligvis trak en Del Tilskuere derud. Skydebanerne for det allerbredeste Publikum, dem nemlig, der i en Hast kunde indrettes i en stor Port, gav næsten Folkelivet paa Vesterbro mere Relief, og i det hele fik denne Forstad omtrent fra Aarhundredskiftet en ejendommelig Karakter ved de mange Gøglere og Kunstmagere, som navnlig efter Kilde-tiden opslog deres Pavluner her.

Vesterbro fik saaledes en vis Afglans af Dyrehavslystigheden. Men det er dog vistnok en Overdrivelse, naar moderne Forfattere og adskillige Moralprædikanter i Datiden fremstiller Vesterbro som en lang Allé af Gøglerboder, hvorimellem de spadserende maatte gaa Spidsrod. Ganske vist, naar man gør sig den Ulejlighed at samle alle disse yderst forskelligartede Gøglerier og Rariteter paa eet Bræt, er Tallet legio, men hvert Aar taget for sig, selv de mest glansfulde, bød næppe paa mere, end Publikum nogenlunde let kunde overkomme.

Navnlig i de første Aar af Aarhundredet faldt maaske det uvante Gøglerleben Byens adstadige Borgermænd for Brystet. „Den Forlystelsessyge,“ skrev Politivennen 1803, „som nu saa rasende griber om sig og undergraver det gode hos enhver Klasse, men stærkest hos den Klasse, som er sanseligst, vil af de kommende Tider drage et bittert Minde over enhver, der befordrede den. I forrige Tider var en Søndags Eftermiddags Spadsering Tjenestefolks og Arbejderes

FOLKELIV PAA VESTERBRO UNDER EN FUGLESKYDNING PAA DEN KGL. SKYDEBANE. CA. 1790
(Tegnet af F. Calau, stukket af P. Haas) — I Forgrunden til Venstre en Perspektivkasse

højeste Krav, nu maa de gyngе og se Linjedansere og beskue Fyrværkerier og Luftmaskiner, ikke een Gang om Aaret i Dyrehaugen, ikke een Gang om Ugen, om Søndag Eftermiddag, men paa enhver Dag i Aaret, naar det falder Kunstmagerne ind. Forhen prækede Moralisterne mod fire Ugers Dyrehaugе, nu er Vesterbro en evig Dyrehaugе, hvor der ærlig arbejdes paa at gøre Mennesker til blot sanselige Dyr. Der er vist ingen Tjenestepige i København, som jo nu har set et Fyrværkeri, flere Gange set Linjedansere og gynet“ Gyngerne, der i disse Aar havde en meget høj Stjerne hos det brede Publikum, synes navnlig at have irriteret Borgerskabet, og netop paa Vesterbro havde denne Folkeforlystelse sat en smuk Blomst. Manden, der i Dyrehaven 1804 havde indrettet den nye horisontale Gyngе, købte, da Kildetiden var forbi, en Mølleplads paa Vesterbro, lod Møllen bryde ned og indrette til Gyngе. „Menneskemøllen“, som man kaldte den, havde daglig Søgning til langt ud paa Aftenen. „Tjenestepiger, Haandværkssvende, Tjenestekarle og til Dels ogsaa Jomfruer med Hatte og Sypunge udgøre denne Gynges Publikum,“ fortæller Skilderiet. „Seksten Gange rundt koster 4 β for hver Person, og varer imellem to til tre Minutter. Naar der ringes med Klokken, er Fireskillingen fortjent. Trappen, som gaar op til denne Machine, er bestandig opfyldt med nye Kandidater, der med Gridskhed vente paa at komme ind i Stolene, og pukke paa dem, der sidde deri; thi i Almindelighed er deres Lyst ikke styret, før-

end de have hørt Klokken ti Gange ringe og deres Pung er tom.“ Gyngerne havde i Begyndelsen et daarligt Ry, fordi det skortede dem paa Soliditet, og en Mand slog paa i 1803, at „denne flove Fornøjelse“ maatte blive rent forbudt i Fremtiden for at forebygge Ulykker. Han havde været Vidne til, at det en Aften i Lassens Have paa Vesterbro gik galt; alle slap de dog skikkelig godt derfra „paa et Pigebarn nær, som fik krampagtige Bevægelser, da Gyngen knak“. Men i 1805 skete der en virkelig Ulykke: en Dreng fik Hovedet knust i en Gynges paa Vesterbro.

De faste Forlystelser paa Vesterbro nød ganske vist Forrangen, men de var snart talte; det var de ambulante Kunstnere, som kun slog sig ned for en kort Stund, der gav Broen det stadig vekslende Fysiognomi. Man kan vælge et enkelt Aar fra den — for Vesterbro som for Dyrehaven — glimrende Periode før Bombardementet, 1806 f. Eks., og se, hvad det havde at byde paa.

Nærmest Byen var det første til Glæden indviede Sted, man traf paa, en offentlig Dansesal, afpasset efter Haandværkssvendes og Tjenestepigers Behov, og bagved en Have med Gynges, hvor man, under Pibers og Trommers Lyd, svingedes omkring. Etablisementet, der aabenbart var identisk med det senere „Peters Haab“ og „Ægypten“, var allerede den Gang stærkt søgt. Nogle Skridt videre stødte man paa et Vokskabinet, der konkurrerede med en „Stenæder“, som havde taget Stade lidt længere ude,

en Mand fra Sydhavsøen Tanna, med Mave af saa haardhudet Beskaffenhed, at han havde vakt stor Opsigt i Dyrehaven i den umiddelbart foregaaende Kildetid. Efter Stenæderen kom atter et Vokskabinet, derpaa Mad. Prices Sommerteater og endelig sluttedes Rækken af Konen med Perspektivkassen, der ufortrødent blev ved med sit: Geben Sie nun wohl Achtung, meine Herrschaften, hier ist die Erleuchtung der Stadt Prag etc. Om Aftenen var alt oplyst og om Søndagen straaledede det nye Vauxhall, der straks skal blive omtalt, som en Sol mellem mange smaa Stjerner. Hertil kom yderligere Beværtninger og Traktørhaver med Keglebane, men dermed var ogsaa alle Broens Herligheder for det Aar udtømt.

Det ene Aar var det andet ligt; de samme Fænomener, de samme Navne, som karakteriserede Kildeforlystelserne, gav Vesterbro sit Præg. Vokskabinetterne var der, de mekaniske Kunster, Menagerierne og den store Stud, som var at se for Penge; Kunstberiderne opslog deres Ridebaner, der undertiden faldt ned — akkurat som i Dyrehaven. Men ligesom Dyrehaven i Mester Jakel havde en særegen Ejendommelighed, saaledes havde Vesterbro noget for sig i sine faste Pantomimeteatre, Pricernes og senere Pettolettis. Desuden laa der ad den Kant nogle Forlystelsessteder, der dels i Samtiden havde Ry, dels endnu mindes og som vi maa følge i deres Udvikling.

Chiarinys Vauxhall hører til dem, der forlængst er glemt. Louis Chiariny, den tidligere omtalte fran-

ske Berider, der var kommet hertil i Kildetiden 1805, blev som flere andre af sine Kunstfæller saa indtaget i den danske Hovedstad, at han blev til Sinds at slaa sig ned der for bestandig. Efter Kildetiden tog han midlertidigt Stade paa Vesterbro og vakte en Del Opsigt ved sine Beriderkunster og sine smukke Døtre; samme Efteraar saa han sine Forhaabninger kronet med Held, idet han 15. Novbr. 1805 opnaaede en kgl. Bevilling, hvorefter han paa ubestemt Tid, daglig og efter Forgodtbefindende maatte vise gymnastiske Øvelser i Ridekunsten; „ligeledes maa han,“ hed det videre, „indrette en Vauxhall med behørig indhegnet, rummelig, til Illumination, Springen, Linjedansen og Pantomime samt Fyrværkeri passende Bygning, for samme Steds at opvarte med al mulig Forfriskning.“ Inden Aarets Udlob købte han en Ejendom paa Vesterbro tæt ved „Den grønne Hest“ (mellem nuværende Dannebrogsgade og Saxogade), lod næste Foraar paa Havepladsen opføre en eenetages Dansesal og byggede Ridebane paa en tilliggende lejet Grund. Endelig tog han Borgerkab som Traktør og i Begyndelsen af Juni stod det hele Etablissement færdigt.

Chiarinys Vauxhall*) var det første i sit Slags herhjemme. Vel havde den berygtede Traktør Gabel allerede i Struenseetiden arrangeret Festligheder i Rosenborg Have af lignende Art, men en fast Indretning i Smag med Datidens Vauxhall'er i London,

*) Navnet stammer som bekendt fra Jane Vaux, en Vintapperenke, der ejede det Terræn, hvorpaa det ældste londske Vauxhall anlagdes i det syttende Aarhundrede.

Paris og Hamborg havde ikke tidligere eksisteret. „En saadan Forlystelse er hidtil endnu saa ubekendt hos os som Is og Maskerade vare det i hine plumpe, borgerlige Tider, da man ikke kørte i prægtige Ekvipager og bedrog Gud og hver Mand“ — hed det i Skilderiet, da der i 1804 gik Rygter om, at der skulde indrettes Vauxhall paa Skydebanen.

Søndag Aften den 8. Juni 1806 straaledede Chiarinys nye Vauxhall for første Gang de besøgende i Møde, der indfandt sig i saa stort Tal, som de beskedne Forhold tillod det. Fornøjelsen var ingenlunde billig; man maatte betale fire Mark for en Adgangsбилlet; Beværtningen var tilmed dyr: et Glas Punsch kom paa en Mark; det var dertil et mindre heldigt Udslag af Entreprenørens økonomiske Sans, at der i Lamperne anvendtes Tran i Stedet for Olje, thi det kunde lugtes over hele Haven og det halve Vesterbro. Man morede sig imidlertid. Man trængtes i Dansesalen, hvor der musiceredes og indtoges Forfriskninger (der blev ikke danset denne første Aften), og man promenerede i Haven, som var lang og smal, og kunde have været mere løvrig, men alligevel med sine fire Rækker kulørte Lamper og Musikken fra Lysthusene tiltalte Publikum, der endnu ikke var forvænt. En af Datidens Bladmænd tegner os Øjeblikkets Stemning: de mange brogede Lamper mellem det grønne Løv, de smukke Damer, der, klædte som Sylfer, vandrede med deres Chapeau'er i dette paradisiske Halvmørke, den Glæde og Sorgløshed, der boede i alles Ansigter, Musikken, som

genlød fra saa forskellige Kanter — vakte tilsammen behagelige Følelser hos ham. Klokken omtrent elleve afbrændtes et Fyrværkeri og den hele Festlighed var til Ende. I den følgende Tid dansedes der efter Fyrværkeriets Afslutning, og Vesterport stod i den Anledning aaben til Kl. to. „Grever og Skrædere myldrede her imellem hinanden som Oldenborrer og Myg i Juni Maaned,“ skrev Skilderiet.

Om Vinteren rejste Chiariny bort med sin Trup, men næste Aar, sidst i Maj, genaabede han det nye Vauxhall, og der blev atter givet Forestillinger paa Ridebanen til ind i August, da Krigsurolighederne kom i Vejen. Han fortsatte efter Bombardementet, men var bleven ked af det hele og besluttede at afhænde sine Ejendele. Dernæst forsvinder han fra Skuepladsen; i Foraaret 1808 bliver hans Gaard og Vauxhall sat til Auktion og købes af en Tømmerhandler.

Disse festlige Arrangements faldt i Tidens Smag, men det lykkedes ikke de forskellige Arrangører at skabe nogen stabil Institution. I de følgende Aar var det især Konditor H. C. Firmenich, der i Rosenborg Have søgte at faa denne Art Forlystelser i Stand; baade i 1815, 16 og 17 foranstaltede han Vauxhall, i 1816 endog temmelig hyppigt, men senere indskrænkede han sig til Harmonimusik bag Herkulestemplet, hvor Haven var smagfuldt oplyst. I Store Vibenshus holdtes ogsaa Vauxhall (1820), i flere Købstæder ude i Landet ligeledes.

Paa *Ratzenborg* i Frederiksberg Allé, en stor Gaard med mange Beboere, var der allerede før

Bombardementet et Traktørsted for det brede Publikum. Stedet havde Navn efter en Traktør Jørgen Christophersen Ratz, hvis Enke 1805 afhændede det. Senere var det aabenbart kommet i Renommé, thi i 1819-20 arrangeredes der baade Vauxhall og Bal en masque. De første Vauxhall'er fandt Sted i Efter-sommeren 1819; Haven var oplyst af kulørte Lamper og en „stor Sol“ kastede Glans over de dansende, der polkerede i det fri, paa et dertil anbragt Brædegulv. I et Lysthus kunde man faa Forfriskninger, i Værelserne (man sagde endnu ikke „Lokaler“) beværtedes kun med solidere Spisevarer. Samtiden fandt det hele smagfuldt, og Arrangementet var ogsaa anlagt paa et gentilt Publikum, bl. a. maatte der ikke ryges Tobak, hverken udenfor eller inde, men et saa drakonisk Forbud kunde ikke opretholdes; allerede ved det andet Vauxhall saa man sig nødt til at indrette et aparte Sideværelse for de rygende. Vauxhall'erne paa Ratzenborg holdt sig kun et Aar (yderligere Tilladelse nægtedes), men i 1827 toges de op paany, og i Trediverne var det navnlig Fyrværkerierne, der gav Stedet sin Tiltrækning.

Endnu mere udpræget i Vauxhall-Stilen var det bekendte *Rosenlund*, der laa paa Frederiksberg-Siden af Værnedamsvejen. Gaarden Rosenlund med tilhørende Grund og Have købtes 1819 af Reimar Timotheus Kehlet, Søn af en fynsk Præst, oprindelig selv Teolog og Huslærer. Han havde imidlertid slaet sig paa den praktiske Næring, havde 1811 nedsat sig som Te- og Porcellænshandler, fik 1813 tillige

Privilegium som Lak- og Chokoladefabrikør, men 1827 slog han om, blev Traktør og besluttede at vederkvæge sine Medborgere med læskende Drikke, naar de søgte ud ad Vesterport; efter en Del Omstændeligheder fik han Formaliteterne i Orden, og i Juli 1829 kunde han aabne sin nye Sommerrestau-

ROSENLUND

(Kobberstik)

rant paa Rosenlund, hvor Chokoladen serveredes til otte Skilling en Kop og Vinene til Byens Vinkælderpriser. Det taknemmelige Publikum fandt snart Vej derud og Rosenlund stod i Trediverne i fuld Blomst. Der var Musik, Fyrværkeri og „løbende Transparenter“, for hvilken sindrige Opfindelse en Indsender i Politivennen (1831) takkede Kehlet paa det forbindtligste. Paa den ene Side stod der „Velkommen i Rosenlund“, paa den anden saas et brændende Hjerter, paa den tredje en Sol og paa den fjerde et

Tempel; Indsenderen fandt, at det „saa simpelt, men tillige hjerteligt“ tolkede „hans Agtelse og Kærlighed til Dannerfolket“. Undertiden sendtes ogsaa en Luftballon til Vejrs. Fra 1834 var Rosenlunds Herligheder indrammet af et straalende Vauxhall, og endnu senere toges Pavillonen i Besiddelse af Sangerselskaber, der forlystede Publikum. Værten selv var et opvakt Hoved og en smagfuld Mand, der paa en diskret Maade forstod at retlede sit Publikum i smaa fikse Kundgørelser i Adresseavisen. „Paa en Tid,“ skrev han, „da Musikken er saaledes yndet i vor Hovedstad, at næsten ethvert dannet Menneske behandler et Instrument, finder jeg det upassende at bebyrde musikalske Ører med almindelig Bierfidler-Musik; jeg ønskede derfor at henvende et dannet Publikums Opmærksomhed paa en bedre og behageligere musikalsk Aftenunderholdning, og efter den Yndest, Rosenlund i de senere Aar har nydt, og hvorfor Stedets Ejer er Publikum megen Tak og uendelig Opmærksomhed skyldig, bliver det mig en kær og behagelig Pligt, om jeg ved et Arrangement, som ikke har kostet mig ubetydeligt, kunde fremdeles gøre Stedet værdigt et dannet Publikums Opmærksomhed.“ Maaske laa Musikken dog lidt for højt for det Publikum, der indfandt sig paa Rosenlund; i Stedet for disse Ouverturer og Duetter af Datidens berømte Operaer, som de 26 Musici gav til Bedste, tilraadede Recensenterne mere pikante Numre, men var iøvrigt Entreprenøren megen Tak skyldig for hans ufotrødne Omhu for Publikums Moro.

Rosenlund var i disse Aar stærkt i Ry. Blandt Jacob Behrends mange litterære Efterladenskaber findes ogsaa „En Aftenunderholdning paa Rosenlund“ (1834), der bestaar af et Forspil, et Mellemspil, et Bagspil og et Natstykke, og ender med en Epilog, tilegnet Hr. Kehlet. Omkring Handlingen: Jomfru P.'s Haab om at faa sig en Mand paa Rosenlund slynger sig som virkningsfulde Arabesker en Række Spottegloser, der har Adresse til vidt forskellige Personer og Forhold, lige fra Grundtvigs haandgangne Mand, den bekendte Mag. Lindberg („Philister Lindetop“) til det skandaløse Smudsblad „Raketten“; om Fyrværkeriet paa Rosenlund digter Behrend:

Ved *Ulrichsens* Sole forlystes vort Øie
 Som Sjælen ved danske Udgaver af *Bøie*.
Raketterne stige mod Himmelens Sphære,
 Men saare sletikke hans Medborgers Ære.

Litteraturskere maa tilgive, at „*Capriciosa*“ (der skriver sig fra 1836) nævnes i samme Aandedræt som Frugten af Behrends stærkt anløbne Muse. *Capriciosa* hører ganske vist heller ikke til Litteraturens Mesterværker, men har dog adskillig mere, og adskillig noblere litterær Ballast inde og tillige en Del mere Lokalkolorit, hvad Rosenlund angaar. Her finder man forherliget baade Koncerten i den kinesiske Pavillon, det skønne Vauxhall og Fyrværker Ulrichsens Transparenter med „Lanseild“ og den røde Flamme, der endnu straalere lige friskt i de naive Folkekomedievers:

Stort, brillant Fyrværkeri
Mellem Blus og Kjerter,
Og et Transparent, hvori
Navnetræk og Hjerter.

Mærkelig nok følte Kehlet sig brøsthøden, fordi Rosenlund saaledes bragtes paa Scenen; en Tradition i Familien gaar ud paa, at han mundtlig beklagede sig over for Skuespildirektionen, men uden Held.

Rosenlund døde omsider Straadøden ligesom Priernes Morskabsteater, og det var Tivoli, Ætlingen, der tog Livet af Forgængerne. Rosenlund gik sin Undergang i Møde og Søster-Institutionen Ratzemborg tabte al Anseelse, medens Carstensens Anstalt groede frem paa de skabte Traditioner. I sidste Halvdel af Fyrrerne nedlagdes Rosenlund og Dansesalen „Colossæum“ traadte i Stedet. Det var i Foraaret 1846 Kehlet androg Kancelliet om at oprette „en stor og brillant Salon, der i Elegance og Smag kan sættes ved Siden af lignende uden for Hovedstæderne London og Paris“, og som skulde „anvendes til Koncerter, Baller, Familiefester, Dineer, Soupeer og til Udleje for Kunstnere af alle Arter“; han vilde træffe Forholdsregler, der sigtede til, at „ikkun velopdragne og honnerte Mennesker“ fik Adgang. Han fik ogsaa Tilladelsen, efter at Amtets Politimester havde haft Lejlighed til at indskærpe et Kancellicirkulære, hvorefter det skulde paases, „at ingen utilbørlige eller i politisk Henseende utilladelige Forsamlinger finder Sted“; det var jo midt i en gærende politisk Tid. Men Anstalten blev noget helt andet

end det, Grundlæggeren havde ventet sig. Da Kehlet døde 1856 som en mere end firsindstyveaarig Olding, gik det stærkt tilbage med dens Renommé, og da den endelig ophævedes 1881, havde den i mange Aar haft et daarligt Lov paa sig. Gaarden Rosenlund omfattede et vidtstrakt Areal; allerede 1855 var Hans Schneekloths nye Skolebygning opført paa den tidligere Vauxhall-Plads og den gamle Pavillon fik Lov til at ligge uberørt langt ned i Tiden.

Ratzenborg fik efterhaanden et bredt borgerligt Præg; det var Smaafolk, Underofficerer og Soldater, der søgte til „Ratzen“ eller „Blokskibet“, som det populært kaldtes (formedelst de mærkelige Glugger i Plankeværket mod Alléen), og Forholdet blev nogenlunde det samme efter at C. M. Thorup i 1845 havde købt Ejendommen og indrettet „Sommerlyst“, et Navn, han formodentlig laante fra Grevinde Hielmstjerne-Rosencrones Landsted midt i Alléen. Nabo til Ratzenborg var Gaarden *Alléenberg*, som Kammerjunker Emil von Scholten 1818 afhændede til Traktør Frederik Lynge (tidligere Forpagter paa den kgl. Skydebane), hvis Enke Juliane Sophie Lynge styrede Bedriften fra 1823 — og styrede den godt. Madam Lynges Traktørsted nød et uomtvistet Ry. Efterfølgeren, der kom til Roret 1836, begyndte at skabe Sommerhave med Lysthuse og Haveborde, men først da Traktør Chr. Kehlet († 1846), en Broder til Rosenlunds Grundlægger, 1841 drog ind paa Madam Lynges tidligere Enemærker, opstod det endnu eksisterende Forlystelsessted. Den gamle Gaard

havde faa Aar i Forvejen besynderlig nok været Skuepladsen for Mag. Lindbergs Virksomhed; mod Slutningen af Trediverne holdt han Møder med sine trofaste paa Alléenberg, og han boede der endnu, da Kehlet overtog Ejendommen.

Jostys og *Monigattis Pavilloner* hører historisk sammen, og deres Oprindelse er ganske kuriøs. Kort efter Aarhundredskiftet begyndte man at sysle med Opførelsen af Kristiansborg Slot efter Branden 1794, og i den Anledning blev en italiensk Billedhugger og Modellerer, Agostino Taddey, 1807 indkaldt fra Hamborg af Slottets Bygmester, C. F. Hansen. Som bekendt gik det utrolig langsomt med Byggeriet, Krigen og Pengekrisen trak det idelig i Langdrag, og den arme Taddey kunde daarlig friste Livet. I 1812 spekulerede han derfor paa at anlægge et Konditori, men da han som Kunstner undsaa sig for aabenlyst at vedgaa disse Planer, lod han en af sine Lærlinge træde i sit Sted og lægge Navn til. Kongen gik beredvillig ind paa Ideen med den Motivering, at det var magtpaaliggende at have duelige Billedhuggere ved Opførelsen af de kongelige Bygninger; Konditoriet blev til Virkelighed og ydermere gav Overhofmarskal Hauch ham Aaret efter (Maj 1813) Lov til at opslaa et Telt eller lignende Indretning i Frederiksberg Slotshave, hvorfra han kunde falholde *Rafrâichissements* til de spadserende. Det var den første Spire til den senere *Jostys Pavillon*.

Taddey var ganske vist hjulpen, for saa vidt den kongelige Gunst kunde gøre det, men var lige nær,

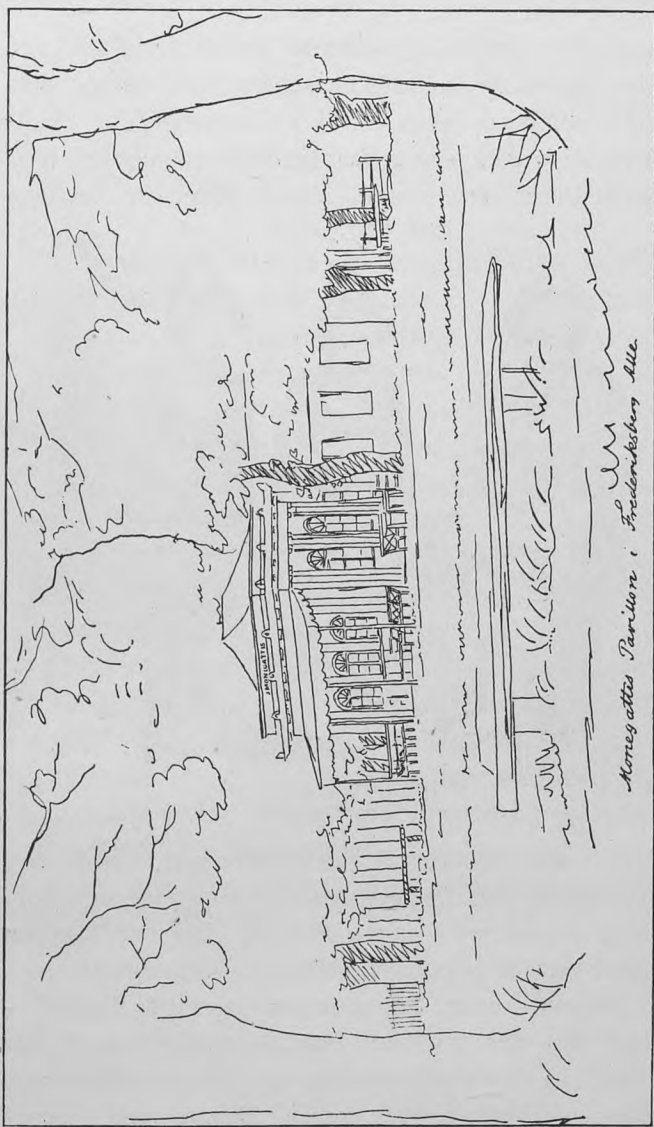
da hverken han selv eller den unge Mand, der lagde Navn til, havde Begreb om Konditoriet, men til alt Held kom han i Forbindelse med en Landsmand, Johan Monigatti, som var indvandret omkring 1808 og virkelig var Konditor. Samarbejdet var frugtbringende. Taddey ofrede sig for sin Billedhuggerkunst og Monigatti forestod baade Konditoriet i Byen og Pavillonen i Frederiksberg Have, der efterhaanden udviklede sig til noget saare fornemt. Kongehuset drak jævnlig Chokolade her, og paa de allerhøjeste og høje Mærkedage var der Illumination og Hornmusik.

Da Taddey døde (1818), havde Monigatti søgt at faa Lov til selv at etablere sig, men forgæves; han maatte vedblive Kompagniskabet med Enken. Udenlandske Konditorer kunde nemlig ikke nedsætte sig uden særlig Tilladelse, og efter Plakaten af 18. Oktbr. 1820 blev de formelt udelukkede fra overhovedet at erholde Bevilling. Alligevel opnaaede Monigatti Ret til paa egen Haand at fortsætte Konditornæringen, da Mad. Taddey var død 1824, navnlig fordi det var en gammel Bedrift; men Pavillonen i Slotshaven slap ham ud af Hænderne. Allerede før Francisca Taddeys Afgang havde Kongen givet Anton Josty Tilsgagn om denne efterstræbte Plads. Selve Pavillonen hørte Boet og Monigatti til, og det holdt haardt for de to Konkurrenter at blive enige om Overdragelsen; først da Monigatti fik striks Ordre til at rydde Pladsen, lykkedes det, og Josty overtog Taddeys Pavillon i Februar 1825. Den nye Indehaver (født i Graubünden), der hørte til de i Begyndelsen af Aar-

hundredet indvandrede Schweizerkonditorer, havde 1814 nedsat sig i København og 1823 yderligere faaet Tilladelse til at udskænke Kaffe og Te; han fortsatte Driften i Monigattis Aand. Den lille Konditorpavillon i de smukke Omgivelser blev i Tidens Løb et yndet Tilflugtssted for Slotshavens Gæster. Den er endnu i Familien Jostys Besiddelse.

Monigatti tog imidlertid Revanche for det Puds, Skæbnen eller en mere snarraadig Kollega havde spillet ham. Inden for Voldene var Søgningen slet og Huslejen dyr, og han fattede da den Plan at opslaa et Telt i den saakaldte „første Runddel“ i Frederiksberg Allé, ikke langt fra Jernporten mod Vesterbro. Den gamle Overhofmarskal, en rar, velvillig Herre, der gerne undte sine Bysbørn en Fornøjelse, gik ind paa Ideen (Juli 1826). Teltet skulde anbringes i den højre Side af Runddelen lige over for Kammerherre Haxthausens Hus; der maatte ikke udskænkes Øl eller Brændevin og „den lavere Klasse“ maatte ikke finde „nogen Adgang eller Samlingssted“ i Monigattis Telt. Telt var det iøvrigt kun den første Sommer, i Juni 1827 genopstod det som en smagfuld Pavillon, der blev staaende gennem en Menneskealder.

Saaledes var fra første Færd Rammerne for det nye Forlystelsessted bestemt afstukne: det hørte den fine Verden til. „Sandhedsfaklen“, et Talerør for Publikums Ønsker i Lighed med „Politivennen“, krævede 1834 et Tilflugtssted for Smaafolk i Runddelens modsatte Side, „dels fordi en stor Del ej an-

Monigattis Pavillon i Frederiksborg Slot.

MONIGATTIS PAVILLON (Blyantskitse)

ser det passende at optræde blandt det Publikum, der almindeligvis indfinder sig hos en Konditor, dels og fordi deres økonomiske Omstændigheder ej tillade dem at besøge et saa dyrt Rekreatiønssted, med hvis Varer den simple Mands Mave er lige saa

GESCHWISTER HAUSER

(Litografi fra 1826)

uvant som mindre vel tjent.“ Monigatti lyttede dog næppe til slige Ønsker, hans Pretensioner som Fornøjelsesraad gik i anden Retning. Det var ham en smal Sag at udpønske velkendte Amusements som Lystfyrværkerier, Transparenter og smaa Luftballoner; det, der gav hans Pavillon et Særpræg blandt Datidens Forlystelsessteder, var Sangerselskaberne, navnlig Tyrolere, hvis Jodlen, blandet med Harpe-

klang og Guitarspil (to stærkt yndede Instrumenter den Gang), henrykkede Publikum i det trange Rum, der som oftest var overfyldt. Geschwister Hauser fra Zillertal i Tyrol, der optraadte paa Hofteatret i Foraaret 1829 og tillige gav Koncerter i private Selskaber, overalt fejrende Triumfer, og som skal have givet Hauch Sujettet til den rørende lille Fortælling „Tyrolerfamilien“, hørte maaske ikke til Monigattis Kunstnere, men Tyrolere af dette Navn optraadte i hvert Fald i hans Pavillon (Alois Hauser 1833). Og blandt de mange andre skal eksempelvis blot nævnes Italienerne Annato og Perecini. Man betalte en Mark i Entre til Monigattis lille Kunstanstalt, og yderligere var der Lejlighed til at vise sin Offervillighed, naar Selskabets smukkeste Dame ombar et Nodeblad, hvorpaa Publikum kunde yde de vokale Kunstnere skyldig Tribut.

I adskillige Aar var Pavillonen et meget søgt Sted i Sommertiden, men efter Monigattis Død (Jan. 1843) gik det tilbage, og i sidste Halvdel af Halvtredserne, efter at Enken, Oline Monigatti, der giftede sig paa ny, en Tid havde opretholdt Traditionerne, forsvandt den; ethvert Forsøg paa Konkurrence med det skønne „Alhambra“, som rejste sig ikke langt derfra, var paa Forhaand udelukket.

GØGL OG KUNST

I den første Tredjedel af det nittende Aarhundrede blev der sørget smukt for de fremmede Virtuoser og Kunstmagere, der bærede Danmark med deres Nærværelse. Naar Kildetiden var forbi, drog de til Vesterbro, og naar Sommeren gik paa Held og det gjaldt om at komme til mildere Egne, fik de som oftest endnu en Haandsrækning. Det hændte sjældnere, at de opnaaede Tilladelse til at afsøge Landets Købstæder i et halvt eller helt Aar, men ret almindeligt var det, at enkelte Kunstmagere og hele Trupper fik Lov til at vise deres Kunster og Rariteter paa den lige Vej ud af Landet, saa at de kunde naa Landegrænsen paa en skikkelig Maade. Saaledes fik navnlig Roskilde, Ringsted, Slagelse og Korsør, paa Fyn Nyborg, Odense og Middelfart, i Jylland Kolding og de større Byer paa Rejseruten i Hertugdømmerne jævnlig Del i de samme Kulturgoder, som Kildegæsterne og Hovedstadens Indvaanere havde nydt godt af. Gennemgangsledet til det øvrige Norden, Helsingør, var ligeledes begunstiget i saa Henseende, og havde tillige sin særlige Dyrehavstid; i Tyverne og Trediverne holdtes hvert Aar en Pinsefest i Hammermølleskoven ved Helle-

bæk, der mindede om Kildeforlystelserne ved Kirsten Pil.

Naar Forlystelserne gjaldt Hovedstaden, blev Magistraten jævnlig spurgt til Raads, men fra den Kant lød bestandig den samme Vise, om at saadanne Forestillinger og Forevisninger „ikkuns tjener til at udsuge den nysgerrige gemene Mand, der som bekendt løber efter alle Ting, og at forskaffe slige fremmede en Fortjeneste, hvilken de derefter af Landet udføre“. Kancelliet lyttede undertiden til disse Klagemaal, men gik lige saa hyppigt sine egne Veje, vragede, søgte ud, og hvad der var „seværdigt“, fik Lov til at passere; et anbefalende Moment var det, naar det kunde antages, at de fremmede Kunstnere spiste Fortjenesten op, inden de rejste. Saa trøstede man sig med, at Pengene blev i Landet, og at Publikum tillige morede sig.

I det foregående er hin Tids Gøglerleben belyst ved saa mange Eksempler, at det burde være tilstrækkeligt; alligevel staar tilbage et Par Fænomener fra dette rigt nuancerede Omraade, der i Datiden vakte saa stor Opsigt, at de ikke tør forbigaaes. Saaledes var den „uforbrændelige Spanier“ *Gely Latour* et Særsyn, hvis Eksperimenter bragte Tanken tilbage paa Middelalderens Ildprøver. Kotzebue, der saa ham i Paris 1804 og beundrede hans Kunststykker, omtaler ham i sine Erindringer; „wenn dieser arme Jüngling,“ udbryder han, „eben so gefühllos gegen die Flamme der Liebe bleibt, so ist er doppelt zu bedauern.“ I Slutningen af 1813, da Latour opholdt

sig i Hamborg, fik han Lov til at komme til København og tillige give Forestillinger paa Vejen frem og tilbage. Allerede i December satte han Odense i Forbavselse ved at gaa paa gloende Jern, vaske Hænder og Fødder i smeltet Bly, tage kogende Olie i Munden etc., og i Januar, Februar, Marts havde Hovedstadens Publikum Lejlighed til at se Ildkunstneren i Koncertsalen i Cassadabans Gaard paa Kongens Nytorv.

Hans mærkelige Kunster vakte stor Opsigt og var almindeligt Samtaleemne. Vinteren var meget kold — den kgl. Brændselskommission*) i travl Virksomhed; Baggesen tog deraf Anledning til at ironisere over Spanieren, hvem han paa Vers indtrængende bad om at gøre Resterne af Magistratens Brændeforraad uforbrændelige, for at de bedre kunde slaa til. Andre Penne sattes i Bevægelse for at kommentere og forklare hans Kunster; enten maatte Manden være særlig haardhudet eller han smurte sig ind med Salamandersalve, thi Salamanderen kunde som bekendt taale Ilden etc.; han maatte prise sig lykkelig, bemærkede Skilderiet, fordi han var kommen til Verden i en human Tid — for nogle Aarhundreder siden vilde hans Uforbrændelighed næppe have hjulpet ham stort paa Heksebaalet.

Den uforbrændelige Spanier havde fra første Færd ladet sig forlyde med, at han vilde gaa i en gloende Ovn med en Lammefjerding i den ene Haand, et

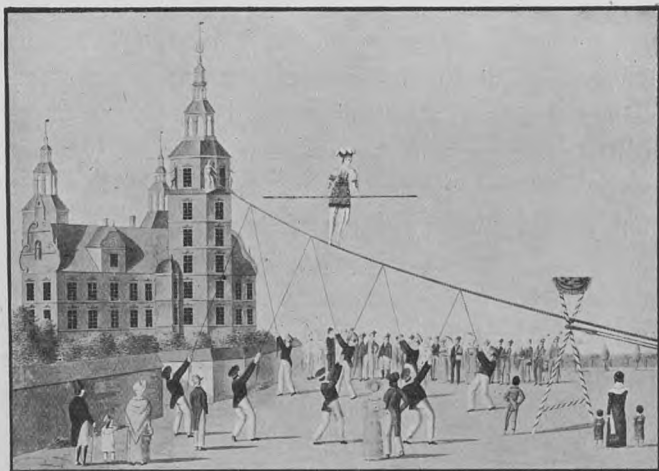
*) Denne Brændselskommission var nedsat 1808 for at sørge for Hovedstadens Forsyning med Brændsel under Krigen.

Æg i den anden, og ikke komme ud, før Lamme-
stegen var færdig til at spise og Ægget kogt. Han
holdt for saa vidt sit Løfte som han den 25. Maj
1814 virkelig gik i Ovn (der var bleven opsat paa
Rosenborg Eksercerplads), men Historien melder
kun, at han spiste medbragt Karbonade derinde. Det
var iøvrigt en meget højtidelig Forestilling. Latour
havde indbudt Videnskabernes Selskab, hvorfra ad-
skillige lærde Herrer var mødt, bl. a. Overhofmar-
skal Hauch, der som bekendt var en anset Fysiker,
og selve den berømte H. C. Ørsted. Og der var
flere andre Videnskabsmænd foruden. Hauch tog
under to af de tilstedeværendes Kontrol Tempera-
turen i Ovn; Termometret steg til 130° og sprang;
et andet Termometer viste 145° . Spanieren gik ind
i Ovn, fulgt af et Par af Herrerne (der dog straks
maatte fortrække), nød sit Maaltid og sin Vin med
Velbehag, men tørrede idelig Sveden af sig. Da han
efter en knap halv Times Forløb kom ud af Ovn,
var han ganske frisk.

Midt i Juni gik han sidste Gang i Ovn ved
Rosenborg, og samme Efteraar drog han bort over
Holbæk, Kallundborg og Aarhus, ned gennem de
østjydske Købstæder, og ud af Landet, med Ret til
hvert Sted at vise sine mærkelige Eksperimenter.

Linedanseren *Christian Roat* og hans triste Skæbne
vakte en halv Snes Aar senere endnu større Opsigt.
Roat var Hollænder (f. omtr. 1788), kom til Danmark
første Gang 1806 og optraadte senere hos Mad. Kuhn.
Af hans to Hustruer var den første en dansk Præ-

stedatter. Under Navnet Rohardo havde han fartet rundt i Europa og høstet Lavrbær for sin dristige Linedans; franske Blade skal endog have bragt Digte til hans Ære. I Tyverne slog han sig nogle Aar til Ro i Odense som Gæstgiver, men tog snart sit gamle

ROATS STORE ASCENSION
(Akvarel)

Metier op paany, og begyndte i Slutningen af 1826 en Rundrejse til de danske Købstæder. Han foretog Ascensioner i Odense, Horsens og Aarhus; i Januar 1827 gik han paa Line til Budolfi Kirketaarn i Aalborg, i Februar var han i Randers, i Maj i Nyborg og kort efter kom han til Hovedstaden.

Onsdag den 6. Juni 1827 foretog han sin første Ascension fra Eksercerpladsen til Rosenborg Slots-taarn, paa en Line af 450 Fods Længde, befæstet i et Taarnvindue 110 Fod til Vejrs. Den ganske By

var i Bevægelse, og som det undertiden skete ved saadanne store Folkeskuespil, var en Del af Volden og hele Kongens Have spærret for at holde de ikke betalende Tilskuere paa Afstand; men Folk besatte Farimagsvejen og Glaciet ved Stadsgraven, krøb op

ROATS NEDSTYRTNING
(Træsnit)

i Træerne og paa Hustagene. Indenfor var et meget talrigt Publikum med Kongen og Prinsesserne i Spidsen. Det kostede Kunstneren nogen Vanskelighed at naa sit Maal, men det lykkedes, og fra Taarnet udbragte han en Skaal for Kongen og Folket.

Den skæbnesvangre anden Ascension fandt Sted Tirsdag den 12. Juni. Opstigningen gik heldigt for sig, og han var allerede kommen Halvvejen ned, da han standsede og raabte til Karlene, der holdt Linen spændt, at de skulde stramme den noget mere. De

parerede Ordre, men i samme Øjeblik brast Tovet med en saa voldsom Kraft, at det svære i Jorden nedgravede Bjælkestillads, hvorved det var fastgjort, blev oprevet, og Roat styrtede til Jorden fra en Højde af 25 Alen. Der opstod almindelig Forvirring. Livkirurgen, Etatsraad Fenger, og flere tilstedeværende Læger ilede til og den ulykkelige Linedanser blev aareladt og forbunden; men ved Midnat døde han paa Frederiks Hospital.

Begivenheden gjorde et dybt Indtryk og Deltagelsen var stor. Rygterne om, at Ulykken skyldtes forbryderske Anslag, sloges ned ved en Bekendtgørelse fra Politimesteren: Aarsagen maatte ene søges i den stærke Stramning og Friktionen mod den ubeskyttede Stenkarm i Taarnvinduet. Morskabsteatret gav en Forestilling til Fordel for de efterladte og det kgl. Teater fulgte snart efter; det saakaldte Vaudeville-Selskab, der netop gav Sommerforestillinger, opførte den 25. Juni til Indtægt for Mad. Roat og hendes Børn bl. a. De Uadskillelige. Heiberg skrev til Anledningen en Epilog, der fremsagdes af Mad. Wexschall.

— — —

Til Gruppen af Linedansere og Kunstmagere sluttede sig i Datidens Forlystelser en mere upersonlig Kategori: *Forevisningerne*. Ikke blot i Dyrehaven og paa Vesterbro, ogsaa i selve Staden, etableredes Forevisninger af enhver Art, og Publikum maa altid have været redebont til at følge Opfordringen. Det var et elastisk Omraade, der inden for sine Rammer havde

Plads baade for Gøgl og Kunst. Det var ikke blot de velkendte Misfostre, Skildpadder, Sælhunde, Skæl- og Pigmennesker, tykke Damer og stærke Jomfruer, men ogsaa kemiske Præparater, Mikroskoper, Panoramer og Malerier; naar en Fisker ved Gammel Strand havde fanget en særlig stor Fisk, lod han den forevise, Gartneren viste sine sjældne Aloer, Urmageren sine Kunsture; en Fader, der kunde prise sig lykkelig ved en lille begavet Datter med Sprog- nemme og usædvanlige Kundskaber i Geografi og Naturhistorie, rejste rundt og lod Barnet vise frem for Penge. De mærkelige Sager stilledes ofte til Skue i Foreviserens Logi, i et enkelt Tilfælde kunde man faa vedkommende Kunstværk til Beskuelse i sit eget Hjem mod Timebetaling! Forevisere med mere fornemme Objekter, der opnaaede Husly inden for Stadens Porte, søgte naturligt ind mod Byens Centrum, i Tyverne og Trediverne navnlig til Hotel du Nord (paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Vingaardsstrædet), som en Tid lang tilhørte Konferensraaad Constantin Brun.

Man kan drage en Slags Parallel mellem disse Forevisninger og Statens Kunstkammer, der var et sandt Raritetskabinet, hvor godt og slet var ophobet i en broget Blanding og hvor mangfoldige Sager var havnet, blot fordi man til et givet Tidspunkt saa noget mærkværdigt i dem. Ligesom dette Kunstkammer i Tidens Løb blev til en Række værdifulde videnskabelige Samlinger, saaledes spores de samme

Interessemotiver, der kom til Syne over for disse naive Forevisninger, i senere Tiders belærende og maalbevidst tilrettelagte Udstillinger.

Blandt de talløse Arter af Forevisninger indtager *Panoramerne* en særegen Plads. Det egentlige Rundmaleri er en Opfindelse fra Slutningen af det 18. Aarhundrede og tillægges i Almindelighed Irlænderen Robert Barker († 1806), der 1794 aabnede sit første faste Panorama ved Leicestersquare i London med et Vue over Flaaden ved Spithead. Den danske Professor Olufsen, Forfatteren til *Gulddaasen*, som i disse Aar var paa Studierejse i Udlandet, besøgte Barkers Panorama og skrev ved sin Hjemkomst en Artikel i *Rahbeks Minerva* (1797) om „denne fortræffelige Opfindelse, der i Henseende til Illusion lader alle Malerier lige saa langt bag sig som Naturen disse“. Den første Ide til Rundmalerierne tilskriver Olufsen (med hvor stor Ret, skal lades usagt) iøvrigt den berømte engelske Maler Louthembourg († 1812), der under Garrick var knyttet til Drurylane som Kostumetegner og Teatermaler. Barkers Panoramabilleder var opstillet langs Væggene i cirkelrunde Rum, de betragtedes fra et Galleri, anbragt omkring en Pille i Værelsets Midte; ved et skraatstillet Gulv og en Loftskærm, der begge udgik fra Pillen, dækkedes Maleriets Over- og Underkant, og Billedets Begrænsning unddroges paa den Maade Beskuerens Opmærksomhed; Rummet var halvmørkt, kun selve Billedet fik Lys fra Taget.

Det er muligt, at Olufsens Omtale af det engelske

Panorama har givet Impulsen til en lignende Indretning herhjemme; vist er det, at en Ungdomsven af Thorvaldsen fik den Ide at indrette et Panorama — for Resten til sin egen Ruin. Det var *Henrik Aug. Grosch*, født i Lybæk (1763), men uddannet i Danmark og især bekendt som Kobberstikker. Selv siger han, at han var den første, der arbejdede i Aquatinta-Maner, hvori han udførte en Række norske Prospekter; hans Gouache-Landskaber gav ham Lejlighed til at øve sig i Kolorit og Komposition, og i flere Aar studerede han Teatermaleriet, baade Arkitektur, Perspektiv og Optik; det lykkedes ham dog aldrig at blive agreeret, ikke heller at opnaa nogen Ansættelse ved Teatret, men de optiske Studier bragte ham ind paa Panoramerne.

I Efteraaret 1800 havde han sine Planer færdige. Bygningen, der oprindelig var anslaaet til 80 Alen i Omkreds, skulde opføres i Haven til den gamle Skydebane i Sølvgaden; der kom den ogsaa til at staa. I et enkelt, men væsentligt Punkt maatte Planen imidlertid ændres; efter Ildebranden 1795 blev det bestemt, at alle Bygninger i København skulde have grundmurede Ydermure, og det lod sig derfor ikke gøre at opføre Panoramaet af Tømmer, tækket med Blik og udvendig overtrukket med Kalk, saaledes som det var bestemt. Grosch maatte bekvemme sig til Grundmuren, men til Gengæld slaa af paa Dimensionerne, og den 27. December 1800 fik han da kgl. Bevilling til at indrette „et Panorama med nationale eller andre Prospekter“. Tør man tro ham

paa hans Ord, var det et helt patriotisk Foretagende, og mere end det; „Hensigten var,“ skrev han senere til Kronprinsen, „her i Landet at forplante et ædelt Kunstværk, der skulde bidrage til Smagens Forfremmelse.“

Grosch havde for saa vidt Heldet med sig som Begivenhederne kort efter gav ham et ypperligt Emne. Og han greb det. Men endnu varede det mere end et Aar, inden han (Juli 1802) kunde aabne sit Panorama. Det var et Rundmaleri af Øresund. Kom det med sit Fladeindhold af 2160 Kv. Fod ikke paa langt nær op mod Barkers største Maleri, der efter Olufsens Udsagn maalte 10000 Kv. Fod, maatte dog selve Motivet være nok til at drage Interessen paa den nye Indretning. Han gav selv Forklaring paa, hvorledes Billedet skulde forstaas: „Standpunkten, hvorfra dette Panorama ses, er Vagtskibet i Helsingør For at give denne Prospekt større Interesse, har jeg tænkt mig den 29. Martii 1801, den Dag, da den engelske Flaade under Admiralerne Parker, Nelson og Graves sejlede igennem Sundet; og af de historiske Data, jeg har samlet, ere de mest passende valgte for at fremstille Situationen i sit skønneste Lys. Saavel Parker som Nelson ere passerede Fæstningen, Nelson sejler imellem Hveen og Sjælland med *sin* Eskadre og Parker signaliserer de adspredte Skibe at følge.“

I de næste tre Fjerdingaar (til Slutningen af April 1803) var Øresundsprospektet at se i det nye Panorama. Publikum havde vist Foretagendet Velvilje og

modtaget denne første Ekspostion med Bifald, men Besøget havde alligevel været knebent; Indtægterne strakte ikke til Fortsættelsen: selve Slaget paa Reden. Grosch gik da til Fonden ad usus publicos, en Institution, hvorigennem Staten støttede det private Initiativ og fremmede kulturelle Formaal, være sig Kunst, Videnskab eller Industri. Direktionen foreslog, at der skulde ydes ham et midlertidigt Laan, men Kronprinsen, hvem Ideen og det nationale Motiv aabenbart tiltalte, resolverede (Marts 1803), at de 300 Rdlr., han fik, skulde betragtes som en Gratifikation til Panoramamaleriets Udførelse.

Slaget i Kongedybet den 2. April 1801 blev næste Ekspostion, og med dette Rundmaleri genaabnedes Panoramaet i Juli 1803. Billedet skulde tænkes set fra Lynetten omtrent Kl. 11, da Defensionen indtil Charlotte Amalie var engageret; en Del af de engelske Skibe var posterede, andre endnu under Opsejling.

Trods øjensynlige Anstrengelser slog Grosch's Panorama-Ide i det hele ikke rigtig an; han savnede (for at bruge hans egne Ord) „Mængden, som ikke kunde afvindes Smag derfor“; og selv det Publikum, der omfattede hans Forehavende med Interesse, var det vanskeligt at drage did, da Panoramabygningen unægtelig laa noget afsides. Han blev imidlertid ufortrødent ved. I Begyndelsen af 1804 udsendte han et Abonnement paa tre Rundmalerier af norske Landskaber, og projekterede af den Aarsag en Rejse til Norge, hvortil Fonden ad usus publicos atter gav

ham en Bevilling. I Foraaret fortsatte han foreløbig Panoramafremvisningerne med et Billede af Rom, og gjorde udtrykkelig opmærksom paa, at den nye Gade fra Gothersgaden (nemlig Kronprinsessegaden) var aabnet, hvorved Besøget lettedes. Men det hjalp kun lidet; den gode Grosch forstod ikke at blæse i Reklametrompeten, og derfor trak James Price i Stedet for det store Publikum til Landemærket, til sine „mekaniske og pieriske Fantacini“. Rahbek havde aabenbart Ret, naar han allerede før Panoramæet blev til, profeterede, at et dansk Kunstværk, som oven i Købet ikke kom i Dyrehaven, ikke i Folkets Bevidsthed kunde staa Maal med det fremmede Markskrigeri. Og pludselig brast det hele for ham. Trængt af Kreditorerne erklærede han sig i Sommeren 1804 Fallit, og dermed forsvinder dette første danske Panorama af Sagaen.

Grosch, der foreløbig ikke kom til Norge, synes i de følgende Aar at have ført en kummerfuld Tilværelse, skønt han fik truffet Akkord med Kreditorerne. Han slog sig atter paa Kobberstikkunsten og maatte en Tid lang syle med Tavlerne til Overhofmarskal Hauchs planlagte „fysiske Kabinet“, et for en Kunstner lidet opmuntrende Arbejde. Kronprinsen stod ham stadig bi gennem Fonden, han fik Løfte om Udførelsen af nogle Malerier med norske Motiver til det nye Kristiansborg og endelig i 1810 kom han paa Fondens Bekostning til Norge for at gøre Studier til en Fortsættelse af de norske Prospekter, han tidligere havde udgivet; Frederik den

Sjette havde personlig opmuntret ham dertil og Selskabet for Norges Vel støttede ham. Siden drog han til Norge for bestandig og døde i Kristiania 1843.

Efter denne uheldige Begyndelse blev der næppe i Frederik den Sjettes Tid etableret flere faste Panoramer i Hovedstaden, i hvert Fald ikke af nogen Betydenhed. Til Gengæld gæstedes Landet nu og da, i visse Aar endogsaa temmelig hyppigt, af fremmede Malere og Mekanikere, der medførte Panoramer, Dioramer eller Kosmoramer, og som Regel høstede de baade Bifald og god Fortjeneste.

Et af de første fremmede Panoramer, der blev Genstand for almindelig Opmærksomhed, var *Cornelius Suhrs*. Han var Broder til den bekendte hamburgske Maler Christoffer Suhr (1771-1842), der stod bag ved disse Panoramaforevisninger, og kom i Slutningen af 1819 til København, hvor han slog sig ned i Gehejmerraad Rabens Gaard paa Østergade. Det var et *optisk* Panorama, han bragte med; gennem forskydelige Glas betragtede man Prospekterne, der udmærkede sig ved deres Lighed, minutiøst og omhyggeligt udarbejdede som de var, og de rostes meget. Rahbek omtaler i sine Erindringer disse „dejlige Panoramer“, og er navnlig begejstret over et Perspekt fra Heidelberg, der genkaldte hos ham levende Minder fra hans Rejse for mere end tredive Aar siden. Blandt de andre Billeder fremhæves især Alsteren, Jungfernstieg, Stefanskirken i Wien m. fl. Først efter tre Fjerdingsaars Forløb drog Suhr atter bort.

Fra den følgende Tid kan nævnes en hel Række Panoramer: *J. F. Jerwitz*, en Teatermaler fra Leipzig, viste Panoramer og Diafanoramer (en Art Lysbilledpanorama) i Hotel du Nord (1824-25); et Par lidet kendte Landskabsmalere *Fred. Chr. Fischer* (1826) og *Fried. Wilh. Otto* (1828) havde Transparenter og Panoramer, den sidste et Rundmaleri af København; *Chr. Lehmann* havde et Diorama med Slaget ved Navarin og Kroningsfesten i Moskov, der udstilledes i Hotel du Nord (1828-29) og omtales som fortrinligt i sit Slags, medens den berlinske Mekaniker *Joseph Schneggenburger* (1828-29) ikke høstede Lavrbær for sine Panoramer. I 1833 indrettede en norsk Maler *Ferdinand Giøs*, Elev af det danske Kunstakademi, sit Kosmorama i St. Kongensgade, og Aaret efter kom det i sin Tid verdensberømte *Sattlerske Panorama* til København.

Joh. Michael Sattler (1786-1847) skal have faaet Ideen til sit Panorama af Kejser Franz, som 1824 opfordrede ham til at udføre et Rundmaleri af Salzburg med den naturskønne Omegn. Den østrigske Maler lagde sig Kejserens Opfordring paa Sinde og i Paa-sken 1829 aabnedes det prægtige Panorama, opstillet i en særlig indrettet, transportabel Rotunde. Fra Salzburg drog han til München, Wien og en Række østrigske og tyske Byer, naaede derpaa over Berlin og Hamborg til København i Sommeren 1834, og gæstede siden Gøteborg og Kristiania. I Arendal led han Skibbrud og maatte overvintre. I Marts 1835 brød han op og efter en haard Sejlads over Nord-

søen, under hvilken han bunden til Masten optog Skitser af Uvejret, reddedes Skibet i synkefærdig Tilstand ind til den hollandske Kyst. Sattler rejste derefter i Holland, Belgien og Frankrig; først i 1839, efter ti Aars Fraværelse, kom han tilbage til Salzburg.

I København fik han Lov til at opstille sin Runde paa selve Kongens Nytorv. Det store Rundmaleri af Salzburg betragtedes fra en katederlignende Forhøjning, medens Kosmoramabillederne, som han ligeledes medførte, saas gennem Glas. Samtidens Dom er eenstemmig rosende; snart regnes det Sattler'ske Panorama i Klasse med Kunstakademiets Udstillinger og den kgl. Malerisamling, snart hedder det, at man ikke maa forveksle det „med de saa ofte her fremviste Perspektivkasse-Billeder, der vel kunne mere Mængden, men saare sjælden tilfredsstille det mere dannede Kenderøje“.

Det er tvivlsomt, om de egentlige *Maleriudstillinger* vakte stort mere Opmærksomhed end de fremmede Panoramer; Datidens Forkærlighed for det nye og fremmedartede gjorde sig her, som paa saa mange andre Omraader gældende, navnlig i det lidt bredere Publikum.

Den bildende Kunst havde tilsyneladende en Blomstringsperiode herhjemme i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede — men ogsaa kun tilsyneladende. Det egentlige kunstforstandige og kunstelskende Publikum var næppe stort; den høje Adel, den fornemme Embedsstand og Storhandelens Mænd, som under

heldige Konjunkturer sankede Velstand paa deres oversøiske Forbindelser, havde vel Brug for Kunsten, men Nyttehensynet spillede en overvejende Rolle, den umiddelbare Glæde ved Kunstværket i sig selv kom i anden Række. Oftest drejede det sig om Portrætter, sjældnere om Boligens Arkitektur og Dekoration. Den naturlige Trang til at bevare sine kæres Træk var den samme i Folkets bredere Lag, men her var Fordringerne til Kunsten kun smaa; en stor Del af Datidens Portrætter tør overhovedet ikke behæftes med Navn af Kunst. I det store og hele var Tiden til ind i det nittende Aarhundrede lidet gunstig for Kunstens Fremme, selv om den havde enkelte Samlere og Kunstbefordrere at opvise, Mænd som Moltke, Hielmstjerne og de Coninck, og Trangen til Udstillinger, Mønstringer over hvad Datidens Kunstnere formaaede, var næppe stærk ud fra rent kunstneriske Synspunkter. Mod Slutningen af det attende Aarhundrede viser en Recensent sig i Ny og Næ i Datidens litterære Tidsskrifter med nogle Bemærkninger om Akademiets Ekspositioner, og i Begyndelsen af det nittende er disse famlende Forsøg paa Kunstkritik naaet frem til Dagens Organer, navnlig „Skilderiet“, der havde et vist forstandigt Greb paa, ogsaa i denne Henseende, at retlede Publikum; virkelige Kunstudstillinger kunde alligevel kun foranstaltes med mange Aars Mellemlum, og først fra Tiden omkring Galleriets Henflytning til Kristiansborg (1824) og den første egentlige Foraarsudstilling (1821) faar man Indtryk af, at Interessen for

Kunsten er ved at trænge ud i videre Kredse. „Det er behageligt at bemærke,“ skriver Kjøbenhavnsposten 1827, „at det store kongelige Billedgalleri paa Kristiansborg i den sildigere Tid er blevet alt mere og mere talrigt besøgt, saavel af Hovedstadens Indvaanere som af fremmede.“

Oprindelsen til de *aarlige Charlottenborg-Udstillinger* kan spores tilbage til Akademiets Stiftelse. Ved den første Konkurrence om Guldmedaljerne bestemtes det nemlig (Marts 1755), at de indkomne Kunstværker skulde udstilles for Publikum, førend Akademiet endelig tilkendte Præmien; i en — som det synes officiel — Meddelelse herom i Berlings Post-Tidender hedder det videre: „Blev samme Tid af Akademiet fastsat, at ikke alene Ekspositionen for dette Aar den 2. April paa Akademiets store Salon paa Charlottenborg Slot, men endog herefter aarlig skal have sin Fremgang, hvor samme Salon, til den Ende, hele Dagen igennem for alle og enhver uhin-derlig skal holdes aaben.“

Af denne Begyndelse har Foraarsudstillingerne udviklet sig. Om Ekspositionernes Offentlighed i den første Snes Aar har været strengt overholdt, er vanskeligt at afgøre. Selv om det har været Tilfældet, er der overvejende Sandsynlighed for, at disse Udstillinger, der kun har rummet faa Arbejder, næppe har vakt større Opmærksomhed uden for en snævrere Kreds af interesserede. Efter Akademiets Omordning under Struenseeperioden holdtes der kun Konkurs hvert andet Aar og Ekspositionen, der nu

tydelig ses at have været offentlig, var i en Række Aar henlagt til Sommertiden. Samtidig var det bleven Skik, at Eleverne, navnlig de ældre Præmie-tagere, undertiden ogsaa enkelte Medlemmer eller Stipendiater, stillede deres Arbejder til Skue ved Aarsfesten, men det er tvivlsomt, om Offentligheden har haft Adgang til denne Fremlæggelse af Elevarbejder før efter Aarhundredskiftet, da Ekspositionen af Konkursstykkerne og Elevudstillingen sloges sammen til en offentlig Udstilling i April, hvis ret snævre Rammer yderligere udvidedes ved at Kunstnere uden for Akademiet, navnlig broderende Damer, fik Lov til at vise Prøver paa, hvad de formaaede. Og fra en enkelt Dag gik Ekspositionen over til at vare flere.

Fra Firserne og Halvfemserne foreligger der Vidnesbyrd om, at Offentligheden nu fulgte Akademiets Udstillinger, der paa det Tidspunkt kun var Ekspositioner af Konkursarbejder, og nødvendigvis maatte bære et stærkt akademisk Præg, med en vis Interesse, som yderligere steg i de første Aar af det 19. Aarhundrede, da Elevarbejderne kom til. Det store Publikum søgte derhen, næppe saa meget for de udsatte Kunstværkers Skyld, som af Nysgerrighed efter at faa et Kig inden for det kongelige Akademis Mure, hvor Statuer og Afstøbninger nok var værd at tage i Øjesyn; Fornøjelsen var tilmed gratis. Til Tider udartede imidlertid Publikums Paagaahed; Børn og Lediggængere nød her en eftertragtet Adspredelse, støjede og fyldte op, saa at „Kunstens Ven og Elsker“ maatte

staa langt borte, forstødt, og nøjes med et løst Sideblik, og undertiden kom Publikum i altfor intimt Samkvem med de udstillede Skuestykker; „selv velklædte Tilskuere,“ skrev Politivennen 1806, „synes mere at ville undersøge Malerierne med Lugten og Følelsen end med Synet.“

Som Aarene gik, afrundedes og tildannedes Akademiets Udstillinger efter et mere kræsent Publikums Behov, og for den blotte Nysgerrighed sattes der Bom ved at man fra 1811 tog Betaling for Adgangen; allerede tidligere (fra 1807) tryktes der aarlig Fortegnelser over Kunstværkerne til de besøgendes Vejledning. Flere og flere Kunstnere tog Del i disse Fremvisninger, hvor dog Hovedstammen lige til 1821 var Elevarbejder. Fra dette Aar fandt Akademiets egne Medlemmer Vej til Apriludstillingen, som derved fik Præget af en aarlig Mønstring over den hjemlige Kunst, og under denne Form bestaar den endnu, omend Udstillingen i Tidens Løb er skilt fra Akademiet som en særlig Institution med sin egen Bygning.

Forholdsvis sent fik den uddannede og fuldt færdige Kunstner saaledes en aarlig tilbagevendende Lejlighed til at træde i Rapport til Publikum; tidligere havde han ganske vist ikke været den helt foruden, men den faldt grumme sjældent ind. I Tiden 1769-1815 mægtede det danske Kunstakademi kun at foranstalte fire „Saloner“. De tre første var udelukkende forbeholdt Arbejder af Akademiets Officialer, Medlemmer og agreerede, til den fjerde fik ogsaa et Antal Elever Adgang.

Den *første Salon* aabnedes paa Kongens Fødselsdag den 29. Jan. 1769 som en Slags Hyldest i Anledning af hans Hjemkomst fra den store Udenlandsrejse. I Datiden, hvor Staten og Kongens Person formelt faldt sammen og offentlige Foranstaltninger omgærdedes med Loyalitet, faldt det naturligt at tage Anledning af en Mærkedag inden for Kongehuset, navnlig for Akademiet, der skyldte den afdøde Regent sin Tilblivelse. Hvert Aar paa Frederik den Femtes Fødselsdag (31. Marts) fejrede Akademiet sin Stiftelsesfest, og det var da kun en skyldig Tribut til Efterfølgeren heller ikke at lade dennes Fødselsdag gaa ubemærket hen. Det bestemtes derfor for Fremtiden hvert andet Aar at arrangere en Salon for at celebrere Majestætens Geburtsdag.

Salonen stod aaben i en Uge, til 5. Febr. Den var arrangeret af Harsdorff og rummede 137 Numre, baade Skildrer-, Billedhugger- og Medaljørarbejder samt Arkitektur. Datidens betydeligste Kunstnere var repræsenteret. Af nogen Interesse for Kristian den Syvendes Karakteristik i denne hans kortvarige lyse Periode er Efterretningen om, at han under sit Besøg viste en paafaldende Opmærksomhed for Kunstværkerne og sluttelig medtog et Miniaturbillede af Dronningen, malet af Cornelius Høyer.

Den *næste Salon*, der efter Bestemmelsen skulde være afholdt 1771, blev ikke til noget; under Struensees Regimente saa det alt andet end lyst ud for Kunstakademiet. Hver Gang Tidspunktet indtraf i de

følgende Aar, drøftedes Muligheden, men først i 1778 lykkedes det at samle saa stort et Antal Arbejder, at en ny Salon kunde aabnes. Ekspositions-Salen var tilgængelig for Offentligheden i fire Uger fra 29. Januar, og ligesom ved den første Salon havde enhver gratis Adgang; „dog paa det Kunst-Elskere,“ hedder det, „med desto større Ro og Fornøjelse kan betragte det udsatte Arbejde, føjes den Anstalt, at ingen som er uanstændig klædt eller af en usømmelig Opførsel indlades.“ Det er formodentlig Erfaringer fra den tidligere Salon, der har bidraget til dette Forbehold.

Salonen af 1778 omfattede 212 Numre og repræsenterede væsentlig de samme Navne som den foregaaende; for at faa en nogenlunde fyldig Samling Kunstværker havde man maattet gribe til Studiefigurer, Skitser og Haandtegninger. Modellen til Wiedewelts pompøse Frederik den Femte-Sarkofag var opstillet i en Sal for sig i et dæmpet Lys, og maa have været af stor Virkning. I det hele tør man antage, at Salonen flittig er bleven besøgt. Luxdorph, der officielt havde været paa Ekspositions-Salen under de kongelige Herskabers Besøg to Dage før Salonen aabnedes for Publikum, søgte atter derind som Priyatmand med sin Kone og sine Venner i Slutningen af Februar. Og August Hennings skrev som bekendt sin smukke lille Bog: *Essai historique sur les arts et sur leur progrès en Dannemarc* netop i Anledning af denne Salon. Han gennemgaar Ud-

stillingen kritisk, fortæller om Kunstnerne, deres Studier og Udvikling, og indfletter kloge Bemærkninger om Kunstens Tilstand herhjemme.

Den *tredje Salon* blev først til Virkelighed 1794, seksten Aar efter. I Forholdet til Publikum adskilte den sig fra sine Forgængere derved, at der krævedes fire Skilling ved Indgangen til en Fattigbøsse, hvis Indhold navnlig kom Akademiets egne trængende til gode; var det oprindelig en Foranstaltning, der sigtede til at holde den blot skuelystne Mængde ude, fik Salonen dog derved et vist filantropisk Anstrøg. Den stod aaben fra 31. Januar til Begyndelsen af Marts, og aabnedes atter en Uge til Fordel for de brandlidte i Lille Værløse, den nordsjællandske Landsby, der kort forinden var lagt i Aske. Af de indkomne Summer synes det at fremgaa, at Tilstrømningen har været betydelig og rundt om i Tidsskrifter og Blade spores der Interesse for den efter datidige Forhold righoldige Udstilling. Den talte 244 Numre og 33 Kunstnere var repræsenteret; gamle Folk erindrede den længe efter som en Begivenhed.

Den *fjerde og sidste Salon* var ligesom de tidligere knyttet til en Mærkedag inden for Kongehuset, nemlig Frederik den Sjettes Kroning, og aabnedes 6. August 1815. Den var betydelig større end de foregaaende (358 Kunstværker) og mønstrede alle Arter og Afskygninger inden for den bildende Kunst. Salonen 1815 havde som nævnt et noget forskelligt Præg fra de andre derved, at ogsaa Elevarbejder havde fundet Optagelse, og blev paa den Vis en

Slags Forløber for den grundlæggende Apriludstilling i 1821.

Navnlig i den første Snes Aar af Aarhundredet, der kun havde een Salon at opvise, var det naturligt, at Kunstnerne paa anden Maade søgte at vedligeholde og fremme den vaagnende Interesse for deres Arbejder og komme i Føling med Offentligheden. Den bekendte Kobberstikker Lahde, en Mand, som forstod at gribe Øjeblikkets Stemning, var blandt de første, der arrangerede en *Maleriudstilling uden for Akademiet*. I Foraaret 1808 udstillede han i sit Hus i Gothersgaden, mellem Brøndstrædet og Slippen, „til den lidende Menneskeheds Understøttelse“ — nemlig til Fordel for de brandlidte ved Bombardementet — nogle Malerier og Tegninger af forskellige Kunstnere til offentlig Beskuelse i otte Dage. Udstillingen talte kun faa Numre, bl. a. nogle Arbejder af Juel; hvad der gav den Særpræg var imidlertid Bombardementsbillederne: Eckersbergs Udfaldet i Classens Have, Den sidste Bombardementsnat, Frue Taarn brændende etc., Billeder, der i Lahdes Kobberstik siden vandt meget stor Udbredelse. Trods de populære Motiver var Kunstinteressen i Publikum endnu ikke mere intensiv, end at kun enkelte Personer kom „dryssende ind“, som en Anmelder i Skilderiet udtrykte sig, medens Tusinder af Mennesker ved Sommertide strømmede til Dyrehaven og Vesterbro. Aaret efter (Sommeren 1809) udstillede Medaljør S. Jacobson en Del af sin Malerisamling (164 Malerier og nogle Billedhuggerarbejder)

i et Par Værelser i Alm. Hospital, Agent Duntzfelts tidligere Gaard i Amaliegaden. Indtægten gik ogsaa her til de nødlidende.

Udstillinger af enkelte Kunstneres Arbejder frembyder Datiden ogsaa Eksempler paa. Portrætmaleren Hans Hansen († 1828) foranstaltede saaledes baade i 1813 og 1815, endnu før han fik Bolig paa Charlottenborg, Udstillinger af egne Arbejder i sit Hjem, hvortil han fik Lov til at tage 1 Mark i Entre; i Forordet til sit Katalog gav han en kort Udvikling af Kunstens kulturbærende Opgaver; da Kratzenstein-Stub, hvis sentimentale Billeder var stærkt paa Mode inden for Skønaandernes Kreds, døde i 1816, blev hans Arbejder (Malerier og Haandtegninger, ialt 44 Numre) stillede til Skue i et Lokale paa Store Købmagergade; i 1817 lod Professor Abildgaards Enke sin afdøde Ægtefælles Malerisamling, for største Delen hans egne Arbejder, offentlig udstille; Altertavler af J. L. Lund udstilledes 1818 og 1821, og Major C. C. Seydewitz, der ganske vist ikke vandt noget stort Navn, men dog regnes med blandt danske Kunstnere, udsatte 1817 „til Publikums Bedømmelse“ nogle „af ham forfattede Malerier“ i det harmoniske Selskabs Lokale i Vingaardsstrædet, bl. a. en Blomstergudinde Flora med Frederiksberg i Baggrunden; samme Steds udstillede Jakob Munch sine Billeder i Sommeren 1813, o. s. fr. I 1818 paa kaldte Historiemaleren C. F. Høyer, der af Kongen havde faaet overladt den store Sal paa Gæthuset, Publikums Interesse for en Udstilling af sine Arbej-

der, men det er ingenlunde sikkert, at han har haft Heldet med sig i samme Grad som en Italiener, Giovanni Riccardi, der kort efter kom hertil og i Thotts Palæ paa Kongens Nytorv lod forevise en Samling paa ca. 50 Numre af gamle berømte Mestres; baade Michel Angelo da Caravaggio (et Selskab af Musikdyrkere) og Paolo Veronese (Dronning Dorothea [sic] med sin Pige) var repræsenteret. Om disse italienske Kunstschatte var ægte eller Manden blot var en Svindler — derom skal ikke udtales nogen Dom.

Kunstinteressen øgedes imidlertid, og der blev Plads for *Udstillinger med større Rammer*, jævnsides Akademiets. I Juli 1827 fik en Række fremragende Mænd inden for Kunstnerverdenen, bl. a. Spengler, Lund, Hetsch, Chr. Jürgensen Thomsen og N. L. Høyen, Bevilling til at foranstalte en offentlig Udstilling af Malerier, Haandtegninger, Kobbere og Stentryk, baade af inden- og udenlandske Kunstnere; det var den nystiftede Kunstforening, der ikke aabenlyst var traadt ud i Livet, men endnu havde en privat Karakter, som gav Livstegn fra sig. Det lykkedes dog ikke at faa Udstillingen i Stand i 1827, da man ikke kunde opdrive noget passende Lokale, først næste Aar i September blev den til Virkelighed, og Kunstforeningen indledede dermed sin offentlige Virksomhed. I Foraaret samme Aar (1828) havde Eckersberg ladet udstille „Holbergs Galleri“, den bekendte Række Scenebilleder af Komedierne, udført af Lorentzen og Eckersberg paa Bestilling af Dattens Kunstmæcen, M. L. Nathanson; de to, der skyld-

tes Eckersberg (til Jeppe paa Bjerget og Jean de France) vandt størst Bifald. Ogsaa Trediverne havde privat arrangerede Kunstudstillinger at opvise, baade af righoldige Samlinger og enkelte Kunstværker. En Udstilling i Norgesgaden (1834-35) omfattede mere end halvtredje Hundrede Billeder af danske og fremmede Kunstnere, medens Adam Müllers Maleri: Luther paa Rigsdagen i Worms ene fremvistes i Salen paa Hotel du Nord (1838) lige under H. C. Andersens Værelser; Digteren omtaler det i et Brev til Henriette Hanck. —

Kan Maleriudstillinger med nogen Grund regnes med til Datidens offentlige Forlystelser, og med Rette anvises Plads blandt de ypperste, falder andre Udstillinger, der tjener specielle Formaal, derimod uden for. Det er derfor ikke Stedet her at komme nærmere ind paa de Udstillinger, som Selskabet for indenlandsk Kunstflid i Aarene 1810-19 afholdt i Kongens Klub paa Østergade, eller de første danske Industriudstillinger (1834 og 36).

HESTEVÆDDELØB

HESTEVÆDDELØB er en meget gammel Idræt og er ogsaa tidlig kendt i Norden. Kulturhistorien ved at berette om Vædderidt og Væddekørsler til forskellige Tider, snart som en aarlig tilbagevendende Almueskik, knyttet til Fester paa Landet, snart som Tidkort og Udslag af Luner i de højere Cirkler. Meget bekendt er det Vædderidt, der 1689 foranledigedes af et Væddemaal mellem den engelske Gesandt Robert Molesworth og den danske Overstaldmester, Baron A. W. Haxthausen, hvorefter en dansk Hest i Løbet af trekvart Time skulde tilbagelægge Vejen fra Københavns Nørreport til Frederiksborg Slot. Den lille tigerhaarede Hest løb virkelig den temmelig betydelige Strækning, fire danske Mil, i 42 Minutter, men styrtede umiddelbart efter. Den blev udstoppet, kom paa Kunstkammeret og førtes senere til Frederiksborg.

Væddeløb efter engelsk Mønster og med Karakter af en offentlig Opvisning kendes dog først fra Struenseetiden. Maaske var Tilskyndelsen udgaaet fra den unge Dronning, der satte stor Pris paa Ridning, maaske har Høst Ret i, at den nærmeste Foranledning skyldtes den engelske Jagtjunker Jacob Osborne,

som en Tid hørte til Kongens fortrolige Omgang. Initiativet kom i hvert Fald fra Hoffet, hvis øverste Embedsmænd ved Kabinetsordre fik overdraget Dommerhvervet, og Præmierne, Pengebeløb paa gennemsnitlig 500 Rdlr., gik af den kongelige Kasse. Staldmestrene Bülow og Warnstedt stod for Arrangementet og Struensee satte sig personlig ind i deres Forslag, ændrede i dem med egen Haand og approberede dem paa Kongens Vegne.

Meningen var at holde Væddeløb to Gange aarlig; danske og engelske Heste kunde deltage, men skulde løbe hver for sig. Tilslutningen til det første Væddeløb, der fandt Sted Mandag den 22. Oktober 1770 paa Nørrefælled*) i Nærværelse af Kongeparret, som betragtede det uvante Skuespil fra en oprejst Altan, var iøvrigt ikke stor. Præmierne blev ikke uddelt den Dag; tre Heste, som af hvert Hold kom først til Maalet, udtoges til et afsluttende Andendagsløb (24. Oktbr.), hvor Prisen for den danske Hest, der løb Distancen (en dansk Mil) i 15 Minutter, tilfaldt Parforcejæger Ernst Brun fra Jægersborg, medens Præmien for den engelske Hest, der kom to Minutter hurtigere til Maalet, hjemførtes af Jagtjunker Osborne.

De følgende Aars Væddeløb fik et noget andet Præg derved, at kun indenlandske Heste kunde deltage; det maatte godtgøres ved Attest, at Dyret var faldet efter dansk Hingst. Ved Foraarsløbene 1771

*) Officielt hedder det: Uden for Københavns Nordre og Østre Porte imellem Alléerne.

(4. og 6. Juni) blev den samme Parforcejæger Brun Sejrherr. Ved Efteraarsløbene (9. og 16. Oktbr.) var der udsat Præmier for den hurtigste og den mest udholdende Hest; den første tog Brun, der hjemførte Prisen for tredje Gang, medens en ung Bonde, Jacob Jensen af Gentofte, tilkendtes den anden. Efter Struensees Fald fandt endnu et Væddeløb Sted, den 9. Juni 1772, men paa den udtrykkelige Betingelse, at det skulde være det sidste; Præmierne slutte nemlig for mange Penge. Ikke blot Kongen, ogsaa Enkedronningen, Arveprinsen og den lille Kronprins var til Stede, og det hele havde Karakter af en storstilet Hof- og Folkefest, hvor Kongehuset soled sig i sin nys vundne Popularitet; Publikum havde fri Adgang. En Jagtjunker Rantzau sejrede i dette sidste Væddeløb, hvori deltog fjorten Heste i to Kvadriller, alle indenlandske. Samme Aar blev Pavillonen paa Fælleden nedbrudt og solgt ved Auktion.

I det næste halve Aarhundrede var Hestevæddeløbene helt glemte, først i Aarene omkring 1830 kom Ideerne om Hesteavlens Forbedring ved engelsk Fuldblod, og dermed Interessen for Konkurrenceopvisninger, frem herhjemme. I det engelske Aristokrati havde disse Væddeløbssysler allerede i lange Tider optaget Sindene, i Danmark var det Hertug Kristian August af Augustenborg, der var Foregangsmanden. Det var en Sag, der tydeligt laa ham stærkt paa Sinde, og han viste sig her, paa dette snævert begrænsede Felt, ligesom senere i det politiske Liv, da det kom til det store Opgør med Danmark, som

en handlekraftig og indsigtfuld Personlighed, der traadte i Breschen for sine Ideer i Skrift og Gerning. Hertugen holdt selv Stutteri, lod sine Bønders Heste krydse med Fuldblod og foranstaltede i 1820 de første Væddeløb ved Augustenborg. Mod Slutningen af Tyverne greb Interessen om sig og var snart udbredt over Hertugdømmerne; 1831 var der allerede holdt Væddeløb i Slesvig, Itzehoe og Oldesloe.

I Frederik den Sjette havde Hertugen en varm Beundrer, der støttede ham i hans Foretagender, og de nye hippologiske Ideer forplantede sig til Kongeriget, hvor de landøkonomiske Spørgsmaal netop var stærkt fremme; men her fik de en for Datiden karakteristisk Skæbne. Allerede i Tredivernes Begyndelse brød det nationale Moment, endnu temmelig ubevidst, overalt igennem og gjorde sig gældende over for fremmede Ideer, selv paa forholdsvis neutrale Omraader som dette. Hesteavlens Forbedring ved engelsk Fuldblod og Væddeløb, der vandt Indpas i flere europæiske Lande, fik i Danmark, i de faa Aar Bevægelsen var levende, et vist nationalt og til Dels demokratisk Tilsnit.

I 1831 begyndte at udkomme et „Maanedsskrift for Hesteavl og Hestehold“, der øjensynligt var et Udslag af den vaagnende Væddeløbsinteresse, og hvis Indhold ogsaa for en væsentlig Del bevægede sig inden for denne Sfære. Aaret efter øgedes Interessen; Fuldblod og Væddeløb var Genstand for Samtaler Mand og Mand imellem og rundt om i Landet foranstaltedes smaa private Væddekursler og Vædde-

ridt; fire fynske Adelsmænd indbød til Væddeløb i Fyns Stift, og i Maj 1832 dannedes en Forening til Indførelsen af Hestevæddeløb i Nærheden af København „efter de Grundsætninger og Bestemmelser, som for saadanne ere antagne og fulgte i Hertugdømmene og i Fyn“. Det var altsaa ganske i Hertugen af Augustenborgs Aand. Dette var tilsyneladende ogsaa Tilfældet med det „Selskab til Hesteavlens Fremme i de danske Provinser“, hvortil bl. a. C. D. Reventlow til Christianssæde og Jonas Collin allerede i Aarets Begyndelse havde taget Initiativet; dets Formaal var udtrykkelig at arbejde for Udbredelsen af Fuldblodsheste og deres Avl og foranstalte Væddeløb, men alligevel var det anlagt efter praktiske, landøkonomiske Principper, der ikke faldt i Traad med Hertugens. Han rettede et Angreb paa det endnu ikke dannede Selskab. Tanken forsvaredes imidlertid ivrigt fra flere Sider, bl. a. af Joh. Chr. Drewsen, der paa sin sædvanlige djærve Maade ikke tog i Betænkning at udtale, at Hertugens Uvilje for en Del grundede sig paa, at Planen kunde virke forstyrrende paa den Ide, „at Augustenborg skulde blive Middelpunktet for den danske Hesteavls Forbedring“. Der kom en hel Pennekrig ud af Indbydelsen, med Kombattanter fra forskellige Lejre. Ogsaa Videnskabernes Selskab blev draget med ind i al denne Væddeløbsrummel; endnu samme Aar (stadig 1832) udsatte Selskabet efter Opfordring fra det Classenske Fideikommis en Prisopgave om „Hestevæddeløbnes og den dermed forbundne Trænerings Ind-

flydelse paa Danmarks Hesteavl“, hvorpaa der indkom ti Besvarelser, af hvilke de tre (een paa Tysk) belønnedes og tryktes paa Selskabets Bekostning (1835). Pristagerne var ikke synderlig fremragende Mænd. Men ogsaa ansete Landøkonomer tog livlig Del i den offentlige Debat; Veterinæren Jens Veibel Neergaard udsendte netop i disse Aar flere Skrifter om Hesteavl og Væddeløb, og C. Dalgas paa Aldebertsminde, der delvis havde besvaret Videnskaberne Selskabs Prisspørgsmaal, lod selv sin Afhandling trykke; han holdt paa Væddeløbene, naar de kunde fremme Hestens Nytte, bidrage til en frugtbringende og sund Hesteavl, men fraraadede at opelske Væddeløbsheste, der ellers ingen Nytte var til; dertil havde Landet ikke Raad.

Fra alle Sider var man enig om, at det var en fortjenstfuld Gerning at ophjælpe den danske Hesteavl, men Meningerne var delte om Midlerne dertil, og navnlig hævdedes det som et Misgreb, om man vilde forsøge at krydse den store jyske Hest med Fuldblod. Vædekørslerne ved Viborg, der fandt Sted første Gang allerede 1831, var et aabenbart Modtræk mod de fremmede Ideer, Hertugen af Augustenborg agiterede for. Hensigten med disse Vædekørsler, der gik for sig med belastede Vogne, var en Forbedring af Trækdyrtypen, og først i 1833 satte de i Forbindelse med et Væddeløb — vidt forskjellig fra de engelske. Det foregik paa aaben Landevej, over en betydelig Strækning og Fuldblodsheste maatte slet ikke konkurrere. Ophavsmanden var den

i det foregaaende nævnte A. W. Hauch, lige nidkær — om end ikke altid lige udmærket — som Hofmand, Stutteri- og Veterinærdirektør, Teaterleder, Kapelchef, Fysiker m. m. Men Mod og Myndighed var han i Besiddelse af, og da Kongen, der ogsaa havde bidraget betydeligt til de Viborg Væddekørsler, kom til Stede i 1832, modtog han Majestæten med en stor Tale, hvori han ytrede sin Mistro til al den Hesteforstand, der var fremme i Tiden; han troede ikke, som man almindelig sagde, at den danske og navnlig den jyske Hesteavl var i Forfald, men var forvisset om, at den ægte danske og jyske Hest om faa Aar vilde være forsvundet — ligesom det var gaaet med den danske Hund —, hvis de nyere Ideer om Væddeløb og overhovedet om Maaden, hvorpaa Hesteavlen burde drives af Landmanden, blev almindelig iværksatte.

Talen vakte stor Opsigt. Hertugen og hans Broder, Prins Frederik af Nør, fremkom med offentlige Protester og udæskede Hauch til Væddekørsler. Imidlertid gik Væddeløbsinteressen en kortvarig Sejrs- gang gennem Landet. Det nystiftede Selskab havde Væddeløbsbaner i Slagelse, Horsens og Randers, hvor der ofte holdtes Dyrskuer samtidig. Nytteprincippet kom aabenbart mere til sin Ret her end i Odense og København, hvor Væddeløbene — navnlig i Hovedstaden — havde Karakter af et Folkeskuespil; men selv her var der forbeholdt Bønderhestene særegne Løb. I Hertugdømmerne havde Haderslev, Neustadt og Wandsbeck ligeledes faaet

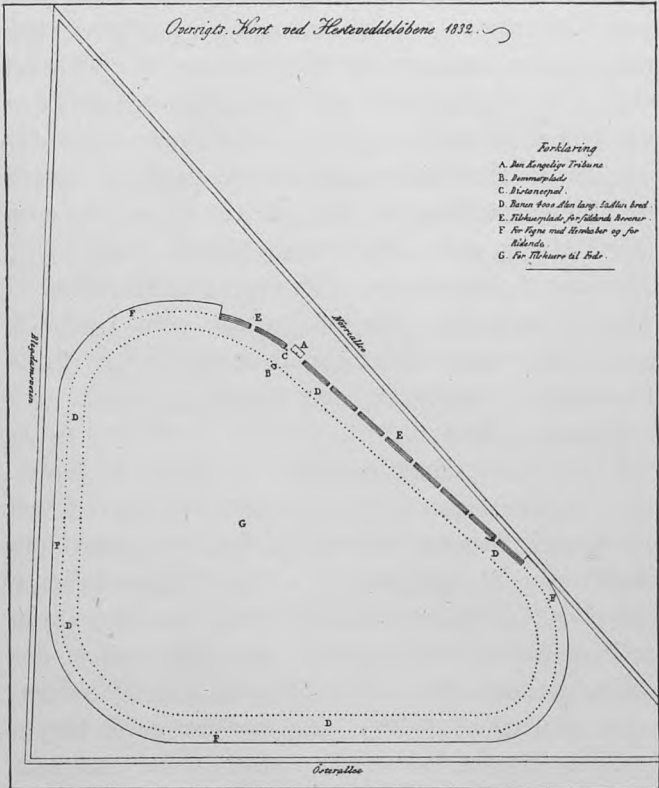
Væddeløbsbaner og efterhaanden omspændte den nye Idræt hele Riget; selv paa Bornholm, ved Aakirkeby, holdtes der (1832) Væddeløb. Væddeløbene ved Helsingborg (1836), hvor Banen laa smukt ved Stranden, søgtes af mange danske. Interessen havde dog kulmineret i Midten af Trediverne og var i de følgende Aar i Tilbagegang.

For at hjælpe paa den dalende Interesse opnaaede Komiteen for Væddeløbene i Wandsbeck 1839, støttet af Hertugen af Augustenborg, Regeringens Tilsludelse til at holde Spillebank med „Pharao“ og „Rouge ou Noir“. Allerede Aaret før var der — uden Autoriteternes Billigelse — etableret „Spillehuse“ ved Wandsbecker-Væddeløbene, men denne Foranstaltning havde vakt stærk Uvilje; Rygtet gik, at der var blevet indledet justitiel Tiltale og at Komiteen kun havde opnaaet Legalisering af denne Indretning mod en Rekognition af 1000 Species til Statskassen. Hvor meget disse Rygter havde paa sig, faar staa hen. Vist er det, at denne Art Spil ikke var ukendt i Holsten. Under Omslaget i Kiel havde visse Hasardspil været tilladt indtil 1825, da de blev forbudt, medens der i Oldesloe, som den Gang var et søgt Badested, stadig fra 1818 holdtes Spillebank, men kun i Badetiden; Hasardspillet var en Adspredelse, der ogsaa indrømmedes Gæsterne ved mange tyske Badesteder. Spillebanken ved Wandsbecker-Væddeløbene opretholdtes indtil 1845, da et Forbud mod offentligt Hasardspil kom under Overvejelse paa den tyske Forbundsdag.

Efter disse almindelige Bemærkninger et Par Ord om Hestevæddeløbene ved København i Særdeleshed. Væddeløbene paa Nørrefælled eller Blegdamsfælløden (de to Navne brugtes i Flæng) var sat i Scene ved Subskription, og de indkomne Beløb anvendtes til Præmier foruden de Ærespræmier, Kongeparret stillede til Raadighed. I de fem Aar, Subskriptionen var bindende, opretholdtes Væddeløbene; hvert Aar var der to sammenhængende Dage med tre, senere fire Løb hver Dag; de begyndte Kl. 11 og var som Regel sluttet tidlig paa Eftermiddagen. I de første Aar stod Løbene under Bestyrelse af Hertugen af Augustenborg, der tillige fungerede som Dommer, men i de sidste overtoges dette Hverv af Prins Ferdinand. Kongen og den kongelige Familie gav regelmæssig Møde.

Første Gang fandt de Sted den 7. og 8. Septbr. 1832. I flere Uger havde Hovedstaden ikke talt om andet, og i Dagene umiddelbart før strømmede Folk skarevis ud til Fælleden for at tage Forberedelserne i Øjesyn. Det hele Væddeløbsterræn var omgivet af et Plankeværk, som dog ikke var højere, end at der maatte posteres Husarer udenfor for at holde „ukontante nyfigne“ i Afstand; indenfor var selve Banen saaledes afpælet, at der for Publikum var Staapladses i Midten, medens Tilskuere til Vogns og til Hest var placeret udenfor, rundt om Rendebanen, med Undtagelse af den Side, der vendte mod Nørreallé. Her var den kgl. Pavillon rejst, flankeret af Tribuner med Siddepladser; den var tegnet af Hofbyg-

mester Koch og er i al sin Tarvelighed vel kendt fra nogle oftere gengivne Billeder fra Væddeløbene. Da den længe imødesete Dag, der tilmed faldt ind

med det smukkeste Vejr, endelig kom, vrimlede Garderne af festlig klædte Grupper; der var en sand Folkevandring ud ad Nørre- og Østerport. Navnlig Kavallerer til Hest var Genstand for Opmærksom-

hed, især dem, der „rede paa magre Rosinanter med stumpede Haler, da disse uimodsigelig blev betragtede som Væddeløbere“ — som det hedder i en „Fuldstændig og nøjagtig Beskrivelse“, der kom paa Bogmarkedet i Anledning af Hestevæddeløbene. De dyre Pladser synes ikke at have været fuldt besatte, men til Gengæld var der flere paa de billige, og udenfor var enhver Plads optaget, hvorfra det var muligt at se noget; Folk hang i Trætoppene og paa Mølletagene.

I de følgende Aar var Arrangementet nogenlunde det samme. Væddeløbene holdtes hvert Aar i første Halvdel af September, og Interessen var i Begyndelsen usvækket; Konkurrencen var tilmed livligere. Endnu i 1835 indfandt Publikum sig i stort Tal, men i 1836 synes det at have været skralt nok, skønt Entreen var bleven billigere. Da Flaget faldt paa den kgl. Tribune den 10. September 1836 som Tegn paa, at Løbene for den Dag var til Ende, var det foreløbig forbi med Væddeløbene i Hovedstaden. I Juni 1840 toges de op paany, da Selskabet til Hestavlens Fremme henlagde de Væddeløb, der hidtil aarlig havde fundet Sted paa Slagelse-Banen, til København, maaske nærmest i Anledning af Kristian den Ottendes Kroning.

LUFTMASKINER

RYGTET om Brødrene Montgolfiers ejendommelige Opfindelse er utvivlsomt hurtigt naaet hertil gennem Privatbreve. Men først mod Slutningen af 1783, da Aeronauterne begyndte personlig at give sig det ny underlagte Element i Vold, synes Efterretningerne at være trængt ud i Offentligheden. I November meddelte Korrespondenter fra Paris, at en aerostatisk Maskine af overordentlig Størrelse vilde stige i Luften fra Marsmarken; „man vil lade den flyve ganske fri,“ hed det, „uden Strikker, og tvende Mennesker skulle gøre en Rejse med samme.“ Det var Pilâtre de Roziers og Markis d'Arlandes' berømte Luftfart, den første, Historien har at opvise. Og snart efter indtraf Meddelelse om den Rejse, Professor Charles og Mekanikeren Robert foretog den 1. Decbr. i deres „Luftvogn“. Den danske Gesandt berettede derom i sine Depecher og Bladene bragte udførlige Referater.

Samtidig begyndte man herhjemme at eksperimentere med de nye Luftmaskiner. Mange Aar efter fortælles det, at den første skal være opsendt af Brødrene Henriques. Paa den Tid levede i København

en anset jødisk Handelsmand, Agent og tidligere Galanterihandler, Abraham Moses Henriques, som i Forbindelse med sine Sønner drev en Fabrik for Tilvirkning af Tapetpapir; tænkeligt er det, at Firmaet har haft franske Forretningsforbindelser. Men i Datiden forlyder der intet om disse aerostatiske Forsøg. Sikkert er det derimod, at den bekendte Veterinær, Professor *P. C. Abildgaard*, og Apoteker, senere Assessor i Sundhedskollegiet *J. A. Mühlenstedt* (1746-1819), hver for sig, i Slutningen af Aaret syslede med Luftmaskiner og opnaaede Resultater, der vakte Opsigt i vide Kredse.

Abildgaard havde konstrueret en aerostatisk Maskine, som efter Bestemmelsen skulde gaa i Luften den 20. Decbr. 1783. Paa Grund af Blæsten maatte Opstigningen imidlertid udsættes, og da Forsøget med Luftkuglen endelig kom i Stand den 24. Decbr., mislykkedes det; umiddelbart efter ydede Videnskaberne Selskab ham 100 Rdlr. til disse Eksperimenter. Den 27. Decbr. saa Stadens Indvaanere til deres Forundring en Luftmaskine sejle hen over Taget af Kristiansborg Slot — men det var ikke Abildgaards. Mühlenstedt havde længe i al Stilhed anstillet Forsøg i sin Gaard paa Østergade, paa Hjørnet af Peder Madsens Gang (hvortil Svaneapoteket, som han ejede, henflyttedes efter Branden 1795), og egentlig var det ikke Meningen, at hans Maskine, en tre Alen lang Cylinder af ferniseret Silketaft, endnu skulde lades fri, men dens Opdrift var saa stor, at den sprængte Strikken; først længe efter fandtes den, syv Mil fra Ho-

vedstaden, paa Gjorslev Gods. Det var, saa vidt vides, det første Forsøg, der virkelig var lykkedes.

Abildgaards Luftkugle svævede over Byen den 5. Januar 1784, sat op fra Kørebanen foran Kristiansborg, og snart indløb Meddelelse om, at Eventyr-Baronen von Krohne paa Sønderhoved ved Vejle ligeledes havde forfærdiget en aerostatisk Kugle, som var steget til Vejrs og hurtig kommen ud af Sigte; tillige havde han gjort Model til en aerostatisk Maskine, der skulde bevæge sig horisontalt og derfor kaldes „Lufthest“. Endnu samme Maaned udgik fra Morten Hallagers Bogtrykkeri i Rosengaarden, en „Afbildning og historisk Beskrivelse over den i Frankerige nye opfundne Luftkugle eller ærostatiske Maskine“, det første danske Skrift om Luftsejlsads.*) Det bestaar af to Folioblade, er smukt trykt og forsynet med et efter hin Tids Forhold anstændigt Træsnit af Prof. Charles' og Roberts Luftfart; der berettes om de franske aerostatiske Forsøg og de hjemlige omtales kortelig. „Efter Forlydende,“ hedder det, „vil man her snart faa flere og vigtigere Forsøg at se.“

Dermed sigtes til Mühlenstedts fortsatte Eksperimenter. Han indbød til Subskription paa en ny Luftkugle, som 1. Februar blev prøvet paa Charlottenborg. Luxdorph, der var blandt Subskribenterne, fortæller i sin Dagbog, at den længe svævede omkring i den store Sal med en Vægt af 5 \mathfrak{z} og 11 Lod og slutte-

*) Samme Aar udsendte den bekendte C. G. Kratzenstein, ligeledes hos Morten Hallager, et større Skrift: *L'art de naviguer dans l'air*, tilegnet Prof. Charles.

lig blev „viist ud af Vinduet“. Den gik i Luften fra Kristiansborgs inderste Slotsgaard om Eftermiddagen den 12. Februar i Overværelse af de kongelige Herskaber og en meget stor Menneskemængde — „næsten alle denne Stads Indvaanere“, staar der i Berlings Københavnske Tidender. Luftmaskinen beskrives som en elliptisk Cylinder, lukket med en Afrunding foroven og forneden, og forsynet med et Galleri; Størrelsen angives forskelligt, Højden til 5 à 8 Fod, Diametren til 3 à 4 Fod. Før Opstigningen begyndte en let Sne at falde. Først saa det ud, som om Luftkuglen ikke vilde lystre, men saa snart den lodes fri, steg den hurtig til omtrent 500 Fods Højde og forsvandt i Retning af Køge Bugt. Usandsynlig lyder Efterretningen om, at den holdt sig to Dage i Luften, inden den faldt ned; en Bonde, der kom kørende paa Landevejen mellem Køge og Billesborg, indbjærgede den.

Disse første danske Aerostater var — saa vidt det da kan ses — fyldte med brændbar Luft (d. v. s. Brint) efter Prof. Charles' Metode, og skønt de kun var af saare beskedne Dimensioner, satte de Byen paa den anden Ende. Det var dem, Wessel gjorde Løjer med i sit bekendte Impromptu: I, som med brændbar Luft Maskiner fylde etc. Men Interessen kølnedes eftersom man blev fortrolig med det Faktum, at det var muligt at lade slige Indretninger gaa til Vejrs; foreløbig indsaa man ikke deres Nytte, og ingen havde Mod til at betro sit Liv til dem. Viden-skabsmændene blev snart færdig med dem — Gøg-

lerne tog fat: en skuelysten Mængde kunde endnu en rum Tid trommes sammen om Luftkuglerne.

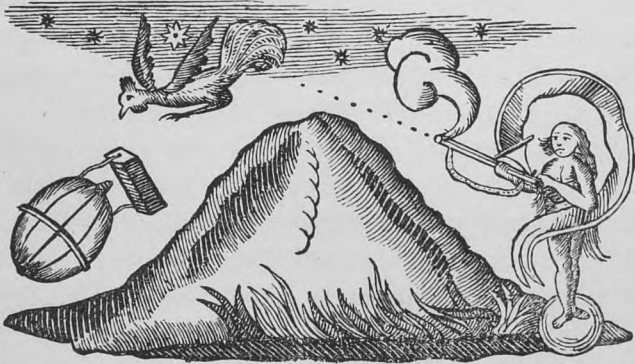
Den noksom bekendte *Urberg*, Skuespilleren Iver Hesselberg Urberg, der tidligere havde studeret Bjergværksdrift i Udlandet paa kongeligt Stipendium og var i Besiddelse af Naturkundskaber, kastede sig ivrigt over det nye Felt; da han opnaaede den Begunstigelse at vise sine aerostatiske Eksperimenter ved Hoffet, fik han yderligere Blod paa Tanden. Helst vilde han have haft Ridebanen ved Kristiansborg som Arena for sine Forestillinger, men det lykkedes ham ikke; han maatte ty til Eksercerpladsen ved Rosenborg. Længe i Forvejen var Luftkuglerne med Dekoration og Indretninger udstillet i hans Logi i Kristen Bernikovstrædet, og Publikums Forventning var stærkt spændt, da det blev bekendtgjort ved Plakater paa alle Gadehjørner, at de endelig skulde gaa i Luften den 6. Juni 1786. Kongehuset sendte Afbud i sidste Øjeblik og Urberg narredes for denne sikre Tiltrækning. Helt gunstigt løb Forestillingen ikke af. De to mindre „aerostatiske Globi“ steg heldigt til Vejrs, men den største Maskine „med dekoreret Gondol og Mand udi“, som skulde illustrere „de berømte Montgolfières Invention“, kom der Ild i, og Publikum gik skuffet bort: Manden i Gondolen havde vist sig at være en Dukke.

Urberg havde derefter mest Lyst til at rejse ud til Provinsens mere taknemmelige Publikum med sine Luftmaskiner, en Plan, han ogsaa satte i Værk, skønt baade Kancelliet og Kronprinsen nægtede at

række Haand til hans Forehavende. I Begyndelsen af August havde han været i Aalborg, Randers og Aarhus, og skulde endnu til Horsens, forinden han drog hjem til Hovedstaden og sin Teatergerning. Bifald havde han ikke manglet, men det havde skortet paa forventet Fordel, og han besluttede at gøre endnu et Forsøg i Hovedstaden. Han forstod, at Publikum tørstede efter at se et levende Væsen fare til Himmels. „Endnu har vi,“ kundgjorde Urberg i Begyndelsen af 1787, „her til Lands ej set nogen levende Skabning uden Vinger at gøre Luftrejser, og da jeg ikke tvivler om, at det jo vilde være det respektive Publikum til Velbehag at bivaane et saadant Skuespil, saa bekendtgøres herved, at jeg Faste-lavns-Mandag eller en smuk Dag i samme Uge fra den kongelige privilegerede Skydebane i Sølvgaden lader gaa op en levende Kat med en Luftmachine“. Da Forestillingen kom i Stand den 21. Februar, gik det endnu mere uheldigt end forrige Gang. Maskinen, der i et Bur medførte ikke en Kat, men en Hane, var aldrig saa snart kommen op i Luften, før den faldt ned i den lige overfor liggende Rosenborg Have. Heldigvis for Hanen var Buret forsynet med en Mekanisme af Staal-fjedre, saa at Dyret kom i Frihed, naar Luftmaskinen landede. Den spadserede roligt ud, men den arme Urberg gik det værre; kun med Møje undgik han at blive stenet af Mængden.

Han var nu Skive for alles Spot. I „Morgenposten“ maatte han føre en bitter Polemik med misfornøjede Tilskuere, der endogsaa rev ham i Næsen,

at han i Stedet for Katten havde klemt en Hane ind i det snævre Staaltraadsbur, „saa at vi, os til ubodelig Skade, endnu ikke har til Dato her set nogen levende Skabning uden Vinger at gøre Luftrejser“; Urberg henvistes til næste Gang selv at gaa i Vindbeutel (in casu Luftmaskinen), for at der ikke yderligere skulde sættes Plet paa hans aerosta-

SATIRE OVER URBERGS LUFTMASKINE

Titelvignet til „Forklaring om Lykkens Seyer over den store Uhrhane paa Bloksbjerg“

tiske Ære, og ikke vedblive med sine Fuskerier og Vindmagerier, der kun gav Tysken og Udlændingen noget at le af, etc. etc. Gadeviserne, der forlængst i Paris havde besunget den nye Opfindelse, og ligeledes her kastede sig hungrigt over Emnet — En nye Viise i Anledning af de franske Luftreiser (1786), En ganske nye Viise om Fransosen i Luft-Machinen (u. A.) — havde jævnlig ogsaa en ironisk Hentydning til Urberg. En satirisk Pjece med Titlen; „Forklaring om Lykkens Seyer over den store Uhrhane

paa Bloksbjerg“ (1787) var helt igennem møntet paa Urberg; „Korporal“ Sigvard Lyche, der havde forherliget ham som den store Skuespiller sammen med Gielstrup og Kemp, fik et Hib med. Er Satiren i denne Pjece vanskelig at faa fat paa, ligger den endnu længer borte i et „Forslag til et Par allegoriske Kobere over Luften og Luftmaskiner“ (1787), der vel ikke tager særligt Sigte paa Urberg, men er mærkelig derved, at den handler om alt andet end netop Luftmaskiner, og for en Nutidslæser ser ud som et komplet sindssvagt Produkt.

I Hovedstaden synes Luftmaskinerne derefter en Tid lang at have været banlyst; Urbergs Spor skræmmede og Autoriteterne holdt aabenbart igen. Først mod Aarhundredets Slutning begyndte de atter at florere. En *Giuseppe Mazzanti* mødte i 1798 med en Luftmaskine à la Blanchard paa 13 Alens Højde og det dobbelte i Omkreds; han eksperimenterede ved Pedersdal paa Utterslev Mark. Om den store Ballon (han havde ogsaa mindre) overhovedet kom i Luften, er uvist, men sikkert er det, at der en Aften vankede Prygl, fordi Opstigningen af Hensyn til Vejret maatte indstilles. Han havde ogsaa Genvordigheder med Magistraten og Politimesteren, fordi han ikke havde bedt om Tilladelse. Ude i Landet var Tilsynet ikke saa effektivt; entreprenante Folk drog jævnlig om med smaa Luftmaskiner og satte dem op inde i Byerne, fra Torve, i Haver eller paa større Pladser, og „Politivennen“ fandt det betimeligt at give Brandpolitiet et Vink; thi oftest var Ta-

len om de ildsfarlige Montgolfièrer, der ikke krævede Anstalter til Fremstilling af den „brændbare Luft“.

De almindelige aerostatiske Maskiner, der blot fór til Vejrs og intet mere, *trak* ikke — man maatte finde paa noget nyt. Francke, Marionetspilleren fra Dyrehaven, havde allerede i 1790 paa Louisenlund til de kgl. Herskabers udelte Tilfredshed opsendt en Luftmaskine i en Husars Lignelse, syv Fod høj — men Hovedstaden var forbleven lukket for ham. Da Genren siden vandt Indgang, havde den udviklet sig til hele „Luftjagter“: Dyr og Jægere, konstrueret som Balloner (et Ord, der kom i Brug i Slutningen af Aarhundredet), oftest dannede af den saakaldte Guldslagerhud. Brintudviklingen og Fyldningen, med de mystiske Tønder, Glasrør og Glasklokker, skete for Tilskuernes Øjne og interesserede i samme Grad som selve Opstigningen. Undertiden var Luftjagterne helt effektivt sammensat: en Ræv og en Kronhjort gaar til Vejrs, skarpt forfulgt af en stor Jagthund og en Jæger til Fods; dernæst en vild Hest jaget af en bereden Jægersmand; han skyder (Fyrværkeriet eksploderer) og Dyret styrter død til Jorden (Brinten gaar ud) etc.

I Eftersommeren 1803 opsendte Dorothea Lehmann Luftjagter fra Lustres Ridebane paa Vesterbro, men pludselig forbød Kancelliet dem. De havde dog allerede krævet Luftsejladens første Offer herhjemme. En Holmens Tømmermand sprang nemlig, ansopret af den udsatte Belønning, ud i Sortesø for at fiske Luftfigurerne op, men druknede. Lustre fik dog

Lov til at opføre den ovenfor skitserede Luftjagt for at komme fri af Slutteriet. Mens han selv sad som Gældsarrestant, forarbejdede hans trofaste Hustru de mærkelige Sager, der først udstilledes offentlig, for at Publikum kunde tage dem i Øjesyn; „dette Eksempel paa ægteskabelig Kærlighed fortjener al mulig Opmuntring“, skrev Skilderiet. Den vilde Jagt gik i Luften fra Lustres gamle Domicil paa Nørrebro, under fuld Musik, i Begyndelsen af 1804. I 1806 var der et „aerostatisk Menageri“ paa Vesterbro, i 1819 atter Luftjagter o. s. fr. Langt ned i det nittende Aarhundrede hørte disse Smaaballoner til de gængse Adspredelser baade i Dyrehaven, hos Monigatti og senere i Tivoli.

Luftjagterne var gode nok i og for sig, men Publikums Attraa gik i anden Retning; Ønsket var levende om at se en Luftskipper stige til Vejrs, at være Øjenvidne til en af disse rigtige Luftfarter, som man havde hørt saa meget om fra Udlandet. „Efter alle Tilskueres Forsikring skal det være et rædsomt majestætisk, men tillige henrykkende Skuespil at se en Luftballon af det store Slags opstige i Dunstkredsen“ — skrev den frugtbare Litterat og Kvaksalver H. C. Lund i et lille Skrift „Om Luftsejladsen“ (1806).*) Kobbersmed Kierstrup, hvis Lidelseshistorie straks skal berettes, havde gjort fortvivlede Forsøg paa at komme til Vejrs med sin Ildballon, men først da den i Aeronautikkens Historie bekendte

*) Samme Forfatter havde allerede i 1798 udsendt „Forsøg til en nye Flyvelære“, hvori han i 117 Paragraffer behandlede Muligheden for Mennesket at bevæge sig i Luften.

Belgier, Etienne Robertson (1763-1837), kom hertil i 1806, anbefalet af Overhofmarskal Hauch, blev man Vidne til en virkelig Luftsejlad. København var den Gang den eneste af Europas Hovedstæder, som endnu ikke havde set dette interessante Skuespil.

Robertsons Opstigninger fra Eksercerpladsen ved Rosenborg vakte uhyre Opsigt; Børsen og de fleste Butikker lukkedes og Klasselotteriet, som havde Lokaler paa Slottet, maatte indstille Trækningen. Samtidige Referater beretter omhyggeligt om alle Enkeltheder: hvorledes Fyldningen begyndte i den aarle Morgenstund Klokken fire, og hvorledes Tilskuerne allerede Kl. ni om Formiddagen strømmede til; hvorledes Robertson med klædelig Koldsindighed traf Forberedelser til sin Rejse, og baade fik Instrumenter og Kork-Svømmetrøje med; hvorledes han overleverede Prøveballonen med Kongens Navnechiffer til Hauch, som bad den unge Prinsesse Juliane (de kongelige Herskaber var naturligvis til Stede) om at overskære Baandet; hvorledes han tog Afsked, forsynedes med Pas og satte sig i Gondolen, medens Ballonen førtes Kredsen rundt. Robertson svang det danske Flag, og den lille grøn- og gulstribede Taftesballon (melonformet, $22\frac{1}{2}$ Fod i Gennemsnit) steg Kl. $1\frac{3}{4}$ majestætisk i Vejret mod en blaa Himmel, hvorfra Solen skinnede sommerlig varmt, skønt Dagen var den 1. Oktober; hvor dybt et Indtryk, dette Syn gjorde paa Tilskuerne, læser man om i efterladte Memoirer. Ballonen gik meget højt; efter Luftskipperens egen Beretning faldt Ba-

rometret omtrent til 22 Tm. fransk Maal og Termometret viste to Graders Kulde Reaumur. Den medførte en Faldskærm med en Hane, der dalede i en Have paa Nørrebro, og efter en Times Luftfart steg Robertson selv ned et Par Mil fra Roskilde.*) Fjorten Dage efter, Mandagen den 13. Oktober, fandt den anden Opstigning Sted. En af Luftskipperens Elever steg til Vejrs og gik straks efter ned med en Faldskærm; han landede i Gothersgaden ved Reformert Kirke, og førtes i Triumf ind paa Eksercerpladsen. Faldskærmen blev revet itu og delt som Relikvier af den begejstrede Mængde, medens Ballonen dalede ved Tømmerpladsen uden for Vesterport.

At en Mandag, ikke Søndagen, valgtes til denne sidste Opstigning, var ikke Robertsons Skyld; det var Biskop Balle, der protesterede. Den første Luftsejlad havde „ved sit herlige Udfald“ „opvakt almindelig Længsel saavel paa Landet som i Hovedstaden efter at beskue dette sjældne Syn paany“; der kunde ikke være Tvivl om, at Kirkerne baade i Staden og i en vid Omegn vilde staa tomme; om Formiddagen vilde Folk knibe ud midt under Højmesen for at skaffe sig Plads og se paa Tilberedelserne til Luftfarten, „men til Aftensang kommer slet ingen i Kirke, fordi det store og forunderlige just paa den Tid sætter enhver i Bevægelse“. —

Frederik den Sjettes Tid har to indfødte Aeronau-

*) Robertsons nyeste Biograf, Julien Fraipont (i Biographie Nationale de Belgique XIX), kalder den første Opstigning i København une superbe ascension og angiver, at 70000 Mennesker overværede den, men sætter Spørgsmaalstegn ved Tallet. Det er dog næppe saa meget overdrevent, thi af de foreliggende Beretninger faar man det Indtryk, at Hovedstadens hele mobile Befolkning var paa Benene.

ter at opvise, hvortil dog straks maa knyttes den indskrænkende Bemærkning, at den ene aldrig kom i Luften. Han havde den redeligste Vilje og en god Del Evner, men alligevel blev hans Løbebane som Aerostatiker en Kæde af bitre Skuffelser, et sandt Martyrium. Hans Livshistorie er saa interessant, at den bør fortælles i Sammenhæng.

Carl Frederik Kierstrup (f. omkring 1775) var Søn af en Kopist i Rentekammeret. Faderen døde tidligt fra ham og en Slægtning, der var Kobbersmed, tog sig af ham. Han havde liden Lyst til Haandværket — vilde studere, men savnede Midler — og da han kom paa Kant med Standsfællerne, drog han, ægget af Romaner og Rejseskildringer, paa sin Fod sydpaa, til Hessen og Sachsen. Da han atter kom hjem, arbejdede han en Tid paa Brede, men flyttede snart til „Kakkelovnsfabrikken“ paa Vesterbro og nedsatte sig som Kobbersmed-Frimester.

Tidlig havde han stiftet Bekendtskab med en J. J. Pihl, der havde et vist Talent for Matematik og senere blev Konstruktør og Skibsmaaler ved Holmen; de to Venner morede sig med fysiske Eksperimenter, kom tilfældigt ind paa de aerostatiske Maskiner, der netop ved den Tid sysselsatte Sindene, og i Forening konstruerede de en otte Fods Montgolfière af Papir. Etatsraad C. Hansteen, Deputeret i Generaltoldkammeret, og den bekendte Ove Malling havde Sommerbolig paa Kakkelovnsfabrikken, og da de fik Nys derom, vilde de være Tilskuere ved Opstigningen. Rygtet naaede ligeledes Statsminister Brandt, boende paa

Bakkehuset, og Hofpræst Christiani, hvis Institut som bekendt laa tæt ved Skydebanen. I Nærværelse af disse høje Herrer og en Flok tilfældige besøgende gik Luftmaskinen til Vejrs en smuk Sommeraften i August 1799 og vakte almindelig Beundring.

Luftkuglen var ogsaa bemærket i Byen. Nogle unævnte „Videnskabs-Elskere“ bad i Adresseavisen Konstruktøren om at melde sig og lovede at støtte ham, hvis han var at formaa til at forfærdige en anden, helst en større. Kierstrup, der heller ikke manglede Opfordringer fra anden Side, følte sig smigret, og Entusiast som han var lagde han straks Haand paa Værket. Han vilde konstruere en Ballon paa 24 Fods Diameter, tage Entre ved Opstigningen og anvende de indkomne Midler til en endnu større Ballon, som han selv vilde stige op med. Kancelliet gav ham Bevilling og i et proklamations-lignende Inserat i Adresseavisen aflagde han højtideligt Løfte om sin Beslutning; det var ham ikke nok at tilfredsstille „den blotte Forlystelse for Synets Sans“, han ønskede, at „denne, en af vort Aarhundredes skønneste Opdagelser, en Gang maatte blive bragt til en større Fuldkommenhed end den, den fik ved sin første Tilværelse, og hvorved den næsten er bleven staaende til dette Øjeblik“ — han vilde styre Aero-staten i bestemte Retninger. Den foreløbige Ballon var snart færdig; den var tilvirket af Papir og vejede med Ildapparatet firsindstyve Pund. Professor Bugge lovede at signalisere dens Opstigning fra Observatoriet paa Rundetaarn, og en Aften i Ok-

tober 1799, da Vejret var gunstigt, gik den op fra Blaagaard. Marskal Hauch roste dens regelmæssige Konstruktion og Forsøget løb i alle Maader heldigt af, men af Overskud blev der intet.

Der kom nu en streng Tid for Kierstrup, thi han var fast besluttet paa at indfri sit Løfte. Hans gamle Moder, der blev sat til at sy paa den store Ballon (hvortil ogsaa Pihl ydede matematisk Bistand), kunde ikke tumle Lærredsmasserne, og han maatte tage en Pige i sin Tjeneste. Men Pigen lærte snart at flikke paa Kedler og Temaskiner (som Frimester maatte han ikke holde Svende), og kun om Søndagen syedes der paa Ballonen; det var ikke noget lille Arbejde, der var 37800 Fod Søm. Vennerne bragte deres Koner, Kærester og Søkendebørn med, 12-16 Personer arbejdede i Fællig paa Virkeliggørelsen af Kierstrups Ide, og hver Søndag endte med en lystig Aften, til sidst med Dilettantkomedie og Bal.

Man var imidlertid naaet flere Aar ind i det nye Aarhundrede. I 1804 begyndte han at røre paa sig for at faa Formaliteterne i Orden, og da Professor Manthey og Apoteker Mühlenstedt fik hans Beregninger til Gennemsyn, fandt de det hele meget fornuftigt. Ballonen var en Montgolfière, en uhyre Sejldugs-Kugle paa 50 Fod i Diameter og et Ruminhold af 65450 Kubikfod; kunde Luften fortyndes i Forholdet 1 til 3, vilde dens opstigende Kraft være 3208 \mathfrak{z} minus Vægten af Ballon, Gondol og Styregrejer samt Kierstrups egen Person, ialt 1640 \mathfrak{z} , altsaa en Netto-Opdrift af 1568 \mathfrak{z} . Kierstrup lod en hel Afhandling

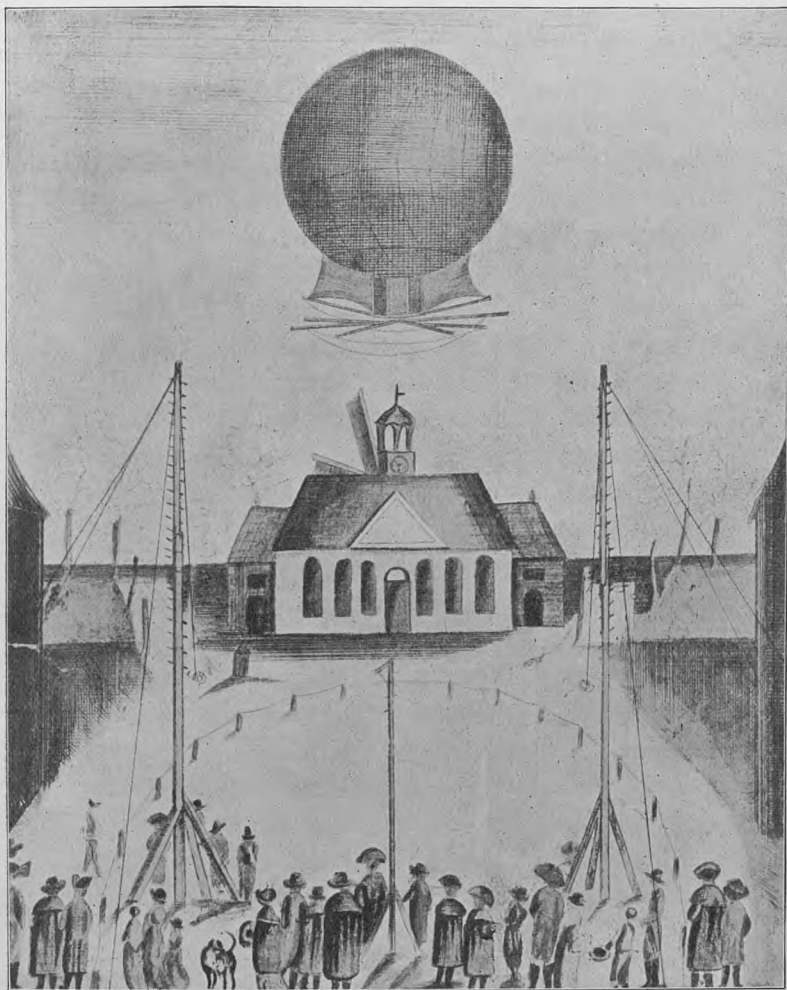
trykke, hvori han klarlagde sine Beregninger og gav Oplysninger om Styremekanismen, der grundede sig paa Læresætningen om Kræfternes Opløsning i Sidekræfter. De sagkyndiges Mening om denne Side af Sagen forlyder der desværre intet om. Hertil kan dog knyttes den Bemærkning, at kompetente Folk i Datiden ingeniunde ansaa Problemet for uløseligt. Nogle Aar efter kom en Mand hertil ved Navn *Danzel*, der foregav at have opfundet en Mekanisme, hvormed han mente at kunne styre en Ballon i Luften, og vilde have Tilladelse til at demonstrere sin Opfindelse offentlig. Kancelliet var betænkeligt og henvendte sig til Hauch og Astronomen Bugge. „Endskønt dette Kollegium,“ skrev Kancelliet, „stedse med Velvilje har understøttet slige og andre nyttige Kunstforsøg, har Erfaring dog vist, at Publikum stundom er bleven fravendt deres Penge uden at have nydt nogen Fornøjelse og uden at noget nyttigt er bleven fremmet.“ Men de to sagkyndige, for hvem Danzel maatte anstille Forsøg, fandt Metoden antagelig. Han erholdt den ønskede Tilladelse og fik Ridehuset overladt for at vise Publikum, hvorledes han styrede Luftmaskinerne (Maj 1807).

Men tilbage til Kierstrup. Han giftede sig, skønt han helst havde haft det halsbrækkende Arbejde, der forestod ham, overstaaet først; men stundom fik han Anstød af Hastværk, som han skrev. Kronprinsen ydede en Pengehjælp til Ballonen, og det første Forsøg fandt da Sted i Citadellet, paa Paradepladsen foran Kirken, Søndagen den 2. Decbr. 1804. For-

ventningerne var drevne stærkt i Vejret: en af vore egne skulde krydse i Luften; Luftmaskiner er Hovedemnet for Dagens Samtaler, de har ganske afløst Duellerne, hed det i Skilderiet. Dagen kom, og med den Skuffelsen, som Publikum iøvrigt tog med Ro. Kierstrups Ballon hævede sig ikke fra Jorden; men den var sin Undergang nær, da et heftigt Vindstød paa et hængende Haar havde tændt Ild i den. Opstigningen maatte udsættes.

Det endelige Forsøg, der berammedes til den 6. Januar 1805, blev en komplet Fiasko. Luftmaskinen, der var bleven stukket i Kobber, hvor man saa den *stigende*, følte stadig Ulyst til at komme op i sit rette Element. Da der blev firet paa Tovene, begyndte den at gøre nogle underlige Kaprioler og slaa Kolbøtter og faldt til sidst sammen som en Karklud. „Pøbelen blev nu arrig,“ skrev et Øjenvidne i sin Dagbog, „og vilde mishandlet Manden, men han undkom til Vagten. Stor Tumult. Kronprinsen havde selv travlt med at tilvejebringe Orden. En Klædekræmmer, som i Trængselen trædte paa Hertuginde*) Fod og var trodsig mod Adjutanterne, blev arresteret.“ Den skikkelige Kronprins Frederik trøstede Kierstrup med, at det kunde gaa bedre en anden Gang, men i Byen var den uheldige Luftskipper gjort rent umulig. Lejlighedspoeten Bræstrup, der før det første uheldige Forsøg havde prist ham i en „Hæders-Sang for den første Danske Mand, som

*) Der maa menes Hertuginde Louise Augusta.

KIERSTRUPS BALLON
(Kobberstik)

næstkommende Søndag den 2den December agter at anstille en Luft-Reise fra Kjøbenhavn i en af ham opfundne Luft-Maskine“ (K. 1804), skrev nu „En lystig nye Samtale imellem Peder Brygger og Morten Spek-høker om den ulykkelige Luft-Maskine, som dandsede Kuldbøtte imellem Damernes Peltser, Pigebørnenes Skiørter og Mandfolkenes Cheniller“ etc. (K. 1805).

Kierstrups Mod var imidlertid ikke knækket, i Stilhed pønsede han paa nye Planer. Han besluttede at forfærdige en Charlière, men under Bombardementet stjal nogle Hannoveranere, der indkvarteredes paa Kakkellovnsfabrikken, det paabegyndte Luftfartøj. Nogle Aar efter fik han, med en af sine Venner som Mellemand, arrangeret en Forestilling med et Par Smaaballoner, der opgik fra Amalienborg i Anledning af Kongens Fødselsdag (1810). Arveprins Frederik kom ned paa Pladsen og hørte, at det var Kierstrup, der stod bag. Denne greb straks Lejligheden og gik til Kongen med et Bønskrift om atter at maatte stige til Vejrs, men han fik kun Lov til at opsende en Papirs-Montgolfière fra Eksercerpladsen ved Rosenborg — intet Menneske maatte følge med. Det hele løb meget heldigt af. Luftmaskinen steg op 26. April 1810 (Kongen var selv til Stede), tog Retning mod Køgebugt og fandtes senere i god Behold.

Nu var Vejen banet. Kongen reskriberede Kancelliet, at Kierstrup selv maatte stige op fra Eksercerpladsen. Den ihærdige Luftskipper solgte af sine Ejendele, hvad han kunde undvære, gjorde Gæld og

fik endelig forfærdiget en Montgolfière af Kattun og Papir med 35 Fods Diameter. Den 9. August 1810 var alt beredt til Opstigningen. Ildapparatets Indretning — efter hans samtidige Kollegas, J. P. Coldings Udsagn hans Akilleshæl — var saare uhensigtsmæssigt, og var dertil saaledes anbragt, at den brændende Spiritus regnede ned i Gondolen til ham. Han havde Døden for Øjnene, men vilde ikke afstaa fra sit Forehavende. For at lette Ballonen kastede han al Ballast over Bord, trak Støvler, Kjole og Hat af og raabte, at der skulde kastes los, men i sidste Øjeblik fik nogle besindige Officerer fat i Gondolen og væltede det rasende, halvt afsindige Menneske ud, medens Ballonen steg til Vejrs med Kierstrups Kjole og dalede i Kongedybet.*)

Hans Rolle var dermed udspillet og Slutningen af hans Livsroman skal kun kort skitseres. Spottet og forhaanet — selv tyske Blade skosede over hans Uheld — besluttede han at udvandre til Amerika. Han enedes med Konen om Skilsmisse og drog til Norge for ad den Vej at naa til en ny og bedre Verden, men allerede i Kristiania kom han atter ind paa Luftmaskinerne; en Tid lang fristede han Livet i en Række vestnorske Byer ved at eksperimentere med smaa Balloner, som han lod gaa op. I Foraaret

*) Nærmest i Anledning af dette mislykkede Forsøg fik en Indsender Lejlighed til at anbringe nogle Ytringer i Politivennen om det triste i, at Luftsejladser, som ved videnskabelig Dyrkelse kunde „lade Menneskeforstand og Mennesketarv høste store Fordele“, ene skulde være „uformuende Personers Beskæftigelse“, eller Markskrigeres Pengekilde, eller et blot Pragtskue ved store Højtideligheder“. Den Regering, der „laaned Opfindelsen et klogt Øjekast“ og til Flyvekunstens Fremme stillede et Beløb til Raadighed for „et Universitets Mathematici“, vilde ikke handle uværdigt eller unyttigt.

1811 viste der sig endelig en Lejlighed til at komme videre og fra Laurvig indskibede han sig til London. Nogen Tid holdt han sig derefter borte fra den ulyksalige Aerostatik, men atter spillede Tilfældet og Uheldet ind. Skønt Ildballoner var forbudt i Englands Hovedstad, arrangerede han Opstigningen af en Montgolfière fra et londonsk Vauxhall, og for at undgaa Følgerne, maatte han flygte; han kom ombord paa et Skib, var snart efter igen i Norge og fra Kristiania drog han derefter paa sin Fod i ti Dage til København.

Hans Skæbne i de nærmest følgende Aar kommer os ikke ved. Han begyndte at slaa sig til Flasken, led Kummer og Nød. Men i 1818 levede han atter op. Den geskæftige Kunstberider *Gustav Price* fra Wien, som afvigte Sommer havde haft Ridebane paa Vesterbro, og hvis Galleri til stor Bestyrtelse for Byen var faldet ned, havde nu fattet den Ide at agere Luftskipper og gaa til Vejrs med „en skøn Papirs-Luftballon“. Han smigrede sig med, at dette „lige saa modige som paa Erfaring sikkert grundede Foretagende“ vilde vinde Publikums Bifald. Men han forregnede sig. Hans 35 Fod høje Montgolfière var alt andet end skøn, hans Begreber som Aero-naut saare ringe og da Ballonen endelig skulde til Vejrs, kastede et Vindstød den over Ende, hen over Publikum, og ødelagde den. Dette gik for sig i Kastellet den 25. Januar 1818. Kierstrups Venner raadede ham til at gribe Lejligheden og vove et nyt Forsøg, men alle Sunde var lukte: foreløbig fik ingen

Tilladelse til at gøre flere Forsøg paa Luftfarer — end ikke til at sende en lille Ballon op fra Dyrehaven fik han Lov, skønt han derved havde kunnet bjærge sig Udkommet for en Tid. En Nat samlede Vægteren den stakkels Mand op paa Gaden, syg og forkommen. De sidste Spor af ham fører til Bistrup, hvor han en Tid var interneret som Fattiglem.

Kierstrups samtidige Kollega, *Johan Peter Coldings* Liv og Levned var mindre rigt paa Omskiftelser. Hans Livsskæbne formede sig ulige mere gunstigt, om end langt fra glimrende, og han var Akademiker, hvad der navnlig i hine Dage gav Manden Position.

I hans *vita ante acta*, d. v. s. før han blev Luftsejler, er der intet bemærkningsværdigt. Han var Søn af et Bud i Tyske Kancelli, født 1773, blev Student 1792 og tog Aaret efter Filosofikum. En Tid informerede han, og først i 1807, da han foranstaltede aerostatiske Eksperimenter paa Eksercerpladsen ved Rosenborg, vakte han Opmærksomhed om sin Person. Colding opsendte (18. Juni) fem Balloner, baade Ildballoner og Charliører; de fire var af Papir, den største, en Charlière, af Taft. En af Montgolfièrerne faldt ned i Adelgade, en anden, der skulde have medtaget en Faldskærm med en Hane, forulykkede, for saa vidt som den gik til Vejrs alene, uden Passager. Taftesballonen medførte ligeledes en Faldskærm, som ved en sindrig Mekanisme løsnede sig efter en bestemt Tids Forløb; Faldskærmen da-

lede ved Kastellet og en Kaninunge, der fulgte med, kom uskadt til Jorden. Selve Ballonen optoges af en Søofficer, som just sejlede i en Baad ved Trekroner. Til sidst lod Colding en Ballon gaa til Vejrs med tændt Brandrør, og da den sprængtes i Luften, var Publikum tilfreds. Det var aabenbart hans Agt at gaa paa Turné baade i Danmark og Norge, og foreløbig berammede han fortsatte aerostatiske Eksperimenter i Hovedstaden til August — men saa kom Bombardementet og gjorde hans Planer til intet.

Krigen aabnede ham imidlertid andre Perspektiver. Allerede i Marts 1808 havde han i Ridehuset ved Kristiansborg offentlig demonstreret sine Planer om at etablere Luftpost, og den paafølgende Sommer begyndte han efter Kongens Ønske at anstille Forsøg ved Storebælt med aerostatiske Maskiner som Led i Efterretningstjenesten. Tanken var ganske vist ikke ny, thi Franskmændene havde 1794 bragt Luftmaskinen i Anvendelse i forskellige militære Øjemed, men disse Eksperimenter har Interesse, dels som de første i sin Art herhjemme, dels fordi de viser, at Frederik den Sjette ogsaa kunde se friskt og fordomsfrit paa det nye i Tiden. Der eksisterer endnu to Brevskaber, som Colding sendte Kongen til Bevis paa, at Ideen lod sig gennemføre i Praxis. Det første Brev, dateret 2. Juni 1808, er befordret med en aerostatisk Maskine fra Nyborg over Bæltet til Sjælland, det andet er afsendt fra Risinge ved Kerteminde, hvor Luftmaskinen steg til Vejrs den 4. August 1808 Kl. 11. Brevene er velbe-

holdne kommet Kongen i Hænde, men om der iøvrigt er befordret nogen Efterretning af Betydning paa den Maade, faar staa hen.

Derimod er det sikkert, at Coldings Luftmaskiner var det eneste Krigsmateriel, der førtes ind i Fjendens Land, da man fra dansk Side i Begyndelsen af 1809 tænkte paa Iværksættelsen af en Overgang til Skaane. Colding installeredes paa Kronborg og herfra opsendte han flere aerostatiske Maskiner, medførende et betydeligt Antal af Gyllebourgs Pjece: Strödda Anmärkningar öfver Sveriges Ställning Sommarens 1808, der havde til Hensigt at bringe Skaaningerne til Frafald. De svenske Krigsfolk synes i Begyndelsen ikke at have været rigtig dristige ved disse mærkelige Luftgæster, men de kom sig snart af Forskrækkelsen og opsnappede Ballonerne saa godt det lod sig gøre.

Colding gik videre endnu. Han syslede med Planer om Fremstilling af „Luftbrandere“, og da Artilleri- og Konstruktions-Kommissionen som sagkyndig Autoritet fik hans Teorier forelagt, blev han ingenlunde afvist. Ganske vist stillede man sig afventende, og man understregede stærkt Vanskeligheden ved at beregne Nedslagsstedet med tilnærmelsesvis Bestemthed; men man ønskede Forsøg anstillet, da „denne Del af Videnskaben endnu er i sin Begyndelse.“ Colding fik da ogsaa bevilget 600 Rdlr. til Taft, Katun, Fernis, Svovlsyre, en Ovn etc., og blev i Juni 1809 udnævnt til Dannebrogsmænd. Stort mere kom der dog næppe ud af disse Eksperimenter.

Colding fortsatte imidlertid ufortrødent sin Virksomhed som Aerostatiker. Et Par Forsøg i Juni 1810, under hvilke han havde til Hensigt at stige op fra Eksercerpladsen med en Ballon, fyldt med Vandstofgas, faldt uheldig ud; Svovlsyren, han benyttede til Gassens Fremstilling, duede ikke, og Blæsten var for stærk, saa at Colding foreløbig maatte blive ved Jorden, til Skuffelse for Publikum, som var talrig mødt, da Indtægten gik til de dansk-norske Krigsfanger i engelsk Fangenskab. Næste Foraar, den 27. April 1811, lykkedes det ham endelig at komme til Vejrs. Opstigningen havde for saa vidt privat Karakter som den foregik fra hans Broders Gaard ved Blegdammene paa Nørrebro, men Publikum havde Adgang uden Betaling. Colding benyttede en Montgolfière paa ca. 59 Fods Højde og 40 Fod i Gennemmaal, forfærdiget af ubleget Lærred og udforet med Papir; ogsaa „Halsen“, hvori Ildapparatet (32 Tm. i Diameter) havde Plads, var af Lærred, malet med ildmodstaaende Farve. Luftsejleren havde Plads i en „Loge“ af Kurvefletning, anbragt nederst paa Halsens ene Side, og paa den modsatte Side var 180 lb Ballast, der tjente til Kontravægt; gennem et Vindu paa Halsen kunde han tilse Ilden. Kl. 3,³³ gik han til Vejrs, meget hurtigt og meget højt, Kl. 4,⁵ steg han ned paa Brønshøj Bakke. Ca. 1500 Fod over Jorden fik nogle heftige Vindstød Tag i Ballonen, hvorved en Del af den opvarmede Luft slap ud og Luftskipperen kom temmelig ublidt til Jorden. Han fik nogle Skrammer, men var ellers i Behold. Det

var den første Luftfart af en indfødt Skandinav, og den første Ildballon, der var gaaet til Vejrs i Norden.

Endnu samme Efteraar (10. Novbr.) foretog han sin anden Opstigning og en tredje fandt Sted den 18. August 1812, begge Gange fra Eksercerpladsen med samme Montgolfière. Under den første af disse Luftfarter nedsendte han en Faldskærm med en Kamin, der lykkelig kom til Jorden hinsides Peblingsøen, og han selv landede uden Uheld efter 25 Minutters Forløb ved Søborghus. Anden Gang dalede han paa Nørrebro, i Nærheden af Solitude, men da Ballonen befriedes for hans Vægt, steg den atter til Vejrs og havnede paa en Mark ved Falkoneralléen. Efter et aabenbart temmelig mislykket, aerostatisk Divertissement ved Rosenborg i Juni 1813 fandt Coldings fjerde og sidste Luftfart Sted i Maj 1814 fra Klosterkirkegaarden i Flensborg. De gode Flensborgere synes at have været misfornøjede med hans Præstationer, men en lokal Poet revsede sine Bysbørn i Flensburgsches Wochenblatt:

Dass er nicht höher flog,
Und bald zur Erde zog,
Darüber will man pochen?
Ward er darnach belohnt,
Zu reisen in den Mond? etc.

Med denne Luftfart var Coldings Løbebane som Aerostatiker i alt væsentligt afsluttet. Han havde i 1813 faaet Lov til at give aerostatiske Forestillinger i Kongens Riger og Lande et Aar igennem, en Tilladelse, der i 1817 blev fornyet, men uden at Col-

ding gjorde Brug deraf, og da han kom igen i 1823, havde Forholdene ændret sig; Autoriteterne var nu helst fri for disse Forestillinger, som man havde indset ikke stiftede nogen synderlig Gavn, men ved den vældige Sammenstimlen af Folk blot gav Polit og Militær unødigt Besvær. Colding fik for første Gang et Afslag. I Slutningen af Tyverne, da det var skralt med hans Lærervirksomhed, tog han atter sin Tilflugt til Aerostatikken, men Kancelliet nægtede stadig sit Minde til offentlige aerostatiske Opvisninger (andre, der søgte samme Begunstigelse, gik det ikke bedre), og kun med Møje fik han i Oktbr. 1828 arrangeret en privat Subskriptions-Forestilling, som han imidlertid kun havde liden Glæde af. I Politivennen maatte han føre en vidtløftig Debat med nærgaaende Indsendere, som syntes det varede for længe, inden Forestillingen kom i Stand, og da det endelig blev til noget, spottedes der over de smaa „Svineblærer“, han sendte til Vejrs. Disse Genvordigheder betog ham Lysten for lang Tid. Men endnu i sit 69. Aar projekterede han ikke blot aerostatiske Forestillinger, men ogsaa Luftfarer; nogle Smaaballoner, han lod opstige ved Rosenborg i August 1842 var dog alt, hvad der kom ud deraf.

Colding var tillige Litteratus, men hans Indsats i Litteraturen er ikke stor. En lille Afhandling: Om aerostatiske Maskiners eller Luftballoners Opfindelse og Forfærdigelse (K. 1818) formede sig nærmest som en Kritik af Kierstrups og Prices Forsøg; i andre Smaapjecer udtalte han sig om Dagens Spørgsmaal

(Om Gasbelysningen, 1819; Om Klasselotteriet, s. A.). Lægges hertil nogle pseudonyme Smaadigte (f. Eks. Parodien Sødgrødens Priis, 1824) og Oversættelser af Romaner etc., er Rammerne for hans litterære Virksomhed afstukne. Han døde 1858, 84 Aar gammel.

OFFENTLIGT MASKEBAL

SYDENS Karneval har aldrig rigtig kunnet fæste Rod i de nordiske Landes Jord. Nordboens Gemyt har kun et Smil tilovers for Gadens Lystighed og de brogede Optog, hans Blod er køligt, han rives ikke med. Vore nærmeste Forfædre røber endda mindre Evne til at begejstres over Liv og Farver end Menneskene i en fjernere Fortid; den barnlige Naivetet har her maattet ligge under for den sejrende Kultur. I det syttende Aarhundrede brugte Bønderne endnu uforment deres gamle Fastelavnsskikke. Man valgte sig „Gadebasser“ og „Gadelam“, halvnøgne Piger løb om Kap med Karlene, man jog en Hane træt; formummet drog man omkring paa Gaardene, aad, drak og gjorde sig til Gode. Og i Hovedstaden flyttede Lavene ved Fastelavnstider under stort Optog deres Skilte og Husguder til nye Kroer. Det var i Virkeligheden et Slags nordisk Karneval.

Men snart begyndte man fra højere Steder at lægge Baand paa denne Lystighed. De ældgamle Folkeskikke kunde ikke mere forliges med de stigende Fordringer til Moral og god Tone, maaske var Menigmand ogsaa under Lystighedens Maske i for høj en Grad begyndt at gaa Udydens og Lovløshedens

Veje. Danske Lov forbød strengelig al Fastelavnsløben, Forordningen af 18. Febr. 1682 lagde Hæmsko paa Udfoldelsen af de gamle Lavsskikke, Forordningen af 21. Jan. 1688 satte Straf for Personer, der understod sig maskeret, formummet eller sværtet at begaa Insolentier ved Aftenstid, og Forordningen om Hovedstadens Polititilsyn af 22. Oktbr. 1701 tog Sigte paa det samme Forhold.

At de gamle Skikke var vanskelige at faa Bugt med, ligger i Sagens Natur. De holdt sig en rum Tid endnu, og nye, som var kommet til, vandt Terræn. Blandt de hollandske Bønder, der havde slaet sig ned paa Amager og senere tillige fæstede Bo i den nye Hollænderby Vest for København, raadede ejendommelige Fastelavnsskikke, som især under Frederik den Tredje og Kristian den Femte nød Hofets udprægede Interesse. Paa Amager har de holdt sig til vore Dage, og navnlig i ældre Tid drog Skarer af Hovedstadens Indvaanere Fastelavnsmænd ud til Byerne paa den flade Ø for at bivaane Løjerne. Paa Frederiksberg, hvor de endnu florerede i Frederik den Sjettes Tid, er de forsvundne; Lars Mathiesen gjorde som bekendt sit til for at holde Traditionen vedlige, og mødte jævnlig i Spidsen for Optoget. I det attende Aarhundrede var Fastelavnsløjerne en Tid lang forbudt, men Struensee tillod dem atter. Kongen ønskede, skrev Ministeren i en Kabinetsordre af 29. Jan. 1771, at Undersaatterne skulde nyde alle anstændige Forlystelser og navnlig skulde Bonden have Lov til at glæde sig over Frug-

terne af sin Flid. Det er ikke uden Interesse gennem Datidens Gadeviser at konstatere, hvorledes det store Publikum allerede mod Slutningen af det attende Aarhundrede tog bestemt Afstand fra det øjensynlige Dyrplageri i Gaasetrækningen og Tøndeslagningen; Visedigterne tilhørte Folkets brede Lag og talte ud af deres Hjerter.

Maskeraden er en utvivlsom Affødning af Fastelavnsløjerne. Den er saaledes i Slægt med Farce og Pantomime, men hører til Fastelavnsspillenes ringeste Afkom; i Norden er det kun en Skifting. I sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede trivedes disse „Wirthschaften“, som de kaldtes, ved de mange tyske Hoffer, og herhjemme var Mummelystigheden højt i Kurs i Frederik den Tredjes og Kristian den Femtes Tid. Sofie Amalie yndede Maskefesterne, Aristokratiet gav glimrende Bals en masque, i Folkets bredere Lag nøjedes man med Julestuer. Efter Oprettelsen af Capions Teater i Lille Grønnegade indførtes *offentlige* Maskerader, men de blev snart atter forbudt, og i Kristian den Sjettes Tid var de selvsagt lyst i Ban. Heller ikke i Frederik den Femtes Tid vides Maskerader at have fundet Sted. Endnu havde Pietisterne saa stærk en Magt, at de formaaede at holde denne Lystighed nede. Da Teatret fik nye Privilegier i 1750, tillod Kongen, at Huset udlejedes til Assembléer, men ikke til Maskerader.

Det muntre Hofliv under Kristian den Syvende brød imidlertid Skrankerne ned: Maskeraden groede frem som en eksotisk Blomst midt iblandt de talrige

Hoffester. Den første fandt Sted i Kristiansborgs Riddersal den 4. Decbr. 1766. Et Bal masqué ved dette Hof er et Fænomen, skrev den franske Gesandt, men fra denne Tid blev Fænomenet hyppigt og forplantede sig fra Kongens Slot ud i Folket. Schimmelmann, den mægtige Skatmester, fik i Begyndelsen af 1768 Tilladelse til at give en Maskerade i sit Palæ for Folk af Rang og Stand, og kort efter befalede Kongen, at der skulde gives offentlige Maskeballer paa Komediehuset. Direktionen havde allerede begyndt at gøre Indretninger dertil og var naaet saa vidt, at det første Bal masqué kunde afholdes efter Paaske-Helligdagene, da man kom i Tanker om, at det var i Modstrid med Privilegierne. Kongen lod da udgaa et Missive af 2. April 1768, efter hvilket Maskeraderne knyttedes til Komediehuset „med lige Friheder som Komoedier og Skuespil“; intet andet Sted i Staden eller paa dens Grund, det kongelige Slot undtaget, maatte der holdes Maskebal.

Direktionen bekendtgjorde derefter et vidtløftigt Reglement for Redouterne paa Skuespilhuset. De skulde begynde Kl. ti Aften og vedvare til Kl. fire Morgen, naar Paukerne lød, og for Adgangen til dem skulde erlægges en Rigsdaler. Ingen Maske maatte bære skarpt eller skadeligt Værge paa sig, og var det nødvendigt for Karakterens Skyld, maatte det være af Træ. Ingen blev indladt i uanstændige eller uærbare Dragter; enhver kunde efter Behag bruge Sko, Støvler, Træsko eller hvad hans Karakter fordrede, men maatte være ren om Fødderne og i Klæ-

derne for ikke at besudle andre. I Ord eller Gerning maatte ingen gaa ud over Ærbarheds og Anstændigheds Grænser. Den første Redoute paa Komedi-huset fandt Sted 13. April 1768, og blandt de mange Masker var ogsaa Medlemmer af Kongehuset; med Vished, skrev Berlings Københavnske Tidender, kunde dog kun nævnes Dronning Karoline Mathilde, „som, da Hds. Majestæt maaske af Maskernes ømme Omhyggelighed mærkede sig at være kendt, vilde ej heller længer dølge sig, men afmaskerede sig, og saaledes en Tid lang glædede Forsamlingen med sit milde Aasyn“.

Navnlig i Struenseetiden florerede Maskerade og Bal paré en Domino, baade i Skuespilhuset og paa Hofteatret, der hørte ind under Slottets Enemærker. I 1770 gav Kongen en fri Maskerade paa Komedi-huset, hvortil alle og enhver indlodes uden Billet; i 1772 var det, som enhver ved, efter et Dominobal i Hofteatret, Struensees Skæbne blev beseglet. Maskeraderne paa det store Teater hørte snart op, Bal paré'erne paa Hofteatret var i en Aarrække hyppige Hofforlystelser. Fra 1783 gaves store Dominoballer i Riddersalen paa Kristiansborg, navnlig i Anledning af Kongens Fødselsdag, hvortil Adgangen efterhaanden blev saa godt som offentlig. Gæsternes Antal var stort. Eksempelvis kan nævnes, at der til Bal paré'et i Riddersalen den 1. Febr. 1786 udstedtes 16 til 1700 Billetter, skønt et Hundrede Personer af Hoffet og de fornemste passerede frit. Der var Skænkeborde med Te, Punsch, Smør og Brød og kold

Anretning; ved Taflet spiste Gæsterne i Hold saa længe der var Mad paa Bordet. Disse Dominoballer var kort sagt Kongehusets aarlige Afspisning af Undersaatterne, og man gik saa langt ned i Folket som det lod sig gøre uden at faa Pøbelen inden Døre. Foruden de ni Rangklasser fik Byens Borgerfamilier og honnette Folk Lov til at hente Billetter, men Billetterne lød paa Navn og maatte ikke afhændes.

Efter Kristiansborgs Brand 1794 henlagdes dette officielle Bal paré til Skuespilhuset og holdtes der en Række Aar; der var Spillebank ligesom ved Redouterne i Struenseetiden og de offentlige Maskerader paa Teatret i Lille Grønnegade. Omkring Aarhundredskiftet var disse Bal paré'er paa det kgl. Teater en meget eftertragtet og notabel Forlystelse. Der var endnu drabeligere Haandgemæng om Billetter (hvoraf største Delen dog blev uddelt gennem Etater og Lav) end ved de store Tilløbsforestillinger. I de første Aar af Aarhundredet holdt Hoffet ogsaa egentlige Maskeballer paa Amalienborg, hvortil ligeledes Folk af Borgerstanden uden for Rangklasserne blev indbudt; men Antallet af Gæster var ret begrænset (ca. 400) og Maskerne maatte ved Indgangen demaskere sig for den vagthavende Gardeofficer. I Klubberne, hvor der holdtes Bal eller Koncert hver fjortende Dag, var Maskerader almindelige; i Norske Selskab plejede man at fejre Aarets sidste Dag med en lille Maskerade før man gik til Bords.

De offentlige Maskerader udfoldede sig først rigtig efter Aar 1800. Hovedstadens Publikum, baade

høje og lave, maa i disse første Aar af Aarhundredet have haft en glubende Appetit paa Livet, og Maskeballerne har aabenbart været anset for en sublim Form for Livsnydelse. „Iblandt de Forlystelser,“ skrev Kancelliet 1803, „som med Begærlighed attraas, har Maskerader i de senere Tider, enten for deres Nyhed eller fordi de i flere Henseender bidrage til Morskab, været Genstand for manges Ønsker.“ *Gottfried Rau*, der havde Auberge og Vinhandel i sin Gaard paa Kongens Nytorv (det senere Hotel d'Angleterre) vilde gerne imødekomme Publikum og androg 1803 om at maatte holde offentlige Maskerader hver Vinter. Autoriteterne stillede sig ikke uvilligt, men havde visse Betænkeligheder. Fik Maskeballerne frit Spillerum, vilde de snart blive indført i alle Kældere og berygtede Huse, og Komplotter af Tyve, Falskspillere og andre Spitsbuber kunde husere under Maskens Skjul. Staden savnede ingenlunde den Slags Godtfolk, end ikke de særlige Arter, der fornemmelig gror frem som Udvækster paa de moderne Kultursamfund. Til de farligste hørte „Damemæglerne“, der stiftede ømme Forbindelser. „Russetrækkerne“ var mere uskadelige, skønt de minder om den Slags Eksistenser, der nu om Stunder benævnes Bondefangere; deres Forretning var (som Rahbek siger) „at anvise og anføre alle nykomne i Hovedstaden“, navnlig Provinsboere. Maskeraderne kunde i givet Tilfælde blive en ideel Operationsbasis for den Art Medborgere. Man øjnede Faren og søgte at undgaa den ved at træffe den Bestemmelse, at Til-

ladelse til at holde offentligt Maskebal kun kunde opnaas gennem Kancelliet. Herom udgik da en Plakat under 1. Marts 1803, og samme Dag fik Traktør Rau den første kgl. Bevilling; den gav ham Ret til i den indeværende Vinter at holde Bal masqué een Gang hver Uge.

Rau og hans Kompagnon Schmetzer var ansete Folk og deres Etablissement velset paa højere Steder. Fonden ad usus publicos satte 1803 en Prioritet i Gaarden. De to Traktører var ikke desto mindre, ved store og bekostelige Udvidelser, i 1804 paa Fallittens Rand og maatte sættes under Administration. De økonomiske Vanskeligheder synes i mange Aar at have hængt truende over Gaarden, saa at Traktør Knirsch fra Flensborg, da han overtog den i 1817, fik den for en billig Penge. Misèren havde dog ingen Indflydelse paa Maskeballerne, som trivedes frodigt, navnlig i de første Aar efter 1803.

Maskeballerne i Raus Gaard fik snart en haard Konkurrent i *Masqueraderne paa Hofteatret*. Fuldmægtig i Teater- og Hofkontoret *Christian Bjørn*, hvis smukke Kone var en fejret og meget dygtig Danserinde, havde i April 1803 henvendt sig til Kronprinsen for at faa Hofteatret overladt til offentlige Bals en masque. Han tilstod selv, at hans egentlige Bevæggrund var den at fortjene sig en liden Formue, og det er troligt nok, at han saa sit Haab opfyldt. Fint skulde det være, ordentligt og anstændigt, „saaledes at den bedste og bedre Del af Folket kunde finde Behag i Indretningen“. Teatret skulde

dekorerer under Ballet, en af Byens bedste Konditorer skulde holde Buffet med kolde Spiser, Konfitter og Forfriskninger. Marskal Hauch talte Bjørns Sag for Kronprinsen. „Dette Bal en masque,“ skrev han, „vil paa dette Sted være meget mere behageligt for Publikum end paa noget andet, da det dertil er vel indrettet og ligger meget bekvemt, og muligen kunde frembringe den Nytte: at Mængden af Maskeraderne, som i Fjor havde Sted, derved bortfaldt“. Og Kronprinsen slog til (Resol. af 14. Juni 1803).

Bjørns første Maskebal fandt Sted i Novbr. 1803. I de følgende Aar gav han hver Vinter nogle Maskerader, hvortil Tilstrømningen var meget stor; i Januar 1805 afsattes til et enkelt Bal 1100 Billetter. Maskeballerne paa Hofteatret var fornemmere end Raus; Stadens elegante Publikum og velstillede Borgerskab søgte derhen, selv Corps diplomatique, hyppigt ogsaa Frederik den Sjette i egen Person. Fra 1816 fortsattes Maskeballerne paa Hofteatret af en veritabel Statsinstitution, der havde umiddelbar Forestillingsret over for Kongen ligesom Regeringskollegierne. I Spidsen stod en Overdirektion, bestaaende af Kancellipræsident Kaas, Overhofmarskal Hauch og Teaterchefen, F. Holstein; til Forretningernes Varetagelse var beskikket en Administration, hvori to af Kapellets Kunstnere (Kunzen og Schall), to Skuespillere (Frydendahl og Clausen) foruden Bjørn og Politimester Hvidberg havde Sæde. Dette mærkelige Kollegiums eneste Opgave var at foranstalte Maskeradeballer, Koncerter og Assembléer, hvoraf Indtægten

for største Delen skulde gaa til det kgl. Teater og Kapel. Bjørn døde 1816, men ogsaa de følgende Aar arrangerede denne „Administration for de offentlige Baller og Koncerter paa Hofteatret“ stærkt søgte Maskerader; til et Maskebal i Anledning af Kongens Fødselsdag 1818 indfandt sig 1600 Mennesker.

I Aarene umiddelbart før Bombardementet stod Maskeradelystigheden paa sit højeste. Den afgav Stof til Dagens Debat. Ironien havde her et ubegrænset Omraade at brede sig paa, mange Pennefjer tilsnittedes, adskillige Blækhorn tømtes for at satirisere eller moralisere over Maskeballerne. Sveistrup udsendte 1804 en „Fortegnelse over en udsøgt Samling fra Satyrien hjemkomne Maskerade-Drager“, hvori han behændigt fik anbragt en Række Finter til Borgerskabets Svagheder, og den senere bekendte Læge og medicinske Forfatter Schönberg lod i Politivennen (1803) sit Vid glimre i et ironisk Forsvar for Maskeraderne: De fremmede Nationalvelstanden; der øjnedes en begyndende Maskeindustri og en blomstrende Opgangstid for Skræderne, som skulde skabe de tusinde yndige Drager; Maskeraderne var en fortræffelig Øvelse i Legemsdannelse: det gjaldt om at være adræt og hurtig at kunne salvare sin Person, naar man havde udladt sig med saadanne Grovheder, at Pryglene ikke kunde ventes at udeblive, etc. etc. Skilderiet kunde, vistnok med Rette, ironisere over Damerne, der nu paa Maskeballerne var begyndt at vende tilbage til Uskyldighedstilstanden, som Moralprædikanterne saa længe forgæves

havde lyst efter; thi nu lagde de ikke Skjul paa deres Nøgenhed. Selv Callisen, der ellers mente, at „Legems-Bevægelse ved muntert Sind er ret en Balsom for Livet“, fandt, at de unge Damer ved Baller og Maskerader gik altfor æterisk klædte. Han beklagede, at den smukke, sædelige Menuet rent var gaaet af Brug, fortrængt af engelske, franske og skotske Danse, og de tyske Valse, som paa Trods af deres langsomme Karakter joges igennem i en aandeløs Kehraus. Kavalleren jog af Sted med sin Dame som med den Hest, han lejede hos Klemmer, hed det. En anden almindelig Anke var den, at højt frugtsommelige Kvinder viste sig ved Maskeballerne.

At der gik mange Penge med, kunde ogsaa nok have sin Rigtighed. Paa Maskeraden ved Hoffet i Anledning af Kongens Fødselsdag 1805 skal en af Maskerne have baaret en Kopi af Napoleons Kroningsdragt, der var forfærdiget i Paris efter Originalen og stod i en Sum af 1400 Rdlr. Paa de offentlige Maskerader strøede Gæsterne om sig med Penge; en ikke ringe Del omsattes i Punsch og „Biskop“, en ved slige Lejligheder yndet Damedrik, tillavet af rød Vin, ristede Pommeranser og Sukker. Gennemgaaende var Maskernes Opfindsomhed ikke stor: Vellystens Gudinde optraadte i hvid Atlaskes Trøje og Skørt, Vægtene sang Vers, afpassede efter Stedets Lejlighed, der var sorte Prinser og Landsby-Skolemestre med Ris. Dominoerne var næppe altid lige elegante; nogle saa ud, siger Rahbek, som de havde taget deres Bedstemoders gamle Klokke at gøre dem

en Domino af Andre Maskeideer var barokke eller raa: Krøblinger med Træben, Kællinger, der sang snurrige Salmer og holdt moralske Forelæsninger for den ellevilde Hob. Enkelte var dog vittige: Fanden gik med en Degn under Armen ved en af Hoffets Maskerader; en Kavaller, der til den ene Side var fornem Herre med broderet Kjole og Kaarde ved Lænd, til den anden Side laset Tigger, var ligesom et Sindbillede paa Livet i visse Kredse, og ved et af de første Maskeballer hos Rau symboliserede en Maske Tidens overhaandtagende Skrivefærdighed. Hans Kjole var besat med Ugeblade og paa Hovedet bar han et firkantet Transparent; paa den ene Side stod: Stolte Løgne for Penge, paa den anden: Lærde Dumheder, paa den tredje: Noget af alt, paa den fjerde: Intet i det hele.

Det var vanskeligt at sætte Skranker for de muntre Maskeballer, Borgerskabets sunde Sans var bjergtagen. „Kristne og Jøder,“ skrev en Indsender i Politivennen, „rige og fattige, høje og ringe, Stormænd og Haandværksdreng, bivaane dem med et Raseri, der harmer Menneskevennen.“ Biskop Balle gjorde 1805 et spagfærdigt Forsøg. En Mand havde anonymt tilsendt ham et, i Forhold til det almennyttige Formaal ganske vist temmelig ringe Beløb, der efter Bispens Skøn skulde anvendes til „ædel Brug“ under den Forudsætning, at han ved Forestilling for Kancelliet søgte at standse alle de Ulykker, som de fatale offentlige Maskerader afstedkom og som aldeles havde forstyrret den arme Mands huslige Lyk-

salighed. Balle tog sig Hvervet paa, men Kancelliet var storsynet nok til at indse det uværdige i en saadan Fremgangsmaade. „Om Hans Majestæt endog i Fremtiden,“ skrev man, „skulde finde for godt at forbyde Maskerader, saa kan man dog ej anse det passende, at et saadant Lovbud skulde foranlediges af et Tilbud som dette.“ Anderledes djærvt og aabent var den unge Grundtvigs Stormløb mod Maskeraderne. Han vilde ringe Dommedag for de letsindige Øren. I 1808, efter Englændernes uvelkomne Besøg, udsendte han sin lille Pjece: „Maskeradeballet i Danmark“, der var rettet til „hver ægte Nordbo, hver Dannekvinde“, disse Skarer, som samledes i Danmarks Sørgetid, i „dets Lykkes haarde Vinter“, i overgiven Spøg og Glæde. Det hjalp ikke, at man holdt dem Billedet af „den blødende Dana“ for Øje, at man skammede dem ud, fordi de dansede og gøgledede paa Bredden af Danmarks Grav. Skaren var døv og blind. „Strengeligen tonede højt, og med den blandede sig i rædsom lystige Akkorder: »Fryd dig ved Livet«, og Gulvet dundrede under de dansende. Grundtvigs Fremmanen af Heltene fra den hedske og kristne Old for at rejse den „nedsjunkne, faldne Slægt“ („Husk du udsprang af Nordens Kæmpeæt!“) gik sikkert hen over Hovedet paa Borger-skabet. Hans mægtige Sagastil laa en Kende for højt.

Medens Rau og Bjørn var blandt de lykkelige, Kancelliet ansaa for egnet til at vaage over Orden og gode Sæder ved Maskeballerne, blev flere Anmodninger fra anden Side kategorisk nægtet. Det

blev ikke tilladt at arrangere offentligt Bal en masque paa Sortebrødre, Baron Wedel-Jarlsbergs Gaard i Næstved, hvor der netop paa det Tidspunkt (1803) gaves Teaterforestillinger; Forpagterne paa den kgl. Skydebane og „Enighedsværn“ fik ligeledes Afslag (1803). Siden blev Autoriteterne noget mere medgørlige. Paa Skydebanen for Eksempel var der i Aarene 1807-14 jævnlig Maskerade, og Vesterport fik Lov til at staa aaben af Hensyn til Gæsterne. Beaumonden, der ved Vintertid morede sig med at foretage Kane-farter til Traktørstederne uden for Stadens Porte, kunde i 1818 tage maskeret til Bellevue, hvis Indehaver, Distriktskommissarius og Dannebrogsmænd Bagge havde faaet Bevilling til at holde Maskebal; i 1819 var der offentlig Maskerade paa Ratzenborg, i 1821 paa Store Ravensborg o. s. v. Mindre Gæstgivere og Værtshusholdere fik nødtigt Lov; C. H. Pätges søgte gentagne Gange, men uden Held. Bedre lykkedes det for Dansere af Faget og Teatermennesker. Hofdansemester Laurent arrangerede 1819 offentligt Maskeradebal i Thotts Palæ, Skuespillerinden Ida Martens og flere Figuranter ved det kgl. Teater fik 1821 Lov at holde Bal masqué. Der var, som man ser, et vist Princip inden for dette Omraade ogsaa; det høje Kancelli dømte ret og rigtigt om, hvad der var til Borgernes bedste.

En Tid lang var Hovedstaden øjensynlig træt af de lystige Maskeballer. Tyverne var i mange Henseender en død Tid med økonomisk Tryk og Strid for Udkommet, Dyden var bleven en Nødvendighed,

Moralen mere nøjeseende, mindre løssluppen. Da Knirsch i Febr. 1831 gav Maskebal paa Hotel d'Angleterre, havde han maattet stille to navngivne Mænd som Garanter for, at kun ordentlige og honnerte Personer slap ind; den fremragende Læge, Prof. Herholdt, var den ene af disse Garanter. Det var adskillige Aar siden der var givet offentlige Maskerader i København; Publikum var trevent, først da Masken faldt, fik Munterheden Art. Knirsch gav af og til Maskerader i den sidste Del af Trediverne, men Maskelystigheden fra Aarhundredets Begyndelse synes at være forsvunden, og det var heller ikke mere det allerbedste Selskab, der gav Møde.

De ejendommelige *Jødemaskerader* var hverken helt private eller helt offentlige. I Begyndelsen af Aarhundredet holdt Jøderne ved Purimfesten aabent Hus for alle maskerede Personer, og de gæstfri Værter lukkede ikke blot Dørene op for deres Trosfæller. Gæstfriheden blev stærkt misbrugt, man tog sig Friheder ved disse Maskeballer, der grænsede til Uforskammethed. Læredrenge løb fra deres Værksted og udrustet med et Stykke Papir for Ansigtet (Maske var der ikke Raad til) trængte de ind i Husene, hvor der holdtes Fest. Disse Jødemaskerader satte en Tid lang Præg paa Hovedstadens Gadeliv i Fastelavnstiden; Skilderiet fortæller 1804, at man kunde „møde hele Flokke af saadanne maskerede, hvoriblandt Jomfruer med deres Fyre under Armen, som gjorde sig ret lystige“. Det mosaiske Bourgeois fandt det snart for broget og lukkede deres Døre i,

men Almuen blandt Jøderne opretholdt Skikken og gjorde selv Gaderne usikre; forklædt og maskeret løb de rundt og besøgte hverandre. Politimesteren søgte ved en Plakat af 4. Marts 1814 at dæmme op for disse „vandrende Maskerader“ og truede med Mulkter og korporlig Straf, men de holdt sig under lempeligere Former langt ind i Aarhundredet.

HENVISNINGER OG TILLÆG

Forkortelser: KBK = Kgl. Bibliotek i Kbhvn.; RA = Rigsarkivet; LAS = Landsarkivet for Sjælland m. m.; Raadst. = Raadstuearkivet i Kbhvn.; DK = Danske Kancellis Arkiv (i RA). Endvidere betyder R altid: Danske Kancellis 2. Depts Registrant eller Registrantsager (Missiver og aabne Breve) og B altid samme Departements Brevbog eller Breve; dette gælder kun for Tiden efter 1800, for Struenseetiden angives Departementet. — Adr. = Adresseavisen; Berl. = Berlings Kiøbenhavnske Tidender; Aftenp. = Kiøbenhavns Aftenpost; Pol. = Politivennen; Skild. = Nyeste (fra April 1831 Allernyeste) Skilderie af Kjøbenhavn; Kjbhp. = Kjøbenhavnsposten. Ved Aviser og Tidsskrifter angives Aaret og Bladets Nummer, uanset om Bladet har fortløbende Numre gennem flere Aargange eller Aargangen begynder paa et andet Tidspunkt end Nytaar. Avismaterialet er ikke overalt citeret; det vilde føre for vidt.

I alle *Citater*, i Teksten og i Henvisningerne, er Ordlyden bibeholdt, men OrtoGRAFIEN ændret; kun i Vers og enkelte Bogtitler er ogsaa den ældre Retskrivning bevaret.

Kildeforlystelser i Dyrehaven. I Litteraturen foreligger i Form af Erindringer en Række Skildringer af Emnet, der navnlig tager Sigte paa Tiden kort forinden Frederik den Sjettes Død. Af egentlig kulturhistoriske Skildringer skyldes den første Rasmus Nyerup; den fremkom under Mærket Desiderius i Kjbhp. 1827 (Nrr. 51-55, hvoraf dog kun den første Artikel bærer Nyerups Pseudonym). Ligeledes har Werlauff beskæftiget sig med Emnet i sine Antegnelser til Holbergs første atten Lystspil, S. 310 ff.; han gaar som bekendt ud fra den forkerte Forudsætning, at „Kilderejsen“ spiller ved Kirsten Pills Kilde. Senere har Bernhard Olsen (i Ill. Tid. 1874, Nr. 794, 1875, Nr. 798) og L. Both (i Geografisk Tidsskrift V, S. 2 ff.) meddelt Oplysninger om Livet ved Kilden, og Jul. Clausen har i Kulturhist. Studier over Heibergs Vaudeviller (K. 1891), S. 87 ff., fremdraget en Mængde Enkeltheder fra Dyrehavspjecer og Aviser, navnlig fra Tyverne og Trediverne. Den mest indgaaende og omfattende Skildring af Dyrehavskilden og dens Kunstnere findes i E. Gigas: Nogle hist. Antegnelser til Oehlenschlägers St. Hansaften-Spil (Museum 1894 I 173 ff., i udvidet Skikkelse i: Litteratur og Historie I (K. 1898), S. 57 ff.). Mere novellistisk er Richard Petersen, Minder fra Øresundskysten (K. 1891), S. 180 ff. — **S. 1.** Drachmanns Digt i Dagens Nyheder 1890, Nr. 347. — **S. 3.** Om Danmarks hellige Kilder se Museum 1895 II 1 ff.; E. Pontoppidan, Kurzgefasste Nachrichten, die Naturhistorie in Dänemark betreffend, Kop. u. Hamburg 1765, S. 94 ff. — **S. 4.** Helene Kilde: Wolfs Encomion, 522 f.; Arent

Berntsen, Danm. og Norges frugtbare Herlighed, 26; Thiele, Danske Folkesagn I, 29 ff.; Werlauffs Antegnl., 316 ff.; Kirkehist. Saml. 4. R. III, 626 ff., 5. R. I, 30 ff.; Gigas, Rebolledo, 344; Fra Arkiv og Museum IV, 148 ff. m. fl. Steder (citeret hos Werlauff). 22. Febr. 1645 fik Hans Pedersen, Borger i Hillerød, Till. til, „at han paa de Tider, Folk besøger Helene Kilde, og til deres Bedste og Nødtørft, som did indrejser, maa holde Øl fal udi Nide [ø: Nejede] og Annise Byer, dog at med alttingst saaledes forholdes, at der med Billighed ingen Klage overkommer“ (Sjæll. Reg. Nr. 21, Fol. 339 b.). — „For Sandhed“, Fjerdingaarsskrift, 1. Bind 1798, S. 50 ff.; Skild. 1814, 63, 1818, 44. — **S. 5.** Kjbhvns Dipl. I, 632, jvfr. det i O. Nielsen, Kjbhvn. paa Holbergs Tid, S. 199 gengivne Kort (hvor Kilden dog ikke er afsat). — Vartov Kilde laa paa Hovedstadens Grund (KBK. Kall'ske Saml. Fol. 34). — **S. 6.** Ny kgl. Saml. 4to 1986^c 18; Danske Saml. 2. R. VI, 269 ff., jvfr. Geogr. Tidsskr. V, S. 7; om Optøjerne 1713 se iøvrigt Kjbhvns Dipl. VIII, 293, Krigskancelliets ref. Sager 12. Sept. 1713, Nr. 13 og Overkrigssekretærens udf. Haandbreve 20. Sept. s. A., Nr. 505 (Sagens Afslutning og Dom). — At Scenen for Holbergs „Kilderejse“ var Kirsten Pils Kilde, er en Fejltagelse af gammel Dato; da J. H. Schlegel 1770 i 5. Bind (S. 131 ff.) at Broderens Værker optrykte det nedenfor (i Anm. til S. 12) nævnte Dyrehavedigt i Der Fremde, knyttede han dertil en Anmærkning, som næppe kan forstaas anderledes, end at Kilderejsen sigter til Kilden i Dyrehaven. Begge Schlegel'er var indvandrede Tyskere og selv hos indfødte havde Kirsten Pils Kilde ganske fordunklet Erindringen om Vartov-Kilden, saa at alle følgende Litterær- og Kulturhistorikere har anført Schlegels Note som Bevis for „Kilderejsens“ Stedfæstelse i Dyrehaven. Ved Stykets Opførelse paa det kgl. Teater i første Halvdel af 19. Aarh. arrangeredes Intermediet som en Kopi af Dyrehavsbakken (Kjbhp. 1840, 173). — **S. 7.** Sjæll. aabne Breve 1712, 176, jvfr. Jantzen, Foundationer og Gavebreve vedk. Gjentofte-Ordrup Kommune (K. 1893), S. 1; Hofmans Foundationer VII, 21. — **S. 8.** Sjæll. Miss. 1735, 613. — T. C. Bruun, Kilde-Reisen (K. 1818), S. 28. — **S. 9.** Geogr. Tidsskr. IV, 83 f., jvfr. V, 3, 103 f. En Hans Piil i Kbhvn. nævnes 1587 (Kjbhvns Dipl. I, 553), en Hans Pil var ligeledes i 1580'erne Borgmester i Korsør (Kanc. Brevb., flere Steder); en Peder Piil i Kbhvn. opføres i et Mandtal af 1645 (K. Dipl. VI, 256), fem Personer af Navnet Pihl og Piil opføres i Kbhvns Huse og Indvaanere efter Branden 1728 (udg. 1906), andre findes omtalt i Kancelliets Supplikbøger etc. — Luxdorffs Skrivkalender 1783, under 24. Juni (RA). — **S. 10.** Kall'ske Saml. Fol. 34, jvfr. Pontoppidans ovenfor cit. Kurzgefasste Nachrichten og Geogr. Tidsskr. IV, 83; Manuskriptet i Kall'ske Saml. er dateret 10. Maj 1745 (her findes Beskrivelsen og den ældste Inskription). — *Brinckman*: Hof- og Civiletatens Afregnings- og Assignationsprot. 1710-11 (Litr. X), S. 6; Sjæll. Miss. 1748,

139, 143; Rentek. kgl. Resol. 1749, 252; Rentek. danske Bestallingsprot. Nr. 13, S. 628; Helliggeist Kirkebog 1735, 12. Aug., Richters Dødsfald 1760-90. I de katolske Kirkebøger (LAS.) findes andre Personer af Navnet B. — **S. 11.** I en Memorial til Oversekr. i D. Kanc. af 17. Febr. 1748 udtaler Biskop Hersleb om den ene af Brinckmans Døtre, der gik over til Protestantismen, at hun har „fra Ungdom haft Lyst til den Lutherske Religion, og er derover i Faderens Hus meget haardt trakteret; Bibel og Bøger, som hun hemmeligen har staaet sig til at læse, hende fratagne, og hun selv blevet hadet og ret forfulgt derfor af Forældrene“ (citerede Sjæll. Miss.). *Greve*: Kbhvns Huse og Indvaanere efter Branden 1728 (K. 1906), S. 231. — Kall'ske Saml. Fol. 34. — **S. 12.** Ibid. (Citater fra dette Manuskript); Kort af Oppen i Raadst.; Vartov-Kilden beskrives hos Joh. Chr. Lange (Lære om de naturlige Vande, K. 1756) S. 61, 81, og kaldes her St. Hanses Kilde. — Citerede Verslinjer fra Gedichte auf den Thiergarten und auf die nicht weit von Bellevue darinnen befindliche Quelle (i J. E. Schlegels Ugeblad Der Fremde XIV Stück, 6. Juli 1745). — **S. 13.** Der Fremde, anf. Sted; Lange, anf. Skrift, S. 63, 131. — Ordrup Kilde er vistnok den bekendte *Kongekilde*, der ogsaa kaldtes „Kræmmerkilden“ (jvfr. Lange, S. 64). — **S. 14.** Inskriptionen citeret efter Lange; Gliemann siger i sin Beskr. over Kbhvns Amt S. 254, at Indskriften nu (o: 1821) er borte, men maaske tager han fejl. Lange kalder Kilden: Kirsten Pils eller Brinckmans Kilde, hos Pontoppidan (D. Atlas I, 524, K. 1763) kaldes den endnu Brinckmans Kilde. — Rentek.: Korrespondance-Prot. for Dyrehaverne og Fasanhaven 1751-70, S. 276 og 177, Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1806, Nr. 109 (RA.). — LAS. Kbhvns Amts Arkivs Journalsager 1765, Nr. 3209 (i Pakken med Breve fra Regimentsskriveren); Gliemann oplyser, at Blokken ved Vangede 1821 var forsvunden (anf. Skr. S. 267); Geogr. Tidsskr. V, 8. — **S. 15.** (Cramers Kildeinteriør). Billedet er gengivet efter et Træsnit i Ill. Tid., Nr. 794 (1874). Originalmaleriet tilhørte Kunsthandler Joh. Aagaard og var den Gang saa ilde medtaget, at der paa mange Steder ikke var andet end Undermalingen tilbage. Siden kom Billedet i Boghandler H. H. Lynges Besiddelse og paa Auktionen efter hans Død erhvervedes det af Frederiksborgmuseet, hvor det nu findes. Det er gengivet i Karl Madsens Kunstens Historie i Danmark, S. 126. Forinden Maleriet kom til Frederiksborg, formodentlig allerede mens Aagaard ejede det, maa det være restaureret, og ved denne Lejlighed er forskellige Enkeltheder gaaet tabt. Det hele Sceneri, selv som det har foreligget fra Kunstnerens Haand, tør iøvrigt næppe tages strengt historisk. Træerne i Forgrunden bærer Tavler eller Plakater med Figurer, og paa tre af dem læses nu i Originalmaleriet: Silenus, Flora, Pan. Det er ikke meget sandsynligt, at Kildens Omgivelser har været udsmykket paa denne Maade; Hjortegeviret over selve Kilden ser ogsaa mistænkeligt

ud og Parret i Forgrunden til Venstre, med den fløjtespillende Elsker, synes laant lige ud af Hyrdebillederne. Kronologien stemmer heller ikke; Dragterne tilhører nærmest Frederik V's Tid, medens Harlekinsmanden, der ses til Venstre for Kilden, efter alt hvad der foreligger hører en senere Periode til. Det hele ser ud som Fosteret af et fantasirigt Kunstnerlune, nyt og gammelt er blandet sammen, og passer iøvrigt godt paa Peter Cramer, hvis Signatur dog ikke findes paa Billedet (da det blev skaaret til Ill. Tid., vidste man ikke, det var et Arbejde af ham). Cramer, der først døde 1782, var en Mand af Lune og med mange smaa Særheder; Rahbek omtaler i sine Erindringer (se bl. a. V, 150) hans snurrige Udtryk, der var meget gangbare i Datidens intelligente Kredse. I Fortegnelsen over Salonen 1778, hvor der var 12 Malerier og nogle Tegninger af Cramer, findes dette Billede ikke anført. — **S. 16.** Luxdorpha Skrivkal. 1766, 24. Juni, 1768, 2. Juli (begge Aargange paa Univ.-Bibl.: Addit. 43 og 44 b 8vo); i de følgende Aargange er der ogsaa jævnlig Optegnelser om Besøg ved Kilden i Dyrehaven. — Berl. 1768, 52. — **S. 17.** Johan Bülow: Forsøg til Bidrag til Biografier af danske Personer, S. 85 (Manuskript KBK.); Aage Friis, Bernstorffske Papirer II, 144; Rahbeks Erindringer I, 99; Stolbergs Brev paa Altenhof. — **S. 18.** Aftenp. 1772, 33, 34 (delvis aftrykt, af Nyerup i Kjbhph. 1827, S. 210 ff., og af flere andre), 1776, 55, 57, 1784, 48 („blak Skinneben“ er et ældre folkeligt Udtryk for „Apostlenes Heste“). — **S. 19.** Kilde-Reysen eller de Christnes aarlige Rase-Tid (K. 1772). Devise: Vi skal derud, skal vi end sætte | Vor Tøy paa Assistance-Huus; | Den Kilde kan vor Hierte lette; | Een Gang vi taale kan en Ruus. (KBK. Luxdorpha Samling af Trykkefrihedsskrifter eft. 17. Jan., Vol. 12). — **S. 20.** En mærkværdig Samtale med den uforglemmelige Matrone Kirsten Phil og en gammel Nordmand, seeneste Sanct Hans-Nat den 24. Juni Klokken 1 Slæt. K. 1773 (KBK. Luxdorpha Saml. af Trykkefrihedsskrifter eft. 17. Jan., Vol. 23). — Aftenp. 1776, 50. — **S. 22.** Den forkerte Mercurius 1727, Nr. 6 (jvfr. Danske Saml. 2. R. IV, 274). — **S. 23.** Aftenp. 1772, 32 (Spalte 252), 1776, 60. Om *Brambilla* se bl. a. Adr. 1771, 167, 1772, 88; Rentekammerets Personalialia 1766-1808, Lit. B; Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 400; Schmidt, Meddel. om Skue-spil og Theaterforhold i Odense, S. 4. — **S. 24.** Skild. 1806, 77 (benyttet af Nyerup i Kjbhph., i Dyrehavens Mærkværdigheder (af Carl Hermann, K. 1863), i Ill. Tid. 1875 (Nr. 798) og af Gigas); Luxdorpha Skrivkal. 1786, 28. Juni (RA.); Adr. 1786, 119; Luxdorpha Saml. af Gadeviser I, Nr. 54 (KBK.); Aftenp. 1786, 50, 53-54; Rahbeks Erindringer III, 77 ff.; Hist. Tidsskr. 4. R. IV. S. 384. — **S. 25.** Aftenp. 1785, 53, 1786, 53-54; Oehlen-schlægers Erindringer I, 81. — **S. 26.** Det citerede Vers af Ugle-visen efter Aftenp. 1782, 50-51 (Artiklen udførligt refereret hos Gigas); Aftenp. 1784, 53, 1783, 52. Originalen har „lille Fløykap“, men det er sikkert en Trykfejl, hvoraf der ikke er saa faa i

Aftenp.s Artikler. Udtrykket *Fløykap* kendes ikke, derimod var *Fløyknap* i Datiden brugeligt Kinafarer- eller Matrosjargon. I den nedenfor citerede Dyrehavspjece „Løyer over alle Løyer“ (K. 1783) forekommer det, men ganske vist ikke med den kælnе Bibetydning som her. En Matros standser en Kildevogn og raaber til Bonden: „Den onde spytte i din Tjærekande [et vigtigt Tilbehør til de stive Bøndervogne], *din Fløyknap*, vil du inte køre af Vejen for en Kongens Karl.“ — *Corante* (fr. courante) er en meget gammel, langsom Dans, der beskrives f. Eks. i Desrat, Dictionnaire de la Danse (Paris 1895). — **S. 27.** Aftenp. 1784, 48. „Rultning og Pultring“ har formodentlig været et gængs københavnsk Udtryk; Rultning betyder Rystning ell. Stødning (Vidensk. Selsk. Ordbog), Pultring er antagelig „Boltring“ (at boltre sig; jvfr. Tysk: poltern). — Andre Aftenpostartikler, der beskæftiger sig med Dyrehaven, findes i Aargang 1777, Nr. 51, 1783, 53, 1787, 50-51, 1788, 54, 1789, 48, 1790, 49 (her omtales en italiensk Kunstmager, der kunde balancere med en Kaarde paa sine Tænder), 1792, 54, 1793, 51, 1794, 56, 1800, 63 m. fl. — Det citerede Vers af Rahbeks Drikkeverse, der ogsaa anføres af Nyerup, findes i Det muntre Bibliothek for begge Kiøn, 4. Bind (K. 1784), S. 84. Naar Rahbek lader Kildegæsterne drikke af „Haand og Hat“, tænker han maaske paa Holbergs „Kilderejse“, maaske ogsaa paa det ovenfor anførte Digt i Schlegels Der Fremde, hvor bl. a. forekommer Linjerne: Indessen soll der Hut dieszmal mein Becher seyn, | Ein frischer Wassertrunk erfreut oft mehr als Wein. Rahbek kendte Digtet; han anfører det som Motto til en Artikel i „Tilskueren“ og nævner det i „Holberg som Lystspildigter“ (II, 259). Han troede naturligvis som alle andre, at Kirsten Pils Kilde var Scenen for Holbergs Stykke. — De to (S. 27-28) citerede Vers er fra: Løyer over alle Løyer eller Spillemandens Dyrehave-Reyse, meget lystig og fornøylelig for alle Elskere af det Grønne. K. 1783 (Eksemplar (defekt) i KBK.); med *Skiermante* mener Poeten formodentlig *Charmante* (brugt som Substantiv). — **S. 28.** Bobé, Lavaters Rejse (K. 1898), S. 36, 59. — **S. 30.** Ugeskriftet Kopenhagen im Jahr 1798, S. 138; jvfr. H. Steffens, Was ich erlebte, I (Breslau 1840), S. 355 ff.; K. G. Küttner, Reise durch Deutschland, Dänemark, Schweden etc. II (Leipz. 1801), S. 119 ff.; Archenholz's Minerva 1805 I, S. 130 f. — **S. 31.** B. 1800, 960, jvfr. 957; Adr. 1795, 162, 1800, 199, 1801, 191, 1802, 237; Sjællandske Renteskriverkontors kgl. Resol. 1806, Nr. 109. — **S. 32.** DK. Breve 1794, 4202, 1795, 2793; jvfr. F. M. Lange, Udvalg af danske og udenl. Criminelsager II, 260. Egestorff var 1791 kommet fra Hannover til Fredericia og havde ca. 1794 været i Norge; i 1795 opgiver han at være Borger og Værtshusholder paa Nørrebro. — **S. 33.** DK. Breve 1796, 2660; Francke siger i sit Andragende om at opføre „Komedie Spil og mekaniske Figurer“ i Jægersborg Dyrehave, at han „har været den første, der har dertil faaet Tilladelse“. — Ovenfor citerede

Journal-sag ved Sjæll. Renteskriverkontor (1806); Rentek.'s kgl. Resol. 1806, 23. Maj (RA.). — **S. 34.** B. 1797, 5537. — Luxdorphis Gadevisesaml. III, Nr. 18 (KBK.). — **S. 36.** Samleren S. 1083 (VI Bind); ovenfor cit. kgl. Resol. ved Sjæll. Renteskriverkontor (1806); Den danske Tilskuer 1797, 46. — **S. 38.** Nytaarsgave 1801, S. 20 f. — Et Par Dyrehavspjecer fra Aarh.'s Begyndelse, værdiløse af Indhold, bærer følgende Titler: En splinterny og lystig Brev-Vexling fundet i Kongens Have imellem Mikkel Kinafarer og Maren Amme, Simmon Lige frem og Jomfr. Polsk-Dans, om den Fornøjelse de lover hinanden i Dyrehaven nærværende Kildedid. Udgivet af L. Bumann, Student. u. A. (KBK.). Bonden med Kaaben eller en lystig Samtale imellem en Kjeldermand og en Pige om Manden og Konen, som fejede Alting ud for at kjøre til Dyrehaugen; men maatte dog af Mangel paa Penge ved Hjemkomsten give Bonden [nl. paa Kildevognen] Kaaben i Pant, og fik den aldrig mere igjen, m. m. Af Hans Rud. Petersen, Student. K. 1805 (KBK.). — **S. 39.** Om Teltens daværende Plads faar man Oplysninger i Amtmandens aarlige Bekendtgørelse umiddelbart før Kildedidens Begyndelse (se f. Eks. Adr. 1795, 162), hvori det hedder, at da der i Aar ligesom forhen „bliver indladt Telte i Jægersborg Dyrehaug, saa *bliver Vejen forbi Kilden og Teltene* i samme Tid spærret for kørende og ridende (de højkongelige Herskaber med Suite og udenlandske Ministre undtagen) ved tvende Bomme . . . Enhver, som ridende eller kørende vil passere *forbi Kilden og Teltene*, maa følge Vejen, som løber *bag Teltene i Skoven*“ etc. Teltene havde altsaa sin Plads i den halvrunde Lysning i Skoven oven for Kilden og ud til Fortunvejen, hvor der endnu den Dag i Dag hvert Aar opstilles Boder. — **S. 40.** James Price i Dyreh. se Casorti og Forstadsteatrene. Hans Opræden ved Kilden Aar 1800: B. 1800, 791, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 1049; Adr. 1800, 208. I 1801 søgte Price ogsaa at fortrænge Regoli (o: Casortis Selskab) fra Dyrehaven, men opnaaede kun selv at faa Tilladelse til at vise Kunster (B. 1801, 1264, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 1245); han benyttede den dog ikke, men oprettede derimod sit Teater paa Vesterbro. — **S. 42.** Det italienske Selskab i Dyrehaven Aar 1800 og 1801: Adr. 1800, 196; B. 1801, 1217, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 1067; Adr. 1801, 192, 96, 207, 13, 17, 20. De to Pantomimer, der averteres, bærer Titlerne: „Harlekin, sin Herres Hustyv, eller den magiske Kasse“ og „Harlekin rivaliserer med sin Herre, med Bombardement af Harlekin“. Jvfr. Casorti og Forstadsteatrene. — Giuseppe Casorti i Dyrehaven 1802-03: Adr. 1802, Juni og Juli; Kiøbenhavnsladet ell. Borgegen og Politiet Nr. 83 (1802); B. 1803, 1104; Adr. 1803, Juni. — H. Callisen, Physisk Med. Betragtninger over Kiøbenhavn I (K. 1807), S. 614; B. 1807, 1327; Adr. 1807, 266. — **S. 43.** B. 1802, 1262; Adr. 1802, 247, 249, 266; A. A. Feldborg, Spazier-Reise nach Kopenhagen (1808), S. 77 ff. Feldborg foretog sin Rejse

1802; den engelske Original (A Tour in Zealand) udkom 1805 i London. — **S. 44.** R. 1802, 1536; R. 1803, 11; B. 1803, 59, 234, 249, 1903. I en Erklæring af 26. Oktbr. 1802 i Anledn. af Müller og Aa[r]byes første Andr. ytrer Stiftamtmand Hauch bl. a.: „Vist nok kan den større Mængde af Indvaanere i de smaa Købstæder ikke formodes at have hverken Penge eller Tid til overs nok for at kunne anvende meget deraf paa Forlystelser, men da Tidsfordriv og Forlystelser dog ingen Steds kan undværes, da omtrent de fleste andre Opmuntringsmidler, som i Mangel af Skuespil mest bruges, ere endnu mere Penge og Tid fortærende og som oftest end farligere for Moralitet og huslig Lykke end Skuespil, der, naar de ere gode, høre med til de ædleste, Forstanden, Hjertet og Smagen bedst tilfredsstillende og til Dels bedst dannede [sic] Forlystelser“ etc., mener han, det ansøgte kan tillades. Over for Amtmand Bielke udtalte Kancelliet i en Skr. af 5. Febr. 1803 sin Misbilligelse af, at han havde givet Selskabet Till. til at opføre Skuespil paa Sortebrødre (den bekendte teaterinteresserede Baron F. C. Wedel-Jarlsbergs Gaard i Næstved) paa et Tidspunkt, da den ansøgte Bevilling endnu ikke var bleven Selskabet forundt. Aa[r]bye ansøgte senere om at maatte give Skuespil paa Møen og Falster, men det afsloges (Kanc. Skr. af 3. Sept 1803). Carl Rasmus Aarbye, f. i Kbhvn., tog 24. Aug. 1795 Borgerskab i Kbhvn. som Værtshusholder, forandret 22. Jan. 1822 til Lysestøber (Raadst. Borgerskabsprot.). — *Lustre:* B. 1799, 2088; Den danske Tilskuer 1800, 50-51; Adr. 1800, 196, 211, 216. Lustres Bevilling til at nedsætte sig i Hovedstaden er af 7. Febr. 1800 (R. 1800, 189, jvfr. Ekstraktprot. s. A. 631; B. 1800, 377, 560); 12. Febr. 1800 vandt han Borgerskab (Raadst.). — **S. 46.** Adr. 1800, 126, 52, 81, 238, 42 (jvfr. Casorti og Forstadsteatrene, S. 32); R. 1803, 867; B. 1803, 1476, 1537, 2238; Adr. 1803, 290, 304. Lustres Ridebane paa Vesterbro var i Nr. 45. Han var i Dyrehaven baade 1803 og 04 (B. 1803, 1131a; B. 1804, 1311, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1294). LAS. Kongens Fogeds Kontor: Gældsarrestantprot. (bl. a. for Aarene 1803-04), Nr. 305; B. 1804, 388; Skild. 1804, 40, 1805, 97. I 1807 var Lustre i Fredericia (Skild. 1807, 83). — *Chiariny:* B. 1805, 1260, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1445; Adr. 1805, 243; Skild. 1805, 71, 73; Adr. 1807, 260. — **S. 47.** DK. Breve 1796, 2782; DK. Breve 1799, 2725; B. 1801, 1265, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1244; B. 1802, 1257, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1140; B. 1803, 1104; B. 1804, 1311, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1296; B. 1805, 1344, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1239; B. 1806, 1182; B. 1807, 1187; Adr. 1802, 247. — DK. Breve 1797, 2760. — Oehlsenschlägers Levnet II, 299. — LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter Prot. 5, 1811, Nr. 1031 (Jørgen Qvist døde 3. Oktbr. 1811); Raadst. Borgerskabsprot. under 9. Juli 1794; RA. Folketælling 1801, Kbhvn., St. Annæ Vester Kv. 378; Vejvisere 1800-09; Raadst. Mag.'s Journal for 1. Hovedfag 1804, Nrr. 124, 1857, 1895, Kopibog 1804 Jan.-April

Nr. 118, Sept.-Dec. Nr. 375; R. 1805, 431-32; R. 1810, 1112 — B. 1802, 1579, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1472; Adr. 1803, 155, 288, 506; Adr. 1805, 71. — **S. 48.** Rob. Watt, Figaro (K. 1869); Karl Engel, Deutsche Puppenkomödien XII (Oldenburg u. Leipzig 1892) jvfr. H. S. Rehm, Das Buch der Marionetten (Berlin 1905). — **S. 49.** Engel, anf. Skrift. — **S. 50.** Mester Jakels Potter og Krukker omtales mange Steder, bl. a. i C. B. Hallagers Pjece: Løier over alle Løier (K. 1817), S. 21, og i Bruuns Kilde-Reisen (K. 1818); se ogsaa G. Siesbys Satire: Mester Jakel om hundrede Aar (K. 1840). — Kiøbenhavnsladet ell. Borgeren og Politiet, Nr. 82 (1802); Adr. 1805, 243. — **S. 51.** *Campioni*: DK. Breve 1796: 1191, 1308, 2039, 2659; Supplikprot. 8 L, 2520. — **S. 52.** *Antonio Martini*: DK. Breve 1799, 2655. — *Comoglio* (kaldes ogsaa Comaglio): B. 1800, 986, 1458, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1578, 2069; Adr. 1800, 196; Den danske Tilskuers 1800, 50-51. En italiensk Operasanger Comoglio gav i Oktbr. 1799 Koncert paa det kgl. Teater (Adr. 1799, 283, jvfr. Overskou III, 740). — **S. 53.** *S. Meyer*: Adr. 1801, 205. — Skild. 1804, 62, 74, 81, 1805, 73, 1806, 77; Deutsche Biographie XXXI, 281 ff. — **S. 54.** *Carl Lehmann*: DK. Breve 1797, 2760. — *Tenler*: B. 1801, 2732, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2454; Adr. 1801, Dec.-1802, Febr. (Tenler, som i denne Tid havde Forestillingssted paa Hjørnet af Østergade og Kristen Bernikovstrædet i Vildmanden, viste den Gang navnlig L'ombres chinoises og Transparenter, f. Eks. Bataillen af 2. April). B. 1802, 1125, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 980; Adr. 1802, Juni-Oktbr.; Raadst. Borgerkabsprot. under 12. Marts 1806; B. 1806, 490, 562, 623, 1124, 1497; Adr. 1806, 272, 1807, 115, 194. — *Schöffel*: B. 1802, 1934-35, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1681; Adr. 1802, Sept.-1803, April. — **S. 55.** *Heinrich Hill*: Adr. 1821, 163, 68. Han havde en lille Kontrovers med Dennebecq, der samme Aar viste sit Vokskabinet i Dyrehaven og paastod, at Heinrich Hill havde røvet hans Ide med Fremvisning af bibelske Grupper; Dennebecq erklærede, at han først af alle i 1813 havde pousseret saadanne i München efter originale Malerier (Adr. 1821, 165, 66). — Skild. 1804, 62, 74. — **S. 56.** Schellenberg, Freie Bemerkungen über Kopenhagen in Briefen (1796), S. 244. — DK. Breve 1799, 2088, 2656; Den danske Tilskuers 1799, Nr. 48 (om Dyrehaven handler ogsaa Numrene 55-58 s. A.). — **S. 57.** Pol. 1799, 61; B. 1800, 893, 987, 988, 1017, 1341; R. 1800, 1187; Adr. 1800, 199, 205, 216. — Kristian IV's egenh. Breve IV, 302; Olai Wormii Epistolæ, S. 496; Kjøbhvns Dipl. V, 787. — **S. 58.** I en Kancelliskr. til Stiftamtmanden af 31. Maj 1800 hedder det, at man har bragt i Erfaring, at der ved Transporten af Leonhardis Dyr gennem Landet skal være indløbet nogle Uordener, hvorved endog et af dem skal have været nær ved at rive sig løs, og det paalægges derfor Stiftamtmanden at lade paase, at den størst mulige Forsigtighed ved Dyrenes Bevogtning bliver udvist; Aaret efter

(25. Juni) indskærpedes det ham at vaage over, at der ikke forevistes saadanne Dyr, med hvilke det ved Anordningerne var forbudt at omløbe, saasom Bjørne, Abekatte m. v. (B. 1800, 936; B. 1801, 1378). — J. Davidsen fortæller (Fra det gl. Kongens Kjbhvn. II, S. 10 f.), at „da en Løve i Frederiksberghaves Menageri i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede var sprungen ud af sit Bur efterat have sønderrevet sin Vogter, blev det forbudt at forevise deslige store Rovdyr, indtil denne Bestemmelse for fyrgetyve Aar siden [c: ca. 1840] atter blev hævet“. Hvorfra Forfatteren har denne Viden, er vanskelig at sige; maaske er dog hans Kilde at søge i Skilderiet for 13. Juni 1807, der indeholder følgende Notits: „Mærkeligt er det, at man i et Plankeværk i Frederiksberg Hauge endnu finder de Huller, igennem hvilke den Løve, som fordm fandtes i det derværende Menageri, blev skudt.“ Men det maa være en gammel Historie, der her omtales, thi Menageriet i Frederiksberg Have, der byggedes 1706 (Friis, Saml. til Dansk Bygnings og Kunsthist., S. 97), var saa vidt vides allerede ødelagt 1768 (jvfr. Trap, Danmark (3. Udg.) I, 162). Derimod udgik 2. Juli 1822 et saalydende Reskript til Kancelliet: „Da Forevisningen af vilde Dyr af glubende Natur hverken i naturvidenskabelig eller i anden Henseende kan have nogen særdeles Nytte, eftersom de Dyr, hvormed der i Alm. omrejses, saasom Løver, Tigre, Hyæner, Ulve, Bjørne o. s. v., allerede ere Naturforskeren tilfulde bekendte, og slige Dyr, naar de ved Uforsigtighed eller Vanheld slap løse, kunde afstedkomme megen Ulykke, førend de kunde dræbes eller indfanges, saa ville Vi allernaadigst have Vort Kancelli paalagt at foranstalte, at de nævnte og andre Dyr af lignende glubende Natur herefter under intet Paaskud indføres eller forevises her i Landet“ (B. 1829, 1729). — *Caramatti*: B. 1801, 1370, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1182; B. 1801, 1411, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1370. De tre Bjørne, der indførtes 1802, tilhørte en Johan Caramanti (skal formodentlig ogsaa være Caramatti). B. 1802, 1314-15, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1208; B. 1802, 1646; B. 1802, 1694, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1478. — *Sacchi*: B. 1802, 1232; Adr. 1802, 245; Kiøbenhavnshavnsbladet 1802, 83. — *Johan Belli*: B. 1804, 1311, 1577, 81, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1295, 1619; Johan Belli et Comp. androg allerede 1787 om „at maatte opvarte Publikums Nysgerrighed“ med afrettede Hunde, men fik Afslag (DK. Breve 1787, 2433). — B. 1802, 1371. — Der var mange andre Forevisere med Dyr, nogle fik Tilladelse, andre ikke; blandt de sidste var en Italiener, hvis Andragende begynder saaledes: „Den naadige Optagelse, Deres Maj. lader forunde de fremmede Kunstnere, og dem der har haft Natursjældenheder at fremvise, som har vovet at nærme sig Deres Maj.'s Riger og Lande, har opmuntret mig (som formedelst Krigens Udbrud i mit Fædreland Italien har maattet fly fra en stille Næringsvej og søge Tilflugt i den ustadige Handtering at oplære Bjørne og Aber, for med disses Færdighed at

fortjene det daglige Brød) at ty hen til dette lykkelige Danne-
 mark, hvor Fred og Velsignelse trives under den lykkeligste
 Regering“ (DK. Breve 1799, 5098). — *Leonhardi*: Adr. 1806,
 272; Skild. 1806, 75. — *Caramatti*: B. 1807, 1048, 1319; R.
 1807, 890; han var ogsaa i Danmark 1815-16 (R. 1815, 1269; R.
 1816, 1413; B. 1816, 1375, 1663, 2202b). — *Gautiers Elephant*:
 B. 1807, 1271. — **S. 59.** Skild. 1807, 81; Adr. 1807, 319, 351. — B.
 1803, 1218, 1430, 1436, 1626, 1655; Pol. 1803, 270. Schel-
 lenberg omtaler ogsaa (1796) „Krüppel und Miszgeburten“ (oven-
 for anf. Skrift). — **S. 60.** Jvfr. Holm, Danm.-Norges Hist. V, 1,
 S. 368 f. — *Broun*: Adr. 1786, 229 (m. fl. Nrr.), jvfr. Overskou
 III, 331 f. — *Jonas*: DK. Breve 1787, 567; Krohns Fortegnelse
 over Kobberstik, Nrr. 1682-88; DK. Breve 1799, 5097; Adr. 1799,
 297, 1800 Jan.-April. — **S. 61.** Pol. 1800, 101; R. 1800, 1225
 (Bev. for P. Jonas til at nedsætte sig i Kbhvn., dateret 22. Juli),
 jvfr. B. 1800, 1359; B. 1801, 117; Adr. 1801, 126 (Spalte 6). —
Pierre og Gabrielle: DK. Breve 1795, 17, 71, 103, 172, 505, 1297,
 1372, 1378, jvfr. Supplikprot. 8 J, 1089; DK. Breve 1796, 3917;
 DK. Breve 1797, 736; Pol. 1801, 190; Rahbeks Erindr. V, 166.
 — *Enslén*: Øst, Intelligenzblade (1798), S. 92, 107. — *Brødr.*
Kauffert: Adr. 1801, 84, 87, 91, 95, 96; R. 1805, 78b; B. 1805,
 156, 159; Adr. 1805, Febr.-April; B. 1805, 1144, 47, 50; Adr. 1805,
 Maj-Juni. — *Johannes Körner og Joseph Zirn*: B. 1800, 1303;
 B. 1801, 1768, 1919, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1560; Adr. 1801
 Novbr.-1802 April. — **S. 62.** Pol. 1801, 190. Körner, der var
 Urmager, viste ogsaa Vokskabinet i 1806 og 07 (B. 1806, 1285,
 1324, 1335; B. 1807, 1178, 1182). Zirn i Dyrehaven 1801 og 2:
 B. 1801, 1324, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1174; Adr. 1801, 194, 210,
 220; Adr. 1802, 242. — *Cetti*: DK. Breve 1797, 2838; Raadst.
 Borgerskabsprot. under 28. Juli 1797; Adr. 1835, 189; om Cettis
 private Forhold se bl. a. R. 1815, 582 og Katolske Kirkebøger
 (LAS.); en Søn (Broder til Sangeren) var bosat i Stockholm. —
 DK. Breve 1798, 2418; Øst, Intelligenzblade (1798), S. 711, 732;
 DK. Breve 1799, 2725; B. 1801, 1263, 1377, 1427, jvfr. Eks-
 traktprot. s. A., 1137, 1237, 1300. — **S. 63.** B. 1803, 1106; Adr.
 1803, 239; DK. 1. Depts aabne Breve 1772, 342; Johan Stöber
 forsøgte ogsaa i 1796 at faa Lov til at vise sin Dvergdame (Raadst.
 Mag.'s Kopibog 29 Juli 1796); Lavaters Physiognomische Frag-
 mente, IV (1778), S. 72; B. 1804, 1234, jvfr. Ekstraktprot. s. A.,
 1269; Adr. 1804, Juni; i 1804 havde Cetti ogsaa en Dverg i
 Dyrehaven, en „lille Schweizer“ (Skild. 1804, 60); B. 1805, 1261;
 B. 1806, 871, 1182; Skild. 1806, 66. — **S. 64.** Adr. 1801, 202;
 B. 1802, 2219, 23, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2020; Adr. 1802, 448;
 Adr. 1803, 45; Skild. 1804, 61. — **S. 65.** Skild. 1804, 60. — Cetti
 opererede, især med mekaniske Figurer og Vokskabinetter, baade
 paa Vesterbro og i Købstæderne lige til Aarene omkring 1820
 og fik hyppig Pas til Rejser i Udlandet, hvor Sønnen ofte fulgte
 med (se bl. a. R. 1804, 1035; R. 1810, 1037; R. 1817, 756; Raadst.

Mag.'s 2. Sekr.s Referatprot. 16. Febr. 1820). — Citaterne af St. Hansaftenspil efter Originaludgaven (Digte 1803). — **S. 66.** B. 1803, 1218; DK. Breve 1796, 2782; B. 1801, 1696, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1525; Adr. 1801, 263. — Raadst. Mag.'s Kopibog 27. Juni 1787; B. 1815, 946, 1970, jvfr. 2379; Adr. 1803, 482; B. 1804, 946, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 883; Adr. 1804, 236; Skild. 1804, 89, 1807, 68. — **S. 67.** Luxdorps Skrivkal. 1788, 25. Juni (RA.); Aftenp. 1790, 48. — Küttner (ovenfor cit. Skrift, S. 120) udtrykker sig saaledes om Gyngerne ved Kilden 1798: Hier waren Leute, die sich in Stühlen in einer Zirkellinie herum winden lieszen, wie ich es einst im Prater bey Wien sah. Han tænker her paa den vertikale (lodret roterende) Gyng. I Stedet for Blanchards Luftmaskiner (siger Rahbek i Den danske Tilskuers Aa gang 1800 Nr. 50-51) lader vi os beskedelig nøje med Dyrehavens berømte Gyng. — **S. 68.** Skild. 1804, 62, 1805, 74. I Bruuns Kilde-Rejsen (1818) beskrives Gyngerne i Dyrehaven saaledes (hvortil bemærkes, at Stole i Form af malede Paaskeæg ogsaa omtales andet Steds): Der stander en, som venligt os indbyder | At stige i dens Æg til Himlen op; | Skiøndt naar man sig bedst ved sin Høihed fryder, | Saa skeer der midt i Hævelsen et Stop; | Og lidt ydmyget man mod Jordens Flade synker, | Hvorved dog Du og jeg slaee knapt i Panden Rynker. || Men gider Du Dig heller lade dreie | Beskedent i den samme Cirkel om, | Saa kan vi for en ringe Pending feie | Beqvemt omkring i dennes Karme, kom; | Naar efter tolvte Gang da Klokken høres klinge, | Vi sige mange Tak, og need fra Sædet springe. — Skild. 1804, 44, 1807, 80; Kiøbenhavnsbladet 1802, 83. — **S. 69.** Kobberstikket findes i Heinrich Storchs Gemæhlde von St. Petersburg II (Riga 1794), hvor der ogsaa (S. 277 f.) findes en udførlig Beskrivelse af de russiske Gynger. Nyerup henviser i sin Kjøbhvns Beskrivelse (K. 1800) under Omtalen af Gyngerne i Dyrehaven (S. 676) netop til dette Værk. — I nærværende Skrift menes med *horisontale Gynger* hvad man nu kalder Karrusel (med vertikal Akse); det er Dattidens Udtryk. Men undertiden synes man den Gang ogsaa at kalde Møllegyngerne (med horisontal Akse) for horisontale Gynger (se f. Eks. Skild. 1805, 1). — **S. 70.** B. 1804, 1364; B. 1800, 1017, 1112; Pol. 1799, 65, 1800, 114; Kiøbenhavnsbladet 1802, 82; Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1806, 109. — Todes „Tilskuerne“ 1793, 30, 32; B. 1800, 960. — **S. 71.** Luxdorps Gadevisesamling (KBK.) I, Nr. 26; Werlauff i Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 384; Skild. 1805, 72; Callisens anf. Skrift I, 614 f. — **S. 72.** Skild. 1810, 75; B. 1812, 2072-74, 2103-4; Skild. 1812, 53. — **S. 73.** Sjæll. aabne Breve 1663, 101, jvfr. Kronens Skøder II, 145; Museum 1892 II, 260; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 385; Skild. 1805, 87, 1810, 96, 1817, 50. — **S. 74.** Pol. 1810, 640; Hallager, Charlottenlunds Skovs Fortrin i Henseende til landlige Sommer-Glæders Nydelse, især for Hovedstadens Indvaanere, frem-

for de som findes i Jægersborg Dyrehauge i Kildetiden (K. 1820); Jac. Behrend, Qvasimodos Reise til Dyrehaven (K. 1835); B. 1836, 3576; B. 1840, 1608. — **S. 76.** Abrahams, Meddel. af mit Liv, 161; Bidrag til den oehlenschlägerske Literaturs Hist. II, 147. **S. 77.** Sevel Blochs Pjece udkom under Pseudonymet: N. Sørensens, Litteratus. — Kan du bare dig for at lee? er af en ubekendt Forfatter S. Møller. — **S. 78.** I en Rentekammerforestilling fra 1832 omtales Jægersborg Dyrehave dels som Indelukke for Vildtet, dels som kongelig Park, dels som „en Lystskov, hvortil en aarlig Nationalforlystelse kalder en stor Del af Landets Beboere saa vel som fremmede“ (Rentek. kgl. Resol. 1832, 246). — Rentek. kgl. Resol. 1831, 455, jvfr. Pakken: Jægersborg Dyrehave 1821-35. — I 1840 blev Kildetiden forlænget med hele tre Uger (Kjbhp. 1840, 196). — R. 1823, 1433 (Gentofte Hospitals Fundats). — Kjbhp. 1829, 98. — **S. 79.** Kjbhp. 1831, 161. — Orla Lehmanns Efterl. Skr. I, 232 f.; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 384. — **S. 80.** Qvasimodos Reise til Dyrehaven (1835), jvfr. Geogr. Tidsskr. V, 9; Aftenp. 1791, 46-47; Weile Amts Avis 1830, 56; Museum 1895 I, 18 f. — Med Værtshuset „Holger Danskes Briller“, hvorfra der i Skilderiet 1804 (Nr. 63) gives et livfuldt satirisk Interiør, sigtes aabenbart til den i hin Tid, navnlig ved Dyrehavsrejserne, stærkt søgte Lundehuskro. — Skild. 1821, 59. — **S. 82.** Luxdorps Visesaml. I, Nr. 15 (KBK.); Pol. 1801, 165, 1803, 268. — Jvfr. Carl Bruun, Kjøbenhavn III, 153; Kabinettsordre af 23. Jan. 1772 (RA. Schumachers Konc. til Kabinettsordrer 1772-Febr. 1773); Plakat af 25. Jan. 1772; Aftenp. 1772, 6; Adr. 1801, 99, 213, 403; Pol. 1801, 165, 179, 1803, 271. — **S. 83.** Adr. 1800, 205, 213, 1801, 204, 213; Kiøbenhavnsbladet 1802, 83; Pol. 1804, 319, 1801, 178; Skild. 1806, 74, 1807, 75. — **S. 84.** Om *Caledonia* se bl. a. Dagen 1819, 170, 251; Adr. 1819, 128, 156; Karl Schmidt, Dampmaskinens Historie (Odense 1874), S. 161 f. — Kjbhp. 1827, 57, 1831, 161, 1845, 2 (og følgende Nrr.). — Skild. 1836, 50, jvfr. Henviisn. til S. 39; Kjbhp. 1830, 161, 1833, 122. — **S. 85.** Callisen, Fys.-med. Betragtn. I, S. 613; Kjbhp. 1827, 54, 1831, 143, jvfr. Rantzau-Breitenburgs Erindr. (udg. af L. Bobé 1900), S. 42. — I 1829 forsøgte en Mand at indrette et Abonnement paa Tilbringelse af Vand fra Kirsten Pils Kilde; Formalet var at afhjælpe det „her i Staden erkendte Savn af friskt og koldt Kildevand“ (Adr. 1829, 117). — **S. 86.** Kjbhp. 1827, 55. — B. 1825, 1562; B. 1803, 1219; B. 1804, 1328, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1311; B. 1803, 2885; Adr. 1803, 498, 1804, 16, 1805, 19; Bobé, Frederikke Brun, S. 114. — **S. 87.** Professor J. C. H. Reinhardt udtaler i en Erklæring, dat. 25. Dec. 1828, om Dyrene i *Lehmanns Menageri*, at der i Listen over dem „forekommer Pattedyr, som enten, saa vidt jeg veed, første Gang, til Exempel: den store Antilopeart Nilgau fra Asien, eller meget sjelden forevises levende i Europa, som den ved sin bizarre Form høystmærkværdige Antilopeart Gnu fra Sydafrika, den

forunderlige Kanguroo fra Nyeholland, og Dovendyret med flere, og hvoraf ingen nogensinde har været seet levende i Danmark. Listen indeholder desforuden en sjelden Samling af de store Kattearter, hvilke endog meget faae Naturhistorikere have saaledes paa engang kunnet sammenligne i levende Tilstand ved Siden af hinanden, hvortil endnu kommer det overraskende Sær-syn af en Løve og en Tigerinde i fredelig Samqvem i et og samme Buur. Ogsaa iblandt Fuglene ere flere saavel ved deres besynderlige Form som ved deres Levemaade mærkværdige Arter, og Kjæmpeslangearten Contortrix har aldrig været levende at see her. Jeg maae i Følge det angivne ansee Hr. Lehmanns Menagerie for at ville være særdeles interessant i enhver europæisk Hovedstad, men af dobbelt Mærkværdighed her, hvor saa mange af disse Dyr tilforn aldrig har været seet levende.“ Kancelliet indstillede, at det samlede Menageri blev forevist, men Kongen vilde ikke; kun en Del af det kom i Dyrehaven og paa Vesterbro (B. 1829, 1729; Adr. 1829, 140; Dagen 1829, Juni). — Kjbhp. 1834, 137; Adr. 1839, 169; Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjbhvn. I, 70. — B. 1817, 2045; Skild. 1817, 50; B. 1825, 1588; B. 1826, 1417. Foureaux's Elefant var ogsaa i Dyrehaven (Adr. 1831, 159). — S. 88. N. Sørensen (o: Sevel Bloch), En Udflugt til Dyrehaven (K. 1818), S. 14. — S. 89. B. 1818, 2548. — Paa en Grundplan over Dyrehavsbakkens Boder i Arboe Mahlers „Alm. Skov- og Dyrehavsblad“ 1842, Nr. 6, findes ogsaa Mad. Pätges' Telt afsat (Om dette Blad og dets Redaktør se Cabiro, Udvalgte Feuilletoner, S. 182). Johanne Louise Heiberg, Et Liv genoplevet i Erindringen I, 32, 515. — S. 90. Fortællingen om Jødepigen (Fru Heibergs Erindr. I, 7) maa staa til Troende, da man daarlig kan gaa ud fra, at Fru Heibergs Hukommelse har svigtet i en for hendes Liv saa vigtig Hændelse. Den Omstændighed, at Stabshoboist Zangenberg i Aalborg havde givet den lille Johanne en Anbefalingskrivelse til Dahlén (Samme, S. 518) behøver ikke at staa i Modstrid dermed; Faderen kan f. Eks. have modsat sig, at Datteren gik til Danseren, indtil Pigens Resoluthed afgjorde Barnets Skæbne. Mærkeligt er det imidlertid, at Fru Heiberg slet ikke omtaler dette Brev. Da hun ganske har glemt det, har det næppe været det afgørende Moment. — Kiøbenhavnsladet 1802, 82; Den danske Tilskuer 1800, 50-51. I 1771 omtales en Jøde *Levin Michel* (Sjæll. aabne Breve 1771, 45). — S. 91. Schellenberg, tidl. anf. Skrift, S. 244; Horrebøw, tidl. anf. Skrift, 2. Sang; B. 1800, 1017, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2163; S. Møller, Kan du bare dig for at lee? (1819); Mosaisk Begravelsesbog (LAS.), under 20. Dec. 1815. — S. 92. Weile Amts Avis 1830, 56, jvfr. Dagen s. A., 169 (Redaktøren af Amtsavisen var Sylvester Hertz, en Broder til Digteren Henrik H.); Skild. 1836, 50; Orla Lehmann, Efterl. Skr. I, 232 f.; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 56. — S. 93. Kjbhp. 1830, 147, 161; Qvasimodos Reise til Dyrehaven (1835); Dyrehavns Vej-

viser (1833); Mosaiksbegravelsesbog (LAS.), under 3. Juli 1835. Ved Folketællingen 1. Febr. 1801 angav Michel Levin (Snarens Kv. 60b) sin Alder til 52 Aar; han skal derefter være født ca. 1748 og altsaa have været ca. 87 Aar gammel ved sin Død, og ikke 93. Hof- og Stadsrettens Skifter 1834-35, Prot. 5, 1288 (LAS.).

Forlystelser uden for Stadens Porte. — **S. 94.** Jvfr. Bournonville, Mit Teaterliv III, 2, S. 9 ff. — **S. 95.** Skild. 1804, 25, 40; Adr. 1827, 69; Kjbh. 1827, 74, 1828, 74; Dagen 1829, 210. — Sandhedsfaklen 1834, 15; Skild. 1805, 50. — **S. 96.** *Fiskerhuset*: Nyrop, Joh. Fr. Classen (K. 1887), S. 55; Werlauffs Antegn., S. 281; Luxdorph spiste til Middag i Fiskerhuset (Skrivkal. 1745, 8. Febr. KBK.). *Schwermansdal*: Adr. 1778, 143, jvfr. Ewalds Skrifter (ved Liebenberg) I, 230; af Raadst. Vurd. (Udenbys Klædebo Kv. 129, 30) ses, at Schwermansdal og Rolighedsdal er een og samme Ejendom (jvfr. Carl Bruun, Kjbhvn. III, 790). *St. Petersborg*: R. 1827, 618; B. 1828, 889, 1128; Sandhedsfaklen 1834, 28; Frosts Haandskrift (LAS.), S. 709, jvfr. Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 64. Hvorvidt Traditionen om Navnet har noget paa sig, skal ikke afgøres; paa Grunden synes der i det attende Aarh. at have ligget et Hus, der kaldtes „Storken“ (Raadst. Vurd. Udenbys Klædebo Kv. 128). At der i 1716 var Indkvartering og-aa paa Østerbro, fremgaar af Akter i RA. (se Vejled. Arkivreg. II, 88). *De fattiges Dyrehave*: Ill. Tid. 1862 ^{21/9}, 1867 ^{27/10} (Billeder og Tekst). — **S. 98.** DK. Breve 1793, 4555; Raadst. Mag.'s Resolutionsprot. 1793, 28. Oktr.; B. 1800, 1333, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1741; B. 1800, 2512, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2955; Adr. 1801, 95, 130; Adr. 1802, 107, 121, 131. — **S. 99.** Pol. 1804, 333; B. 1804, 78, 237, 591; jvfr. Ekstraktprot. s. A., 40; Skild. 1804, 5; Adr. 1805, 249, 264, 277; R. 1806, 950. Kunstfyrværker *Mathiesen* fik en Mængde Bevillinger til at vise mekaniske Transparenter og Fyrværkerier baade i Danmark og Norge (se DK. 2. Depts Registrarer 1809-16); R. 1811, 1622, jvfr. Forestillinger s. A., Nr. 300; Adr. 1814, 87. *Dupuis*: B. 1815, 2655; Adr. 1815, 240, 1816, 125; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 37 f. (Abrahams fortæller, at Fyrværkerierne fandt Sted der, hvor Gaardene Nr. 58 og 60 senere rejste sig, 3: Prices gamle Fyrværksplads, hvor Morskabsteatret endnu ikke var bygget; husker han rigtig, maa det have været i 1815, thi i 1816 afbrændte Dupuis sine Fyrværkerier paa Vodrofgaards Mark tæt ved St. Jørgens Sø). I 1815 saa man ved Dupuis Fyrværkerier „den ægte bengalske Flamme brænde, saaledes som den er givet ved Napoleons Kroningshøjtidelighed og den Gang oplyste hele Paris“ (Adr. 1815, 240). Om Dupuis, der var bosat i Altona, se ogsaa: R. 1808, 1362; R. 1809, 1776; Adr. 1815, 185. — **S. 100.** Skild. 1804, 68, jvfr. Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 374; Skild. 1804, 67, 73; Skild. 1807, 65; B. 1821, 429b, 1016 (Traktøren paa St. Ravnsborg bad om at maatte give Maskebal paa Hofteatret, men fik

ikke Lov); Adr. 1814, 120, 1815, 160. — *St. Hans Torv*: Sandhedsfaklen 1834, 11; Frosts Haandskrift (LAS.), S. 1029. Det er ikke rigtigt, naar Wroblewski (Museum 1895 I, 41 f.) siger, at Torvet tog Navn efter Kirken; Forholdet er det omvendte. — **S. 101.** Callisens Fys.-med. Betragtninger over Kbhvn. I, 611; Schlegels Kort 1819 (Raadst.). — **S. 102.** Skild. 1807, 92, jvfr. Ræder, Danmarks Krigs- og Pol. Hist. I, 173; Pol. 1798, 13, 24, 1799, 63, 1801, 179; Nyerups Kjbhvns Beskrivelse, S. 658. Man afholdt Gilder paa Bjørnsdal ligesom paa Skydebanen; Rahbek tilbragte her en Nytaarsaften i 1780'erne sammen med nogle Venner (Erindringer III, 203). — **S. 103.** Kjbhvns Dipl. III, 516 f., VI, 664, 676 f., jvfr. O. Nielsen, Kjbhvns Hist. IV, 297, V, 329; Kjbhvns Dipl. I, 469. Ewold Schröder fik 29. Novbr. 1726 kgl. Bev. til at lade indrette en Skydebane uden for Kbhvn. (Sjæll. aabne Breve 1726, 376). — Sjæll. aabne Breve 1793, 815. — **S. 104.** Rahbeks Erindringer IV, 245. Om det kgl. Skydeselskab se: N. P. Nielsen, Hellig Trefoldigheds Gilde udi det Danske Kompagni (K. 1836) og N. P. Jensen, Det kgl. kjøbenhavnske Skydeselskab og Danske Broderskab (K. 1901). — Sjæll. aabne Breve 1688, 126, jvfr. O. Nielsen, Kjbhvns Hist. V, 329 f.; Sjæll. aabne Breve 1698, 180. — **S. 105.** DK. Breve 1791, 2062, jvfr. Samme 1787, 1510. — **S. 106.** Sjæll. aabne Breve 1793, 815; R. 1800, 336. — Skydeindretningen i Skydebanen i Sølgaden beskrives 1788 som en Skydegang og en Portal af Mur, „og midt inde i samme ere Kampesten; samme er til at skyde efter og foran en Jord-Kasse med Bræder beklædt“ etc. 1799 omtales „en Machine paa Hjul til at skyde efter Skiven“ (Raadst. Vurderinger: St. Annæ Vester Kv. 414c). Da Skydebanen i Sølgaden 1771 averteres til Salgs opgives Pladsens Størrelse til 12834 Kv.-Al. (Adr. 1771, 103). Det var aabenbart her, Skuespiller Urberg holdt Flitsbueskydning og Smugkro for Kameraterne (Overskou III, 413). — I „Linden“ i Adelgaden var mod Slutningen af det 18. Aarh. en lignende Skydebane som den i Sølgaden (Nyerup, Kjbhvns Beskr., S. 665). — **S. 107.** DK. Breve 1799, 4592; Leth, Indvielses-Tale, afholdt paa Eenigheds-Værn (K. 1800); Adr. 1800, 259, 279. Kbhvns Kommune købte 1871 Enighedsværn (Falbe-Hansen og Scharling, Danmarks Statistik V, 265). — B. 1801, 1562; B. 1802, 865, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 309; B. 1802, 825; R. 1804, 154. — **S. 108.** R. 1809, 1045; B. 1815, 1532. — Allerede før 1751 havde der været Skydeskive ved Borgerskabets Eksercerplads p. Kristianshavn; i det nævnte Aar blev den indrettet paa ny paa Foranledning af Stadshauptmanden, Friderich Fabricius. „Saadan Skibe-Skyden,“ skrev han, „vil være af god Virkning, og medføre stor Nytte helst hos et Borgerskab, som søger deres største Ære derudi at imitere deres Forfædres bekendte Dapperhed.“ Han var meget for Genindførelsen af „denne prisværdige Ambition, som paa ny oplives, saa ofte en Borger tager Gevær i Haanden, og end mere under-

holdes og forøges ved Krudets Lue og Knald, der ligesom indtrykker en martialske Gejst, endog i de forsagteste Gemytter“ (DK. Oversekr.'s Breve 1751, 250, jvfr. Berlings Kiøbenhavnske Tidender 1778, 36). — Adr. 1800, 273; R. 1804, 154; B. 1801, 1562; Adr. 1819, 228. — **S. 109.** Sjæll. aabne Breve 1794, 759, jvfr. Carl Bruun, Kjøbvn. III, 639; R. 1801, 669, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1113 (Tegninger af det borgerlige Broderskabs Emblem ligger ved denne Sag); B. 1820, 3106; B. 1819, 1374. — Ældre trykt Litteratur om Skydeselskaber se Bibl. Dan. II, 671 ff. — **S. 110.** Skild. 1804, 81; Pol. 1803, 281. — **S. 112.** Pol. 1804, 329; Skild. 1804, 66, 1805, 65. — **S. 113.** Pol. 1803, 275; Skild. 1805, 1; Skild. 1806, 86. Ægypten skal senere have heddet „Frederiksdal“ (Nær og Fjærn 1875, 3. Jan.). — **S. 114.** Skild. 1806, 74; Adr. 1827, 188. — **S. 115.** B. 1805, 1572, 1583, 2248, 2258, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1782; Skild. 1805, 87, 93; R. 1805, 1056, 1487, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1817, 2180; Skild. 1805, 10, 12, 15; Brevskriverkont.: Skødeprot. Nr. 40, S. 594; Raadst. Vurderinger: Udenbys Vester Kv. Nr. 56; Raadst. Stadsbygmesterens Indbetretn. 1802-14, Nrr. 34 og 37; Raadst. Mag.'s 2. Sekr. Resolutionsprot. 1806, Nrr. 435, 486, 527; Raadst. Borgerskabsprot. under 12. Maj 1806; R. 1806, 950; Skild. 1806, 61; Høst, Struensee, I, 338. — **S. 116.** Skild. 1804, 54; Skild. 1806, 69. — **S. 117.** Adr. 1806, Juli, Aug.; Skild. 1806, 70, 92; Adr. 1807, 231, 378, 396, 446; Brevskriverkont.: Skødebog Nr. 43, S. 224. — Brock, Hist. Meddel. om Rosenborg III, 91 ff.; Nyeste Morgenpost 1828, 19; Adr. 1820, 181. — **S. 118.** Frederiksberg Birk: Skødebog F, 134; Stern, Beskr. over Kbhvns Amt I, 199; R. 1819, 1462, 1956; Skild. 1819, 69 (her klages dog over, at Kontrollen ikke var tilstrækkelig streng, saa at *Gadedrenge* kunde slippe ind); Adr. 1819, 202, 222; Adr. 1820, 173, 192; B. 1820, 3606; B. 1827, 2191; Adr. 1827, 197, 207; Adr. 1833, 191; Adr. 1834, 209. — Frederiksberg Birk: Skødebog O, 199; Raadst. Borgerskabsprot. under 24. April 1811, 14. April 1813 og 29. Novbr. 1828 (jvfr. Mag.'s 2. Sekr. Referatprot. 1827, 3411 og 1828, 3005). R. T. Kehlet, født 19. Aug. 1774 i Stenløse paa Fyn, var Søn af Japhet Kehlet, Præst i Stenløse og Fangel. — **S. 119.** B. 1829, 229a; Rentek. Ekspeditionsprot. 1829, 478; Adr. 1829, 175; Pol. 1831, 821, jvfr. Nær og Fjærn 22. Novbr. 1874. — **S. 120.** Adr. 1833, 178, 197, 203; Adr. 1834, 195 og flere følgende Numre (i Citatet efter Adr. er af Hensyn til den grammatikalske Sammenhæng foretaget en uvæsentlig Retelse); Skild. 1834, 69. — **S. 122.** Folketællinger 1845 og 50 (Frederiksberg Sogn, henholdsvis under Nr. 109 og 94); Adr. 1846, 269; B. 1846, 1425. — **S. 123.** Eberlin, Frederiksberg, S. 187. — Overskou, Af mit Liv og min Tid, S. 73; Frosts Manuskript i LAS., S. 261; Frederiksberg Birk: Skødebog 2 F, 469; Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjøbvn. II, 19 ff.; Frederiksberg Birk: Skødebog M, 367, X, 137b, 2A, 23b; R. 1814, 1498; III. Ugeblad 1870, 12; DK. Kbhvns Amts Blanketregnskab $\frac{1}{2}$ -

^{30/a} 1823, Nr. 5. — **S. 124.** R. 1812, 1162; R. 1815, 1597b; Hofmarskallatets Arkiv: Korrespondance-Prot. under 15. Maj 1813. — **S. 125.** B. 1821, 3605; Adr. 1822, 251; LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter, Prot. 5, 1818-19, Nr. 397; B. 1819, 1571; R. 1820, 1690a (Plakaten af 1820 var fornemmelig en Følge af de mange indvandrede Schweizerkonditorer); B. 1824, 1958; R. 1824, 1282; Hofmarskallatets Arkiv: Journal 1824, Nr. 487, Kopibog 1824-25, S. 66, 368, 386, Journal 1825, 143; LAS. Hof- og Stadsrettens Skifter: Ekstraordinære Boer, Design. 13, Nr. 157. — **S. 126.** R. 1814, 839; B. 1823, 3919; Adr. 1824, 225, 1825, 252, 1826, 124; III. Tid. VIII, 395 (1867). — R. 1826, 413 (Monigatti fik først i 1826 Ret til, som Byens andre Konditorer, at udskænke Likører, Punsch, Chokolade etc.); Hofmarskallatets Arkiv: Journal 1826, 336 og Korrespondance-Prot. 1826-27, S. 171; Skild. 1827, 47; Sandhedsfaklen 1834, 20. — **S. 128.** Adr. 1831, 170, 1834, 219, 257, 1837, 240. — **S. 129.** Skild. 1834, 69; Adr. 1829, 62, 72; B. 1829, 888-89; Adr. 1833, 174; Adr. 1832, 172, 73; Jac. Behrend, St. Hans-Nat 1839 i Dyrehaven; Frosts Manuskript (LAS.), S. 264; Hof- og Stadsrettens Skiftekommm.'s Hvidebog (LAS.) Nr. 21, S. 227; Folketællinger 1845 og 1850 (Frederiksberg, henholdsvis Nr. 113 og 100).

Gøgl og Kunst. — **S. 130.** Kjbhp. 1828, 43, 1832, 114. — **S. 131.** DK. Breve 1787, 1714, jvfr. Satiren: En gammel Historie om Taskenspilleren Magsmecum, K. 1787 (KBK. Luxdorpha Gadevisesaml. III, Nr. 51). — Kotzebue, Erinnerungen aus Paris (Berlin 1804), S. 156 f. — **S. 132.** R. 1813, 1697; Skild. 1814, Jan., Febr., jvfr. Brock, Hist. Meddel. om Rosenborg III, 106f.; Adr. 1814, Febr., Marts. — **S. 133.** Dagen 1814, 122; Skild. 1814, 43, jvfr. Brock, anf. Sted; B. 1814, 2751, 3040; R. 1814, 1279. — Kjbhp. 1827, 48, jvfr. Brock, anf. Skrift, S. 108 ff. — **S. 134.** DK. 3. Depts Miss. og aabne Breve 1826, 2279; Schmidt, Meddel. om Skuespil og Theaterforhold i Odense, S. 73 f. (Anm.); Kjbhp. 1827, 9, 41-42; R. 1827, 472 (vedligger et Træsnit af Roat paa Linen). — **S. 135.** Kjbhp. 1827, 46, 48; Skild. 1827, 48; Brock, anf. Sted. — **S. 136.** Adr. 1827, 139, 140; Kjbhp. 1827, 51; Heibergs Flyvende Post 1827, 52. — **S. 137.** Se f. Eks. B. 1816, 3498, B. 1836, 3540-41, B. 1817, 4062; B. 1801, 1575, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 1376; Adr. 1801, 245; Adr. 1825, 223. — **S. 138.** Minerva 1797 2. Kvartal S. 213 ff., jvfr. Dictionary of National Biography III, 209. — **S. 139.** Fonden ad usus publicos: Kgl. Resol. 1808, Nr. 4 (jvfr. Weilbachs Kunstner-Lex.); Teaterark.: Journal 1800, 249; B. 1800, 2188, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 2684; R. 1800, 1996, jvfr. Ekstraktprot. s. A., 3111; Fonden ad usus publicos (trykte Værk) II, 60. — **S. 140.** Fonden ad u. p.: Kgl. Resol. 1804, Nr. 13; Adr. 1802, 249, 284, 1803, 155. — **S. 141.** Fonden ad u. p.: Kgl. Resol. 1803, Nr. 17, 1804, Nr. 13; Adr. 1803, 273. — **S. 142.** Adr. 1804, Marts-Juni; Den danske Til-

skuer 1800, 50-51; Hof- og Stadsrettens Skifter (LAS.) 1804, Prot. 6, Nr. 30; Fonden ad u. p.: Kgl. Resol. 1804, Nr. 30, 1806, Nr. 1, 1810, Nr. 15, 26, 31, jvfr. Skild. 1811, 43. Om Grosch se ogsaa: B. 1803, 907, 1221. — **S. 143.** Deutsche Biographie XXXVII, 139; B. 1819, 4067, 4099; B. 1820, 634, 1921 („Ew. Maj. hatten“, skrev Cornelius Suhr til Kongen, „die Gnade mir mündlich die Erlaubniss zu ertheilen, meinen Aufenthalt hieselbst zur Vorzeigung meiner Panoramen auf beliebige Zeit zu wählen“); Skild. 1819, 84, 101; Adr. 1820, 35; Rahbeks Erindr. III, 267. — **S. 144.** *Jerwitz*: R. 1824, 527, 844, 1338; Adr. 1824, 135; Bibl. Dan. I, 1108. *Fischer og Otto*: R. 1826, 554; R. 1827, 911; Plakat i KBK. (Danske Katal. 17, S. 259); Adr. 1828, 37; Kjbhp. 1828, 37. Otto var Hannoveraner. *Lehmann*: R. 1828, 824; Dagen 1828, 288, 298, 1829, 4, 28; Kjbhp. 1828, 76, 103. *Schneggenburger*: R. 1828, 892; R. 1829, 157, 280, 531; Kjbhp. 1829, 30, 81; Dagen 1829, 83, 103. *Gjos*: R. 1833, 12; B. 1833, 1424-25; Kjbhp. 1833, 34. *Sattler*: Wurzbach, Biogr. Lex. des Kaiserthums Oesterreich, XXVIII, 272 ff. (Her anføres den mærkelige Efterretning, at Sattler, der var Æresborger i Salzburg, i Norge fik Diplom som „fri Borger af den skandinaviske Halvø“; det norske Rigsarkiv har paa Forespørgsel erklæret, at det ikke kan have sin Rigtighed). — **S. 145.** R. 1834, 248; Kjbhp. 1834, 100, 111, 178; Skild. 1834, 69. — Foruden de nævnte Panoramer, der synes at have vakt størst Opsigt, vistes ogsaa en Række andre. — **S. 146.** „Hvem kommer paa Kunstammeret?“ spørger Rahbek, „at se paa det Brød, der er blevet til Sten, og de tolv Børn, og de mange Dyr og Fugle, og alle de Skilderier! Hvad bryder det en Københavner? Ser han nogentid paa noget Maleri, uden dem af Steinmanns, eller Süsz og Kunz's Fabrik [Spillekortfabrikanter, „Holmblads Billedbog“, vilde Rahbek have sagt i vore Dage], og saa højt, sit eget Portræt, og sin Kones maaske, for at fortælle hende, hvor smigret det er?“ (Rahbek, Den danske Tilskuer 1798, 71). — Ramdohr, Studien auf einer Reise nach Dännemark (1792), 186 f.; Forord til Fortegnl. over Salonen 1794; Skild. 1804, 45, 1805, 49, 1818, 27, 28; Nyeste Morgenpost 1828, 29-30. — Af *private* Malerisamlinger i Kbhvn. var Grev Moltkes og den Spenglerske Samling indtil Aar 1800 de mest betydelige. Efter Aar 1800 kom Konsul Hans West's til. Til Konsul West's Samling kunde man faa Adgang ved at melde sig; unge Kunstnere studerede der; Moltkes var den eneste Samling, der (fra 1804) egentlig var aaben for Offentligheden. *Private* Samlinger af Naturalier, Konkylier og „Kunstsager“ var der i den sidste Del af 18. Aarhundrede adskilligt flere af, baade Spengler og Moltke samlede tillige paa Naturalier — eller rettere: de samlede paa Naturalier og Rariteter og *tillige* paa Malerier. (Jvfr. Haubers Beskr. af Kibhvn. (1783), S. 114 ff., Nyerups Kjbhvns Beskr. (1800), S. 349, og Angelins Underrættelser om Köpenhamn (1806), S. 70 ff.). — **S. 147.** Kjbhp. 1827, 62. — Om

Kunstakademiet og Udstillingerne i Alm. se Meldahl og Johansen, Kunstakademiets Historie (1904) og Meldahl, Kunststudstillingerne ved det kgl. Akademie (1906). — Berl. 1755, 25. — **S. 148.** Berl. 1781, 28, 1784, 28; Supplement (Bilag IA) til Meldahls Kunststudstillingerne; Pol. 1807, 469. — **S. 149.** Pol. 1806, 416. — **S. 150.** Berl. 1769, Jan.-Febr.; Fortegnl. over Salonen 1769. — **S. 151.** Berl. 1778, 9, 27; Fortegnl. over Salonen 1778; Luxdorps Skrival. (RA.), under 27. Jan. og 22. Febr. 1778. — **S. 152.** Adr. 1794, 24, 44, 53; Ugebladet Tilskuerne 1794, 80-81; Meldahl, Kunststudstillingerne, S. 27; Fortegnl. over Salonen 1794; Skild. 1815, 62, 70; Fortegnl. over Salonen 1815. — **S. 153.** Fortegnl. over Lahdes Udstilling 1808 (KBK.), jvfr. Weilbach I, 214, II, 3 (der var flere Billeder end nævnt i Fortegnelsen); Skild. 1808, 51; Fortegnl. over Medaljør Jacobsons Udstilling 1809 (KBK.), jvfr. Weilbach I, 495. — **S. 154.** *Hans Hansen*: Adr. 1813, 245; Fortegnl. over hans Udstill. 1813 (der var 32 Numre); B. 1815, 1809-10; Adr. 1815, 146, 160. *Kratzenstein-Stub*: Katalog over hans Udstill., jvfr. Weilbach I, 598. *Abildgaard*: Skild. 1817, 40. *Lund*: B. 1818, 3947; B. 1821, 2552; Adr. 1821, 168. *Seydewitz*: B. 1817, 2833; Adr. 1817, 198, jvfr. Weilbach II, 378. *Munch*: Adr. 1813, 139, jvfr. Weilbach II, 140. *Tøyer*: B. 1818, 1840; Adr. 1818, 123. — Blomstermaleren *Fritzsck* havde i 1802 ladet offentlig udstille et Maleri af Slaget paa Reden (Adr. 1802, 45, 123). — **S. 155.** *Riccardi*: B. 1818, 3182; Adr. 1818, 202; Skild. 1818, 71. *Kunstforeningens Udstill.*: R. 1827, 605; R. 1828, 371; Fortegnl. over Kunstforen.'s Udstill. 1828; Kunstforeningen i Kbhvn. (K. 1864). *Holbergs Galleri*: B. 1828, 348; Adr. 1828, 38; Kjbhp. 1828, 21, 23. — **S. 156.** B. 1834, 4218-19; Fortegnl. over Maleriudstill. i Norgesgaden (K. 1834). Se ogsaa R. 1834, 382. Kjbhp. 1838, 340; Breve fra H. C. Andersen I, 464 f. — Om de ældste Industriudstillinger se især Nationaløkonomisk Tidsskr. XXVI, S. 1 ff.; her som de fleste andre Steder, hvor Kunstflidselskabets Udstillinger omtales, angives urigtigt, at de kun fortsattes til 1815. Der var Udstillinger baade 1816, 17 og 19, derimod ikke 1818 (jvfr. trykte Fortegnl. over Udstillingerne og Beretning fra Selskabet for 1818).

Hestevæddeløb. — **S. 157.** Troels Lund, Dagligt Liv i Norden (ill. Udg.) VII, 62 ff.; O. H. Møller, Das Geschlecht derer von Haxthausen (Slesvig 1784), p. 14 f., jvfr. Brasch, Om R. Molesworth, S. 131 f.; Stenstrup, Historieskrivningen i Danm. i 19. Aarh., 231. — Holm, Danmark-Norges Hist. IV, 2, S. 230 f.; Høst, Struensee I, 279 f. — **S. 158.** Kongens Ordre til Schumacher af 17. Oktbr. 1770 om Udstedelse af 4 Kabinetsordrer ang. Væddeløbet (RA.); Koncept til Kabinetsordre af 20. Oktbr. 1770 (RA.); Kopibog over Kabinetsordrer A Nr. 70, C Nr. 297-300; Rentek.'s dansk-norske Kammerkancelli: Kabinetsordrer 1766-84. — Adr. 1770, 152, 158, 159, 160; Luxdorph noterer i

sin Skrivkalender (RA.) under 22. Oktbr. 1770: „Ved Væddemaal[!] vare af engelske Heste Dronningens, Holstes og Struensees de bedste. Af danske Jægermester Ahlefeldts.“ Hvertill Jac. Gude knytter den Bemærkning, at „de danske og engelske Heste konkurrerede ikke med hinanden, men løb hver for sig“. Efter den oprindelige Bestemmelse maatte kun danske Heste løbe om den ene Pris; i det andet Løb, der væsentlig var bestemt for engelske Heste, kunde derimod ogsaa danske Dyr deltage. Formodentlig er der ikke bleven anmeldt nogen dansk Hest til dette sidste Løb. — **S. 159.** Adr. 1771, 88, 90, 165, 169; Luxdorps Skrivkal. under 9. Oktbr. 1771 (RA.); Raadst. Mag.'s Resolutionsprot. 1771, 15. Maj, 8. Juli, 4. Decbr., Kopibog s. A., 30. Oktbr., 4. Decbr.; Staldetatens Brev- og Forestillings-Kopibog (RA.), under 28. Marts 1772; Adr. 1772, 90, 93; Danske Kammers 5. Bureau, Journal B, Nr. 1591; Bülow's Forestill. af 8. Juli 1772 ved Danske Kammers Kommunikationer af kgl. Resol., vedk. 1. og 5. Bureau (RA.). — **S. 160.** Gustav Michelsen, Om Væddeløbene ved Augustenborg 1829 (K. 1830), S. 41; Schouw, Dansk Ugeskrift I, 444; Kjbhp. 1831, 154; Maanedsskrift for Hesteavl og Hestehold I (1831) passim, III (1832), S. 41, 49; Kjbhp. 1832, 152, 1833, 220. — **S. 161.** Maanedsskrift for Hesteavl og Hestehold II (1832); Drewsen: Nogle Bemærkninger ved „Nogle Ord i Anledn. af Indbydelsen til at stifte et Selskab til Hesteavlens Fremme“ af Hans Durchl. Hertugen af Augustenborg (K. 1832). — **S. 162.** Trende Besvarelser af den af det Kgl. danske Vidensk.'s Selskab udsatte Prisopgave om Hesteveddeløb, udg. af Selskabet (K. 1835); C. Dalgas: Kunne Væddeløb ialmindelighed antages at være hensigtssvarende Midler til at fremme Avlen af saadanne Heste, som etc. (Aarhus 1835). — Maanedsskr. for Hesteavl og Hestehold I, S. 38; Aalborg Stiftstid. 1833, 104, 125. — **S. 163.** Dagen 1832, 163; Maanedsskriftet III, 28 ff.; Kjbhp. 1832, 144, 147, jvfr. Maanedsskriftet III, 84, 97, 193, V, 150; Beretninger fra Selsk. for Hesteavlens Fremme i de danske Provinser (1833-36); Kjbhp. 1832, 153, 159; Maanedsskriftet III, 95, 125. — **S. 164.** Kjbhp. 1836, 224, 1837, 163, 1839, 185; Slesvig-holst. Kanc.'s Forestillinger (RA.) 1839 II, Nr. 70, 1845 V, Nrr. 38, 39; Kjbhp. 1839, 229, 241; Skild. 1818, 39. — **S. 165.** Statstidende 1832, 108; Kjbhp. 1832, 150, 152; Adr. 1832, 209; Krohns Fortegnl. over Kobberstik, Nr. 1965; Smiths nedenfor citerede Beskrivelse. — **S. 167.** J. L. Smith, Fuldst. og nøiagtig Beskr. over Hesteveddeløbene p. Nørrefølle ved Kiøbhvn. d. 7. og 8. Septbr. 1832 (u. A.); Adr. 1832, 211; Rantzau-Breitenburgs Erindr. (ved Bobé), S. 70 f.; Kjbhp. 1835, 212; Dansk Billed-Magazin 1835, 7; Adr. 1836, 211, 212; Kjbhp. 1836, 258, 259; Adr. 1840, 131; Dagen 1840, 142, 143, jvfr. Villads Christensen, København 1840-57 (K. 1912), S. 122.

Luftmaskiner. Den tidligste, meget kortfattede, Fremstilling

af Luftsejladens Historie i Danmark findes i Skild. 1806, 100; lidt mere udførlig er en Artikel af P. Brock i Berl. 1878, 156, og samme Forfatter har i sine Hist. Efterretninger om Rosenborg givet udførlige Meddelelser om aerostatiske Forestillinger og Luftfarter fra Eksercerpladsen, hvorfra største Delen fandt Sted i Fred. VI's Tid. Hans Meddelelser stammer fra Datidens Aviser og for en Del fra Hofmarskallatets Arkiv. I J. C. Tuxens „Luftsejlad“ (Foredrag, 1863) findes kun en enkelt Ytring om den første danske Luftmaskine, i Rambusch's „Luftballoner og Luftsejlad“ (K. 1893) og i Helge Holst's „Luftens Erobring“ (K. 1909) slet intet om ældre dansk Aeronautik. Den første sammenhængende Fremstilling af dansk Luftsejlad's Historie findes i Laurits Johansens „Over Taarn og Tage“ (K. 1911); for Tiden indtil 1840 er den væsentlig bygget paa Brocks Meddelelser og Kierstrups nedenfor citerede Autobiografi, og er, fra regnet nogle Unøjagtigheder, meget vel gjort. — **S. 168.** Berl. 1783, 96, 101; Udenlandske Dept. (RA.): Depecher fra Paris 1783, 1. Decbr. (Nr. 4055), 14. Decbr. (Nr. 4059). — **S. 169.** Skild. 1806, 100; Carl Bruun, Kjbhvn. III, 533, 842. Om Mühlenstedt se Farmaceutisk Stat; han fik Apotekerprivilegium i Kbhvn. 2. Jan. 1782 (Sjæll. aabne Breve 1782, 2). — Af Videnskabernes Selskabs Mødeprotokol under 19. Decbr. 1783 fremgaar, at Abildgaard, der var Medlem af Selskabet, indbød de øvrige Medlemmer til at se den af ham forfærdigede aerostatiske Maskine næste Dag Kl. henimod 1, da han vilde prøve den; Luxdorps Skrivkal. 1783 (RA.) under 19., 20., 26. og 29. Decbr., 1784 under 1. Febr.; Berl. 1784, 2. — **S. 170.** Luxdorps Skrivkal. 1784 (RA.), under 5. og 6. Jan. 1784; Adr. 1784, 14; Eksemplar af Morten Hallagers hist. Beskr. i KBK. (permanente Udstilling, Nr. 767), jvfr. Adr. 1784, 10. I „Den physikalske Aar-Bog. Første Aargang 1783“, der dog bærer Trykkeaaret 1786, findes nogle „Tanker i Anledning af Luft-Maskinen“; i anden Aargang 1784 (med Trykkeaar 1787) findes en langt udførligere Artikel, om „Den ærostatisk Maskine“. Indholdet er dog ikke andet end Uddrag af fremmede Bøger og Magasiner. — Luxdorps Skrivkal. 1784, under 1. Febr. — **S. 171.** Luxdorps Skrivkal. 1784, under 12. Febr.; Hofmarskallatets Dagjournal (RA.) 1784, 12. Febr.; Berl. 1784, 13, 15; Adr. 1784, 22, 27. — Levins Anmærkning til Wessels Impromptu over Luftmaskinerne (W.'s Samlede Digte, 2. Udg., S. 310) er naturligvis ganske forkert. — **S. 172.** Partikulærkassens Prot. over Indtægts- og Udgifts-Ordre 1766, S. 247 (agl. Resol. $\frac{9}{8}$ 1766) og 1769, S. 182; Hofmarskallatets Resol.-Prot. 1784-86, S. 236, Korrespondance-Prot. 1785-87, S. 109, 131 (RA.); Adr. 1786, 93, 97, 104 (udførlig gengivet hos Brock, Hist. Efterretn. om Rosenborg II, 128 f.); DK.'s Supplik-bog 7 R (1786), Nr. 2345; Hofmarskallatets Resol.-Prot. 1784-86, S. 255, Korrespondance-Prot. 1785-87, S. 151. — **S. 173.** KBK. Nyere Breve D: Urberg til Warnstedt 4. Aug. 1786 (citeret i

Neiiendams Breve fra Danske Skuespillere og Skuespillerinder I, S. 277 f.); Adr. 1787, 24, 35, 38; Artiklerne i Morgenposten gengivne in extenso hos Brock, anf. Sted, S. 129 ff. — I Sommeren 1787 var Urberg i Kristiania, hvor han ogsaa opsendte Luftmaskiner (Huitfeldt, Chria. Theaterhist., S. 119 f.); hans Kone fik 1801 af Teaterdirektionen en Gratifikation for at hun kunde rejse fra Kbhvn. (Teaterark. Kgl. Resol. 1801, 38). — **S. 174.** Hr. *Harald Mortensen* ved det Kgl. Bibliotek har velvilligst gjort Forf. opmærksom paa Satiren over Urbergs Luftmaskine. — Berl. 1783, 104; Luxdorps Visesaml. (KBK.) I, Nr. 47. — **S. 175.** De nævnte satiriske Pjecer paa KBK.; Sigvard Lyches Digt: Fortjente Skuespilleres Ros (Bibl. for Skuespil- og Musik-Elskere, 1. Hefte, K. 1784). — Adr. 1798, 239, 254, 288; Pol. 1798, 28; Raadst. Mag.'s Kopibog 1798, 5., 22. og 24. Septbr.; Pol. 1799, 69 (skønt det her siges, at „der let skal kunne gaa Ild i disse Maskiner, formedelst den brændbare Materie, hvormed de ere fyldte“, menes der utvivlsomt Montgolfiærer; det store Publikum havde i Datiden ingen rigtig Rede paa Luftmaskinernes Teknik). — **S. 176.** DK.'s Breve 1791, 1649; Adr. 1804, 36; Adr. 1803, 311, 350, 57, 59; B. 1803, 1583, 1950, 2156; Berl. 1803, 66. — **S. 177.** B. 1803, 2769; Skild. 1804, 14 (¹⁰/₁); Adr. 1803, 480, 1804, 16, 31, 34, 36; B. 1806, 1866a; B. 1819, 3613; Adr. 1819, 233. — **S. 178.** B. 1806, 2012, 17, 24, 29, 99; Skild. 1806, Septbr. og Oktbr. (navnlig Nr. 102), jvfr. Brocks hist. Efterretn. om Rosenborg II, 135 ff.; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 16. — **S. 179.** B. 1806, 2094, 96, 97; Skild. 1806, 1; Danske Mag. 5. R. VI, 98; B. 1806, 2151; Hofmarskallatets Journal 1806, 520, Korrespondance-Prot. 1806-07, S. 206, 208. — **S. 180.** Kierstrups Autobiografi, efter alt at dømme et fuldt ud sandfærdigt document humain, er meddelt af Oluf Nielsen i Museum 1891 I, 209 ff. — Faderen Niels Kierstrup, der havde tjent i Rentekammeret i tredive Aar, blev i 1783 Kopist i det kbhvske Kontor, men døde Aaret efter (RA. Embedsudnævnelser under Rentek.). — Jens Jørgen Pihl fik 1816 Bestalling som virkelig Konstruktør, befordredes 1832 til Skibsmaaler og døde 1835. Et matematisk Værk om Skibskonstruktion, som Videnskaberens Selskab havde udtalt sig fordelagtigt om, blev aldrig trykt, men i Stedet tilstod Kongen ham 400 Rdlr. i Honorar. (RA. Admiralitetets kgl. Resol. 1825, 132) — **S. 181.** Adr. 1799, 210, 252; Sjæll. Register 1799, 1064. — **S. 182.** Adr. 1799, 261, 66, 68, 77; B. 1804, 1241, jvfr. Berl. 1804, 47. — **S. 183.** I Kierstrups trykte Afhandling (Plan til et aerostatisk Forsøg med Hensyn til Ballonens Afvigelse fra Vindens Direction, 1804) er Tallene noget ændrede; Netto-Opdriften sættes til 1208 $\frac{1}{2}$ (Eks-emplar i KBK.). — *Danzel*: B. 1807, 1043; Hofmarskallatets Journal 1807, 230; Adr. 1807, 213; Skild. 1807, 68; Dagen 1807, 101. — **S. 184.** Skild. 1804, 11 (¹⁰/₁₁), 13 (²⁰/₁₁), 14 (³⁰/₁₁), 15 (⁸/₁₂); Adr. 1804, 240, 458, 61, 68, 77, 83; Berl. 1804, 97; Skild. 1805,

25, 26; Berl. 1805, 2; Pers. Tidsskr. 5. R. IV, 49. — Bræstrups „Hæders-Sang“ i Hjorts Samling (KBK.) V, Nr. 14 (Nr. 13 er en anden Vise om det samme Emne). — **S. 185.** Paa det gengivne Billede, ligesom paa andre i det foregaaende, vil man lægge Mærke til, hvor paafaldende faa Tilskuere der synes at have været til Stede, og dog er det bevisligt, at deres Tal har maattet tælles i Tusinder. Det er imidlertid et Særkende for de fleste ældre Billeder med lignende Motiver; Kunstnerne havde kun ringe Begreb om Anbringelse af den behørig Staffage. — **S. 186.** Eksemplar af Samtalen mellem Peder Brygger og Morten Spækhøker paa KBK.; Hofmarskallatets Korrespondance-Prot. 1809-10, S. 393, jvfr. Journal 1809, 787; DK. 2. Dept.'s kgl. Resol. 1810, første Halvaar, Nr. 1013 og 917, jvfr. B. 1810, 1677; Brock, tidl. anf. Skrift III, 65. — **S. 187.** Adr. 1810, 139; Colding, Om aerostatiske Maskiners eller Luftballoners Opfindelse og Forfærdigelse (K. 1818); Brock III, 67 f. (og de der anførte Numre af Skild.); Pol. 1810, 641, 42. — **S. 188.** Price: R. 1817, 1605; Adr. 1817, 256, 300, 1818, Jan. og Febr. (især Nr. 21); Coldings ovenfor anf. Skrift. Price kom *ikke* til at foretage nogen Opstigning eller Forsøg derpaa i 1817 (jvfr. Casorti og Forstadsteatrene, S. 250). Efter det mislykkede Forsøg i 1818 fik han Lov til at vise Ridekunster i det kgl. Ridehus (B. 1818, 519, 1380, 3216). — **S. 189.** Kierstrups Søn, Forfatteren Theodor Vilhelm, adopteredes ved kgl. Bevilling af 1. Decbr. 1829 af D. C. Rumohr og fik Till. til at føre Navnet Kierstrup-Rumohr, men uden adelige Rettigheder (R. 1829, 805); om ham se Biogr. Lex. XIV, 421. — *Colding*: Erslews Forf.-Lex.; B. 1807, 177, 393; Hofmarskallatets Journal 1807, 275, og Korrespondance-Prot. 1806-07, S. 474; Skild. 1807, 40, 72; Adr. 1807, 260, 268; Dagen 1807, 101, jvfr. Brock II, 140. — **S. 190.** B. 1807, 1607; Skild. 1807, 84; Adr. 1808, 84. De omtalte to Breve ligger ved Generaladjutantstabens Bureau (RA.): Indkomne Sager til Journal II 1808, Nr. 1847 og 3363. — **S. 191.** Meddel. fra Krigsarkiverne IV, 90 f., 126 f.; Generaladjutantstabens Bureau: Indkomne Sager til Journal I 1809, Nr. 915 og 1064; Brock III, 28. — **S. 192.** B. 1810, 1522; Adr. 1810, 136, 138; Bobé, Efterl. Pap. fra den Reventlowske Familiekreds V, 71, 208; Brock III, 66; B. 1810, 3701a; Dagen 1811, 118; Skild. 1811, 35 (har ved en Trykfejl Datoen 23. April for Coldings første Luftfart i Stedet for 27. April); Adr. 1811, 231. — **S. 193.** Adr. 1811, 231, 240; Dagen 1811, 314-16; Skild. 1811, 81, 92; Brock III, 69; B. 1812, 2221, 3180, 3528; Adr. 1812, 174; Dagen 1812, 199, 1813, 150; Brock III, 103 f.; Riises Archiv XXIX, S. 137 (de her angivne Højder er næppe paalidelige); Flensburgsches Wochenblatt für Jederman 1814, 44, 47, 48. — R. 1813, 1513; R. 1817, 1574. — **S. 194.** B. 1823, 1973; B. 1827, 2801; B. 1828, 1120; Pol. 1828, Septbr., Oktbr.; Kjbhp. 1828, 86; B. 1842, 599; R. 1842, 363; Adr. 1842, 188; Kjbhp. 1842, 226, 27; Brock III, 145. — **S. 195.**

Collin, Anonymer og Pseudonymer, Nr. 3596 og 5120; Adr. 1858, 12.

Offentligt Maskebal. Om Maskerader i Alm. se Werlauffs Antegn. til Holbergs Lystspil, S. 212 ff. og H. V. Lunds Fastelavnsskikke se Birket Smith, Studier på det gl. danske Skue-spils Område, S. 132 ff., og især Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden VII; Sjæll. Miss. 1682, 49, jvfr. Kjøbhvns Dipl. V, 798 og O. Nielsen Kjøbhvns Beskr. V, 273, 292, 334. — **S. 196.** Om Fastelavnsskikke se Birket Smith, Studier på det gl. danske Skue-spils Område, S. 132 ff., og især Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden VII; Sjæll. Miss. 1682, 49, jvfr. Kjøbhvns Dipl. V, 798 og O. Nielsen Kjøbhvns Beskr. V, 273, 292, 334. — **S. 197.** Danske Lov 6-3-11; Sjæll. aabne Breve 1688, 19; Forordn. ^{22/10} 1701, Stk. III §3; H. Møller, Fastelavns-Løier i Kiøbenhavn, paa Amager, men især paa Frederiksberg i Aaret 1820 (K. 1820); Jac. Behrend, Kjøbenhavnernes Valfart til Frederiksberg for at see Fastelavnsløier (K. 1833); DK.'s Saml. af Kabinetsordrer (RA.), anf. Dato. — **S. 198.** Se bl. a. Luxdorps Visesaml. III, 42; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 375 f. — **S. 199.** Holm, Danm. Norges Hist. IV, 1, S. 47 f.; Danske Mag. 5. R. III, S. 12; Sjæll. Miss. 1768, 253. — Adr. 1768, 27, jvfr. Høst, Clio I, 3. Hefte, S. 129 ff. — **S. 200.** Berl. 1768, 31; Adr. 1770, 190, 1771, 167, 1772, 12. Hofmarskallatets Dagjournaler 1772-94 (bl. a. under 4. Febr. 1783 og 1. Febr. 1786). — **S. 201.** Bal paré'er paa Skuespilhuset: Hofmarskallatets Dagjournaler 1795-1803 (omkring 1. Febr.); Adr. 1803, 35, 103; Pol. 1803, 251. I 1795 hedder det, at Indretningerne ved Bal paré'et paa det kgl. danske Teater var omtrent som forhen paa Hofteatret (Dagjournal 1795, 2. Febr.); naar der holdtes Bal paa Hofteatret, blev Parterret skruet i Vejret, saa det gik lige i eet med Skuepladsen (Haubers Beskr. over Kjøbhvn. 1783, S. 46). — Bal masqué paa Amalienborg: Dagjournal 1803, 28. Marts; Adr. 1804, 40. — Nyerup, Kjøbhvns Beskr., S. 662, 67; Den danske Tilskuer 1800, 27, 39, 97, 98; Rahbeks Erindr. IV, 17. — **S. 202.** DK. 2. Depts Forestill. 1803, 177; R. 1803, 229; Skild. 1806, 70; Den danske Tilskuer 1798, 71. — **S. 203.** R. 1803, 227; Fonden ad usus publicos: Kgl. Resol. 1803, Nr. 9; R. 1804, 1013, 1014, 1263; Skild. 1817, 41; Maskeballer hos Rau: se DK. Registranter (2. Dept.) 1803, 1804, 1806; B. 1807, 361; R. 1817, 430. — Biørn: Hofmarskallatets kgl. Resol. 1803, 14. Juni, jvfr. B. 1803, 1427. — **S. 204.** Bjørns Maskerader paa Hofteatret: se bl. a. Hofmarskallatets kgl. Resol. 1804, 1806, 1809 etc. DK. Registranter (2. Dept.) 1804, 1806, 1809-12, 1815; Adr. 1803, 447, 493, 1804, 465 etc.; Skild. 1804, 21 (¹⁰/₂), 24 (²⁰/₂), 1805, 31; Angelin, Underrättelser om Köpenhamn (1806), 239; Pol. 1810, 614; Overskou, Den d. Skueplads IV, 76; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 380; Bobé, Efterl. Pap. fra den Reventlowske Familiekreds V, 97. — Teaterark. Journal 1816, 2273, jvfr. Overskou IV, 427, og Abrahams Meddel. af mit Liv, S. 55. — **S. 205.** Adr. 1817, 305, 1818, 24, 44; Skild. 1818, 11. — Pol. 1803, 256, 1804, 301; Skild. 1803, 9, 12. — **S. 206.** Callisen, Fys.-med. Beskr. over Kjøbhvn. I, 597 ff.;

Skild. 1803, 11, 1805, 28, 32; Skild. 1804, 12 (²/₁); Den danske Tilskuers 1799, 12-13. — **S. 207.** Skild. 1804, 15 (²⁰/₁), 19 (⁸/₂), 1805, 31; Skild. 1803, 9; ved Maskeraderne paa Hofteatret var undertiden højtidelige Optog, f. Eks. i Anledn. af Kongens Fødselsdag og Aarsdagen for Slaget paa Reden (Skild. 1804, 20 (⁶/₂), 35, 37, 1818, 11). — Pol. 1803, 255; B. 1805, 1424. — **S. 209.** B. 1803, 438, 442, 1911, 1919, jvfr. R. 1804, 916 (og Henvisning til S. 44); B. 1803, 405, 465, 1974; Maskebal paa Skydebanen: R. 1807, 408, jvfr. Adr. 1807, 148; R. 1810, 56; R. 1811, 209; R. 1813, 26; R. 1814, 131 b, 1498. — R. 1818, 257 c; Pätges: B. 1810, 2715; B. 1814, 881. — B. 1819, 1019, 1187; Adr. 1819, 83; B. 1821, 484, 4227-28, 4323. — **S. 210.** R. 1831, 113; Kjbhp. 1831, 51; B. 1831, 3414, 3832; Adr. 1838, 45, 53, jvfr. B. 1840, 2968. — Jødemaskerader: Pol. 1803, 255; Skild. 1804, 26; Nær og Fjern 1874, 89; Jac. Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjbhvn. I, 45 f. — **S. 211.** Adr. 1814, 53.

FORTEGNELSE OVER BILLEDERNE

	Side
1. Ved Kirsten Pils Kilde i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, af Peter Cramer (Træsnit i Ill. Tidende, Original paa Frederiksborg).....	15
2. „Dyrehauge-Forlystelser“ 1792 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	29
3. Kildevise fra det 18. Aarh. (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	35
4. Kirsten Pils Kilde ca. 1800, af Elias Meyer (Original i Kunstmuseet)	37
5. Telte ved Kilden ca. 1800, af Elias Meyer (Original i Kobberstiksamlingen)	39
6. Kirsten Pils Kilde i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede (Originalen tilhører Undervisningsinspektør, Professor, Dr. phil. S. L. Tuxen)	41
7. Et fremmed Gøglerselskab ankommer til Dyrehaven, af C. A. Lorentzen (Originalen tilhører Forlagsdirektør, Etatsraad J. Hegel).....	45
8. Antonio Cetti (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	63
9. Gynger under Paaskefesten i St. Petersborg (Titelkobber til Storchs Gemæhlde von St. Petersburg, 1794) ..	69
10. Telte i Charlottenlund ca. 1830, af H. G. F. Holm (Original i Kgl. Bibliotek)	75
11. „Dyrehauge Lyst-Reise“ 1793 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	81
12. Før Forestillingens Begyndelse, af Friedländer (Original i Kunstmuseet)	88
13. Jøden under Træet (Titelvignet til „Hr. Qvasimodos Reise til Dyrehaven“, 1835)	92
14. Østerbro i Slutningen af det 18. Aarhundrede, af Th. Bruun (Original i Kobberstiksamlingen).....	97
15. Enighedsværn (Eksemplar i Nationalmuseet).....	107
16. Folkeliv paa Vesterbro under en Fugleskydning, ca. 1790 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	111
17. Rosenlund (Eksemplar i Nationalmuseet)	119
18. Monigattis Pavillon (Original i Kgl. Bibliotek)	127
19. Geschwister Hauser (Eksemplar i Kgl. Bibliotek)	128
20. Roats store Ascension (Original i Kgl. Bibliotek)	134
21. Roats Nedstyrtning (Eksemplar i Kgl. Bibliotek).....	135
22. Oversigtskort ved Hestevæddeløbene paa Nørrefælled, 1832 (Eksemplar i Kgl. Bibliotek).....	166
23. Satire over Urbergs Luftmaskine (Titelvignet til „Forklaring om Lykkens Seyer“, 1787).....	174
24. Kierstrups Ballon (Eksemplar i Kgl. Bibliotek).....	185

REGISTER

til „Casorti og Forstadsteatrene“ og til nærværende Bind,
betegnet henholdsvis med I og II.

En Mængde Navne, hvorom intet væsentligt udsiges, er forbigaaet. Parentes om
Tallet betyder, at den paagældende Person eller Lokalitet ikke udtrykkelig
nævnes ved Navn.

- Aabye se Aarbye.
Aakirkeby p. Bornholm II 164.
Aalborg I 46, 128, II 173. —
Budolfi Kirke II 134.
Aarbye (Aabye), C. R., II
221; jvfr. Müller.
Aarhus II 134, 173.
Abdala, Beduin, I 231.
Abildgaard, N. A., Maler, †
1809, II 154. — P. C., Ve-
terinær, † 1801, II 169 f.,
235.
d'Abis, Jean, I 239.
Academicum, Studenterfor-
ening, I 170.
Admiralitetskollegiet I 236.
Akademiet for de skønne
Kunster II 146-52.
Alhambra, Forlystelsessted, I
177, 255, II 129.
Alléenberg i Frederiksberg
Allé II 123 f.
Alléenlyst, Traktørsted p. Nør-
rebro, II 100.
Alm. Hospital (Duntzfelts
Gaard) II 154.
Altona I 193.
Amager, Amagere II 21 f.,
30, 46, 94 f., 197.
- Amalienborg II 186, 201.
Amazonedragter II 18.
d'Amore, Antonio, I 95. —
Barbara, gift Winther, I 95,
250. — Francesca I 95.
Annato, F., italiensk Sanger,
I 212, II 129.
Annisse, Holbo H., II 216.
Apitz, Joh. Carl, Konditor, I
99, 146.
Assistenshuset I 14, II 17.
Assistenskirkegaarden I 5, (II
100).
Augustenborg II 160 f.
Avlsgaarden i Landemærket I
74, II 60, 142.
- de Back'ske Kunstberidersel-
skab I 211 ff., 218.
Badeliv I 12 f. — Badeanstalt
ved Langebro I 242.
Baden, Johan Stats, Kr. V's
Mundkok, II 104.
Bagge, Joh., Indehaver af Bel-
levue, † 1853, II 209.
Baggesen, Jens, II 99, 132.
Bal paré se Maskerade.
Balle, N. E., Biskop, † 1816,
II 179, 207.

- Ballet (Gulvdans), Balletter I 89, 137, 167, 193, 195 ff., 205, 207, 209.
- Barker, Robert, irsk Maler, † 1806, II 138, 140.
- Baronyai, Mekanikus, I 82.
- Becher, M., Taskenspiller, I 163.
- Becker, Adolphine, gift Rosenbusch, I 147-51, 216, 222.
- Becker'ske tyske Skuespiller-selskab (Carl Becker) I 146-51, 204, 215-18, 222 ff., 258.
- Beduintrupper I 231 f.
- Behrend, Jac., Bogtrykker og Lejlighedspoet, † 1846, II 77, 121.
- Bellevue, Traktørsted, II 84, 209.
- Belli, Johan, II 58, 223.
- Bengalsk Belysning („røde Flamme“) I 123 f., 201 f., 229, II 121.
- Berlin, Muremester, I 172.
- Berlin I 182.
- Betleri I 8.
- Billigheden, Traktørsted p. Nørrebro, II 100.
- Bils, Brødrene, I 168.
- Bircherod, Jens, Biskop, † 1708, II 5.
- „Biskop“, Drik, II 206.
- Bissi, Medlem af Casortis Selskab, I 34, 41. — Angela (Angola), gift Cocco, Danserinde, I 33, 37, 248 — Theodora I 33, 36, 38.
- Bjergværker, mekaniske, II 86.
- Björn, Chr., Hofskriver, † 1816, II 203 f., 208.
- Bjørnsdal p. Vesterbro II 83, 102, 229.
- Blaagaard p. Nørrebro I 181, 183 f., 187, 211, 254 ff., II 98, 182.
- Blegdammene p. Nørrebro II 192.
- Blegdamsfælleden se Nørrefæled.
- Bloch, Niels Hofman Sevel, Forfatter, † 1829, II 77.
- Bono'ske Linedanserselskab I 233.
- Bornholdt og Schleemüllers tyske Skuespiller-selskaber I 224-31, 237, 257.
- Bosco, B., Tryllekunstner, I 139 f., 252.
- Bournonville, August, † 1879, I 50, 68, 171, 174 f.
- Brambilla, Antonio, Linedanser, II 23, 218.
- Bramsnes, Sjælland, I 12.
- Braun, Traktør p. Vesterbro, I 142, II 109.
- Brinckman, Frederik, Dansemester, † 1784, II 11. — Henrich, Dansemester, II 10 f., 217.
- Brinckmans Kilde II 9 f., 12 ff.
- Broun, Mekanikus, II 60.
- Brun, Constantin, Konferensraad, † 1836, II 137 — Ernst, Parforcejæger, II 158 f. — Frederikke, Forfatterinde, † 1835, II 86.
- Bruun, T. C., Digter, † 1834, II 8, 77.
- Brydekamp I 234.
- Bræstrup, C. J. C., Politidirektor, † 1870, I 173, 210, 224, II 86. — J. C., Lejlighedsdigter, I 9, II 184.
- Brønshøj Bakke II 192.
- Bugge, P. F. C., Justitsraad, I 252 — Thomas, Astronom, † 1815, II 181, 183.
- Busholm, Artist, I 168, 239.
- Bülow, Fr., Staldmester, † 1811, II 158.
- Bärens, J. H., † 1813, I 78.
- Børneballetter, Børneforestillinger, I 167, 208 ff., 217.

- Campioni, A., Vokspousserer, II 51 f.
- Capozzi, Dominico, Hofviktualiehandler, † 1862, I 190, 220, 256.
- Caramatti (Caramanti), Johan, II 223. — Luigi, Dyretæmmer, II 56 ff., 224.
- Carl, Landgreve af Hessen-Kassel, † 1836, I 230, II 60.
- Carstensen, Georg, Tivolis Stifter, † 1857, I 164, 166, 171 ff.
- Casorti, Alexander, I 37. — Antonetta (Antonina) se Damato. — Giuseppe (Joseph), Mimiker, † 1826, I 33 f., 36, 41, 57, 64 f., 68 ff., 87-92, 94 f., 100 f., 103 f., 107-10, 115-20, 123, 169, 250, II 42. — Johan I 33, 36. — Pasqual (Pasquale), Det store ital. Selskab, I 29-41, 52 f., (56), 59, 65, 95, 115 f., 248, 250, II 42, 220. — Theresa se Rinaldi.
- (Casorti), Charlotte, I 65 f., II 42. — Theresia Kombold, gift Pettoletti, † 1873, I 65 f., 89, 101 f., 146, 156, 163, 239, 253, II 42.
- Cassadabans Gaard p. Kongens Nytorv II 132.
- Censur, Skuespil-, I 237.
- Cetti, Antonio, Barometermager, † 1835, I 35 f., 65, II 62-65, 224.
- Charlottenborg Slot II 170. — Udstillinger II 147-52.
- Charlottenlund I 12, II 72-76.
- Chiariny, Louis, Kunstberider, I 83, II 46, 114-17.
- Chiavelli, Josephine, se Winther.
- Christensen, C. F., Teatermaler, † 1883, I 221, 228.
- Christiany, Antonie, Sangerinde, I 225, 227.
- Ciniselli, Henriette, se Price.
- Circus gymnasticus p. Nørrebro I 206, 213, 219.
- Cirkusforestillinger se Kunstberidere.
- Clausen, H. A., Skuespiller, † 1831, II 204.
- Cocchi, Francesco, Arkitekt og Teatermaler, I 100 ff., 117, 119, 186.
- Cocco (Coco), Angola, Danserinde, se Bissi. — Conchetto (Joseph?), stærk Mand, I 33, 36, 248.
- Colding, Joh. Peter, Lærer og Aerostatiker, † 1858, II 187, 189-95.
- Collin, Jonas, † 1861, II 161.
- Colossæum, Dansesal, II 122 f.
- Commedia dell'arte I 110-15.
- Comoglio, italiensk Operasanger, II 222. — Stefano II 52.
- Constantia, Traktørsted, II 38.
- Cook, Opdagelsesrejsende, I 50 f.
- Corrigen, Ernestine, se Lewin.
- Courante se Dans.
- Cramer, Peter, Maler, † 1782, II 217 f.
- Croft, engelsk Ekvilibrist, I 156.
- Dahl, P.**, norsk Badutspringer, I 253.
- Dalgas, C., paa Aldebertsminde, † 1870, II 162.
- Dallot, Ægteparret, I 140, 213.
- Damato, Antonetta (Antonina), gift Casorti, I 109.
- Damemæglere II 202.
- Dampskibe II 79, 84.
- Danner, Grevinde, I 177.
- Dans (Courante, Menuet) II 23, 26, 28, 206, 219. — Danseboder, Dansesale I 10, II 88, 113, 122 f.

- Danzel, Mekanikus, II 183.
 Danzig I 134.
 Deba, Helene, gift Pettoletti, I 255.
 Dekorationer, Forvandlings-, I 132, 165 f.
 Delcour, fransk Skuespillerselskab, I 229.
 Demoleringskommissionen I * 84 f.
 Dennebecq, Catharine, I 129 f. — Jean Julien I 129 f., 213 f., II 222.
 Depuis, Jean, Bryder, I 234 f. — Mad. I 257; jvfr. Teutsch.
 Dioramer se Panoramer.
 Drachmann, Holger, II 1.
 Drewsen, Joh. Chr., † 1851, II 161.
 Dronninggaard, Sokkelunds H., II 13.
 Dupuy, Springer, 1802, I 68. — J. N., Kunstfyrværker, II 99, 228.
 Dverge II 63, 224.
 Dyr, Forevisning af, I 23, 66 f., 213, II 25, 56 ff., 63, 86, 114, 222 f.; jvfr. Elefanter, Lehmanns Menageri, Trede'ske Dyreteater.
 Dyrehaven, Dyrehavsbakken, se Jægersborg Dyrehave.
 Dyrtid I 15.
- Eckersberg, C. V., Maler, II 153, 155 f.
 Eegholmsdal ved Værnedamsvejen II 83.
 Egelin, Wilhelmine, se Winther.
 Egestorff, Dorothea Margrete, gift 1. Lehmann, 2. Legat, I 105 ff., II 176. — Joh. Heinr. I 105, II 32 f., 47, 219.
 Ehrling, F., tysk Skuespiller og Danser, I 67.
- Ekkard, Fred., Bibliotekar, † 1819, II 36.
 Elefanter I 82, 208, II 56-59, 227.
 Enighedsværn p. Vesterbro II 101, 104, 107 f., 209, 229.
 Enrum, Sokkelunds H., II 13.
 Enslén, Carl, Mekanikus, II 61.
 Eutin p. Vesterbro II 101 f., 104, 106 ff.
 Ewald, Johannes, II 96.
- Faaborg II 51.
 Fabricius, Frid., Stadshauptmand i Kbhvn., II 229.
 Fackler, Sanger, I 225.
 Fantasmagorier I 163, 200. — Jvfr. mekaniske Kunster.
 Fastelavnsløjer II 95, 196 ff., 238.
 Fattiges Dyrehave II 96.
 Fattigvæsen, Fattigafgift, I 8, 15 f., 25-28, 78 f., 181, 202 ff., 236.
 Ferdinand (Frederik Ferdinand), Arveprins, I 209, II 165, 186.
 Ferezi, Lorentz, Linedanser, I 33, 36. — Seraphina, I 37. — Jvfr. Ferzi.
 Ferzi, Medlem af Casortis Selskab, I 41; jvfr. Ferezi, Terzi.
 Filhol, Kunstrytter, I 211 f., 218. — Mad., Kunstberiderske, I 230.
 Firmenich, H. C., Konditor, II 117.
 Fischer, F. C., Maler, II 144.
 Fiskerhuset p. Østerbro II 96, 228.
 Flensborg I 133, II 193.
 Folketeatret i Kbhvn. se Hippodromet.
 Forevisninger II 136 ff.
 Forkerte Mercurius, Smudsblad, II 22.

- Fortunen, Traktørsted, II 18, 23, 82.
- Foureaux, Kunstberiderselskab, I 125, 204-8, 211, 217 f., 256, II 87. — Mad. I 205, 207, 218. — Benoît I 205, 207. — Louis I 204, 256.
- Francke, Joh. Konr., Mekanikus, II 32 f., 47, 49, 176, 219.
- Franske Skuespil I 204, 208 ff., 217, 229, 253, 256 f.
- Frechon, Benoît, Balletdanser, I 101, (132). — Ludovica se Pettoletti.
- Fredericia II 221.
- Frederik VI, Konge, I 17, 35, 90, 94, 122, (202, 210, II 72, 79), 93, (141), 142, 152, 160, (163, 184), 190, 204.
- Frederik VII, Konge, I 177.
- Frederik, Arveprins, † 1805, II 16.
- Frederik af Augustenborg (Prinsen af Nør) II 163.
- Frederiksberg Allé I 5, II 117, 123, 126. — By II 197. — Have I 3, 122, II 124 ff., 223. — Slot II 61, 82.
- Frederiksstensmanden II 87.
- Fritsch, C. D., Maler, † 1841, II 233.
- Frydendahl, Skuespiller, † 1836, I 68, II 204.
- Fyn II 54, 161.
- Fyrværkerier I 64, 71 ff., 79 f., 107 f., 139, 201, 211, II 87, 95, 98 ff., 117 ff., 121, 128.
- Gabel**, Traktør, II 115.
- Gabrie, Telemaque, fransk Balletdanser, I 167, 199.
- Gabrielle, fransk Kunstmager, I 122, II 61.
- Gadeviser, I 8 f., II 24, 34 f., 71, 174, 198.
- Galiver (Galiveri), Venetianer, II 32, 98.
- Gammel Torv I 9.
- Gauthier, Kunstberiderselskab, I 227, 230, 233. — Alexander I 227, 233. — Carl I 227. — Rosa I 227.
- Gautier, Elefantejer, I 82, II 58.
- Gentofte, Sokkelunds H., II 8. — Hospital I 30, II 8, 14, 32 f., 64, 78.
- Gherardi, Evarista, Harlekinsfremstiller, † 1700, I 115.
- Gjøs, Ferdinand, norsk Maler, II 144.
- Gjorslev, Stevns H., II 170.
- Glacisholm p. Vesterbro II 101 f.
- Gluck, C. W., Komponist, † 1787, I 119.
- v. Gramm, C. C., Overjægermester, † 1780, II 14. — Louise, senere gift Stolberg, † 1824, II 17.
- Greve, Parykmager, II 10 f.
- Griffe, russisk Teater-Maskinmester, I 200.
- Gropius, tysk Teatermaler, I 186.
- Grosch, Henrik Aug., Maler, † 1843, II 139-43.
- Grundtvig, N. F. S., II 208.
- Grønne Hest p. Vesterbro II 115.
- Grønningen (Kbhvn.) I 5, 8.
- Gundelach, F. C., II 76.
- Gyldenlund se Charlottenlund.
- Gyllembourg, C. F., † 1815, II 191.
- Gyllembourg-Ehrensverd, Thomasine, † 1856, I 91.
- Gynger, vertikale og horisontale (Karrusel), I 66, 72, II 42, 67 ff., 100, 112 f., 225.
- Gæthuset II 154.
- Gøglere, Forordn. ang., I 21, 23, 25.

- Gøteborg I 195, 204, 227, 231, 255, II 144.
- Haagen, Hans, Politidirektør, † 1815, I 94.
- Haderslev II 163.
- Hagemann, Henrik, Arkitekt, I 244.
- Hagen, Amalie, se Price.
- Hallager, C. B., Litterat, † 1821, II 77. — Morten, Forfatter og Bogtrykker, † 1803, II 170.
- Hamborg I 121, 160, 232, II 46, 132.
- Hamburger, C., reformert Præst i Kbhvn., I 144.
- St. Hans Torv II 80, 100, 229.
- Hansen, Hans, Portrætmaler, † 1828, II 154.
- Hanstein, Heinrich, Skuespiller, I 148, 150.
- Harlekinsmanden II 25.
- Harsdorff, C. F., Arkitekt, II 150.
- Hasardspil, Spillebank II 164, 201.
- Hauch, A. W., Overhofmarskal, † 1838, II 124, (126), 133, 142, 163, 178, 182 f., 204. — Johs. Carsten, II 129.
- Hauser, Alois, II 129. — Geschwister II 128 f.
- Haxthausen, A. W., Overstaldmester, † 1694, II 157.
- Heesbe, Tryllekunstner, I 231.
- Heiberg, Joh. Ludv., I 91, 171, II 76, 78, 86, 136. — Johanne Louise I 216, 223, II 1, 89 f., 227. — Pet. Andr. II 61.
- Helene Kilde ved Tisvilde II 3-6, 216.
- Hellebæk, Hammermølleskoven ved, II 130 f.
- Helsingborg II 164.
- Helsingør I 34, 49 f., 70, 198, 213, 250, 252 f., 256 f., II 130.
- Hennings, Aug., † 1826, II 151.
- Henrettelser I 18, II 95.
- Henriques, Brødrene, II 168. — Abraham Moses, Agent og Tapetfabrikør, II 169.
- Herholdt, J. D., Læge, † 1836, II 210.
- Herzlein, Guldsmed, henrettet 1805, II 95.
- Hesse, B., I 233. — Artist I 168.
- Hestevæddeløb, Vædekørsler I 233, II 100, 157-67, 233 f.
- Heuser'ske tyske Skuespiller-selskab I 231.
- Hill, Heinrich, II 55, 222.
- Hippodromet (nu Folketeatret) i Kbhvn. I 177, 254.
- Hjortelund p. Vesterbro II 107.
- Hofmeister, Jfr., Sangerinde, I 225.
- Hofteatret I 20, 31 f., 34-37, 39, 51 ff., 59, 68 f., 92 f., 126, 170, 177, 238, 250, II 61, 129, 200, 203 ff., 228, 238 f.
- „Holbergs Galleri“ II 155.
- Holstein, F., Teaterchef, † 1853, II 204.
- Holsten II (160), 164.
- Holstenskovne II 79 f.
- Horrebow, Otto, Teolog, † 1823, II 38, 65, 91.
- Horsens II 134, 163, 173.
- Hotel d'Angleterre (Rausgaard) I 77, II 202 f., 210.
- Hotel du Nord II 137, 144, 156.
- v. Huth, H. W., General, † 1806, I 5.
- Hveen II 84.
- Hvidberg, O. H., Politimester i Kbhvn., † 1822, II 89, 204.

- Hvide Lam p. Vesterbro I 87.
 Hvide Svane p. Vesterbro I 54.
 Hyllested, Carl, I 91.
 Hoever, Gertrude van der, Vaffelbagerske, II 89.
 Høyer, C. F., Historiemaler, † 1855, II 154. — Cornelius, Miniaturmaler, † 1804, II 150.
- Ildebrand, Kbhvns, 1795, I 14 f., II 139.
 Italiensk Opera I 238, 257.
 Italienske Pantomimeselskab se Casorti.
 Itzehoe II 160.
- Jacobsen, S., Medaljør, † 1830, II 153.
 Jakkomedie se Marionetter.
 Jensen, Jacob, fra Gentofte II 159. — Peder, Bondedigter, II 87.
 Jernbane til Dyrehaven II 84.
 Jerwitz, J. F., Teatermaler, II 144.
 Jonas, Philip, Mekanikus, II 60, 224.
 Josty, Anton, Konditor, II 125.
 Jostys Pavillon II 124 ff.
 Juel, Jens, Maler, II 153.
 Julekrybber II 86.
 Juliane Marie, Dronning, II 16.
 Juliane Sofie, Prinsesse, † 1850, II 178.
 Jægersborg Dyrehave, Kilden i (senere Dyrehavsbakken), I 11 f., 14 f., 18, 25, 29 f., 34 f., 44-49, 54, 66, 70, 82, 103, 106 f., 129, 145, 200, 205, 212, II 1-93, 215-28.
 Jødemaskerader II 210 f.
 Jøden under Træet se Levin.
- Kaas, F. J., Kancellipræsident, † 1827, II 204.
- „Kaffemøller“ (Bøndervogne) II 18, 80.
 Kakkellovnsfabrikken (Sorte Hest) p. Vesterbro II 103, 180, 186.
 Kanefarter I 9 f., II 209.
 Kannikestrædets Teater („Kalkeballen“) I 171, 213, 217.
 Karoline Mathilde, Dronning, II 16, 18, (150, 157), 200.
 Karrusel se Gynger.
 Kasino, Teater i Kbhvn., I 173 f., 176, 231, 239, 241.
 Kastellet II 183 ff., 188.
 Kauffert, Brødrene, I 52, II 61.
 Keck, P. L., Kapelmusikus, I 105.
 Kehlet, Chr., Traktør, † 1846, II 74(?), 123. — R. T., Traktør, † 1856, II 118-23, 230.
 Kiel I 133, II 84, 164.
 Kierstrup, Carl Fred., Kobbersmed og Aerostatiker, II 177, 180-89, 236 f.
 Kildendal, Traktørsted, II 5.
 „Kilderejsen“ af Holberg II 6 f., 20, 216.
 Kirkerup, A. J., Brandmajor og Hofarkitekt, † 1810, II 106.
 Klampenborg, Traktørsted, II 17.
 Klemmer, Udlejer af Rideheste, I 12, II 206.
 Klubber, Klubliv I 4, II 100, 201.
 Knirsch, Carl Joseph, Traktør, II 203, 210.
 Kobben, Johanne Laurentze, gift Pettoletti, † 1848, I 241.
 Koch, J. H., Hofbygmester, † 1860, II 166.
 Kumbold, Theresia, se (Casorti).
 Konditorer, Konditorier I 10, II 88, 124-29, 231.

- Kongens Have se Rosenborg Have.
- Kongens Nytorv I 10, II 145.
- Korsør I 251.
- Kosmoramer se Panoramer.
- Kotzebue, tysk Skuespilforfatter, II 131.
- Kratzenstein, C. G., Naturforsker, † 1795, II 170.
- Kratzenstein-Stub, C. G., Maler, † 1816, II 154.
- Kristian VII, Konge, II 16, 150.
- Kristian August, Hertug af Augustenborg, † 1869, II 159-65.
- Kristian Frederik (Kristian VIII), Kronprins, I 138, (209), II 167.
- Kristiania I 47, 70, 116, II 144, 187, 236.
- Kristiansborg Slot I 5, (7), 14, 166, 233, II 124, 142, 146 f., 169-72, 199 ff. — Garderstalden I 16. — Ridehuset II 183, 190, 237.
- Kristianshavn II 94, 109. — Borgerlige Eksercerhus I 7, II 108, 229.
- Kristiansholm ved Dyrehaven II 47.
- von Krohne, J. W. F., Baron, † 1787, II 170.
- Kronborg II 191.
- Kronprinsessegade I 6, II 142.
- Kruse, Lavrids, Forfatter, † 1839, I 117, 240 f.
- Kræmmerkompagniets Gaard ved Gl. Strand I 43.
- Kuhn, Familien, I 250. — Alexander I 168. — Frantz Joseph, † 1832, I 86, 89, 98, 105, 108, 118, 121, 127 f., 131, 145, 178, 180 f., 188, 190, 201, 206, 251. — Joseph I 86 f. — Louis I 86, II 87.
- Kuhnse Selskab se Familien Price.
- Kunstberidere, Cirkus, Ridekunster I 47 ff., 85 f., 125, 204-7, 211 f., 222, 227 f., 230, 232 f., 243, II 44, 46, 87, 114 f., 117.
- Kunstflidsselskabet II 156, 233.
- Kunstforeningen II 155.
- Kunstinteresse II 145 f., 232.
- Kunstkabinetter I 50 f., 82.
- Kunstkammeret II 137, 232.
- Kunstkomedien se Commedia dell'arte.
- Kunzen, Kapelmester, † 1817, II 204.
- Küttner, K. G., II 30.
- Køge II 44, 171.
- Körner, Johs., Urmager, II 61, 224.
- Ladebye, Lars Andersen, II 66.
- Lahde, G. L., Kobberstikker, † 1833, II 153.
- Landliggeri I 11.
- Lardelli, Mad., II 74.
- Latour, Gely, Spanier, II 131 ff.
- Laugier, G., Student, II 99.
- Laurençon, Medlem af det Price'ske Selskab, I 253.
- Laurent, Pierre Jean, Hofdanssemester, † 1831, I 195, II 209.
- Lavater, Joh. Casp., II 28, 63.
- Ledet, Familien, I 140, 204, 206. — August I 195. — Constance I 159, 195, 199. — Philip, Danser, I 124, 159, 194 f., 199, 207, 255 f.
- Legat (Legard), Brødrene, I 140. — Dorothea Margrete se Egestorff. — Joseph I 106.
- Lehmann, Kunstmagerfamilie, I 105 ff., 129 ff., 161, 213. — Andreas I 105 f., 129 ff., 252. — Carl sen. I 105 f.;

- II 47, 54, 98. — Carl jun. I 106. — Chr. I 105 f., 131 f., 145, 164, 166 f., 172, II 144. — Dorothea Margrete se Egestorff. — Hanne Sophie se Price.
- Lehmans Menageri I 128-31, 145, II 87, 226 f.
- Leonhardi, Italiener, I 29, II 57 f., 222.
- Levi, Hertz, Musikant, II 91. — Moses, Musikant, II 91.
- Levin, Ester, † 1815, II 91. — Michel (Jøden under Træet), † 1835, II 90-93, 228.
- Lewin, Armand (Amy), I 168, 255. — Cathrine (Katy), gift d'Obson, I 255. — Elisa, gift Noblin, I 136, (140, 142), 144, (183), 193, (194 ff.), 198, (201), 252. — Ernestine, gift Corrigen, I 255. — Flora, gift Price, † 1863, I 136 f., (140), 142-45, (159), 164, (170), 173, 176, (183), 193, (194 f.), 196, 198 f., (201). — Joseph I 255. — Joseph L., engelsk Mimiker, I 124, 132, 136 f., 140, 142, 144, 182 f., 188-95, 197 f., 203 f. — Juliette Rosette se Moon. — Rosa, gift Price, † 1887, I 136 ff., (140), 141 f., (159), 162, (170), 175 f., (183), 193, (194 ff., 198), 199, (201), 258.
- Lichey, Frantz, II 65 f.
- Lichtenstein, Pauline, gift Rung, Sangerinde, † 1890, I 258.
- Lindberg, J. C., Mag., † 1857, II 121, 124.
- Linedans I 89, 91, 101 f., 125, 137, 194 f., 222, 227, 233 f., II 23 ff., 42, 134 f.
- Linsky, Louis sen. og jun., Taskenspillere, I 121 ff.
- London I 182, 192, II 138, 188.
- Longuemare, fransk Linedanserfamilie, I 183, 191 f., 194 f., 198, 202, 218. — Hyacinthe (Jacinthe) I 194 f., 218. — Jfr. H. I 199. — Jean Baptiste I 194 f., 202, 218.
- Lorentzen, C. A., Maler, † 1828, II 155.
- Louise Augusta, Hertuginde, † 1843, II 184.
- Louisenlund, Slesvig, II 176.
- Loutherbourgh, engelsk Maler, † 1812, II 138.
- Ludvigsen, Ferdinand, Slagter, I 234.
- Luftmaskiner (Luftballoner) I 53, 76, 106, 211, II 66, 120, 128, 168-95, 234-38. — Luftbrandere II 191. — Luftjæger II 176 f. — Luftpost II 190.
- Lund, A. G., Kommerceraad, † 1843, I 123. — H. C., Homøopat, † 1846, II 177. — J. L., Maler, † 1867, II 154. — Troels, Arkitekt og Teatermaler, † 1867, I 220, 228.
- Lundehuset, Lundehuskroen II 80, 82, 107, 226.
- Lustre, Jean, fransk Kunstberider, I 32 ff., 49, 106, II 44, 46, 56 f., 176 f., 221.
- Luxdorph, Bolle Willum, † 1788, II 9, 16, 24, 67, 151, 170.
- Lübecker Stadttheaters Skuespillerselskab I 234.
- Lybæk I 140, 182.
- Lyche, Sigvard, Litterat, † 1789, II 175.
- Lykkepottemænd I 21.
- Lyngby, Sockelunds H., II 8, 31. — Store Kro II 7.
- Lyng, Fred., Traktør, II 123. — Juliane Sophie II 123.

- Lütthans, J. H., Muremester, I, 172.
- Maan**, Juliette Rosette, se Moon.
- Magiske Forestillinger se mekaniske Kunster.
- Magito, Pierre, Kunstfyrværker, I 73, 80, 82, II 99; jvfr. Magrini.
- Magni, André, I 126, 182 f., 188, 190, 195, 198.
- Magrini, Pietro, I 70; jvfr. Magito.
- Malerisamlinger, private, i Kbhvn. II 232.
- Maleriudstillinger II 145—56.
- Malmberg, Charles, I 254.
- Mancini, Kunstberider, I 125, 205, 207, 213.
- Mangor, Kancelliraad, 1768, II 16.
- Manthey, J. G. L., Professor, † 1842, II 182.
- Mantzius, Kr., Skuespiller, † 1879, I 170.
- Mario, Camillo, amerikansk Springer, I (33?), 57, 68.
- Marionetter, Mester Jakel I 77 f., 82, 213 f., II 25, 32 f., 46-50, 219; jvfr. mekaniske Teatre.
- Marteau, Kunstberider, I 211.
- Martens, Ida, Skuespillerinde, II 209.
- Martini, Antonio, II 52.
- Maskerader I 18, 213, II 100, 118, 196—211, 228, 238 f.
- „Matematiske“ Kunster se mekaniske Kunster.
- Mathiesen, F. C., Kunstfyrværker, II 99, 228. — Lars, Traktør, † 1852, II 197.
- Mayrhofer, Mekanikus, I 145.
- Mazzanti, Guiseppe, Aerostatiker, II 175.
- Mekaniske (fysiske, kymiske, magiske, matematiske, optiske) Kunster og Forestillinger, I 64, 73 f., 82, 139, 231, II 25, 60-63. — Mekaniske Teatre (Metamorfoseteatre) I 106, 121 f., 129, 213 f., 251, II 51, 62. — Jvfr. Fantasmagorier, Marionetter.
- Mekaniske Køretøjer II 66 f.
- Menagerier se Dyr.
- Menuet se Dans.
- Mesorsky, Trolldmand i Pantomimen, I 132.
- Metamorfoseteatre se Mekaniske Kunster.
- Meyer, S., II 53.
- Mikkell, Fætter, i Dyrehaven II 26, 90 f.
- Moder I 2 f., 14, II 18.
- Molesworth, Robert, engelsk Gesandt, II 157.
- Monigatti, Johan, Konditor, † 1843, II 87, 125 f., 128 f., 231. — Oline II 129.
- Monigattis Pavillon I 211 f., II 124-29.
- Moon (Maan), Juliette Rosette, gift Lewin, I 182.
- Morskabsteatret p. Vesterbro og dets Forgængere (Pricernes Teatre) I 54-177, 188, 215 ff., 224, 235, 239, 250, II 136.
- Moskov I 161, 253.
- Motti, Jonglør, I 211, 228.
- Munch, Jakob, Maler, II 154.
- Munck og Wilckes tyske Skuespillerselskab I 234.
- Mühlenstedt, J. A., Apoteker, † 1819, II 169 f., 182, 235.
- Müller, Adam, Historiemaler, † 1844, II 156.
- Müller og Aarbye (Aabye), Skuespilentreprenører, II 44, 221.
- Møbelmagasinet se Snedkermestrenes Lavshus.

- Nachtegalls gymnastiske Institut I 48.
 Nationaldragter I 8.
 Naturaliekabinet II 64.
 Neergaard, Jens Veibel, Veterinær, † 1864, II 162.
 Nehrmann, H., Tøjsfabrikør, I 54, 98.
 Nejede, Strø H., II 216.
 Neustadt, Holsten, II 163.
 Niemeczek, Linedanserfamilie, I 163.
 Nishnij Novgorod I 146, 161.
 Noblin, Hofkok, I 144. — Elisa se Lewin.
 Norge I 24, 34, 47, 70, 106, 116, 173, II 56, 100, 141-44, 187 f.
 Norske Selskab II 201.
 Nyborg II 134, 190.
 Næstved II 44; jvfr. Sortebrødre.
 Nørrebro I 7, 32, 188, 196, 207, 219, II 46, 98-101, 177, 179.
 Nørrebros Teater I 133, 136, 140, 178-218, 254, (255 f.).
 Nørrefællad (Blegdamsfælladen) II 66, 100, 158 f., 165 ff.
Oberea, Dronning af Sydhavsen Otaheite, I 50.
 d'Obson, Katy, se Lewin.
 Odense I 41, 92, 160, 213, 224, II 44, 53, 132, 134, 163.
 Oldesloe II 160, 164.
 Olsen, G. H., Medlem af Direktionen for det kgl. Teater, † 1829, I 240.
 Olufsen, O. C., Forfatter, † 1827, II 138.
 Omgangsformer I 4.
 Opera I 225-31, 234, 238, 243, 257.
 Optiske Forestillinger se mekaniske Kunster.
 Ordrup Kilde II 13, 217.
 Osborne, Jac., Jagtjunker, II 157 f.
 Otto, F. W., Maler, II 144, 232.
 Overskou, Thomas, I 241.
Pallesen, Carl, Skuespiller, I 235.
 Panoramer (Dioramer, Kosmoramer etc.) I 82, 145, II 138-45, 232.
 Pantomimer I 34, 52, 64 f., 68, 74 f., 88 f., 105, 110-19, 123 ff., 132 f., 136 f., 156, 158 f., 163, 166 ff., 171 f., 177, 182, 191 ff., 195, 197 ff., 201, 205 ff., 212 f., 230, 232, 238 f., 251, 253-56, II 220. — Repertoirelister: I 39 f., 53, 69, 119 f.
 Paran, Familien, I 250. — Louise se Price. — Jacques, Gymnastiker, I 80, 82, 86, 90, 94, 250.
 Pavels, Claus, † som Biskop 1822, II 59.
 Pedersdal p. Utterslev Mark II 175.
 Pedersen, Jakob, Fred. III's Kammertjener, II 73.
 Pedrin, Konditor, I 186.
 Percini, Marie, se Schøyer. — P., italiensk Sanger, I 212, II 129.
 Perspektivkasser II 55 114.
 St. Petersborg I 134, 144 ff., 161, 253, II 69.
 St. Petersborg, Gaard paa Østerbro, II 96, 228.
 Petersen, Henrik, Arkitekt, † 1895, I 242 f., 258.
 Pettoletti, Familien, I 34, 94 f., 103, 107, 118, 127, 181, 257. — Antonia I 94. — Carlo Giovanni, † 1838, I 38, 94 f., 100, 119 f., (181, 203), 251, 255. — Caroline,

- † 1886, I 239, 257. — Giacomo (Joachim) I 94 f., 207, 256. — Giovanni (Jean), † 1830, I 94 f., 100 ff., (156), 181, 239, 253. — Helene se Deba. — Johanne Laurentze se Kobben. — Ludovica, gift Frechon, I 101, 107, 132. — Filippo, Teaterentreprenør, † 1845, I 38, 94 f., 127, 146, 159 f., 168, 178-244, 254 f., 257 f. — Pietro (Pierre) I 94 f., 256. — Theresia se (Casorti). — Victoria se Vidali.
- Phønixberg, Bogtrykker, † 1729, II 22.
- Pierre, fransk Kunstmager, I 122, II 61 f.
- Pihl, Jens Jørgen, Skibsmaaler, † 1835, II 180, 182, 236.
- Pihls, Kirsten, Jordemoder, II 9.
- Pil, Kirsten, II 8 ff., 14, 20. — Kilde se Jægersborg Dyrehave.
- Politivennen I 16 f.
- Pram, Kristen Henriksen, † 1821, I 8, II 24.
- Price, Familien, I 27, 42-177, 242, 248-54; Stamtavle I 259-62. — Adolph, Mimi-ker, † 1890, I 131, 142, (144), 145, 154, 157-60, 164, 166 f., 169, 171, 175 ff., 239, 252, 254. — Albert, Skuespiller, f. 1844, I 176. — Alexander, Kunstberider, I 230. — Amalie, gift Hagen, † 1892, I 160, 167, 175 f. — Anna Isabella (Bella), gift Winther, f. 1791, I 46, 49, 52 f., (56, 57, 64, 77), 90, 125, 131. — Carl, f. 1803, I 77, 125, 131, 145, 154, 159, 162, 253. — Carl, Skuespiller, † 1909, I 164, 166, 176. — Chr. Gustav I 250. — Flora se Lewin. — Gustav jun., Kunstberider, I 102 f., 250, II 87, 188, 237. — Hanne (gift 2. G. med Frantz Kuhn) se Todd. — Hanne Sophie, gift Lehmann, f. 1800, I 49, 57, (64, 77), 90, 106. — Henriette, gift Cini-selli, I 162. — James, † 1805, I 16, 30 ff., 35, 42-78, 80, 88, 96, 107, 172, II 33, 40, 142, 220. — James, † 1865, I 108, 125, 131 f., 142, 144 f., 154, 156, 159 f., (162), 173, 175 ff., 252, 258. — Juliette, † 1906, I 167, 175 ff. — Julius, † 1893, I 176. — Louise, gift Paran, f. ca. 1790, I 46, 49, 52 f., (56, 57, 64, 77), 80, 82, 86, (90). — Mathilde, Malerinde, f. 1847, I 176. — Rosa se Lewin. — Sophie, † 1905, I 167, 176. — S. L. née Masson, 1787, I 43 f. — Valdemar, † 1908, I 176 f.
- Privatteatre (o: dramatiske Selskabers Teatre), I 147, 170.
- Provinstrupper II 44, 221.
- Præstø II 58.
- Pätges, C. H., Traktør, I 130, II 89, 209, — Mad. II 89, 227.
- Pöschel, C. A., Skuespiller, I 148, 150, 152.
- Q**vist, Jørgen, Marionetspiller, † 1811, II 46-50, 66, 221.
- R**aben, Gehejmeraad's Gaard p. Østergade II 143.
- Rahbek, Knud Lyne, I 59, 62, II 17, 24, 27, 36, 57, 61,

- 90, 142 f., 202, 206, 219, 232.
- Raketten, Smudsblad, II 121.
- Randers II 134, 163, 173.
- Rantzau, Jagtjunker, II 159.
- Rappo, Carl, stærk Mand, I 126, 162 f., 251 f.
- Rastatt II 52.
- Ratz, Jørgen Christophersen, Traktør, II 118.
- Ratzenborg (senere Sommerlyst) II 117 f., 122 f., 209.
- Rau, Gottfried, Traktør, I 77, II 202 f., 207 f.
- Ravnsborg, Store, p. Nørrebro II 99 f., 209, 228.
- Reden, Slaget p., I 16, 38, II 62, 140 f., 222, 233, 239.
- Redouter se Maskerader.
- Regoli, Joseph, italiensk Gibsermester i Kbhvn., I 29 f., 34 (jfr. 248).
- Reinhardt, J. C. H., Zoolog, † 1845, II 86, 226.
- Rendsborg I 133.
- Reventlow, C. D. Stiftamtmand, † 1750, II 13 f. — C. D. Godsejer, † 1851, II 161. — C. D. F., Statsminister, † 1827, I 2.
- Rhigas, Beduin, I 231.
- Riccardi, Giovanni, Italiener, II 155.
- Rinaldi, Theresa, gift Casorti, I 249.
- Ringsted I 9.
- Risinge, Vindinge H., II 190.
- Roat (Rohardo, Rohart), Chr., Linedanser, † 1827, I 90, 132, II 133-36, 231. — Mad. I 132, II 136.
- Robba, Selskabet (Dominico Robba), I 78.
- Robertson, Etienne, belgisk Luftsipper, † 1837, II 178 f.
- Rolighedsdal se Schwermansdal.
- Romanini, Signora, spansk Danserinde, I 234.
- Rosenborg Have (Kongens Have) I (3), 5 f., II 115, 117, 135, 173. — Eksercerhuset og Eksercerpladsen I 6 f., II 133-36, 172, 178 f., 186, 189, 192 ff.
- Rosenbusch, Skuespiller, I 148. — Adolphine se Becker.
- Rosenlund II 118-23.
- Rothe, Chr., Justitsraad, Kommitteret i Rentekammeret, † 1852, I 98.
- Rundetaarn, Observatoriet p., II 181.
- Rung, Pauline, se Lichtenstein.
- Rusland I 129, 134, 144, 146, 160 ff.
- Russetrækkere II 202.
- Rüthling, Skuespiller, I 226.
- Rævedals Mølle p. Østerbro II 97.
- Sacchi, Francesco, II 58.
- Sagen, Lyder, norsk Pædagog, † 1850, I 80.
- „Saloner“ II 150 ff.
- Samme, Mooty Madua, indisk Kunstmager, I 126.
- Sandhedsfaklen, Blad, II 126.
- Sangere, Sangerselskaber I 163, 212, II 120, 128 f.
- Sattler, J. M., østrigsk Maler, † 1847, II 144 f., 232.
- Savio, Giovanni, Direktør for den italienske Opera, I 257.
- Schall, Koncertmester, † 1835, II 204.
- Scheer, Georg, Bagermester, I 181, 185, 254 f.
- Schimmelmänn, H. C., Skatmester, † 1782, II 199.
- Schinderhannes, tysk Røver, II 53.

- Schindler, Mlle, Sangerinde, I 228.
 Schleemüller se Bornholdt.
 Schles, Artist, I 168. — Josephine se Winther.
 Schmetzer, Traktør, I 77, II 203.
 Schneggenburger, Joseph, Mekanikus, II 144.
 Scholten, Emil, Kammerjunker, II 123. — F., Kammerjunker, I 139.
 Schrøder, Ewold, II 229.
 Schultz, Jfr., Skuespillerinde, I 231.
 Schweitz, Restauratør, I 244.
 Schwermansdal (Rolighedsdal) p. Østerbro II 96, 228.
 Schöffel, F. J., II 54.
 Schönberg, H. H., Hofembedsmand, † 1845, I 240. — J. J. A., Læge, † 1841, II 205.
 Schøyer, Marie, gift Percini, I 212.
 Seest, Sanger, I 225 f., 256.
 Seidelin, K. H., Bogtrykker og Redaktør, † 1811, I 63.
 Seydewitz, C. C., Major, Maler, II 154.
 Silkehuset i Kbhvn. I 26.
 Skaane I 34, 50, II 191.
 Skueplads, den danske, se Teater.
 Skuespil, offentligt, i Kbhvn. (uden for det kgl. Teater og Hofteatret) I 67, 146-53, 208 ff., 215-19, 222-31, 234-38, 240 f., 243.
 Skuespildirektionen se Teater.
 Skydebaner, Skydeselskaber, I 50, 66, II 70, 101-11, 229 f.; jvfr. Sølvgaden. — Kgl. Skydebane p. Vesterbro I 66, II 83, 102-6, 108, 111, 116, 123, 209.
 Skygebilleder se Fantasmagorier, mekaniske Kunster etc.
 Skøger I 11, II 71.
 Slagelse II 163, 167.
 Slagtere I 7, II 102.
 Slesvig, Hertugdømmet (II 160).
 Slesvig By I 133, II 160.
 Slesvig-holstenske Hofteaterselskab se Bornholdt.
 Slukefter, Traktørsted, II 82.
 Snedkermestrenes Lavshus i Store Grønnegade I 41, II 54, 61.
 Sofie Amalie, Fred. III's Dronning, II 198.
 Solitude p. Nørrebro II 98 f., 193.
 Sommerlyst se Ratztenborg.
 Sorte Hest p. Vesterbro se Kakkelovnsfabrikken.
 Sortebrødre, Gaard i Næstved, II 209, 221.
 Sortesø i Kbhvn. II 66, 176.
 Spillekortfabrikanter II 232.
 Spinacutta, Linedanser, 1786, I 19, II 24.
 Springer, Abefremstiller, I 232, 257.
 Stockholm I 43, 45, 126, 204.
 Stolberg, Chr., † 1821, II 17.
 Storebælt II 190.
 Strandvejen I 11 f., II 72, 74, 79.
 Struensee, Gehejmekabinetminister, II 158, 197.
 Stærke Mænd I 38, 234, II 25, 70, 98; jvfr. Rappo, Venedien.
 Stöber, Johan, II 63, 224.
 Stöberinn, Dvergdamme, II 63.
 Suhr, Cornelius, Maler, II 143, 232.
 Sukkerduns Kjoler I 3.
 Sveistrup, H. G., Forfatter, † 1824, II 205.
 Sverig I 43, 45, 82 f., 106, 173, 231.
 Søborghus ved Kbhvn. II 193.

- Sølvgaden, Skydebanen i, II 104 ff., 139, 173, 229.
- Sønderhoved, Nørvang H., II 170.
- Taarbæksdal, Sokkelunds H., I 13.
- Tableauer I 164, 166.
- Taddey, Agostino, Billedhugger, † 1818, II 124 f. — Francisca, † 1824, II 125.
- Tatere I 21.
- Teater, kgl. (Skuespildirektionen), I 18 ff., 28, 31, 34 f., 37, 68, 83, 92 f., 147 ff., 169, 171 f., 174 f., 180 f., 191, 196 f., 199, 208 ff., 215 ff., 223, 225 ff., 229, 232, 235 ff., 240, II 23 f., 60, 122, 136, 199 ff., 205, 216, 238.
- Teaterplaner, strandede, I 240-43, (257).
- Teatre, mekaniske, se mekaniske Kunster.
- Tenler, Joh. Ludv., Tegnemester og Silhouettør, II 54, 222.
- Terzi (? Ferzi), Linedanser, I 251.
- Teutsch, Catharina, stærk Dame, I 234; jvfr. Depuis.
- Thielo, C. A., † 1763, II 18.
- Thieme, Mekanikus fra Leipzig, I 106 f., 251.
- Thorup, C. M., Traktør, II 123.
- Thorvaldsen, Bertel, I 169.
- Thotts Palæ p. Kongens Nytorv II 155, 209.
- Tiggere se Betleri.
- Tivoli I 171 f., 177, 238 f., 244, II 122.
- Tjenestepiger I 8.
- Todd (Tott), Hanne, I 44. — Hanne, † 1826, gift 1. G. med James Price († 1805), 2. G. med Frantz Kuhn, I 28, 44, 50, 56, 77-96, 126 f., 249, 251. — Stephen I 44.
- Tournaiereske Kunstberiderselskab I 232 ff.
- Traktører i Dyrehaven II 88 f.
- Trede'ske Dyreteater I 208.
- Trianglen p. Østerbro II 80, 95.
- Trommemajorer I 65, II 87.
- Trondhjem I 47.
- Trykkefrihed I 1 f.
- Trækskøjter II 83.
- Tyrolere II 128 f.
- Tysk Skuespil (og Opera) I 67, 146-53, 203 f., 222-31, 234 f., 253, 257, II 43.
- Ubrich, Mad., Sangerinde, I 225.
- Uglevisen II 26, II 90.
- Ulrichsen, Fyrværker, II 121.
- Urberg, Iver Hesselberg, Skuespiller, I 25, 247, II 172-75, 229, 236.
- Urspruch, Sanger, I 228.
- Vaffelbagersker II 89.
- Wahl, Hans Mortensen, Traktør, I 87, II 55.
- Waldt, J., Traktør, II 96.
- Wallick, Arnold, Teatermaler, † 1845, I 221.
- Wandsbeck II 163 f.
- Vangede Kilde II 6 f., 11, 14, 217.
- Vangenstein, Jens Joh., norsk Litterat, † 1837, I 75.
- Vanskabninger II 59, 224.
- Warnstedt, F. C., Staldmester, † 1811, II 158.
- Vartov Kilde II 5 ff., 12, 22, 216 f.
- Vaudeviller I 148 f., 151 ff.
- Vauxhall II 114-23.
- Wedel-Jarlsberg, F. C., Baron, † 1831, I 147, 240, II 209.

- Wegener, C. F., Gehejmearkivar, † 1893, I 172, 253.
 Weimar I 144.
 Venetien, Victor, stærk Mand, I 199, 201, 204, 213, 255.
 Verdensteater I 145.
 Wessel, Joh. Herm., II 171.
 Westerblaa, Artist, I 168.
 Vesterbro I 7, 54 f., 58, 72, 75, 80, 82 f., 91, 96, 98, 103, 107, 125, 145, 154, 172, 219 f., 241 (244), II 46, 53 ff., 59, 61, 66, 89, 99, 101-24, 176 f., 221.
 Vesterbros nye Teater (Pettolettis) I 173 f., 177, 218-44, 257 f.
 Wexschall, Mad., Skuespillerinde, II 136.
 Weyse, Komponist, † 1842, I 91 f.
 Vibenshus, Store, II 117.
 Viborg I 21 f., II 162 f.
 Vidali, Rosalia, † 1826, I 94 f., 109, 251. — Victoria, gift Pettoletti, I 95.
 Videnskabernes Selskab II 133, 161 f., 169, 235.
 Wiedewelt, Johs., Billedhugger, † 1802, II 151.
 Wien I 182.
 Wilcke, Skuespiller, I 231. — Jvfr. Munck.
 Vildmanden, Gaard p. Østergade, II 222.
 Winsløw, Carl, Skuespiller, † 1834, I 258.
 Winther, Familien, I 90, 127, 144. — Barbara se d'Amore. — Bella se Price. — Carl I 132, 137, 155 f. — Joh. Fred., Mimiker, I 103, 107 f., 131, 133, 140, 144. — Josephine, gift: 1. Chiavelli, 2. Schles, I 124, 132, 137, 155 f. — Wilhelmine, gift Egelin, (Portræt) I 131.
 Winther, Ulr. Fred., Student, II 57.
 Vodrofgaard II 228.
 Vokskabinetter I 50, 107, II 51-55, 62-65, 113 f., 222, 224.
 Wolff, Lars, Hestehandler, I 98.
 Wolffske Kunstberiderselskab I 230.
 Volkersen, N. H., Mimiker, † 1893, I 110, 168, 238 f., 257.
 Væddeløb se Hestevæddeløb.
 Værløse, Lille-, Smørum H., II 152.
 Wøldike, Andreas, Biskop, † 1770, I 22.
 Zimmermann, Skuespiller, I 231.
 Zirn, Joseph, II 61 f.
 Ægypten p. Vesterbro II 101 f., 113, 230.
 Oehlenschläger, Adam, I 169, II 25, 38, 47, 49 f., (65), 67 f., 76 f.
 Øresund II 83 f., 140.
 Ørsted, H. C., II 133.
 Østerbro I 85, II 95 ff.